

HASAN  
ÂLİ  
YÜCEL

KLASİKLER  
DİZİSİ

CDVIII

GUSTAVE FLAUBERT



BOUVARD İLE PÉCUCHE



GUSTAVE FLAUBERT

BOUVARD İLE  
PÉCUCHE

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:  
VOLKAN YALÇINTOKLU

TÜRKİYE  BANKASI

Kültür Yayınları



Genel Yayın: 5175

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketi ni sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLÎ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

GUSTAVE FLAUBERT  
BOUVARD İLE PÉCUCHET

ÖZGÜN ADI  
BOUVARD ET PÉCUCHET

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN  
VOLKAN YALÇINTOKLU

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2019  
Sertifika No: 40077

EDİTÖR  
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN  
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ  
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA  
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

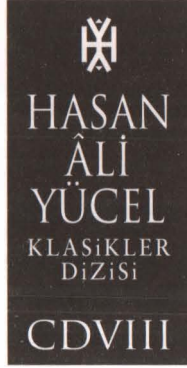
I. BASIM, HAZİRAN 2021, İSTANBUL

ISBN 978-625-405-471-6 (CİLTİ)  
ISBN 978-625-405-470-9 (KARTON KAPAKLI)

BASKI  
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.  
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER  
GÜNGÖREN İSTANBUL  
Tel. (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03  
Sertifika No: 45162

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.  
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında  
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla  
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI  
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL  
Tel. (0212) 252 39 91  
Faks (0212) 252 39 95  
www.iskulttur.com.tr



GUSTAVE FLAUBERT

BOUVARD İLE PÉCUCHET

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:  
VOLKAN YALÇINTOKLU

TÜRKİYE  BANKASI  
Kültür Yayınları



## I

Sıcaklık otuz üç dereceyi bulduğundan Bourdon Bulvarı bomboştu.

Daha aşağıda iki alavere havuzuyla kapatılmış olan Saint-Martin Kanalı mürekkep renkli sularını düz bir hat üzerinde sergiliyordu. Ortada odun yüklü bir tekne ve kıyıda iki sıra büyük fıçı vardı.

Kanalın ötesinde, şantiyelerin böldüğü evlerin arasında pırıl pırıl gökyüzü lacivert taşından tablolar hâlinde belirliyordu ve güneş ışığını yansıtan beyaz cepheler, arduvaz çatılar, granitten rıhtımlar gözleri kamaştırıyordu. Belli belirsiz bir uğultu uzaktaki ılık atmosfere yükselirken, her şey pazar gününün aylaklığı ve yaz günlerinin hüznüyle uyuşuklaşmış gibiydi.

İki adam belirdi. Biri Bastille'den, diğeri Jardin des Plantes'tan geliyordu. İnce kumaştan bir gömlek giymiş olan uzun boylu olanı şapkasını arkaya atmış, yeğinin düğmelerini çözmüş ve kravatını eline almış yürüyordu. Vücudu kestane rengi bir redingotun içinde kaybolmuş ufak tefek olanı sivri siperlikli bir kasketin altındaki başını öne eğiyordu.

Bulvarın ortasına geldiklerinde aynı anda aynı banka oturdular.

Alınlarını silmek için şapka ve kasketlerini çıkarıp yanlarına koydular. Ufak tefek adam yanına oturan kişinin şapkasında "Bouvard" yazısını okurken, diğeri de redin-

gotlu tuhaf adamın kasketindeki “Pécuchet” sözcüğünü kolayca seçti.

“Şuraya bakın,” dedi, “ikimizin aklına da ismimizi şapkalarımıza yazdırmak gelmiş.”

“Tanrım, evet, büromda başkalarınkilerle karıştırabilir diye!”

“Tıpkı benim gibi, ben de bir büroda çalışıyorum.”

Bunun üzerine birbirlerini gözlemlediler.

Bouvard’ın sevimli hâli Pécuchet’yi hemen etkiledi.

Hep yarı kapalı olan maviye çalan gözleri kanlı canlı yüzünde gülümsüyordu. Kunduz derisinden ayakkabısının üzerinde pot yapan geniş paçalı pantolonu göbeğini ortaya çıkarıyor, gömleğini belinde kabartıyordu. Hafif bukleler hâlinde kendiliğinden kıvrıkcık sarı saçları ona çocuksu bir ifade katıyordu.

Dudaklarından sürekli bir ıslık sesi yükseliyordu.

Pécuchet’nin ciddi tavırları Bouvard’ı etkiledi.

Kabarık alnını kaplayan kâküllerin düz ve siyah olduğuna bakınca peruk takmış olduğu sanılabilirdi. Çok basık burnundan dolayı yüzü yandan görünüyormuş gibiydi. Parlak yünlü kumaştan boruların içindeki bacakları gövdesinin üst bölümüyle orantısızdı ve güçlü, derinden gelen bir sesi vardı.

Ağzından şu sözleri kaçırды, “Taşrada yaşamak ne keyifli olurdu!”

Ama Bouvard’a göre banliyö kır meyhanelerinin gürültüsü yüzünden bunaltıcıydı. Pécuchet de aynısını düşünüyordu. Yine de o da Bouvard gibi başkentten yorulduğunu hissediyordu.

Sonra gözleri inşaat taşlarında, bir saman demetinin yüzdüğü iğrenç sulara, ufukta yükselen bir fabrikanın bacasında gezindi; mikrop yüklü buğular yayılıyordu. Başlarını diğer yana çevirdiklerinde karşılarında Grenier’nin her yanı kaplayan duvarları vardı.

Kuşkusuz (ve Pécuchet buna şaşırmişti) sokak evden daha sıcaktı!

Bouvard redingotunu çıkarmasını önerdi. Kimin ne söyleyeceği umurunda değildi.

Aniden bir ayyaş zikzaklar çizerek kaldırımdan geçti ve işçilerle ilgili siyasi bir sohbete daldılar. Bouvard belki biraz daha liberal olsa da görüşleri aynıydı.

Bir demir gürültüsü bir toz anaforunun ortasında kaldırımda yankılandı. Elinde demetiyle bir gelini, beyaz kravatlı burjuvaları, koltuk altlarına kadar juponlarına gömülmüş kadınları, iki üç küçük kızı ve bir kolejliyi gezdiren üç kiralık fayton Bercy'ye doğru gidiyordu.

Bu düğün görüntüsü Bouvard ve Pécuchet'yi havai, hırçın, dikbaşı buldukları kadınlardan söz etmeye yöneltti. Buna rağmen kadınlar sıklıkla erkeklerden daha mükemmeldi; ara sırayla çok şirretlerdi. Kısacası en iyisi onlarsız yaşamaktı; Pécuchet bu yüzden hiç evlenmemişti.

Bouvard, "Ben dulum ve çocuğum yok!" dedi.

"Bu belki de sizin için hayırlı olmuştur. Ama yalnızlık da uzun sürdüğünde hüznü bir hâl alıyor."

Ardından rıhtımın kenarında hafifmeşrep bir kızla bir asker belirdi. Yüzü çiçek bozuğu, solgun, siyah saçlı bu kız askerin koluna yaslanıyor, eski ayakkabılarını çekeliyor ve kalçalarını sallıyordu.

Kız uzaklaştığında Bouvard müstehcen bir düşüncesini açıkladı. Yüzü kıpkırmızı olan Pécuchet hiç kuşkusuz cevap vermekten kaçınmak için gözleriyle ona bir rahibi işaret etti.

Rahip kaldırımında cılız karaağaçlar bulunan bulvarda yavaşça yürüyordu. Üç kenarlı şapkasıyla gözden kaybolduğunda, Cizvitlerden tiksinen Bouvard içinin rahatladığını söyledi. Pécuchet onları aklamadan dine karşı biraz saygılı olduğunu belli etti.

Bu arada alacakaranlık çöküyor, karşıdaki panjurlar açılıyordu. Saat yediyi vurduğunda gelip geçenler kalabalıklaşmıştı.

Sözleri bitmek bilmez bir şekilde akıp gidiyor, gözlemler anekdotları, felsefi yorumlar bireysel düşünceleri izliyordu. Köprülerin ve şoselerin inşasını, tütün rejisini, ticareti, tiyatroları, deniz kuvvetlerimizi ve büyük hayal kırıklıkları yaşamış kişiler gibi tüm insanlığı eleştirdiler. İkisi de birbirlerini dinlediklerinde kendilerinin unutulmuş bir yanlarını yeniden keşfediyorlardı. Naif duyguların yaşandığı dönemleri geride bırakmış olsalar da yeni bir haz duyuyor, bir tür coşkuya, tanışmalarındaki sevecenliğin büyüüne kapılıyorlardı.

Yirmi kere ayağa kalkmış, yeniden yerlerine oturmuş, yukarıdaki alavere havuzundan aşağıdakine kadar bulvar boyunca yürümüş, her defasında birbirlerinden ayrılmak istemiş, ama bir etkileşimin büyüyle bunu başaramamışlardı.

Yine de artık ayrılmak üzere elleri birleşmişti. Bouvard aniden, “Baksanıza! Akşam yemeğini birlikte yeseydik,” dedi.

Pécuchet, “Ben de aynı şeyi düşünmüştüm! Ama bunu size önermeye cesaret edemedim,” diye karşılık verdi.

Bu teklifi kabul ettiğinde Belediye Sarayı’nın karşısında kendilerini rahat hissedecekleri küçük bir restorana gittiler.

Bouvard menüyü istedi.

Pétuchet baharatlardan bedenini yakacaklarmış gibi korkuyordu. Bu hususta tıbbi bir tartışma çıktı. Ardından bilimin avantajlarını yücelttiler: Zaman olsa öğrenilecek, araştırılacak ne çok şey vardı! Ne yazık ki geçim derdi zaman alıyordu; birbirlerinin yazıcı olduğunu öğrendiklerinde kollarını şaşkınlıkla kaldırdılar, az kalsın masanın üzerinden kucaklaşacaklardı. Bouvard bir ticarethanede, Pécuchet de Denizcilik Bakanlığı’nda çalışıyordu, yine de bu durum her akşam yeni şeyler öğrenmeye biraz vakit ayırmasını engellemiyordu. M. Thiers’in eserinde hatalar bulmuştu ve Dumochel adlı bir profesörden büyük bir saygıyla söz etti.



Bouvard da bazı hususlarda ağır basıyordu. Örgülü saat zinciri ve baharatlı sosu harmanlaması görmüş geçirmiş biri olduğunu belli ediyor ve Pécuchet'yi güldüren şeyler söyleyerek yemeğini yerken peçetesinin köşesi koltuk altlarına kadar uzanıyordu. Pécuchet'nin gülüşünün kendine özgü bir yanı vardı: Hep uzun aralıklarla aynı şekilde yükselen çok bas bir nota. Bouvard'ın zoraki, sesli gülüşü dişlerini ortaya çıkarıyor, omuzlarını sarsıyor ve kapının yanında oturan müşterilerin dönüp ona bakmalarına yol açıyordu.

Yemek bittiğinde kahve içmek için başka bir yere gittiler. Gaz lambalarını seyre dalan Pécuchet aşırı lüksten yakındı, ardından küçümseyen bir tavırla gazeteleri bir kenara iteledi. Gazetelere daha hoşgörülü yaklaşan Bouvard bütün yazarları seviyordu ve gençliğinde aktör olmaya eğilimi vardı.

Bir isteka ve fildişinden iki topla dostlarından biri olan Barberou gibi fiyakalı bir gösteri yapmak istedi. Sürekli yere düşen toplar zeminde müşterilerin ayaklarının arasından yuvarlanıyor, uzaklarda kaybolup gidiyorlardı. Her seferinde masaların altına eğilerek topları getiren garson sonunda yakınmaya başladığında Pécuchet onunla ağız dalaşına girdi; kafe sahibi geldi, özür dilemelerine kulak asmayan Pécuchet ayrıca hesap konusunda da hır çıkardı.

Ardından akşamı gayet yakın olan Saint-Martin Sokağı'ndaki evinde sakin bir şekilde tamamlamayı önerdi.

İçeri girer girmez sırtına Hint işi bir yelek geçirdi ve dairelerini gösterdi.

Tam ortada duran köknar çalışma masasının köşeleri odayı daraltıyordu ve dört bir yanda ruh çağırma tahatası, üç iskemle, eski koltuğun üzerinde ve köşede Roret Ansiklopedisi'nin birçok cildi, Manyetizmacının El Kitabı, Fénelon'un bir kitabı, başka eserler, kâğıt yığınları, iki Hindistan cevizi, çeşitli madalyalar, bir Türk fesi ve Dumouchel'in Havre'dan getirdiği deniz kabukları karma-karışık bir hâlde duruyordu. Vaktiyle sarı boyalı olan du-

varların üzerinde kadifemsi bir toz tabakası vardı. Ayakkabı fırçası çarşafı her yandan sarkan yatağın kenarındaydı. Tavanda lambanın dumanından kaynaklanan büyük siyah bir leke görölüyordu.

Bouvard hiç kuşkusuz koku yüzünden pencereyi açmak için izin istedi.

Cereyan yapmasından korkan Pécuchet, “Kâğıtlar uçacak,” diye haykırdı.

Ancak sabahtan beri çatının arduvazlarının ısıttığı bu küçük odada soluk almakta zorlanıyordu.

Bouvard, “Yerinizde olsam pazeni çıkarırdım!” dedi.

“Nasıl?”

Sonra Pécuchet artık sağlıklı yeğinin olmayacağı varsayımından ürkererek başını öne eğdi.

Bouvard, “Bana eşlik edin, temiz hava size iyi gelecek,” dedi.

Sonunda Pécuchet homurdanarak çizmelerini yeniden giyerken, “İnanın beni büyülüyorsunuz!” dedi. Ardından aradaki mesafeye rağmen, Bouvard’a Tournelle Köprüsü’nün karşısında yer alan Béthune Sokağı’ndaki evine kadar eşlik etti.

Bouvard’ın sık dokunmuş perdeler ve maun mobilyalarla donanmış, zemini güzel cilalanmış odasının nehre bakan bir balkonu vardı. Dikkati çeken iki süs eşyası konsolun üstündeki likör takımı ve aynanın üstündeki dost fotoğraflarıydı; duvarın nişinde yağlı boya bir resim vardı.

Bouvard, “Amcam!” dedi.

Sonra elindeki mum bir beyefendiyi aydınlattı.

Kızıl favoriler üzerinde ucu kıvrıcıklaşarak sarkan bir perçem bulunan yüzü genişletiyordu. Gömleğinin, kadife yeğinin ve siyah ceketinin üç yakasıyla kabarık kravatı arasına gömülmüş gibiydi. Göğsündeki elmaslarla resmedilmişti. Gözleri elmacık kemiklerine yakın duruyor ve biraz alaycı bir ifadeyle gülümsüyordu.

Pécuchet kendini şu sözleri etmekten alamadı, “Aslında babanız olduğu düşünülebilir!”

Bouvard kayıtsızca, “İsim babam,” diye karşılık verdi, ardından vaftiz ismini ekledi, “François-Denys-Bartholomée.” Pécuchet’nin vaftiz adıysa Juste-Romain-Cyrille idi ve ikisi de kırk yedi yaşındaydı. Bu tesadüf hoşlarına gitti, ama ikisi de diğlerinin daha yaşlı olduğunu sandığından aynı zamanda onları şaşırttı. Ardından bazen düzenlemeleri çok yerinde olan Tanrı’yı hayranlıkla düşündüler.

“Baksanıza, bugün dolaşmaya çıkmasaydık birbirimizi tanımadan ölebilirdik!”

Birbirlerine iş adreslerini verdikten sonra iyi geceler diletiler.

Bouvard merdivenden seslendi, “Kadınlara bulaşmayın!”

Pécuchet bu ayıp sözlere cevap vermeden merdivenlerden indi.

Ertesi gün Descambos Kardeşler – Alsace Kumaşları, Hautefeuille Sokağı, 92 numaranın avlusunda bir ses yükseldi, “Bouvard! Mösyö Bouvard!”

Bouvard pencereden baktığında kendisine daha yüksek sesle hitap eden Pécuchet’yi tanıdı:

“Hasta değilim! Onu çıkardım!”

“Neyi?”

Göğsünü gösteren Pécuchet, “Onu!” dedi.

Dünkü sohbetler, odanın sıcaklığı ve sindirim faaliyetleri uyumasını engellemiş, artık dayanamayarak pazeni çıkarıp atmıştı. Sabah çok şükür aksi tesiri olmayan bu yaptığını hatırlamış ve Bouvard’a olan saygısını büyük ölçüde artıran bu olayı ona bildirmeye gelmişti.

Küçük bir tüccarın oğluydu ve çok genç ölen annesini hatırlamıyordu. On beş yaşına geldiğinde yatılı okuldan alınıp bir teşrifatçının yanına verilmişti. Jandarmaların baskınının ardından patron küreğe gönderilmişti; bu sarsıcı olay kendi-

sini hâlâ ürkütürdü. Ardından eczacılık öğrenciliği, okulda gözetmenlik, yukarı Seine'in vapurlarında muhasebecilik gibi girişimlerde bulunmuştu. Nihayet yazısının güzelliğinden etkilenen bir bölüm şefi onu yazıcı olarak işe almıştı; ama eksik bir eğitimin bilinçsizliği ve bundan kaynaklanan zihinsel ihtiyaçlar canını sıkıyor ve bir akrabası, bir sevgilisi olmadan yalnız yaşıyordu. Tek eğlencesi pazar günleri inşaat, onarım gibi kamu çalışmalarını seyretmekti.

Bouvard'ın en eski anıları onu Loire kıyılarına, bir çiftlik avlusuna götürüyordu. Amcası olan bir adam ticaret öğretmek için onu Paris'e getirmiş, reşit olduğunda ona birkaç bin frank vermişti. Ardından evlenmiş ve bir şekerci dükkânı açmıştı. Altı ay sonra karısı dükkânın kasasıyla birlikte ortadan kaybolmuştu. Dostları, yemeğe düşkünlüğü, özellikle de tembelliği yıkımını hızlandırmıştı. Ama güzel yazısını kullanmaya heves etmişti ve on iki yıldan beri Hautefeuille Sokağı 92 numarada kumaş ticareti yapan Descambos Kardeşler'in yanında çalışıyordu. Bir zamanlar anı olarak saklaması için kendisine portresini gönderen amcasına gelince, nerede oturduğunu bile bilmiyor, ondan hiçbir şey beklemiyordu. Bin beş yüz franklık geliri ve yazıcı ücreti her akşam bir meyhanede hesabı ödemesine yetiyordu.

Bu yüzden Pécuchet ile karşılaşmaları bir maceranın başlangıcına benziyordu. Birbirlerine hemen gizli bağlarla bağlanmışlardı. Zaten bu karşılıklı sempati nasıl açıklanabilirdi? Birinin kayıtsız kaldığı ya da iğrenç bulduğu bir özellik, bir kifayetsizlik bir başkasını nasıl büyüleyebilirdi? Yıldırım aşkı denen şey her tutku için geçerliydi. Hafta sonu gelmeden birbirleriyle senli benli konuşmaya başladılar.

Sıklıkla birbirlerinin iş yerine gidiyorlardı. Biri diğerini gördüğünde masasından kalkıyor ve birlikte sokaklarda gezmeye çıkıyorlardı. Bouvard geniş adımlarla yürürken, Pécuchet adımlarını sıklaştırıyor, topuklarını döven redin-

gotuyla tekerleklerin üzerinde yuvarlanırmış gibi görünüyordu. Aynı şekilde özel beğenileri de uyumluydu. Bouvard pipo içiyor, peynir seviyor, küçük fincanıyla düzenli olarak kahvesini yudumluyordu. Pécuchet enfiye çekiyor, yemekten sonra sadece reçel yiyor, kahvesine tek şeker atıyordu. Biri güvenli, şaşkın, cömert; diğeri ölçülü, düşünceli, tutumluydu.

Bouvard hoşuna gideceğini düşündüğü için Pécuchet'yi Barberou ile tanıştırmak istiyordu. Eskiden işportacılık, şimdise borsacılık yapan Barberou çok iyi bir insandı; yurtseverdi, kadınların dostuydu, kenar mahalle dilini kullanmayı severdi. Barberou'dan hoşlanmayan Pécuchet, Bouvard'ı Dumouchel'in evine götürdü. Bir yatılı okulda edebiyat dersi veren bu yazarın (çünkü hafızayı geliştirme yöntemiyle ilgili küçük bir kitap yazmıştı) ortodoks görüşleri ve ciddi tavırları vardı. Bouvard'ın canını sıktı.

İkisi de izlenimlerini birbirlerinden saklamadılar. İkisi de diğerrinin görüşünü haklı buldu. Alışkanlıkları değişmeye başladı ve yemek için gittikleri pansiyonu bırakarak her akşam birlikte yemek yediler.

Adları dilden dile dolaşan tiyatro oyunları, hükümet, yiyecek fiyatlarının pahalılığı, ticarete dönen dolaplar hakkındaki fikirlerini dile getiriyorlardı. Bazen Collier olayı ya da Fualdès davası sohbetlerinin konusu oluyordu, ardından da Devrim'in nedenlerini araştırıyorlardı.

Eskici dükkânlarını gezerek aylaklık ediyor, Conservatoire des Arts et Métiers'yi, Saint-Denis'yi, Gobelins'i, Invalides'i ve halka açık bütün koleksiyonları ziyaret ediyorlardı.

Kimlikleri sorulduğunda iki yabancı gibi davranarak İngiliz olduklarını ve pasaportlarını kaybettiklerini söylüyorlardı.

Müzenin galerilerinde içi saman doldurulmuş dört ayaklıların önünden şaşkınlıkla, keleklerin önünden keyifle,

metallerin önünden kayıtsızlıkla geçtiler; fosiller onları düşlere daldırırken, yumuşakça kabuklarıyla ilgili kısım canlarını sıktı. Sıcak seraları camların ardından izlerken bütün bu yaprakların zehir yaydığını düşünerek ürperdiler. Dağ servilerine hayran kalmalarının nedeni kendilerine bir şapkanın içinde gösterilmeleriydi.

Louvre'da Raphael için coşmaya çaba harcadılar. Büyük kütüphanede ciltlerin tam sayısını öğrenmek istediler.

Bir keresinde Collège de France'da Arapça dersine girdiklerinde profesör not almaya çalışan bu iki yabancıyı görünce şaşırdı. Barberou sayesinde küçük bir tiyatronun kulisine girdiler. Dumouchel Akademi'deki bir oturuma katılmaları için iki bilet sağladı. Keşifler hakkında bilgi alıyor, broşürleri okuyor ve bu merakları sayesinde düşünceleri geliyordu. Her gün daha da uzaklaşan bir ufkun enginliğinde hem karmaşık hem de harika şeyleri fark ediyorlardı.

Eski bir mobilyayı hayranlıkla izlerken tarihini hiç bilmemeseler de kullanıldığı dönemde yaşamadıklarına üzülüyorlardı. Bazı adlardan yola çıkarak bazı ülkelerin kesinlikle bilemeyecekleri kadar güzel olduklarını düşünüyorlardı. İsimlerini anlayamadıkları eserler onlara içlerinde bir gizemi barındırmış gibi görünüyordu.

Düşünceleri geliştikçe ıstırapları da artıyordu. Sokakta bir yolcu arabası yanlarından geçtiğinde onunla birlikte yola çıkma ihtiyacı hissediyorlardı. Fleurs rıhtımı taşra için iç çekmelerine yol açıyordu.

Bir pazar sabahı yürümeye başlayarak Meudon'dan, Bellevue'den, Suresnes'den, Auteuil'den geçtiler ve gün boyunca bağlarda gezinerek, tarlalarda gelincik toplayarak, otların üzerinde uyuyarak, süt içerek, akasyalarla çevrili kır kahvelerinde yemek yiyerek aylıklık ettiler ve geç saatlerde toz içinde kalmış, bitkin düşmüş, büyülenmiş olarak evlerine döndüler. Ama ertesi günler öyle hüznüyle geçiyordu ki bu aylıklıklarından vazgeçmek zorunda kaldılar.

Büronun tekdüze ortamı onlara tiksinti veriyordu. Hep aynı yazı kazıma aleti, hep aynı sandarak,<sup>1</sup> hep aynı mürekkep hokkası, hep aynı kalemler, hep aynı iş arkadaşları! İş arkadaşlarının ahmak olduklarını düşündükçe onlarla gitgide daha az konuşuyorlardı. Bu durum alaylara yol açıyordu. İşe her gün geç kalıp uyarı alıyorlardı.

Eskiden büroda kendilerini biraz da olsa mutlu hissetseler de kendilerine saygıları arttıkça mesleklerini küçültücü buluyorlardı ve bu tiksinti giderek artıyor, birbirlerini yüceltiyor, şımartıyorlardı. Pécuchet Bouvard'ın kabalığına alışırken, Bouvard da Pécuchet'nin hırçınlığından bir şeyler alıyordu.

Biri, “Meydanlarda soytarılık yapmak istiyorum!” diyordu.

Diğeri, “Paçavracılık bu işten daha iyidir!” diye haykırıyordu.

Ne iğrenç bir durum! Bundan kurtulmanın da bir yolu, hatta umudu bile yok!

Bir öğleden sonra (20 Ocak 1839) postacı iş yerinde Bouvard'a bir mektup getirdi.

Kollarını havaya kaldırdı, başı yavaş yavaş geriye doğru devrildi ve bayılıp yere düştü.

Çalışanlar hemen kravatını çözüp bir doktor çağırdılar. Gözlerini açtı, sorulan sorulara yanıt verdi:

“Ah!.. bir şeyim yok... bir şeyim yok... biraz temiz hava bana iyi gelecek. Hayır! Bırakın! Müsaade eder misiniz!”

Sonra elini alnına götürdü, çıldırdığını sanarak sakin olmaya çalıştı, iri cüssesine rağmen hemen Denizcilik Bakanlığı'na koştu.

Pécuchet'yi sordu. Biraz sonra Pécuchet geldi.

“Amcam öldü! Bana miras bırakmış!”

“Mümkün değil!”

Bouvard şu satırları gösterdi:

---

1 Yazı yazmak için iyi bir yüzey hazırlamak üzere kâğıda sürülen reçine.

“NOTER TARDIVEL  
Savigny-en-Septaine, 14 Ocak 1839

Mösyö,

Nantes şehrinin eski tüccarlarından M. François-Denys-Bartholomée Bouvard bu ayın 10’unda ölmüştür. Babanızın vasiyeti hakkında bilgi edinmeniz için yazıhaneme gelmenizi rica ediyorum. Bu vasiyet sizin yararınıza çok önemli hükümler içeriyor.

Saygılarımı kabul buyurun.

Noter Tradivel”

Avludaki bir taşın üzerine oturmak zorunda kalan Pécuchet kâğıdı yavaşça geri uzatırken, “Umarım... umarım... bir şaka değildir!” dedi.

Bouvard can çekişen birinin hırıltısına benzeyen boğuk bir sesle, “Bunun bir şaka olduğunu mu sanıyorsun?” diye sordu.

Ama posta pulu, matbaa baskısı büro adı, noterin imzası, her şey bu haberin gerçek olduğunu kanıtlıyordu. Dudaklarının kenarı titreyerek ve birbirlerine dikilen gözlerinden birer damla yaş süzülerek bakıştılar.

İçleri içlerine sığmıyordu.

Arc de Triomphe’a kadar yürüyüp nehir kenarından geri döndüler, Notre-Dame’ın önünden geçtiler. Bouvard’ın yüzü kıpkırmızıydı. Pécuchet’nin sırtına yumruklar indirdi ve beş dakika boyunca saçma sapan şeyler söyledi.

İstemeseler de sırtıyorlardı. Bu miras hiç kuşkusuz büyük olmalıydı...

“Ah! Ne güzel olurdu! Artık bundan söz etmeyelim.”

Yine aynı şeyden söz ediyorlardı. Hemen bir açıklama istemelerinin önünde hiçbir engel yoktu. Bouvard bilgi edinmek için notere yazdı.

Noterin bir kopyasını gönderdiği vasiyetname şöyle sona eriyordu:



“Netice itibarıyla mirasımı yasanın öngördüğü koşullarda evlilik dışı oğlum olarak kabul ettiğim François-Denys-Bartholomée-Bouvard’a bırakıyorum.”

Bu oğul yaşlı adamın gençliğinde doğmuştu, ama onu yeğeniymiş gibi tanıtarak kendisinden özenle uzak tutmuştu, yeğense durumdan haberdar olsa bile ona hep amca diye hitap etmişti. Mösyö Bouvard kırkına doğru evlenmiş, iki erkek çocuk sahibi olduktan sonra dul kalmıştı. Oğulları kendisinin tam aksi görüşleri savunmaya başladıklarında onca yıldır hiç ilgilenmediği diğer oğlu için vicdan azabı duymuştu. Aşçı kadın müdahale etmese onu yanına çağıracaktı. Aşçı kadın ailenin oyunları ile yanından ayrılmış, o da yalnız başına ölmek üzereyken yaptığı haksızlıkları telafi etmek için servetinin yasaların uygun bulduğu bölümünün tamamını gençlik aşklarından birinin meyvesine bırakmak istemişti. Meblağ yarım milyon kadardı ve Bouvard’a iki yüz elli bin frank düşüyordu. Kardeşlerin büyüğü olan Mösyö Etienne vasiyete uyacağını söylemişti.

İyice afallayan Bouvard sarhoşların sakın gülümsemesiyle alçak sesle hep aynı şeyi söylüyordu, “On beş bin frank gelir!” Akli daha başında olsa da Pécuchet de kendini toparlayamıyordu.

Kısa süre sonra Tardivel’in bir başka mektubu ile sarsıldılar. Diğer oğul Mösyö Alexandre her şeyin adalet önünde düzenlenmesi niyetinde olduğunu, hatta mümkünse önceden mühürlenmiş mirası gündeme getireceğini, döküm yapılmasını, bir yediemin atanmasını isteyeceğini vs. bildiriyordu! Bouvard’ın safra kesesi ağrıları başladı. İyileşir iyileşmez Savigny’ye gitti ve hiçbir sonuç alamadan geri döndüğünde yol masraflarına hayıflandı.

Ardından uykusuzluklar, art arda gelen öfke ve umut, coşku ve çökkünlük nöbetleri başladı. Nihayet altı ay sonra Mösyö Alexandre’ın öfkesi yatıştığında Bouvard mirasın sahibi oldu.

İlk çılgılığı, “Taşraya çekileceğiz!” oldu. Dostunu mutluluğuna ortak eden bu sözler aralarındaki mutlak ve derin yakınlıktan dolayı Pécuchet’ye çok sıradan geldi.

Ama Bouvard’ın sırtından geçinmek istemediği için emekli olmadan buradan ayrılmayacaktı. İki yıl daha; ama ne önemi var! Kararından geri dönmedi ve planlar bu doğrultuda yapıldı.

Nereye yerleşeceklerini saptamak için bütün taşrayı gözden geçirdiler. Toprakları verimli olsa da Kuzey çok soğuktu, iklimiyle hayranlık uyandıran Güney sivrisineklerinden dolayı uygun değildi ve açıkça söylemek gerekirse Orta Fransa’nın çekici bir yanı yoktu. Sakinlerinin ikiyüzlülüğü olmasa Bretagne’ı düşünebilirlerdi. Doğu bölgelerine gelince, Alman aksanı yüzünden onları bir yana bırakmak gerekirdi. Ama Forez’e, Bugey’e, Roumois’ya ne demeliydi? Haritalar onlardan söz etmiyordu. Zaten onlar için önem arz eden nerede olursa olsun bir ev sahibi olmalarıydı.

Hayallerinde şimdiden bir tarhın etrafında sıradan giysileriyle gül ağaçlarını budadıklarını, toprağı bellediklerini, lalelerin saksılarını değiştirdiklerini canlandırıyorlardı. Tarla kuşu sesleriyle uyanacak, sabanları izleyecek, bir sepetle elma toplamaya gidecek; tereyağının yapılışını, buğdayın dövülüşünü, koyunların kırımını, kovanların gözden geçirilişini seyredecek ve ineklerin böğürmelerinin, kesilmiş otların kokusunun keyfini çıkaracaklardı. Artık hayatlarında yazıcılık, şefler, hatta ödenecek kiralar olmayacaktı! Çünkü kendilerine ait bir evleri olacaktı! Kümeslerinin tavuklarını, bahçelerinin sebzelerini ayakkabılarını bile çıkarmadan yiyeceklerdi! “Hoşumuza giden her şeyi yapacağız! Sakal bırakacağız!”

Bahçe malzemeleri, ardından (bir evde her zaman olması gereken) bir alet çantası, teraziler, bir yer ölçme zinciri, hasta olmaları hâlinde kullanacakları bir küvet, bir termo-

metre, hatta canları istediğinde fizik deneyleri yapmak için bir “Guy-Lussac” barometresi gibi “işe yarabilecek” bir yığın şey satın aldılar. Ayrıca (her zaman dışarıda çalışılmayacağı için) birkaç değerli edebi eser araştırdılar, bazen bir kitabın gerçekten “bir kütüphane kitabı” olup olmadığını anlamakta çok zorlandılar. Bouvard soruna hemen bir çözüm getirdi.

“Baksana, kütüphaneye ihtiyacımız olmayacak.”

Pécuchet, “Zaten benim bir tane var,” dedi.

Şimdiden her şeyi düzenliyorlardı. Bouvard mobilyalarını, Pécuchet büyük siyah masasını götürecekti; perdeleri de yanlarına alacaklardı ve biraz mutfak eşyasıyla da her şey tamamlanmış olacaktı.

Bu hususta kimseye bir şey söylememeye yemin etmişlerdi, yine de yüzleri ışıldıyordu. Bu yüzden iş arkadaşları onları gülünç buluyordu. Masasına yayılan ve harflerini daha da yuvarlaklaştırmak için dirseklerini dışarı taşıyarak yazısını yazan Bouvard ağır göz kapaklarını kurnaz bir ifadeyle kırıştırırken ısıkl çalışıyordu. Hasır iskemlesinin üzerine tüneyen Pécuchet uzun harflerin bacaklarına özen gösteriyor, ama sırrını açığa vurmaktan korkarmış gibi hep burun delikleri genişliyor, dudaklarını ısıırıyordu.

On sekiz ay süren araştırmalarında hiçbir şey bulamamışlardı. Paris dolaylarına, Amiens’ten Evreux’ye, Fontainebleau’dan Havre’a kadar yolculuklar yaptılar. Taşra gibi bir taşra istiyorlardı, güzel bir manzarası olmasına önem vermeseler de sınırlı bir ufuk içlerini karartıyordu.

Yerleşim merkezlerinin yakınlarından uzak duruyor, ama yalnızlıktan da korkuyorlardı.

Bazen karar veriyor, ama bölge sağlıksız görüldüğünden, deniz rüzgârına açık olduğundan, bir fabrikanın yakınında ya da ulaşması zor olduğu için ileride pişmanlık duyacaklarından korkarak fikir değiştiriyorlardı.

Barberou onları kurtardı.

Hayallerini biliyordu ve günün birinde onlara Caen ve Falaise arasındaki Chavignolles adlı bir yerden söz etti. Şato tarzında bir evi, bereketli bir bahçesi olan otuz sekiz hektarlık bir çiftlikti.

Calvados'a gittiler ve hayran kaldılar. Ancak çiftlik ve ev birlikte satılacağı için yüz kırk üç bin frank isteniyor, Bouvard sadece yüz yirmi bin veriyordu.

Pécuchet bu inatçılığına karşı çıktı, kabul etmesi için ona yalvardı, nihayet paranın üstünü kendisinin tamamlayacağını söyledi. Birikimlerinden ve annesinin mirasından kalan tek serveti buydu. Bu sermayeyi önemli bir fırsat için saklamış, hiç söz etmemişti.

Para emekli olmadan altı ay önce, 1840 yılı sonlarına doğru ödendi.

Bouvard artık yazıcılık yapmıyordu. İlk başta gelecek endişesiyle işine devam etmiş, mirastan emin olduğunda ayrılmıştı. Yine de Decambosların iş yerine seve seve gidiyordu ve yola çıkmadan bir gün önce bütün iş arkadaşlarına punch ısmarladı.

Pécuchet ise tersine iş arkadaşlarına sürekli somurttu ve son gün kapıyı sertçe vurarak çıktı.

Daha paketlemelerle ilgilenmesi, bir yığın alışveriş yapması ve Dumouchel ile vedalaşması gerekiyordu!

Profesör ona edebiyatla ilgili mektuplaşmayı önerdi, onu yeniden kutladıktan sonra sağlıklı günler diledi.

Bouvard ile vedalaşırken daha duygulu görünen Barbe-rou bir domino partisini yarıda bıraktı, kendisini ziyarete geleceğini söyledi, iki anasonlu likör ısmarladı ve ona sarıldı.

Evine dönen Bouvard balkonunda derin bir nefes alırken içinden, "Nihayet," dedi. Rıhtımların ışıkları suda titreyiyor, uzakta omnibüslerin gürültüsü giderek zayıflıyordu. Bu büyük şehirde geçirdiği mutlu günleri, restoranlardaki ziyafetleri, tiyatro akşamlarını, kapıcı kadının dedikodula-

rını, bütün alışkanlıklarını hatırladı ve bir yürek daralması, açıklamaya cesaret edemediği bir hüznün hissetti.

Pécuchet gece ikiye kadar odasında gezindi. Ne güzel, artık buraya dönmeyecekti! Yine de kendisinden bir şeyler bırakmak için şöminenin alçısına ismini kazıdı.

En büyük bagaj dün gönderilmişti. Bahçe aletleri, yataklar, şilteler, masalar, iskemleler, bir ısıtıcı, küvet ve üç fiçî Burgonya şarabı Seine üzerinden Le Havre'a gidecek ve oradan da Caen'deki Bouvard'a gönderilecek, o da eşyaları Chavignolles'e getirecekti.

Ama babasının portresi, koltuklar, likör takımı, kitaplar, sarkaçlı saat ve bütün değerli eşyalar Pécuchet'nin gözetiminde bir nakliye arabasıyla Nonancourt'u, Verneuil'ü ve Falaise'i katedecekti.

En eski redingotunu giymiş, atkısını, parmaksız eldivenlerini takmış, ayaklarına büroda kullandığı sıcak tutan çoraplarını geçirmiş olarak sürücünün yanında banka oturdu ve 20 Mart sabahı gün ağarırken başkentten ayrıldı.

Yolculuğun hareketi ve yeniliği ilk saatler boyunca onu oyaladı. Ardından atların yavaşlaması üzerine sürücü ve arabacıyla tartışmaya başladı. En berbat hanları seçiyor ve her şeyin sorumluluğunu üstlerine aldıklarını söylemelerine rağmen, Pécuchet aşırı tedbirliliği yüzünden onlarla aynı viranelerde kalıyordu.

Ertesi sabah şafakla birlikte yola çıktıklarında yol aynı şekilde ufkun sınırına doğru yükselerek uzanıp gidiyordu. İşaret taşları art arda sıralanıyordu, çukurlar suyla doluydu, taşra tekdüze ve soğuk yeşilin enginlikleriyle gözler önüne seriliyor, bulutlar gökyüzünde koşuşturuyor, ara sıra yağmur yağıyordu. Üçüncü gün fırtınalar patladı. Arabanın kötü bağlanmış çadır bezi rüzgârda bir geminin yelkeni gibi şaklıyordu. Pécuchet kasketinin altındaki başını öne eğiyor ve enfiye kutusunu her açısında gözlerini korumak için yüzünü arkaya çeviriyordu. Arabanın her sarsılışında arkada

bütün eşyaların sallandığını duyuyor ve tavsiyeler yağdırıyordu. Bu tavsiyelerin hiçbir şeye yaramadığını anlayınca taktik değiştirip uysallaştı, hoş görünmeye çalıştı; zorlu yokuşlarda arabayı adamlarla birlikte itiyordu, sonunda işi yemeklerden sonra onlara konyaklı kahve ısmarlamaya kadar götürdü. Bunun üzerine onlar da arabayı daha hızlı sürmeye başladılar, öyle ki Gauburge'a yaklaştıklarında dingil kırıldı ve araba yana yattı. Hemen eşyaları gözden geçiren Pétuchet porselen fincanların paramparça olup yere saçıldığını gördü. Kollarını kaldırıp dişlerini gıcırdatarak o iki ahmağa lanetler yağdırdı. Ertesi gün sarhoş olan arabacı yüzünden yola çıkılamadı, ama keder kadehi dolu olduğundan kendinde yakınacak güç bulamadı.

Bouvard, Barberou ile bir kez daha akşam yemeği yemek için Paris'ten ancak iki gün sonra ayrılmıştı. Yolcu arabalarının avlusuna son dakikada geldi, ardından Rouen Katedrali'nin önünde uyandı, yanlışı arabaya binmişti.

Akşam Caen'e giden bütün arabalar doluydu. Ne yapacağını bilemeyip Arts Tiyatrosu'na gitti. Yanındakilere emekli olduğunu ve kısa süre önce yakınlarda bir arazi satın aldığını söyleyerek gülümsüyordu. Cuma günü Caen'e indiğinde denkleri orada değildi. Pazar günü gelen eşyaları bir yük arabasıyla gönderirken çiftçiye birkaç saat sonra arkadan geleceğini söyledi.

Yolculuğunun dokuzuncu gününde Falaise'e ulaşan Pécuchet dinlenmiş bir at aldı ve hava kararana kadar hızla yola devam edildi. Bretteville'i geçtiğinde her an Chavignolles'un duvarlarını görme umuduyla ana yoldan ayrılarak kestirme bir yola girdi. Tekerlek izleri silikleşip ardından yok olduğunda kendilerini ekilmiş tarlaların ortasında buldular. Hava kararıyordu. Ne yapmalıydı? Nihayet arabadan inen Pécuchet çamura bata çıka keşfe çıktı. Çiftliklere yaklaştığında köpekler havlıyor, o da yolu sormak için var gücüyle bağıırıyordu. Ama kimse cevap vermeyince korkuyor, çiftlik-

lerden uzaklaşıyordu. Aniden iki fener ışıldadı. Üstü açılan bir gezinti arabasını fark etti ve ona doğru ilerledi. Arabada Bouvard vardı.

Ama nakliye arabası nerede olabilirdi? Bir saat boyunca karanlıklara seslendikten sonra nihayet bulup Chavignolles'e geldiler.

Salonda iri çalı demetleri ve kozalaklar alev alev yanıyordu. İki kişilik sofraya kurulmuştu. Yük arabasıyla gelen mobilyalar avluya yığılmıştı. Hiçbir şey eksik değildi. Masaya oturdular.

Onlar için soğan çorbası, bir piliç, domuz pastırması ve lop yumurtalar hazırlanmıştı. Mutfakla ilgilenen yaşlı kadın ara sıra yemekleri nasıl bulduklarını sormaya geliyor, onlar da "Ah! Mükemmel, mükemmel!" diye cevaplıyorlardı. Güçlkle kesilen somun ekmeğın, kremanın, cevizlerin, her şeyin tadını çıkarıyorlardı. Taş döşemede delikler vardı, duvarlardan sular süzölüyordu. Yine de bir mumun yandığı küçük masada yemeklerini yerken etraflarına hoşnut bir ifadeyle bakıyorlardı. Yüzleri açık havayla kırmızılaşmıştı. Göbeklerini yayıyor, gıcırdayan iskemlelerinin arkalıklarına yaslanıyor ve hep aynı şeyi söylüyorlardı, "İşte buradayız! Bu ne büyük bir mutluluk! Sanki rüya görüyorum!"

Gece yarısı olmasına rağmen Pécuchet bahçede bir tur atmayı önerdiğinde Bouvard geri çevirmedi. Mumu eski bir gazeteyle koruyarak tarhlar boyunca gezindiler. Sebzelerin isimlerini sıralamaktan keyif alıyorlardı, "Havuçlara baksana! Vay canına! Lahanalar!"

Ardından yemiş ağaçlarını gözden geçirdiler. Pécuchet tomurcukları görmeye çalıştı. Bazen duvarın üzerinde bir örümcek aniden aceleyle kaçıyor, bedenlerinin gölgeleri hareketlerini tekrar ederek büyüyordu. Otların uçlarından çiyyler damlıyordu. Gece kapkaranlıktı, derin bir sessizliğin, büyük bir dinginliğin içinde her şey kımıldamaksızın duruyordu. Uzaklarda bir horoz öttü.

İki odanın arasında bir duvar kâğıdının gizlediği küçük bir kapı vardı. Çekmeceli bir sandıkla ona vurduklarında çivileri yerinden fırladı. Geniş bir aralık ortaya çıktı. Bu bir sürprizdi.

Giysilerini çıkardıktan sonra yataklarında bir süre gevezelik ettiler, ardından uykuya daldılar. Bouvard başı çıplak, ağzı açık olarak sırtüstü yatmıştı; dizlerini karnına çekerek sağa doğru yatan Pécuchet'nin başında pamuklu bir başlık vardı. İkisi de pencerelerden sızan ay ışığının altında horlayarak uyuyorlardı.





## II

Ertesi sabah büyük bir neşeyle uyandılar! Bouvard piposunu içti, Pécuchet enfiyesini çekti. İkisi de piponun ve enfiyenin tadını hiç bu kadar çıkarmadıklarını söylediler. Ardından manzaraya bakmak için pencerenin önüne geldiler.

Karşıda tarlalar, sağda üzerinde bir kilise çanıyla ambar, solda kavak ağaçlarından bir perde vardı.

Bir haç oluşturan iki ana yol bahçeyi dörde bölüyordu. Sebze tarhlarında yer yer bodur serviler ve koni şeklinde budanmış süs ağaçları yükseliyordu. Bir tarafta bir çardak bir asma kütüğüne yön veriyor, diğer tarafta bir duvar meyve ağaçlarının kafesini destekliyordu. Dipteki bir açıklık kıra bakıyordu. Duvarın ötesinde bir meyve bahçesi, bir çardağın arkasında koruluk, bir açıklıktan sonra küçük bir yol vardı.

Bu muhteşem bütünlüğü hayranlıkla izlerlerken, siyah palto giymiş kır saçlı bir adam bastonunu parmaklığın bütün çubuklarına sürerek patikadan geçiyordu. Yaşlı hizmetçi kadın onlara bu geçenin bölgenin ünlü doktoru Mösyö Vancorbeil olduğunu söyledi.

Diğer saygın isimler şöyleydi: Eskiden meclis üyeliği yapmış ve çevirdiği dolaplarla anılan Faverges Kontu; odun, alçı ve her tür malzeme satan belediye başkanı Mösyö Foureau; noter Mösyö Marescot, Başrahip Jeufroy, şahsi geliriyle geçinen dul Madam Bordin. Kendisine gelince, ölen kocası Germain'den dolayı ona Germaine diye hitap ediyorlardı.

Gündeliğe gidiyor, ama bu mösyölerin yanında çalışmayı istiyordu. Bunu kabul ettiler ve bir kilometre ötedeki çiftliklerini görmeye gittiler.

Çiftliğe girdiklerine çiftçi Gouy Usta bir çocuğa bağıyor ve bir taburede oturan çiftçi kadın bacaklarının arasına sıkıştırdığı bir hindiye buğday lapası yediriyordu. Adam dar alınlı, ince burunlu, bakışları yere dönük ve geniş omuzluydu. Çok sarışın olan kadının elmacık kemikleri çillerle kaplıydı ve yüzünde kilise vitraylarında görülen köylü kadınların saflık ifadesi vardı.

Mutfakta tavana kenevir demetleri asılmıştı. Yüksek şöminenin üstünde üç eski tüfek yan yana duruyordu. Duvarın ortasında çiçekli seramik sofrı takımıyla dolu bir dolap vardı ve içki şişelerini andıran pencere camları teneke ve kırmızı bakırdan mutfak eşyalarının üzerine solgun bir ışık yayıyordu.

İki Parisli sadece bir kez gördüklerinden mülklerini ana hatlarıyla teftiş etmek istiyorlardı. Gouy Usta ve karısı da kendilerine eşlik ederken şikâyetler yağmur gibi yağmaya başladı.

Arabalıktan damıtımhaneye kadar bütün yapıların tadilatı ihtiyacı vardı. Bir peynirhane inşa etmek, kapıları yeni demirlerle takviye etmek, çitleri yükseltmek, göleti derinleştirmek ve üç avluya da bolca elma ağacı dikmek gerekiyordu.

Ardından Gouy Usta'nın yakınıp durduğu ekinler gezildi. Çok gübre tüketiyorlardı, nakliye çok pahalıydı, çakıl taşlarını temizlemek mümkün değildi, yabancı otlar çayırlara zehir saçıyorlardı; bu eleştiriler Bouvard'ın çayırların üzerinde yürüme keyfini azalttı.

Kayın ağaçlarıyla çevrili çukur bir yoldan geri döndüler. Ev bu açıdan misafir avlusunu ve cephesini sergiliyordu.

Beyaza boyanmıştı, üzerinde sarı süslemeler vardı. Hangar ve şarap mahzeni, ekmek fırını ve odunluk daha alçak iki kanat oluşturuyordu. Mutfak küçük bir odanın hemen

yanındaydı. Ardından hole, daha büyük bir odaya ve salona giriliyordu. İlk kattaki dört oda avluya bakan koridora açılıyordu. Pécuchet ilkin koleksiyonlarını koymak üzere aldı, son oda kütüphane olacaktı. Dolapları açtıklarında başka kitaplar da buldular, ama isimlerini okumaya vakit ayırmadılar. En acil çözülmesi gereken sorun bahçeydi.

Bouvard ağaç tünelinden geçerken alçıdan bir kadınla karşılaştı. Diz çökmüş, iki parmağıyla eteğini kenarından tutmuş ve yakalanmış olmaktan korkmuş gibi başını omuzlarının arasına çekmişti. “Ah! Pardon! Rahatsız olmayın!” ve bu şaka onları öylesine eğlendirdi ki üç hafta boyunca her gün defalarca bu sözleri tekrarladılar.

Bu arada Chavignolleslü burjuvalar onları tanımak istiyor, parmaklıkların ardından onları görmeye geliyorlardı. Açıklıkları tahtalarla kapattıklarında gözleyicilerin canları sıkıldı.

Bouvard güneşten korunmak için mendilini başına türban şeklinde bağlarken, Pécuchet kasketini takıyordu ve içinde bahçıvan makasının, fularının, enfiye kutusunun sallandığı bir ön cebi olan geniş bir önlük giymişti. Kollarını sıvamış, yan yana toprağı belliyor, yabancı otları ayıklıyor, ağaçları buduyor, kendilerine görevler yüklüyor, yemeklerini mümkün olduğunca hızlı yiyorlardı; ama kahvelerini manzaranın keyfini çıkararak içmek için bağ çardağına gidiyorlardı.

Bir salyangoz gördüklerinde yanına yaklaşıyor ve ağızlarının kenarını ceviz kırarmış gibi buruşturarak onu eziyorlardı. Yanlarına sivri uçlu beli almadan dışarı çıkmıyor ve mayıs böceği kurtçuklarını o kadar şiddetle kesiyorlardı ki demir alet üç parmak derine batıyordu.

Tırtıllardan kurtulmak için ağaçları bir sıırıkla sertçe sarıyorlardı.

Bouvard çimenlerin ortasına bir gelincik çiçeğı ve çardağın kenarından avizeler gibi sarkacak salkım domatesler ekti.

Pécuchet mutfağın önüne geniş bir çukur kazdırıp onu üç bölüme ayırdı, burada döküntülerden başka gübreler oluşturacak, bir yığın şey yetiştirecek kompost üretecekti, bu böyle sürüp gidecekti. Çukurun kenarında meyvelerin, sebzelerin tepeler oluşturacağını, çiçeklerin dört bir yana saçılacağını düşünüyordu. Ama elinde yastıklar için çok yararlı olan at gübresi yoktu. Çiftçiler satmıyor, hancılar talebini reddediyordu. Nihayet, birçok arayışın ardından Bouvard'ın ricalarına rağmen ve utanıp sıkılmadan "at pisliğini kendi toplamaya" karar verdi.

Bir gün ana yolda pislik toplarken Madame Bordin yanına yaklaştı ve ona iltifatlar edip arkadaşını sordu. Bu kadının küçük olmasına rağmen parıldayan siyah gözlerinden, cildinin canlı renginden, rahat tavırlarından (biraz bıyığı bile vardı) ürken Pécuchet ona kısa bir yanıt verip arkasını döndü. Bouvard bu saygısızlığını kınadı.

Ardından havalar çok soğudu, karlar yağdı. Mutfağa yerleştiler, kafes yapıyorlar ya da odaları geziyor, ateşin kenarında sohbet ediyor, yağmuru seyrediyorlardı.

Büyük perhizin üçüncü perşembesinden itibaren ilkbaharı beklemeye başladılar. Her sabah aynı şeyi söylüyorlardı, "Her şey geçip gidiyor!" Ama ilkbahar gecikince sabırsızlıklarını, "Her şey geçip gidecek!" diyerek bastırıyorlardı.

Nihayet bezelyelerin boy verdiğini gördüler. Kuşkonmaz holdu. Bağlar umut vaat ediyordu.

Bahçıvanlığı becerdiklerine göre tarla işlerinde de başarılı olmalıydı ve içlerini çiftliklerini ekip biçme tutkusu kapladı. Hiç kuşkusuz sağduyulu davranıp araştırarak bu işin içinden çıkacaklardı.

Ama önce başkalarının topraklarını nasıl ekip biçtiklerini görmek gerekiyordu. Bunun üzerine, Mösyö de Faverges'e kendilerini çiftliğine davet etme onurunu bahşetmesi için mektup yazdılar. Kont onlara hemen bir randevu verdi.

Bir saatlik bir yürüyüşten sonra Orne Vadisi'ne yukarıdan bakan bir tepenin yamacına geldiler. Nehir aşağıda kıv-

rılarak akıyordu. Orada yer yer kırmızı kum taşı blokları yükseliyor ve uzakta daha büyük kayalar olgun buğdaylarla kaplı tarlaların yukarısında bir yalı yar oluşturunuyordu. Karşıdaki diğer tepenin üzerindeki yeşillik evleri gizleyecek kadar boldu. Otların ortasında daha koyu hatlarla beliren ağaçlar yeşilliği eşit olmayan karelere bölüyordu.

Aniden bölge bütünüyle ortaya çıktı. Kiremitli çatılar çiftliği işaret ediyordu. Beyaz cepmeli şato sağdaydı, biraz ötesinde bir koru vardı ve bir çimenlik sıralanmış çınarların gölgelerini yansıttığı nehre doğru iniyordu.

İki dost otların kurutulmak için yayıldığı bir yoncalığa girdiler. Hasır şapkalar, basma örtüler, kâğıt siperlikler takmış kadınlar tırmıklarla yerdeki kuru otları kaldırıyorlardı ve demetler düzlüğün diğer ucundaki tahıl yığınlarının yanında üç at koşulmuş uzun bir arabaya hızla atılıyordu. Arkadan kâhyası gelen kont onlara doğru yaklaştı.

Pamuklu kumaştan bir kostümü, dinç bir bedeni ve güf favorileri vardı. Hem bir yargıca hem de bir züppeye benzer bir edası vardı. Yüz hatları konuştuğunda bile kımıldamıyordu.

Karşılıklı nezaket sözlerinden sonra otlarla ilgili sistemini açıkladı; tırmıklanan ot yığınları etrafa saçılmadan ters yüz ediliyordu; tahıl yığınları konik olmalıydı ve hızla hazırlanan demetler onar onar yığılmalıydı. İngiliz tırmık makinelerine gelince, böyle engebeli bir arazi için uygun değildi.

Vücudu elbisesinin yırtıklarından, çıplak ayakları eski ayakkabılarının arasından görünen küçük bir kız kalçasına dayadığı güğümden kadınlara elma şarabı veriyordu. Kont bu çocuğun kim olduğunu sordu, kimse onun hakkında bir şey bilmiyordu. İşçiler hasat sırasında hizmet etmesi için çağırılmışlardı. Omuz silken kont oradan uzaklaşırken taşradaki yozlaşmadan yakındı.

Bouvard yoncalığı övdü; gerçekten de küskütün verdiği zararlara rağmen mükemmel bir hâldeydi; küsküt sözcüğü-

nü duyan geleceğin ziraatçılarının gözleri fal taşı gibi açıldı. Hayvanları çok olduğundan kont yapay meralar kullanıyordu; zaten bu daha sonraki ürünler için de yararlıydı, başka yemlerle bu ölçüde başarılı olamazdı.

“En azından bu yöntem bana tartışılmaz gibi görünüyor.”

Bouvard ve Pécuchet birlikte tekrarladılar, “Ah! Evet, tartışılmaz.”

Toprağı özenle kabartılmış bir tarlanın sınırındaydılar: Elle çekilen bir at üç tekerlek üzerine yerleştirilmiş geniş bir kasayı çekiyordu. Alt bölüme yerleştirilmiş yedi saban demirinin birbirine paralel olarak açtığı ince karıklara, zemine kadar inen borulardan tohumlar dökülüyordu.

Kont, “Burada şalgam ekiyorum,” dedi. “Şalgam dört yıllık ekiminin temelini oluşturur.”

Tohum dökme makinesini göstereceği sırada bir hizmetçi şatoda kendisine ihtiyaç duyulduğunu söylemeye geldi.

Sinsi bir yüz ifadesi ve dalkavuk tavırları olan kâhyası onun yerini aldı.

“Bu beyleri” üstleri çıplak ve bacaklarını aralamış çavdar biçen on dört orakçının çalıştığı başka bir tarlaya götürdü. Orakçılar önlerinde bir yarım halka çiziyor, aynı hat üzerinde aynı anda ilerliyorlardı. Orakçıların kollarına hayran kalan iki Parisli toprağın bereketine neredeyse dinî bir saygı duyuyorlardı.

Ardından birçok ekili araziye geçtiler. Alacakaranlık çökerken kuzgunlar karıklara doğru alçalıyorlardı.

Sonra bir sürüye rastladılar. Sağda solda koyunlar otluyor, sürekli olarak otlama sesleri duyuluyordu. Yanında köpeğiyle bir ağaç kütüğünün üzerine oturmuş olan çoban yün çorap örüyordu.

Kâhya, Bouvard ve Pécuchet’ye dallardan yapılmış bir çiti geçmeleri için yardım etti; ineklerin elma ağaçlarının altında geviş getirdikleri iki kulübenin önünden geçtiler.

Çiftliğin bütün yapıları bitişikti ve avlunun üç yanını kaplıyordu. Buradaki çalışmalar akış yönü özellikle değiş-

tirilmiş bir dereden yararlanan bir türbin aracılığıyla makineyle yapılıyordu. Deri şeritler bir çatıdan diğerine gidiyor ve gübrelüğün ortasında demir bir pompa çalışıyordu.

Kâhya onlara ağılların zeminindeki küçük delikleri ve domuzların kafesindeki kendiliğinden kapanan marifetli kapıları gösterdi.

Ambarın bir katedralinkini andıran kubbesinin tuğladan kemerleri taş duvarlara doğru alçalıyordu.

Bir hizmetçi kadın bu beyleri eğlendirmek için tavuklara bir avuç yulaf attı. Cenderenin tahtası onlara devasa göründü, ardından güvercinliğe çıktılar. Özellikle süthane-ye hayran kaldılar. Köşelerdeki musluklar döşeme taşlarını kaplayacak kadar su temin ediyordu ve içeri girerken yayılan serinlik herkesi şaşırtıyordu. Izgara döşemelerin üzerinde sıralanmış kahverengi testiler ağızlarına kadar sütle doluydu. Testiler kadar derin olmayan güveçlerde kaymak vardı. Tereyağlar bakır bir sütunun parçaları gibi art arda diziliyor ve yere konmuş teneke kovalardan köpükler taşıyordu. Ama çiftliğin incisi mandıraydı. Uzunluğu boyunca dikey olarak konulmuş tahta parmaklık mandırayı iki bölmeye ayırıyordu: İlk bölme hayvanlar, ikincisiyse çalışmalar içindi. Bütün mazgallar kapalı olduğundan içerisi güçlükle görünüyordu. Küçük zincirlerle bağlanmış olarak yemlerini yiyen sığırların bedenlerinden tavanın yansıttığı bir sıcaklık yayılıyordu. Ama birinin ışık tutmasıyla ince bir su akıntısı yemliklerin yanındaki oluğu doldurdu. Bögürtüler yükselirken boynuzlar tahtalar gibi tıkırdıyordu. Bütün sığırlar burunlarını parmaklıkların arasından uzatıp yavaş yavaş su içmeye başladılar.

Büyük koşum hayvanlarının avluya girmesiyle taylar kiş-nedi. Zemin katta iki üç fener yandı, sonra görünmez oldu. İşçiler nalınlarını çakıl taşlarının üzerinde sürükleyerek geçerken yemek çanı çaldı.

İki ziyaretçi çiftlikten ayrıldılar.

Gördükleri onları büyülemiş, kararlarını vermişlerdi. Hemen o akşam kütüphanelerinden *Taşra Evi*'nin<sup>1</sup> dört cildini çıkardılar, Gasparin'in ders notlarını getirttiler ve bir tarım dergisine abone oldular.

Fuarlara daha kolay gidebilmek için Bouvard'ın sürdüğü iki tekerlekli bir araba aldılar.

Mavi bir gömlek, geniş kenarlı bir şapka, dizlerine kadar çıkan tozluklar giyip ellerine birer at cambazı sopası alarak büyük ve küçükbaş hayvanların etrafında geziniyor, çiftçilere sorular soruyor ve tarım üreticilerinin ürünlerin niteliklerini artırmak için yaptıkları toplantıları hiç kaçırmıyorlardı.

Kısa süre içinde özellikle nadas sistemiyle ilgili sıkıntılarını dile getirip tavsiyeleriyle Gouy Usta'yı bezdirdiler. Ama çiftçi kendi üslubuyla çalışmaya devam ediyordu. Dolu nedeniyle bir aylık kirasının ertelenmesini istedi. Ödemelerinin hiçbirini yapmadı. Karısı en haklı talepler karşısında bile çığlıklar atıyordu. Nihayet Bouvard kira sözleşmesini yenileme niyetinde olduğunu bildirdi.

Bu karardan sonra Gouy Usta gübreyi az kullanmaya, yabancı otların yetişmesini engellememeye başladı, topraklara zarar verdi ve intikam planlarını belli eden öfkeli bir ifadeyle çiftlikten ayrıldı.

Bouvard ilk başta yirmi bin frankın, yani çiftlik kirasının dört katının yeterli olacağını düşünmüştü. Paris'teki noteri parayı gönderdi.

İşletmeleri on beş hektarlık gezinti alanları ve çayırlar, yirmi üç hektarlık ekilebilir topraklar ve Butte olarak anılan çakıl taşlarıyla kaplı bir tepedeki beş hektarlık sürülmemiş alandan oluşuyordu.

Gerekli bütün malzemeleri temin ettiler, dört at, on iki inek, altı domuz, yüz altmış koyun satın aldılar ve çalışan olarak iki arabacı, iki kadın, bir çoban tuttular, dahası iri bir köpek aldılar.

---

1 *Maison Rustique*, Charles Estienne.



Bir an önce para sağlamak için otlarını sattılar. Ödeme kendi evlerinde yapıldı; yulaf sandığının üzerine bırakılan Napoléon altınları onlara diğerlerinden daha parlak, daha göz alıcı ve mükemmel göründü.

Kasım ayında elma şarabı yaptılar. Bouvard atı kamçılıyor, teknenin üstüne çıkan Pécuchet posayı kürekle karıştırıyordu.

Vidayı sıkarken nefes nefese kalıyor, tekmeden kepçeyle sıvı çekiyor, tıkaçları gözlemliyor, ağır nalınlar giyiyor, çok eğleniyorlardı.

Fazla buğdayın zararı olmaz ilkesinden hareketle yapay meralarının yaklaşık yarısını kaldırdılar ve gübreleri olmadığından öğütmeden gömdükleri küspeleri kullandılar, bu yüzden düşük bir verim elde ettiler.

Bir sonraki yıl bol ekim yaptılar. Fırtınaların peş peşe patlamasıyla başaklar yattı.

Yine de ısrarla buğday üretmek istiyorlardı. Bunun üzerine Butte tepesindeki toprakları taşlardan arındırmaya giriştiler. Çakıl taşları iki tekerlekli bir yük arabasına atılıyordu. Yıl boyunca yağmurda, güneşin altında aynı adamın ve aynı atın sabahdan akşama kadar küçük tepeye çıktığı, aşağı indiği ve yeniden çıktığı görüldü. Bazen Bouvard arkadan yürüyor, ara sıra alnını silmek için duruyordu.

Kimseye güvenmediklerinden hayvanlara kendileri bakıyor, onlara müshil ilacı verip lavman yapıyorlardı.

Büyük karışıklıklar yaşandı. Kümeslere bakan kız hamile kaldı. Onlar da evli işçileri çalıştırmaya başladılar; çocuklar, kuzenler, kuzinler, amcalar, dayılar, görümceler, yengeler, baldızlar çoğalmaya başladı; bir güruh onların sırtından geçiniyordu. Bu yüzden sırayla çiftlikte yatmaya karar verdiler.

Ama akşamları hüzünlü geçiyordu. Odanın pisliği huzursuzluk veriyordu ve yemekleri getiren Germaine her gidiş gelişinde homurdanıyordu. Onları her bakımdan dolandırıyorlardı. Tahıl ambarındaki harman dövücüler buğdayı su

testilerine dolduruyorlardı. Pécuchet onlardan birini yakaladı ve omuzlarından dışarı doğru iteleyerek haykırdı:

“Rezil herif! Sen doğduğun köyün yüz karasısın!”

Varlığı hiç saygı uyandırmıyordu. Zaten bahçe hususunda pişmanlıkları vardı. Bütün zamanını harcasa bahçeyi iyi hâlde tutmaya yetmezdi. Bouvard çiftlikle ilgilenecekti. Bu konuyu görüşüp bir karara vardılar.

İlk hedef uygun yastıklar hazırlamaktı. Pécuchet tuğladan bir yastık yaptı. Çerçevelerini kendi boyadı ve güneş ışınlarına karşı bütün cam kapaklara tebeşir sürdü.

İhtiyatlı davranarak kesik dalların uçlarından yaprakları kopardı. Ardından daldırma işine girişti. Flüt göz aşısı, taç aşısı, kalkan aşısı, otsu bitki aşısı, İngiliz aşısı gibi birçok aşı denedi. Damarları ne büyük bir özenle birleştiriyordu! Bağları nasıl da sıkıyordu! Üzerlerini örtmek için ne çok hamur topağı kullanıyordu!

Günde iki kere süzgeçli kovanını alıyor ve onu buhurluk sallarmış gibi bitkilerin üzerinde gezdiriyordu. İnce yağmur damlaları gibi dökülen suyun etkisiyle yeşil renkleri açığa çıktıkça susuzluğunu gidermiş ve onlarla birlikte yeniden doğmuş gibi hissediyordu. Ardından âdeta sarhoş oluyor, kovanın süzgecini çıkarıp suyu bolca döküyordu.

Gürgen fidanlığının sonunda, alçıdan kadının yanında kütüklerden yapılmış bir kulübe vardı. Aletlerini oraya bırakan Pécuchet bu kulübede tohum ayıklayarak, etiketler yazarak, küçük kaplarını düzenleyerek keyifli saatler geçiriyor, dinlenmek için kapının önündeki bir sandığa oturuyor ve bahçeyi güzelleştirme hayallerine dalıyordu.

Basamaklı sekinin altına iki sardunya sepeti koymuş, serviler ve meyve ağaçlarının arasına ayçiçekleri ekmişti ve bütün tarhlar altın renkli goncalarla ve bütün ağaçlıklı yollar yeni kumla kaplanmış olduğu için bahçe sarı renklerinin bolluğuyla göz kamaştırıyordu.

Ama yastıkta kurtçuklar kaynamaya başladı; sıcak tutan ölü yaprak gübrelerine rağmen boyanmış çerçevelerin

ve tebeşirlenmiş cam kapakların altında sadece cılız bitkiler yetişti. Çelikler gelişmedi; aşılar açıldı, daldırma dallarının özsuyu kalmadı, ağaçların kökleri beyazlaştı, fidanlıklar hayal kırıklığı yarattı. Rüzgâr fasulye sırkalarını devirerek eğleniyordu. Lağım gübresinin fazlalığı çiçeklere, budamanın yetersizliği domateslere zarar verdi.

Brokolilerde, patlıcanlarda, turplarda ve bir gerdelde yetiştirmek istediği su teresinde başarısızlığa uğradı. Karların erimesinden sonra bütün enginarlar bozuldu. Lahaneler onu teselli etti. Özellikle bir tanesi ona umut verdi. Gelişiyor, yükseliyordu, sonunda kocaman oldu ve yenilecek hâli kalmadı. Olsun: Pécuchet bir dev yetiştirdiği için hoşnuttu.

Bunun üzerine sanatın zirvesi gibi görünen bir işe, kavun yetiştirmeye girişti.

Birkaç çeşit tohumu humus dolu tabaklara koyup yastığına gömdü. Ardından bir başka yastık hazırladı ve işini bitirdiğinde en güzel bitkileri dikip üzerlerini cam kapaklarla örttü. Usta bahçıvanın tavsiyelerine uyarak bütün budamaları yaptı, çiçeklere özen gösterdi, meyvelerin ürün vermesini bekledi, her kolda bir tane seçip diğerlerini söküp attı ve bir ceviz büyüklüğüne ulaştıklarında at pisliğiyle temas edip çürümelerini engellemek için kabuklarının altına birer küçük tahta yerleştirdi. Onlara biraz su veriyor, havalandırıyor, cam kapakların buğusunu mendiliyle siliyor ve bulutlar belirdiğinde hemen hasırları getiriyordu.

Geceleri gözünü uyku tutmuyor, hatta birkaç kez yatağından kalkıyor, çıplak ayaklarına çizmelerini geçirip gömleğiyle titreyerek bahçeyi katediyor, yastıkların üzerine bataniyesini seriyordu.

Kantalup kavunları olgunlaştı. İlkini gören Bouvard suratını astı, ikincisi pek de iyi değildi, üçüncüsü de öyle; Pécuchet her biri için yeni bir bahane buluyordu, nihayet sonuncu kavunu pencereden fırlatırken bu işten hiçbir şey anlamadığını söylüyordu.

Gerçekten de farklı türleri birbirinin yanına ektiğinden şeker kavunları bostan kavunlarıyla, iri Portekiz kavunu Moğol kavunuyla karışmıştı ve hemen yakınlardaki salkım domatesler kargaşayı tamamlıyordu. Sonunda lezzetleri bal kabağına benzeyen iğrenç melezleme ürünler elde edilmişti.

Bunun üzerine Pécuchet çiçekçiliğe yöneldi. Fideler ve tohumlar alması için Dumouchel'e yazdı, bol miktarda funda toprağı satın aldı ve kararlı bir şekilde işe koyuldu.

Ama çarkıfelekleri gölgeye, hercai menekşelerini güneşe dikti, sümbüllerin üstünü gübreyle kapladı, zambakları çiçeklendikten sonra suladı, zakkumları aşırı budamayla berbat etti, küpe çiçeklerini tutkalla takviye etti ve bir nar ağacını mutfak ocağında pişirdi.

Soğuklar yaklaştığında yaban güllerinin üzerine mumlu kâğıt kubbeler yerleştirdi: Yaban gülleri havada sopalarla tutturulmuş kelle şekerlerine benziyorlardı.

Yıldız çiçeklerinin destekleri devasa boyutlardaydı ve bu düz hatlar arasında ne solan ne de büyüyen bir Japon soforasının çarpık çurpuk dalları görülüyordu.

Yine de en nadir rastlanan ağaçlar başkentte boy atıklarına göre Chavignolles'de de aynısı olmalıydı. Pécuchet Hint leylakları, Çin gülleri ve o sıralar yeni yeni ünlenen okaliptüs ağaçları getirtti. Bütün bu deneyimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Her seferinde çok şaşıırıyordu.

Bouvard da onun gibi engellerle karşılaşırıyordu. Birbirlerine danışıyor, bir kitap, ardından bir kitap daha açıyor, sonra görüş farklılıkları karşısında ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

Örneğin Puvis toprağı marnlamayı tavsiye ederken, Roret el kitabında buna karşı çıkırıyordu.

Kalsiyum sülfat kullanımına gelince, Franklin'in savunmasına rağmen Riefel ve Rigaud bu konuyla pek ilgilenmiyorlardı.

Bouvard'a göre nadas sistemi eski bir önyargıydı. Yine de Leclerc bu sistemin neredeyse kaçınılmaz olduğu koşulları sıralıyordu. Gasparin yarım yüzyıl boyunca aynı tarlaya bakliyat ekmiş bir Lyonludan söz ediyordu: Bu da rotasyon teorisini çürütüyordu. Tull gübresiz toprak sürmeyi övüyor ve Beetson hem toprağı sürmeyi hem gübreyi reddediyordu!

Hava durumu hakkında bilgi edinmek için bulutları Luke Howard'ın sınıflamasına göre incelediler. Yele gibi uzananları, adalara benzeyenleri, karlı dağları andıranları izlerken yağmur bulutlarını güzel bir havanın habercisi olan sirüs bulutlarından, sis bulutlarını küme bulutlardan ayırt etmeye çalışıyorlardı, ama bulutlar onlar anlayamadan şekil değişiyordu.

Barometre onları aldatıyordu, termometreden hiçbir sonuç alamıyorlardı. Bunun üzerine XV. Louis döneminde yaşayan Touraineli bir rahibin yöntemine başvurdular. Kavanoza konan bir sülük yağmur yağacaksa yukarı çıkmalı, hava güzel olacaksa dipte kalmalı, fırtına patlayacaksa hareketlenmeliydi. Ama havalar neredeyse her zaman sülüğü yalancı çıkardı. Kavanoza üç sülük daha koydular. Ama hepsi farklı davranışlar sergiledi.

Bouvard iyice düşünüp taşındıktan sonra yanıldığını kabul etti. Toprakları yoğun ekim sistemini gerektiriyordu, bunun üzerine kullanılabilir sermayesinden geriye kalan otuz bin frankı gözden çıkardı.

Pécuchet'nin de teşvikiyle gübre takıntısına kapıldı. Dallarını, kanlarını, bağırsaklarını, tüylerini, bulabildiği her şeyi gübre çukuruna doldurdu. Belçika eriyiğini, İsviçre gübre suyunu, sodalı suyu, çiroz balıklarını, deniz yosunlarını, paçavralarını kullandı, guano<sup>2</sup> getirtti, kendisi üretmeye çalıştı ve kararlarını en ince ayrıntılarıyla hayata geçirirken bir damla idrarın heba edilmesine göz yummuyordu, tuvaletleri kal-

---

2 Deniz kuşlarının dışkısından oluşan gübre.

dırttı. Avlusuna getirdikleri hayvan cesetlerini gübre olarak kullanıyordu. Parçalara ayrılan hayvan cesetleri bütün topraklarına saçılıyordu. Bouvard bu mikropulu ortam karşısında gülümsüyordu. İki tekerlekli bir yük arabasının üzerine yerleştirilen bir pompa ürünlere gübre suyu fışkırtıyordu. Bu görüntüden tiksinenlere:

“Ama bu altın! Bu altın!” diyordu.

Daha fazla gübresi olmadığına üzülüyordu. Kuş dışkısıyla dolu doğal mağaraları olan ülkeler ne mutluydu! Kolza ve yulaf vasat çıktı, buğday kokusundan dolayı güçlkle satıldı. Nihayet taşlarından arınan Butte’ün eskisinden daha az ürün vermesi de çok tuhaftı.

Malzemelerini yenilemeyi uygun buldu. Bir Guillaume toprak kabartma makinesi, bir Valcourt ot yolucusu, bir İngiliz tohum dökme makinesi ve Mathieu de Domblase’ın büyük pulluğunu satın aldı, ama arabacı pulluğu kötüledi.

“Kullanmayı öğren!”

“Tamam, o zaman öğretin.”

Göstermeye çalışıyor, beceremiyor, bunun üzerine köylüler sırtıyordu.

Onları çanın sesiyle asla uyum içinde çalıştıramıyor, hiç durmadan arkalarından bağırıyor, sağa sola koşturuyor, gözlemlerini bir not defterine kaydediyor, verdiği randevuları unutuyordu ve beyinde işletmeyle ilgili binlerce düşünce kaynaşıyordu. Aklından afyon elde etmek için haşhaş ve özellikle “ev kahvesi” olarak satacağı geven ekmeyi geçiriyordu.

Öküzleri daha hızlı semirtmek için onlardan on beş günde bir kan alıyordu.

Domuzlarının hiçbirini kesmedi, onları tuzlu yulafla besliyordu. Kısa süre sonra domuz ağılı çok dar gelmeye başladı. Hayvanlar avluda yer bırakmıyor, çitleri deviriyor, herkesi ısıırıyordu.

Kavurucu sıcaklar boyunca yirmi beş koyun kıvranmaya başladı ve kısa süre sonra öldü.

Aynı hafta Bouvard'ın kan almasının sonucu olarak üç öküz öldü.

Kurtçukları yok etmek için tavukları tekerlekli bir kafese yerleştirdi, iki adam sabanın arkasından kafesi itiyorlardı; sonunda tavukların ayakları kırıldı.

Dalak otundan ürettiği biraları elma şarabı niyetine orakçılara dağıttı. Karın ağrıları ortaya çıktı. Çocuklar ağlıyor, kadınlar sızlıyor, erkekler öfkeleniyordu. Herkesin iş bırakma tehdidi karşısında Bouvard boyun eğdi.

Yine de onları içkisinin zararsız olduğuna ikna etmek için yanlarında birkaç şişe içti, kendini kötü hissetse de ağrılarını gizleyerek neşeli görünmeye çalıştı. Hatta birasını evine taşıttı. Akşamları birayı içiyor, ikisi de tadını iyi bulmaya çabıyorlardı. Zaten biranın boşa gitmemesi gerekirdi.

Bouvard'ın mide ağrıları şiddetlenince Germaine doktor çağırmaya gitti.

Doktor çıkık alınlı, ciddi bir adamdı ve işe hastasını korkutmakla başladı. Hastadaki kolerin herkesin sözünü ettiği biralardan kaynaklanıyor olmalıydı. Biranın bileşimini öğrenmek istedi ve omuz silkerek bilimsel terimlerle onları azarladı. Biranın tarifini veren Pécuchet kendini aşağılanmış hissetti.

Bir sonraki yıl zararlı kireç sularına, ikinci çapalamaların eksikliğine ve zamansız yabancı ot ayıklamaya rağmen Bouvard iyi bir buğday rekoltesi elde etti. Buğdayı Clap-Mayer sistemiyle, Hollanda usulü fermantasyonla kurutmayı düşündü, yani tek seferde biçtirip yığın hâlinde toplatacak, gazı çıktığında kındırarak, açık havada dinlendirecekti. Bu kararı alan Bouvard hiç endişe duymadan evine döndü.

Ertesi gün akşam yemeklerini yerken gürgeçlikten bir davul sesi duydular. Germaine kim olduğunu görmek için dışarı çıksa da adam gözden kaybolmuştu. Neredeyse aynı anda kilisenin çanı şiddetle çaldı.

Bouvard ve Pécuchet'nin içini endişe kapladı. Ayağa kalktılar ve neler olup bittiğini öğrenmek için sabırsızla-

narak şapkalarını bile almadan Chavignolles'e doğru ilerlediler.

Yanlarından geçen yaşlı kadın hiçbir şey bilmiyordu. Durdurdukları küçük bir çocuk:

"Sanırım yangın çıktı," dedi.

Davul sesi yankılanmaya devam ederken kilisenin çanı daha şiddetli çalıyordu. Nihayet köyün ilk evlerine ulaştılar. Bakkal uzaktan:

"Çiftliğinizde yangın çıktı," diye seslendi.

Hızlı adımlarla yürümeye başlayan Pécuchet hemen yanındaki Bouvard'a, "Bir, ki! Bir, ki! Tıpkı Vincennes avcıları gibi koşar adım," diyordu.

İzledikleri yol sürekli yükseliyor, yokuş ufku gizliyordu. Butte tepesine ulaştıklarında felaket bir anda görünür bir hâl aldı.

Akşamın dinginliğinde etraftaki bütün yığınlar çıplak düzlüğün ortasında volkanlar gibi alev alev yanıyordu.

En büyük yığının çevresinde belki de üç yüz kişi vardı ve gençler üç renkli çapraz şerit takmış belediye başkanı Mösyö Foureau'nun talimatları doğrultusunda sırık ve kancalarla yığınların tepesindeki buğdayları kurtarmaya çalışıyorlardı.

Telaşa kapılan Bouvard az kalsın orada bulunan Madame Bordin'i yere devirecekti. Ardından fark ettiği uşaklarından birine kendisine haber vermediği için hakaretler yağdırdı. Uşak ise hemen belediyeye, kiliseye, ardından mösyönün evine koştuğunu ve diğer yoldan geri döndüğünü söyledi.

Bouvard aklını kaybediyormuş gibiydi. Etrafına toplanan uşaklar hep bir ağızdan konuşurken o yığınların indirilmesine karşı çıkıyor, yardıma koşulması için yalvarıyor, itfaiyecilerin gelmesini istiyordu.

Belediye başkanı, "İtfaiyecimiz var mı ki!" diye haykırdı.

Bouvard, "Bu sizin hatanız," diye karşılık verdi.

Öfkeleniyor, yakışık almaz sözler ediyor ve herkes kalın dudaklarının ve bir buldoğunkini andıran çenesinin belli



ettiği gibi sert bir adam olan Mösyö Foureau'nun sabrını şaşkınlıkla izliyordu.

Yığınların sıcaklığı arttığından artık yanlarına yaklaşamıyordu. Kavurucu alevler arasındaki saplar çıtırdarak eğilip bükülüyor, buğday taneleri yüzlere kurşun gibi çarpıyordu. Ardından geniş bir kor hâlinde çöken büyük yığın kıvılcımlar saçtı; rengi kimi zaman pembeye, kimi zaman da pıhtılaşmış kan gibi kahverengine dönüşen bu kırmızı yığının üzerinde hareler dalgalanıyordu. Hava kararmış, rüzgâr esmeye başlamıştı; duman çevrintileri kalabalığı sarmalıyordu. Ara sıra bir kıvılcım karanlık gökyüzünde oynayıyordu.

Yangını izlerken için için ağlayan Bouvard'ın gözleri şişmiş gözkapaklarının altında kayboluyor ve yüzü kederle geriliyordu. Yeşil şalının püskülleriyle oynayan Madam Bordin ona, “Zavallı mösyö,” diyor, teselli etmeye çalışıyordu. Hiçbir şey yapılamayacağına göre durumu kabul etmek gerekirdi.

Pécuchet ağlamıyordu. Benzi solmuş ya da daha doğrusu bembeyaz kesilmiş, ağzını açmış ve saçları soğuk terle birbirine yapışmış bir hâlde uzakta duruyor, düşüncelere dalıyordu. Ama aniden yanına gelen başrahip içtenlikli bir sesle mırıldandı:

“Ah! Ne büyük bir felaket, gerçekten çok üzücü! Acınızı paylaştığımdan emin olun!..”

Diğerleri hiç üzülmüş gibi görünmüyor, ellerini alevlere doğru uzatıp gülümseyerek sohbet ediyorlardı. Yaşlı bir adam piposunu yakmak için yanan sapları topladı. Çocuklar dans etmeye başladı. Hatta bir yumurcak bunun çok eğlenceli olduğunu haykırdı.

Bu sözleri duyan Pécuchet, “Evet, çok güzel, çok eğlenceli,” dedi.

Ateş azaldıkça yığınlar çökmeye başladı ve bir saat sonra ortada sadece düzlükte yuvarlak ve siyah izler bırakan küller kaldı. Bunun üzerine seyirciler evlerine çekildi.

Madam Bordin ve Başrahip Jeufroy, Bouvard ve Pécuchet'ye evlerine kadar eşlik ettiler.

Dul kadın yol boyunca komşusuna yabaniliği hususunda tatlı sitemler etti ve başrahip kendi bölgesindeki böyle seçkin Hristiyanlardan birini şimdiye kadar tanımadığına çok şaşırdığını söyledi.

Baş başa kaldıklarında yangının nedeni hakkında konuştular ve herkes gibi yaş buğdayın kendiliğinden tutuştuğuna inanmak yerine bir intikamdan kuşkulandılar. Bunu yapan hiç kuşkusuz Gouy Usta ya da köstebek avcısıydı. Bouvard altı ay önce sözleşmesini yenilememiş ve hatta bir dinleyici topluluğunun önünde yaptığı işin bir felaket olduğunu, hükümetin çalışmasını yasaklaması gerektiğini ileri sürmüştü. Adam o zamandan beri etrafta dolanıyordu. Sakal bırakmıştı ve özellikle akşamları köstebekler asılı uzun sırığıyla avluların yakınından geçtiğinde onlara ürkütücü görünüyordu.

Zarar büyüktü; Pécuchet durumlarını anlamak için Bouvard'ın kendisine "gerçek bir labirent" gibi görünen defterlerini bir hafta boyunca inceledi. Günlüğü, yazışmaları ve kurşun kalemle yazılmış notlar ve iadelerle dolu ana hesap defterini karşılaştırdığında gerçeği anladı: Satılacak malları, kendilerine ödenecek tek bir senetleri yoktu ve kasa boştu. Sermayede otuz üç bin frank açık vardı.

Bouvard buna hiçbir şekilde inanmaya yanaşmadı ve yirmi kez daha hesap yaptılar. Hep aynı sonuca varıyorlardı. Tarımla iki yıl daha bu şekilde uğraşırlarsa servetleri bitecekti! Tek çareleri çiftliği satmaktı.

En azından bir notere başvurmak gerekiyordu. Bu durum çok can sıkıcıydı. Pécuchet bu işi üstlendi.

Mösyö Marescot'ya göre en iyisi ilan asmamaktı. Çiftlik hakkında ciddi müşterilerle görüşecek, onların tekliflerini bekleyecekti.

Bouvard, "Çok iyi, zamanımız var," dedi. Çiftçi bir kiracı bulacak, daha sonra düşünecekti. "Eskisinden daha mutsuz olmayacağız, sadece tutumlu davranmalıyız."

Bahçe işlerinde tutumlu davranmaktan canı sıkılan Pécuchet birkaç gün sonra şöyle dedi:

“Sadece ağaç yetiştirmeliydik, keyif için değil, ticaret için. Çeyrek franka mal olan bir armut bazen başkentte beş altı franka satılıyor! Kayısı üreten bahçıvanlar yirmi beş bin frank gelir elde ediyorlar! St. Petersburg’da kış boyunca üzümün salkımına bir Napoléon altını ödüyorlar! Güzel bir ticaret, bunu sen de kabul edersin! Peki ya neye mal oluyor? Özen göstermeye, gübreye ve budama bıçağını bilemeye!”

Bu sözler Bouvard’ın hayal gücünü öyle etkiledi ki satın almak için hemen kitaplarında bir fide listesi aradılar ve kendilerine harika görünen isimleri seçtikten sonra Falaiseli bir fideciye sipariş gönderdiler. O da satacak birilerini bulamadığı üç yüz fideyi hemen onlara gönderdi.

Fidan destekleri için bir çilingir, güçlendiriciler için bir hırdavatçı, dayanaklar için bir doğramacı getirttiler. Ağaçların biçimleri önceden tasarlanmıştı. Duvarın üstündeki uzun tahtalar büyük şamdanları andırıyordu. Tarhların her ucundaki iki direk demir telleri yatay olarak geriyordu ve meyve bahçesindeki kasnaklar vazoların, koni biçimindeki çubukların, piramitlerin yapısını belli ediyordu, öyle ki bahçelerine girildiğinde bilinmeyen bir makinenin parçalarının ya da bir havai fişek kafesinin görüldüğü sanılıyordu.

Çukurlar kazıldığında iyi kötü bütün köklerin uçlarını kesip gübrenin içine gömdüler. Altı ay sonra fideler ölmüştü. Fideciye yeni siparişler verip fideleri daha derin çukurlara diktiler. Ama yağmurlar toprağı fazla ıslatınca aşılar kendiliğinden yere gömüldü ve ağaçlar da kendi hâllerine bırakıldılar.

İlkbahar geldiğinde Pécuchet armut ağaçlarını budamaya koyuldu. Güçlü ve kısa dallara dokunmuyor ve hafif yanlamasına diziler oluşturmaları gereken düşes armutlarını dik aç yapacakları şekilde yatırmak istediğinden onları sürekli kırıyor ya da koparıyordu. Şeftali ağaçlarına gelince, üst yan

dalları alt yan dallarla ve ikinci alt yan dallarla karıştırıyordu. Boşluklar ve doluluklarla olmamaları gereken yerde karşılaşıyordu; ağaç dizisinde sağda altı, solda altı, üstelik iki ana dalla eksiksiz bir dikdörtgen oluşturmak imkânsızdı, bütün olarak güzel bir balık kılıcığını andırıyorlardı.

Bouvard'ın çekidüzen vermek istediği kayısı ağaçları buna karşı koydu. O da gövdelerini zemin düzeyine kadar alçalttı. Kiraz ağaçlarındaki kertiklerden reçineler yayıldı.

Önce çok uzun budadılar, bu da dipteki tomurcukların kökünü kazıyordu, ardından daha kısa kestiler, bu da azma filizlerin oluşmasına yol açıyordu. Dal tomurcuklarını çiçek tomurcuklarından ayırt etmeyi bilmediklerinden sıklıkla kararsız kalıyorlardı. Çiçeklerinin olmasına sevinmişlerdi; ama hatalarını anladıklarında geri kalanları güçlendirmek için dörtte üçünü koparmak zorunda kaldılar.

Hiç durmadan öz suyundan, kambiyumdan, dalları çardağa sardırmaktan, kırmadan gereksiz tomurcukları koparmaktan söz ediyorlardı. Yemek salonlarının ortasındaki bir çerçevenin içinde yetiştirdikleri bitkilerin hepsinin numaralandırılmış bir listesi vardı, bu numaralar bahçede ağaçların dibine konulmuş küçük bir tahta parçasında da görülüyordu.

Gün doğarken kalkıyor, bellerindeki hasır sepetle geceye kadar çalışıyorlardı. Soğuk ilkbahar sabahlarında Bouvard gömleğinin altına örme yeleğini, Pécuchet de çuval bezinden önlüğünün altına eski redingotunu giyyordu. Parmaklıkların yanından geçenler onların sabah pusunda öksürdüklerini duyuyordu.

Bazen cebinden el kitabını çıkaran Pécuchet kitabın kapağındaki bahçıvan gibi ayakta yanındaki beliyle bir paragrafı inceliyor, bu benzerlik gururunu okşuyordu. Yazara olan saygısı daha da artmıştı.

Bouvard sürekli olarak piramitlerin önündeki yüksek merdivenin üstüne tünüyordu. Bir gün başı döndü ve aş-

ğıya inmeye cesaret edemediğinden yardımına koşması için Pécuchet'ye seslendi.

Nihayet meyve bahçesinde armutlar ve erikler olgunlaşmaya başladı. Bunun üzerine kuşlara karşı tavsiye edilen bütün düzenekleri denediler. Ama ayna parçaları gözleri kamaştıracak kadar parılıyor, rüzgârgülünün çalparası geceleri onları uykularından uyandırıyor ve serçeler korkuluğun üzerine konuyordu. İkinci, üçüncü korkuluğu da yaptılar, giysilerini bile değiştirdiler, ama bir işe yaramadı.

Yine de bazı meyveler hususunda umutlu olabiliyorlardı. Pécuchet, Bouvard'a rapor verdiği sırada gök gürledi, ağır ve yoğun bir yağmur başladı. Rüzgâr aralıklarla ağaç dizisinin bütün yüzeyini sarsıyordu. Fidan destekleri peş peşe yere yıkılıyordu ve zavallı ağaçlar sallandıkça birbirine çarpıyordu.

Sağanağa yakalanan Pécuchet kulübeye sığınmış, Bouvard mutfığa çekilmişti. Karşılarında tahta, dal, arduvaz parçalarının fırıl fırıl döndüğünü görüyorlardı. On fersah ötede denizi gözleyen denizcilerin karılarının yürekleri onlar kadar daralmıyordu. Ardından karşı taraftaki ağaç dizisinin destekleri ve çubukları kafes çitle birlikte tarhların üzerine yığıldı.

Teftişe çıktıklarında nasıl bir görüntüyle karşılaştılar! Kirazlar ve erikler eriyen dolu damlalarının arasında otları kaplıyordu. Çeşit çeşit armutlar mahvolup gitmişti. Elmalar arasında birkaç bons-papa duruyordu ve bütün şeftalilerden geriye kalan on iki Tétons-de-Vénus kökleri sökülmüş şimsirlerin yanındaki su birikintilerinde yuvarlanıyordu.

Biraz yemek atıştırdıktan sonra Pécuchet sakince:

“Bir hasar var mı diye çiftliğe de baksak iyi olur,” dedi.

“Haydi canım! Moralimizi bozacak yeni şeyler görmek için mi?”

“Belki de! Çünkü şansımız hiç yaver gitmiyor!”

Sonra Tanrı'ya ve doğaya sitem ettiler.

Dirseklerini masaya dayamış olan Bouvard hafifçe tıslıyor ve bütün kederleri azalmaya başladıkça aklına tarımla ilgili, özellikle de nişasta fabrikası ve yeni bir peynir türü üretme gibi eski tasarıları geliyordu.

Gürültülü bir nefes alan Pécuchet burun deliklerini enfiye tutamlarıyla doldururken kaderi izin vermiş olsaydı şu anda bir tarım derneğinin üyesi olacağını, sergilerde kendisine övgüler yağdırılacağını, adının gazetelerde yer alacağını düşünüyordu.

Bouvard keder dolu bakışlarını etrafında gezdirdi:

“İnan, bütün bunlardan kurtulup başka bir yere taşınmamızı istiyorum!”

Pécuchet, “Nasıl istersen,” dedi.

Biraz sonra ekledi, “Yazarlar bize her türlü düz kanalı ortadan kaldırmamızı tavsiye ediyor. Bu yüzden öz su engelleniyor, dolayısıyla ağaç da bundan zarar görüyor. Ağacın sağlıklı olması için meyve vermemesi gerekir. Yine de asla budanmayan, gübrelenmeyenler daha ufak olsa da daha lezzetli ürün veriyorlar. Bu hususta bana hak verilmesini istiyorum! Ayrıca iklime, ısıya ve daha bir yığın değişikene bağlı olarak sadece bir türe değil, o türün bütün alt türlerine özel özen göstermek gerekir! O hâlde kural nedir ve başarı ya da kazanç umudumuz var mı?”

Bouvard yanıtladı:

“Gasparin’de kazancın sermayenin onda birini geçemediğini okuyabilirsin. Bu yüzden bu sermayeyi bankaya yatırmak daha iyi olacak. Faiz birikimiyle birlikte on beş yıl sonra sermayemiz iki katına çıkacak, ayrıca kafamız da yorulmayacak.”

Pécuchet başını öne eğdi:

“Sanırım ağaç yetiştiriciliği bir palavradan ibaret!”

Bouvard ekledi, “Tarla tarımı da öyle!”

Ardından kendilerini çok hırslı davranmakla suçladılar, bundan böyle emeklerini ve paralarını idareli kullanmaya

karar verdiler. Meyve bahçesini ara sıra budamak yeterli olacaktı. Ağaç dizilerini kaldıracak ve ölü ya da devrilmiş ağaçların yerlerine yenilerini dikmeyeceklerdi; ama geri kalan ağaçları kesmezlerse çok çirkin boşluklar kalacaktı. Ne yapmak gerekiyordu?

Pécuchet matematik kutusundaki aletleriyle birçok ayrıntılı çizim yaparken Bouvard da ona tavsiyelerde bulunuyordu, ama tatminkâr bir sonuca ulaşamıyorlardı. İyi ki kütüphanelerinde Boitard'ın *Bahçe Mimarı*<sup>3</sup> adlı eserini buldular.

Yazar bahçeleri birçok tarza ayırıyordu. İlk önce ölmez otlarıyla, yıkıntılarla, mezarlarla ve “bir katilin kılıcıyla yere devrilmiş bir senyörü işaret eden Meryem Ana'ya sunulan bir adakla” kendini belli eden melankolik ve romantik tarz vardı. Ürkütücü tarz, asılı duran kayaları, parçalanmış ağaçları, yanmış kulübeleri; egzotik tarz “bir sömürgeci ya da bir gezginde anılar yaşatmak için” dikilen Peru sütun kakütüslerini; ciddi tarz Ermenonville gibi felsefeye ayrılmış bir tapınağı sergilemeliydi. Dikili taşlar ve zafer takları görkemli tarzı, yosunlar ve mağaralar gizemli tarzı, bir göl düşsel tarzı yansıtıyordu. Hatta en güzel örneği son zamanlarda Württemberg bahçesinde görülen fantastik tarz bile vardı, – çünkü orada art arda bir yaban domuzuyla, bir keşişle, birçok mezarla ve sofasına geldiğinizde sizi fıskiyeleriyle ıslatan bir süslenme odasına götürmek için kıyıdan kendiliğinden ayrılan bir kayıkla karşılaşılırdı.

Bu harikalar ufku karşısında Bouvard ve Pécuchet'nin gözleri kamaştı. Fantastik tarz prenlere yaraşmış gibiydi. Felsefe tapınağı fazla yer kaplardı. Katiller ortada olmadığından Meryem Ana'ya sunulan adağın bir anlamı olmayacaktı. Sömürgeciler ve gezginler için daha kötüsü Amerikan bitkileri çok pahalıydı. Ama kayalar, parçalanmış ağaçlar, ölmez otları ve yosun zaten mevcuttu – ve giderek artan bir

3 *Architecte des Jardins*, Pierre Boitard.

coşkunun eşliğinde, birçok planlamanın ardından sadece bir uşağın yardımı ve cüzi bir meblağ ile bölgede eşi benzeri bulunmayan bir yer yaptılar.

Yer yer açılan gürgen çit labirenti andıran iki yanı ağaçlıklı dolambaçlı yollarla dolu koruluğa gün ışığı düşmesine izin veriyordu. Ağaç dizisi duvarında içinden manzaranın görülebileceği küçük bir kemer yapmak istemişlerdi. Ama kemer asılı kalamadığından devasa bir gedik oluşmuş, enkaz yere dökülmüştü.

Bir Etrüsk mezarı, yani siyah alçıdan yapılmış köpek kulübesine benzeyen altı ayak yüksekliğinde bir dörtgen prizma inşa etmek için kuşkonmazları feda ettiler. Üzerine içinde yakılmış ölülerin külleri bulunan bir kavanoz yerleştirilecek ve bir yazıtle zenginleştirilecek bu yapının dört köşesinde birer ladin ağacı vardı.

Bostanın diğer bölümünde kenarları kabuklularla süslenmiş bir havuzun üzerine kurulmuş bir tür Rialto köprüsü yer alıyordu. Toprağın suyu emmesi önemli değildi! Dipte oluşacak balçık suyu tutacaktı.

Zevksiz kulübe renkli camlar sayesinde rustik bir havaya bürünmüştü.

Bağ çardağının tepesinde dört köşe yontulmuş altı ağaç uçları kıvrılmış tenekeden çatıya destek veriyor ve bu bütünlük bir Çin pagodasını temsil ediyordu.

Orne kıyılarından aldıkları granitleri bir yük arabasıyla kendileri getirmiş, onları kırmış, numaralandırmış, ardından parçaları üst üste koyarak çimentoyla birleştirmişlerdi ve çimenliğin ortasında devasa bir patatesi andıran bir kaya yükseliyordu.

Bu bütünlüğün uyumunu tamamlamak için bir şeyler daha gerekiyordu. Gürgen çardağın kenarındaki (dörtte üçü ölmüş) en büyük ıhlamur ağacını kesip bahçe boyunca yere yatırdılar, böylece onu bir selin sürüklediği ya da bir yıldırım devirdiği düşünülebilirdi.



İş bitince basamaklı sekinin üstündeki Bouvard uzaktan bağırdı:

“Buraya gel! Daha iyi görünüyor!”

“Daha iyi görünüyor,” sözleri havada bir kez daha tekrarlandı.

Pécuchet, “Geliyorum!” dedi.

“Geliyorum!”

“Bak sen, ses yankılanıyor!”

“Yankılanıyor!”

İhlamur ağacının o zamana kadar engellediği yankı, duvar kalkanı gürgen çiti aşan ambarın karşısındaki pagodada kolayca oluşuyordu.

Yankıyı denemek için hoş sözler söyleyerek eğlendiler; Bouvard haylaz çocuklar gibi açık saçık şeyler bağırdı.

Bouvard para alma bahanesiyle birçok kez Falaise’e gitmiş ve getirdiği küçük paketleri geri döndüğünde komodinine yerleştirmişti. Bir sabah erkenden Bretteville’e giden Pécuchet çok geç saatte geri döndü ve yanındaki sepeti yatağının altına gizledi.

Ertesi sabah kalkan Bouvard şaşırdı. Ana yoldaki daha dün toparlak olan iki porsuk ağacı tavus kuşu biçimindeydi ve bir külahla iki porselen düğme gagayı ve gözleri temsil ediyordu. Erkenden kalkan Pécuchet fark edilme korkusuyla titreyerek iki ağacı Dumouchel’in gönderdiği kuyrukların ölçüsüne göre budamıştı.

Altı aydan beri bunların arkasındaki ağaçlar az çok piramitleri, küpleri, silindirleri, geyikleri ya da koltukları andırıyor, ama hiçbirisi tavus kuşu gibi görünmüyordu. Bouvard bu görüntüye övgüler yağırdı.

Bouvard belini unuttuğu bahanesiyle arkadaşını labirente götürdü, çünkü o da Pécuchet’nin yokluğunu fırsat bilecek yaratıcılığını göstermişti.

Tarlaların alçı tabakasıyla kaplanan kapısının üstünde Abdülkadir’i,<sup>4</sup> zencileri, çıplak kadınları, at ayaklarını ve

4 Cezayir halk kahramanı (1808-1883).

ölü kafalarını simgeleyen beş yüz pipo gövdesi uyumlu bir şekilde sıralanıyordu.

“Sabırsızlığımı anlıyor musun?”

“Sanırım evet!”

Sonra duygulanarak birbirlerine sarıldılar.

Bütün sanatçılar gibi alkışlanma ihtiyacı duyuyorlardı, bunun üzerine Bouvard büyük bir akşam yemeği vermeyi düşündü.

Pécuchet, “Dikkatli ol!” dedi, “kendini davetlerin riskine atacaksın. Bu derin bir uçurumdur!”

Yine de akşam yemeğine karar verildi.

Bu bölgeye taşındıklarından beri insanlardan uzak duruyorlardı. Onları tanımak isteyen herkes davetlerini kabul etti. İşleri için Paris’e çağrılan Kont Faverges hariç. Onu da kâhyası Mösyö Hurel’in temsil etmesi makul bulundu.

Bazı yemekleri eski Lisieux aşçıbaşı Hancı Beljambe hazırlayacak, yanında bir de garson getirecekti. Germaine kümeslere bakan kızın da yardımcı olmasını istemişti. Madam Bordin’in hizmetçisi Marianne de gelecekti. Saat dörtten itibaren kapı ardına kadar açılmıştı ve iki ev sahibi sabırsızlık içinde konuklarını bekliyordu.

Hurel redingotunu giymek için kayın ağaçlarının altında durdu. Ardından yeni bir cübbe giymiş olan rahip ve kısa süre sonra da kadife yelekli Mösyö Foureau belirdi. Doktor şemsiyesinin altında güçlkle yürüyen karısının koluna girmişti. Arkalarında salınan bir yığın pembe kurdele, rengi ışığın yansımalarına göre değişen ipekten güzel bir elbise giymiş olan Madam Bordin’in başlığına aitti. Saatinin altın zinciri göğsüne çarpıyor, siyah parmaksız bir eldivenle kaplı iki elinde yüzükler parlıyordu. Nihayet Panama şapkasını, kelebek gözlüğünü takmış olan noter geldi, bakanlık görevlisi olması içindeki dünya zevklerine bağlı insanı bastırıyordu.

Salonun döşemesi ayakta güçlkle durulabilecek ölçüde cilalanmıştı. Yedi Utrecht koltuğu sırtlarını duvara yaslamış-

lardı; ortadaki yuvarlak masanın üzerinde bir kasa içki şişesi vardı ve şöminenin üzerinde baba Bouvard'ın portresi görölüyordu. Ters ışıktaki soluk renkler ağzını buruşturuyor, gözlerini şaşılştırıyor ve elmacık kemiklerindeki küfler favorilerin yanılması artırıyor. Davetliler oğluna benzediğini söylerken, Madam Bordin Bouvard'a bakarak babasının yakışıklı bir adam olması gerektiğini belirtti.

Bir saatlik bekleyişten sonra Pécuchet salona geçilebileceğini söyledi.

Kenarları kırmızı şeritli beyaz pamuklu bezden perdeler salondakiler gibi indirilmişti ve arasından sızan güneş ışınları tek süsü bir barometre olan lambrinin üzerine sarı bir ışık hâlinde düşüyordu.

Bouvard iki hanımın arasına oturdu; Pécuchet'nin solunda belediye başkanı, sağında başrahip vardı ve yemeğe istirdiyelerle başladı. Çamur kokuyorlardı. Buna çok üzölen Bouvard defalarca özür diledi; kalkıp mutfığa giden Pécuchet Beljambe'ı azarladı.

Kalkan balıklı börek ve güvercin yahnisinden oluşarı ilk servis boyunca elma şarabı üretimiyle ilgili sohbetler edildi.

Ardından sindirimi kolay ve güç yiyeceklere geçildi. Doğal olarak doktora danışıldı. Bilimin derinliklerine dalmış olan doktor olaylara kuşkuyla yaklaşıyor, yine de en ufak bir çelişkiyi kabullenmiyordu.

Sığır filetosuyla birlikte Bourgogne şarabı servis edildi. Şarap bulanıktı. Bu aksaklığı şişenin yıkanmamasına bağlayan Bouvard üç şişe daha getirtti, ama sonuç hep aynıydı, ardından henüz tam kıvamını bulmamış Saint-Julien şarabına geçildi, bunun üzerine bütün konuklar sustular. Hurel hiç durmadan gülömsüyor, garsonun ağır adımları döşemelerin üzerinde yankılanıyordu.

Tıknaz ve somurtkan bir kadın olan Madam Vaucorbeil (zaten hamileliğinin son dönemlerindeydi) suskunluğunu hiç bozmamıştı. Kadını nasıl konuşturacağını bilemeyen Bouvard ona Caen Tiyatrosu'ndan söz etti.

Doktor, “Karım tiyatroya asla gitmez,” diye yanıtladı.

Mösyö Marescot Paris’te oturduğunda sadece İtalyan operalarına gidiyordu.

Bouvard, “Bazen fars izlemek için Vaudeville’in parterinde yer ayırtırdım,” dedi.

Foureau Madam Bordin’e farsları sevip sevmediğini sordu.

“Tarzına göre değişir.”

Belediye başkanı ona takılıyor, Madam Bordin de şakalara karşılık veriyordu. Nihayet bir turşu tarifi verdi. Zaten ev kadını yetenekleri biliniyordu ve çok bakımlı bir çiftliği vardı.

Foureau Bouvard’a bir soru yöneltti:

“Çiftliğinizi satmayı düşünüyor musunuz?”

“Bilemiyorum, şimdiye kadar pek...”

Noter araya girdi, “Nasıl olur? Écalles arazisini bile satmayacak mısınız? Madam Bordin, bu sizin için çok uygun olurdu.”

Dul kadın kırıtarak, “Mösyö Bouvard çok para isteyecektir,” dedi.

“Belki de ikna edilebilir.”

“Böyle bir işe girişmeyeceğim!”

“Ama onu bir öpseniz.”

Bouvard, “Yine de bir deneyelim,” dedi.

Sonra herkesin alkışları eşliğinde kadını iki yanağından öptü.

Hemen ardından patlayan şampanyalar keyiflerin iyice yerine gelmesini sağladı.

Pécuchet’nin pencerelerin açılmasını işaret etmesi üzerine bahçe görüldü.

Bu alacakaranlıkta ürkütücü bir tabloydu. Bir dağ gibi yükselen kaya çimenliğin ortasında duruyor, mezar ıspanakların arasında bir küp, Venedik tarzı köprü fasulyelerin üzerinde bir şapka oluşturunuyordu ve daha ötede kulübe siyah

bir leke gibi görünüyordu, çünkü onu daha şiirsel kılmak için hasır çatısını yakmışlardı. Geyik ya da koltuk biçimindeki porsuk ağaçları, gürgen çitten çardağa dek enlemesine uzanmış kesik ağaca kadar diziliyor, çardaktaki salkım domatesler sarkıtlar gibi aşağı uzanıyordu. Sağda solda ayçiçekleri sarı halkalarını sergiliyordu. Kırmızıya boyanmış Çin pagodası bağ çardağının üzerindeki bir fener gibi görünüyordu. Üzerlerine güneş vuran tavus kuşu gagaları birbirlerine alev topları gönderiyorlardı ve tahtaları sökülmiş parmaklıkların ardında bomboş kırlar ufka doğru uzanıyordu.

Konuklarının şaşkınlığa kapılması üzerine Bouvard ve Pécuchet kendilerini çok mutlu hissettiler.

Madam Bordin özellikle tavus kuşlarına hayran kaldı; ama mezarın, çatısı yanmış kulübenin, yıkıntı hâlindeki duvarın neyi ifade ettiği anlaşılamadı. Ardından herkes sırayla köprünün üstünden geçti. Bouvard ve Pécuchet havuzu doldurmak için gün boyunca su taşımışlardı, ama suyun iyi birleştirilmemiş döşeme taşları arasından sızmasıyla taşların üzeri çamurla kaplanmıştı.

Gezinirken eleştiriler, öneriler başladı, “Sizin yerinizde olsaydım şöyle yapardım,” – “Bezelyeler gecikmiş,” – “Açık söyleyeyim bu köşe hiç temiz değil,” – “Bu boyda asla meyve alamazsınız.”

Bouvard meyvelerle ilgilenmediğini söylemek zorunda kaldı.

Gürgün çitin kenarından geçerlerken çokbilmiş bir ifadeyle, “Ah! Şu hanımı rahatsız ediyoruz; çok özür dileriz!” dedi.

Şakaya karşılık verilmedi. Herkes alçıdan kadını biliyordu.

Nihayet labirentteki birçok dolambaçlı yoldan sonra pipolu kapıya gelindi. Herkes birbirine şaşkınlıkla baktı. Bouvard yüz ifadelerini gözlemlediği konuklarının düşüncelerini öğrenmek için sabırsızlanıyordu, “Buna ne dersiniz?”

Madam Bordin'in attığı kahkaha herkese yayıldı. Başrahip gıdıklanmış gibi kıkırdıyor, Hurel öksürüyor, doktorun gözlerinden yaşlar akıyor, karısı bir spazm geçiriyordu ve patavatsız bir adam olan Foureau Abdülkadirlerden birini koparıp hatıra olarak cebine attı.

Bouvard gürgen çitten çıkıldığında konuklarını yankıyla şaşırtmak için var gücüyle bağırdı:

“Hanımlar, emrinizdeyim!”

Hiçbir yankı duyulmadı. Bu durum ambardaki tadilat-tan, duvar kalkanı ve çatının yıkılmasından kaynaklanı-yordu.

Kahveler bağ çardağında içildi ve beyler bilye oynama-ya hazırlanırlarken karşılarında, parmaklıkların arkasında kendilerine bakan bir adamı fark ettiler.

Yırtık bir pantolon, içinde gömlek olmayan mavi bir ce-ket giymiş, hafif siyah sakallı, zayıf ve yüzü güneşle esmer-leşmiş bir adamdı, boğuk bir sesle, “Bana bir bardak şarap verin,” dedi.

Belediye başkanı ile Başrahip Jeuffroy eski bir marangoz olan Chavignolleslü bu adamı hemen tanımışlardı.

Mösyö Foureau, “Haydi Gorju! Buradan uzaklaşın. Sa-daka istenmez,” dedi.

Öfkelenen adam, “Ben mi sadaka istiyorum!” diye hay-kırdı. “Afrika’da yedi yıl savaştım. Hastaneden yeni çıktım. İş yok! İlla ki cinayet mi işleyeyim?”

Öfkesi kendiliğinden yatıştı ve iki yumruğunu kalçaları-na dayayıp melankolik ve alaycı bir ifadeyle bu burjuvaları izledi. Ordugâhların yorgunluğu, apsent ve ateşli hastalıklar, sefalet ve düşkünlükle geçmiş bir yaşam buğulu gözlerine yansıyor. Titreyen solgun dudaklarının arasından diş etle-ri görünüyordu. Kızıl gökyüzü onu kanlı bir ışıkla sarmalı-yor ve ısrarlı tavrı bir tür korku yaratıyordu.

Bouvard bu duruma bir son vermek için dibinde şarap kalmış bir şişeyi almaya gitti. Adam şişeyi doymak bilmez-

cesine ağzına dikti. Ardından elini kolunu sallayarak yulaf-  
ların arasında gözden kayboldu.

Konuklar Bouvard'ı kınadılar. Böyle hoşgörölü davranışlar düzeni bozuyordu. Ama bahçesinin beğenilmemesine kızan Bouvard halkı savunmaya başladı, hepsi bir ağızdan konuşuyordu.

Foureau hükümeti övüyor, Hurel dünyada önemli olan tek şeyin toprak mülkiyeti olduğunu söylüyordu. Başrahip Jeufroy dinin himaye edilmemesinden yakındı. Pécuchet vergileri eleştirdi. Madam Bordin ara sıra, “Ben öncelikle Cumhuriyet’ten nefret ederim!” diye bağıırıyordu. Doktor ilerlemeyi savundu, “Çünkü mösyö, her hâlükârda reformlara ihtiyacımız var.” Foureau, “Olabilir, ama bütün bu düşünceler işleri olumsuz etkiliyor,” diye yanıtladı. Pécuchet, “İşler umurumda değil!” diye haykırdı.

Vaucorbeil ekledi, “En azından yeteneklere göre seçmen olma hakkı verilsin!”

Bouvard o kadar ileri gitmedi.

Doktor, “Böyle mi düşünüyorsunuz?” dedi. “Kendinizi belli ettiniz! İyi akşamlar! Havuzunuzda gemiye binmeniz için bir tufan dilerim!”

Kısa bir süre sonra Mösyö Foureau, “Ben de gidiyorum,” dedi ve Abdülkadir’i koyduğu cebini göstererek, “İhtiyacım olursa yine gelirim,” diye ekledi.

Başrahip ayrılmadan önce Pécuchet’ye çekingen bir ifadeyle sebzelerin ortasındaki bu mezar müsveddesini uygun bulmadığını söyledi. Hurel çıkarken herkesi yerlere kadar eğilerek selamladı. Mösyö Marescot yemekten sonra gitmişti.

Turşularının ayrıntılarını anlatmaya başlayan Madam Bordin erik rakısı için de tarif vereceğini söyledi ve büyük ağaçlıklı yolda üç tur daha attı, ama elbisesinin eteği yerdeki ıhlamur ağacına takıldığında şöyle mırıldandığı duyuldu:

“Tanrım! Bu ağacın burada ne işi var!”

İki ev sahibi gece yarısına kadar kırgınlıklarını dile getirdi.

Kuşkusuz yemekte bazı aksaklıklar olmuştu, yine de davetlilerin oburca tıknmaları yemeğin hiç de kötü olmadığı-  
nın kanıtıydı. Ama bahçeyi yerden yere vurmaları alçakça  
bir kıskançlıktan kaynaklanıyordu ve ikisi de öfkeyle verip  
veriştirmeye başladılar:

“Ah! Havuzda su yokmuş! Sabretsinler, oradaki kuğuları  
ve balıkları görmeleri uzun sürmeyecek!”

“Pagodayı fark etmekte zorlandılar!”

“Yıkıntıların temiz olmaması ne ahmakça bir düşünce!”

“Ya mezarın uygunsuzluğu! Neden uygunsuz olsun ki?  
İnsanın kendi topraklarına bir mezar yaptıрма hakkı yok  
mu? Hatta oraya gömülmek bile isterim!”

Pécuchet, “Böyle şeyler söyleme!” dedi.

Ardından davetliler hakkındaki fikirlerini dile getirdiler.

“Doktor bana gösteriş meraklısı gibi göründü.”

“Marescot’nun portrenin önündeki sırtışını fark ettin  
mi?”

“Belediye başkanı ne hödük herifmiş! Bir eve konuk  
olduğunda oradaki ilginçliklere saygı gösterilmeli.”

Bouvard, “Peki ya Madam Bordin?” diye sordu.

“O da bir entrikacı! Daha fazlasını sorma.”

İnsanlardan tiksiniş artık kimseyle görüşmemeye, kendi  
evlerinde tek başlarına yaşamaya karar verdiler.

Günlerini mahzende şişelerdeki tortuyu temizlemekle,  
bütün mobilyaları yeniden cilalamakla, odalara çekidüzen  
vermekle geçirdiler; her akşam yanan ateşe bakarak en iyi  
ısıtma sistemi hakkında görüşlerini dile getirdiler.

Tutumlu davranmak için jambonları islemeyi, çamaşır-  
larını kendileri yıkamayı denediler. Tedirgin ettikleri Ger-  
maine omuz silkiyordu. Reçel zamanı geldiğinde öfkelen-  
di, onlar da ekmek fırınına yerleştiler.

Burası eski bir çamaşırlikti, çalı çırpı bağlarının altında  
projelerine mükemmel bir şekilde uygun düşecek şekilde taş-



la örölmüş bir tekne vardı; şimdi içlerini konserve üretme tutkusu sarmıştı.

On dört kavanoz domates ve bezelyeyle dolduruldu, kapakları sönmemiş kireç ve peynirle sıvayıp kenarlarını bez şeritlerle sarmaladılar ve kavanozları kaynar suya daldırdılar. Buharlar yayılıyordu, ardından üzerlerine soğuk su döktüler, ısı farkı yüzünden kavanozlar çatladı. Sadece üç tanesini kurtarabildiler.

Ardından eski sardalya kutuları getirtilip içine dana pirzoları doldurdular ve benmariye koydular. Kutular top gibi yuvarlak çıktı; soğuduklarında düzleşeceklerdi. Deneye devam etmek için diğer kutulara yumurta, balık yahnisi, çorba koydular! Mösyö Appert gibi “mevsimleri sabitledikleri için” kendilerini alkışladılar: Pécuchet’ye göre bu tür keşifler fatihlerin kahramanlıklarından daha önemliydi.

Sirkeye karabiber ekleyerek Madam Bordin’in tariflerini geliştirdiler. Erik rakıları muhteşemdi! Emiştirme yöntemiyle ahududu likörü ve apsent yaptılar. Bir Bagnols fıçısında bal ve melekotuyla Malaga şarabı yapmak istediler ve aynı şekilde şampanya üretimine giriştiler! Şıra doldurulan Chablis şişeleri kendiliğinden çatladı. Bunun üzerine başarılı olabileceklerinden kuşku duydular.

İncelemelerini geliştirdikçe bütün besin maddelerinin hileli olduğundan kuşkulandılar.

Fırıncıya ekmeğinin renginden dolayı çıkışıyorlardı. Çikolatalarının bozuk olduğunu iddia ederek bakkalı kendilerine düşman ettiler. Hünnap almak için Galaise’e gittiler ve eczacının önünde mayasını suda denediler. Maya domuz yağı gibi göründü, bu da içinde jelatin olduğu anlamına geliyordu.

Bu zaferden sonra koltukları kabardı. İflas etmiş bir damıtıcıdan malzemeler aldılar. Kısa süre sonra eve elekler, variller, huniler, kevgirler, bez filtreler, teraziler ve bunların yanı sıra bir eczacı çanağı ve yansıtıcı bir ocakla davlumbaz gerektiren bir imbik geldi.

Şekeri arıtmayı, uzun ve kısa farklı pişirme yöntemlerini, kabartmayı, üfleme sistemini, şeker pişirmeyi, kıvamı tutturmayı, karameli öğrendiler. Ama imbiği kullanmak için sabırsızlanıyorlardı. Anasondan başlayarak hafif likörlerin üretimine girdiler. Sıvı neredeyse her zaman malzemedan ayrılıyor ya da bu maddeler dibe yapışıyor, bazen miktarda yanılıyorlardı. Etraflarında büyük bakır leğenler parlıyor, uzun boyunlu kaplar sivri ağızlarını uzatıyor, kulplu tencereler duvarda asılı duruyordu. Sıklıkla biri masada otları ayırırken, diğeri asılı çanağı sallıyordu; kepçeyle karıştırıyor, karışımları tadıyorlardı.

Hep ter içinde kalan Bouvard'ın üzerinde sadece gömleği, kısa askılarla karnına kadar çektiği pantolonu vardı. Bir kuş gibi şaşkın olduğundan imbiğin kazanının diyaframını unutuyor ya da ateşi çok açıyordu.

Çocukları gibi kollu, arkadan düğmeli uzun gömleğinin içindeki Pécuchet hiç kımıldamadan hesaplamalar mırıldanıyordu. Kendilerini çok ciddi, yararlı işlerle uğraşan insanlar olarak görüyorlardı.

Nihayet diğerlerini geride bırakacak bir krema üretmeyi düşlediler. İçine kümmel liköründeki gibi kişniş, Marasca kirazı liköründeki gibi kiraz suyu, şartröz liköründeki gibi çörek otu, vespetrodaki gibi amber çiçeği, krambambulideki gibi ağır kökü koyacak ve şantal ağacıyla kırmızıya boyayacaklardı. Ama ürünün ismi ne olmalıydı? Çünkü akılda tutulması kolay ve ilginç bir ad gerekiyordu. Uzun süre düşündükten sonra isminin "Bouvarine" olmasına karar verdiler.

Sonbaharın sonlarına doğru üç konserve kavanozunda lekeler belirdi. Domatesler ve bezelyeler çürümüştü. Bu durum tapalamadan kaynaklanıyor olabilir miydi? Bu sorun canlarını sıktı. Yeni yöntemler deneyecek paraları yoktu. Çiftlik varlarını yoklarını tüketiyordu.

Birçok işletmeci talepte bulunsa da Bouvard hiçbirini kabul etmedi. Ama en güvendiği adamı toprağı onun tali-

matları doğrultusunda riskli bir tutumlulukla ekiyor, böylece ürünler azalıyordu; her şey kötüye gitmeye başladığında bu sorunları konuşuyorlardı. O sırada Gouy Usta arkasında ürkek bir ifadeyle duran karısıyla birlikte laboratuvara girdi.

Aldıkları bütün önlemler sayesinde toprakları iyileşmişti. Kötülediği çiftliği yeniden işletmek istiyordu. Bütün çabalara rağmen kazanç şansa bağlıydı; kısacası çiftliği işletmek istemesinin nedeni bu bölgeyi sevmesi ve böyle hoşgörülü patronların yanlarından ayrıldığına pişman olmasıydı. Soğuk bir ifadeyle çekip gitmesini söylediler. Aynı akşam yine geldi.

Pécuchet biraz yumuşak davranmak için Bouvard'a öğütler vermişti. Gouy işletme kirasının düşürülmesini istedi, buna karşı çıkılınca o da konuşmaktan ziyade böğürmeye başladı. Yüce Tanrı'yı tanık gösteriyor, çektiği sıkıntıları sıralıyor, yeteneklerini övüyordu. Ama istediği meblağ sorulduğunda cevap vermek yerine başını öne eğiyordu. Bunun üzerine dizlerinin üstündeki büyük bir sepetle kapının yanında oturan karısı yaralı bir tavuk gibi gıdaklayarak aynı sızlanmalara başlıyordu.

Nihayet kiranın eskisinden üçte bir düşük, yani üç bin frank olmasına karar verildi.

Ardından Gouy araç gereç satın alınmasını önerdi ve görüşmeler devam etti.

Araç gereçlere değer biçilmesi on beş gün sürdü. Yorgunluktan tükenen Bouvard her şeyi öylesine gülünç bir fiyata bıraktı ki gözleri fal taşı gibi açılan Gouy "Kabul!" diye haykırarak ellerini çırpıttı.

Ardından mülk sahipleri gelenekler doğrultusunda evde bir yemek yemeyi önerdiler. Pécuchet cömertlikten ziyade övgü almak için bir şişe Malaga şarabı açtı.

Ama çiftçi suratını buruşturarak:

"Meyan kökü şurubuna benziyor," dedi.

Karısı da “tadından kurtulmak için” bir bardak brendi istedi.

Kafalarını daha ciddi bir sorun meşgul ediyordu! “Bouvarine”in bütün bileşenleri nihayet bir araya getirilmişti.

İmbik kazanına doldurdıkları malzemelere alkol ekleyerek ateşi yaktılar ve beklemeye koyuldular. Bu arada Malaga şarabının beğenilmemesine öfkelenen Pécuchet do-laptan teneke kutuları çıkardı. İlkinin, ardından ikincisinin, nihayet üçüncüsünün kapaklarını söküp öfkeyle fırlattı ve Bouvard’a seslendi.

Sarmal borunun musluğunu kapatan Bouvard konserve-  
lere koştu. Tam bir hayal kırıklığıydı. Dana dilimleri pişi-  
rilmiş ayakkabı tabanına benziyordu. Istakozun yerini ça-  
murlu bir sıvı almıştı. Balık yahnisi tanınmaz hâle gelmişti.  
Çorbanın üstünde mantarlar oluşmuştu ve katlanılmaz bir  
koku laboratuvarın dört bir yanına yayılıyordu.

Aniden bir top patlamasının gümbürtüsüyle imbic ka-  
zanı yirmi parçaya ayrıldı, parçalar tavana kadar sıçrarken  
tencereleri deldi, kevgirleri dümdüz etti, camları parçaladı,  
kömürler saçıldı, ocak yıkıldı; Germaine ertesi gün avluda  
bir spatula buldu.

Buharın gücü aleti paramparça etmiş, imbic kazanı ka-  
pağına civatayla bağlı kalmıştı.

Pécuchet hemen büyük fiçinin arkasında diz çökmüş,  
Bouvard bir tabureye yığılmıştı. On dakika boyunca alet  
parçalarının arasında kımıldamaya hiç cesaret edemeden  
aynı vaziyette kalmışlardı. Akıllarını konuşabilecek kadar  
topladıklarında kendi kendilerine bunca talihsizliğin, özel-  
likle de bu sonuncunun nedenlerini sordular. Az kalsın ölüp  
gidebileceklerinin dışında hiçbir şeye anlam veremiyorlardı.  
Pécuchet sözlerini şöyle bitirdi:

“Belki de kimyayı bilmememizden!”



### III

Kimya öğrenmek için Regnault'nun ders kitabını getirttiler ve önce "basit cisimlerin belki de bileşik cisimler olabileceği" bilgisini edindiler.

Cisimler madensiler ve madenler olarak ayırt ediliyor, yine de yazar bu farklılık "hiç de kesin değil" diyordu. "Bir cisim koşullara bağlı olarak asit ya da baz işlevi görebildiğinden" aynı şey asitler ve bazlar için de geçerliydi.

Bu saptama onlara çok garip göründü. Katlı oranlar yasası Pécuchet'nin kafasını karıştırdı.

"Bir A molekülünün B molekülünün birçok parçasıyla birleştiğini varsayarsak, bu molekülün bir o kadar parçaya bölünmesi gerektiğini düşünüyorum; ama bölündükçe bütünlüğünü kaybediyor, artık o ilk molekül olmaktan çıkıyor. Netice de hiçbir şey anlamıyorum."

Bouvard, "Ben de öyle!" diyordu.

Bunun üzerine daha kolay bir kitaba, Girardin'ninkine başvurdular ve on litre havanın yüz gram ağırlığında olduğunu, kurşun kalemlerde kurşun olmadığını, elmasın karbondan ibaret olduğunu öğrendiler.

Onları en çok şaşırtan toprağın bir element olarak var olmadığıydı.

Şalümonun nasıl çalıştığını, altını, gümüşü, çamaşır suyunu, tencerelerin kalaylanmasını öğrendiler; ardından hiç tedirgin olmadan organik kimyaya geçtiler.

Canlı varlıklarda mineralleri oluşturan maddelerin bulunması ne muhteşemdi. Yine de vücutlarında kibritler gibi fosfor, yumurta akları gibi albümin, sokak lambaları gibi hidrojen gazı olması karşısında kendilerini alçalmış hissettiler.

Renkler ve yağlı cisimlerden sonra sıra mayalanmaya geldi.

Mayalanma onları asitlere yönlendirdi ve eş değerler yasası kafalarını yeniden karıştırdı. Meseleyi aydınlığa kavuşturmak için atom teorisini anlamaya çalıştılar; sonunda işler büsbütün sarpa sardı.

Bouvard'a göre bütün bunları anlamak için aletlere ihtiyaç vardı.

Masraf çok fazlaydı, zaten gereğinden çok harcama yapmışlardı.

Ama Doktor Vaucorbeil hiç kuşkusuz onları aydınlatabilirdi.

Hastalarını muayene ettiği sırada yanına gittiler.

“Beyler, sizi dinliyorum! Rahatsızlığınız nedir?”

Pécuchet hasta olmadıklarını söyleyip ziyaretlerinin amacına geçti:

“Öncelikle atomlar hakkında bilgi edinmek istiyoruz.”

Kıpkırmızı kesilen doktor kimya öğrenmek istedikleri için onları payladı.

“Emin olun ki kimyanın önemini yadsımıyorum! Ama bugünlerde onu her alana dâhil ediyorlar! Tıp üzerinde üzüntü verici bir etkisi var.”

Çevredeki eşyaların görünümü sözlerinin etkisini güçlendiriyordu.

Yakı ve sargılar şöminenin üzerindeydi. Ameliyat kutusu çalışma masasının ortasındaydı, sondalar köşedeki küvetin içini doldurmuştu ve duvarda derisi yüzülmüş bir insan resmi vardı.

Pécuchet doktora iltifat etti:

“Anatomik incelemeler çok ilginç olmalı.”

Mösyö Vaucorbeil eskiden diseksiyonlardan aldığı keyfi anlatmaya başladı. Bouvard kadın ve erkeklerin iç organları arasındaki benzerlikleri sordu.

Doktor onları memnun etmek için kütüphanesinden birkaç anatomi levhası çıkardı.

“Bunları alın! Evde istediğiniz zaman bakarsınız!”

İskelet çene kemiğinin çıkıntısıyla, göz delikleriyle, ellerin ürkütücü uzunluğuyla onları korkuttu. Açıklayıcı bir kaynağın eksikliğini hissedip yeniden Mösyö Vaucorbeil’in yanına gittiler ve Alexander Lauth’un el kitabından vücudun bölümlerini öğrendiler, söylendiğine göre Yaradan’ın dümdüz yaratmasından on altı kat daha güçlü olan omurgayı hayretle incelediler. Neden tam olarak on altı kat?

El tarakları Bouvard’ı hüzünlendirdi; kafatası konusunda azimli olan Pécuchet bir “Türk eyerine ya da Türk tarzı eyere” benzemesine rağmen temel kemiği karşısında cesaretini kaybetti.

Eklemlere gelince birçok bağ onları gizliyordu, ardından kaslara geçtiler.

Ama kasın kemiğe tutunduğu noktaları bulmak kolay değildi ve omur disklerine geldiklerinde bu işten tamamen vazgeçtiler.

Bunun üzerine Pécuchet:

“En azından laboratuvarı kullanmak için kimyaya geri mi dönsek?” dedi.

Bouvard karşı çıktı ve sıcak ülkelerde kullanmak için yapay kadavralar üretildiğini hatırlar gibi oldu.

Bir mektup yazdığı Barberou ona bu hususta bilgiler verdi. Ayda on franka Mösyö Auzoux’nun adamcıklarından birini getirtebilirdi. Ertesi hafta Falaise posta arabacısı parmaklıklarının önüne dikdörtgen bir sandık bıraktı.

Sandığı heyecanla ekmek fırınına taşıdılar. Tahtaların çivileri söküldüğünde samanlar döküldü, ipek kâğıtlar çekildi ve manken belirdi.

Tuğla rengindeydi, saçı ve derisi yoktu, sayısız mavi, kırmızı ve beyaz ipliklerle alacalanmıştı. Bir kadavradan ziyade çok çirkin, çok temiz ve vernik kokan bir oyuncığa benziyordu.

Ardından göğsünü çıkarıp süngeri andıran iki akciğeri fark ettiler, kalp iri bir yumurta gibiydi, biraz altta diyaframı, böbrekleri, bağırsakları gördüler.

Pécuchet, “İş başına!” dedi.

Günü ve geceyi yapay kadavrayı inceleyerek geçirdiler.

Amfilderdeki tıp öğrencileri gibi önlük giymişlerdi ve üç mumun ışığında karton parçaları üzerinde çalıştıkları sırada kapıya bir yumruk indi: “Açın!”

Bu yanına kır bekçisini almış olan Mösyö Foureau’ydu.

Efendilerinin keyifle gösterdikleri mankeni gören Germaine olayı anlatmak için hemen bakkala koşmuştu ve şimdi bütün köy evlerinde gerçek bir ölü olduğunu sanıyordu. Söylentileri duyan Foureau olayı araştırmaya gelmişti, meraklılar avluda bekliyorlardı.

Foureau içeri girdiğinde yan yatırılmış olan mankenin yüz kasları çıkarılmıştı, devasa bir çıkıntı oluşturan gözleri ürkütücü görünüyordu.

Pécuchet:

“Ziyaretinizin sebebi ne?” dedi.

Foureau, “Hiçbir şey, hiçbir şey,” diye geveledi.

Sonra masanın üstündeki parçalardan birini alarak:

“Bu nedir?” diye sordu.

Bouvard, “Yanak kası,” diye yanıtladı.

Foureau sussa da sinsi sinsi gülümsüyor, yetki alanını aşan bir eğlence bulmalarını kıskanıyordu. Kapının eşiğinde sıkışanlar fırına girmişlerdi ve itiştikleri için masa sallanıyordu.

Pécuchet, “A! Bu kadarı da fazla!” diye haykırdı, “Bunları dışarı çıkarın!”

Kır bekçisi meraklıları iteledi.



Bouvard, “Çok güzel!” dedi “Kimseye ihtiyacımız yok.”

İmayı anlayan Foureau doktor olmadıklarına göre böyle bir şeyi evlerinde bulundurma hakları olup olmadığını sordu. Zaten durumu valiye bildirecekti. – Burası nasıl bir yer! Daha ahmak, daha yabani, daha geri kafalı olunamazdı. Kendileri ve diğerleri arasında yaptıkları karşılaştırma onları teselli etti, bilim için acı çekmeye özeniyorlardı.

Onları ziyarete gelen doktor mankeni doğallıktan uzak olduğu için aşağıladı, ama bu durumu bir ders vermek için fırsat bildi.

Bu dersten çok etkilenen Bouvard ve Pécuchet’nin istekleri üzerine Mösyö Vaucorbeil kütüphanesindeki birçok kitabı ödünç verdi, yine de bu işin sonunu getiremeyeceklerini belirtti.

Tıp Bilimleri Sözlüğü’ndeki sıra dışı doğum çeşitlerini, uzun ömürlülüğü, obeziteyi ve kabızlığı defterlerine not ettiler. Ünlü Kanadalı Beuamont’u, obur Tatara ve Bijou’yu, Eure bölgesinin ödemli kadını, tuvalete yirmi günde bir giden Piemonteliyi, kemikleşerek ölen Simon de Mirepoix’yu, burnu üç libre çeken eski Angoulême belediye başkanını tanıma fırsatını nasıl bulamamışlardı?

Beyin onlara felsefi düşünceler esinledi. İki yapraktan oluşmuş septum pellucidumun içini ve kırmızı bir bezelyeye benzeyen epifiz bezini ayırt edebiliyorlardı; ama çeşit çeşit sapçıklar, karıncıklar, yaylar, sütunlar, katmanlar, düğümler, Pacchioni çukurcukları, cisimcikleri vardı, kısacası karşılarında ömürlerini tüketecek karmakarışık bir yığın yer alıyordu.

Bazen kendilerinden geçerek mankenin tamamını söküyor, ardından parçaları yerine yerleştirmekte zorlanıyorlardı.

Bu iş özellikle öğle yemeğinden sonra daha zordu ve bir süre sonra Bouvard çenesi düşmüş, karnı öne çıkmış, Pécuchet ise başını iki elinin arasına almış, dirseklerini masaya dayamış olarak uykuya dalıyordu.

İlk vizitlerini tamamlayan Mösyö Vaucorbeil kapıyı sıklıkla bu anlarda aralıyordu.

“Hey! Meslektaşlarım, anatomi nasıl gidiyor?”

“Mükemmel.”

Doktor bunun üzerine kafalarını karıştırmanın keyfini yaşamak için sorular soruyordu.

Bir organdan bıktıklarında diğerine geçiyor, sırasıyla kalbi, mideyi, kulağı, bağırsakları ellerine alıyor ve yeniden yerlerine koyuyorlardı, manken onunla ilgilenmek için harcadıkları çabalara rağmen canlarından bezdiriyordu. Nihayet doktor günün birinde onları mankeni içine koydukları sandığı çivilerken yakaladı.

“Bravo! Bunu bekliyordum.”

Onların yaşında bu tür araştırmalara girilemezdi. Bu sözlerle eşlik eden bir gülümseme onları derinden yaraladı.

Bu iş için yetersiz olduklarını hangi hakla iddia ediyordu? Sanki çok üstün nitelikli bir şahsiyetmiş gibi bilim sadece bu mösyöye mi aitti?

Böylece bu meydan okumayı kabul ederek kitaplar almak için Bayeux’ye kadar gittiler.

Fizyoloji konusunda yetersizdiler ve bir kitapçı onlara dönemin ünlü hekimleri Richerand ile Adelon’un eserlerini getirtti. Yaşlar, cinsiyetler ve kişiliklerle ilgili bilindik her şey onlara çok ilginç geliyordu. Diş taşlarında üç tür mikroskobik canlı bulunduğunu, tat alma duyusunun dilde, açlık duygusunun midede olduğunu öğrenmek çok hoşlarına gitti.

İşlevleri daha iyi kavramak için Montègre, Mösyö Gosse ve Bérard’ın kardeşi gibi geniş getirme yetenekleri olmadığına üzülüyor ve yediklerini yutana kadar çiğniyor, öğütüyor, tükürüklüyor, düşünceleriyle eşlik ediyor, hatta onları son aşamalarına kadar metodik bir titizlikle, neredeyse dindarca bir dikkatle izliyorlardı.

Sindirimi yapay olarak oluşturmak için içinde ördek mide suyu bulunan küçük bir şişeyi etle doldurup on beş gün

boyunca koltuk altlarında gezdirdiler ve etrafa kötü kokular yaymaktan başka bir sonuç elde edemediler.

Onların ana yolda kavurucu güneşin altında ıslak elbise-lerle koştukları görüldü. Amaçları suyun üst deriye değme-sinin susuzluğu yatıştırıp yatıştırmadığını anlamaktı. Soluk soluğa geri döndüklerinde nezleyi kapmışlardı.

İşitme, konuşma, görme üstünkörü geçirtilirdi; Bouvard özellikle üreme üzerinde duruyordu.

Pécuchet'nin bu husustaki çekingen tavırları Bouvard'ı hep şaşırtmıştı. Bilgisizliği öyle aleniydi ki onu bir açıklama yapmaya zorladı, Pécuchet de kızarak bir itirafta bulundu.

Bir zamanlar hayta arkadaşları onu bir geneleve gö-türmüş, o da kaçarak kendini daha sonra seveceği kadına saklamaya karar vermişti. Olumlu koşullar hiçbir zaman oluşmamıştı, öyle ki sahte bir utanç duygusu, para sıkıntısı, hastalık kapma korkusu ve inatçılığı yüzünden elli iki yaşına ve başkentte yaşamasına rağmen hâlâ bakirdi.

Önce buna inanmakta zorlanan Bouvard bir kahkaha attı, ama Pécuchet'nin gözlerindeki yaşları görünce gül-mekten vazgeçti. Pécuchet'nin de kapıldığı tutkular olmuş, ip cambazı bir kadına, bir mimarın baldızına, tezgâhtar bir kıza, nihayet çamaşırcı bir kıza âşık olmuştu, ama bu so-nuncuyla evlenmek üzereyken kızın bir başkasından hamile olduğunu keşfetmişti.

Bouvard ona, “Kaybedilmiş zamanı telafi etmenin her zaman bir yolu vardır. Haydi üzülme. İstersen... bu işi ben üstlenirim,” dedi.

Pécuchet'nin iç çekerek bu konuyu kapatmalarını söyle-mesi üzerine fizyoloji öğrenmeye devam ettiler.

Bedenimizin yüzeyinin hiç durmadan hafif bir buhar yaydığı doğru muydu? Bunun kanıtı ağırlığımızın her an azalmasıydı. Her gün kaybedilen yerine konursa ve fazla olan geri verilirse sağlığın dengesi mükemmel bir şekilde ko-runmuş olacaktı. Bu yasanın mucidi olan Sanctorius elli yıl

boyunca her gün yediklerini ve dışkılarını, ardından da kendini tartmış, sadece notlarını kaydetmek için ara vermişti.

Onu taklit etmeyi denediler. Ama tartıları ikisini birden taşıyamayacağı için önce Pécuchet başladı.

Derinin soluk alıp vermesini engellemek için giysilerini çıkardı. Utanmasına rağmen çıplak soyunmuş olarak upuzun gövdesini, kısa bacaklarını, düz ayaklarını ve esmer tenini sergiliyordu. Yanındaki iskemleye oturmuş olan dostu ona kitap okuyordu.

Bilginler canlıların sıcaklığının kasların kasılmasıyla arttığını, göğüs ve pelvik kaslarının çalıştırılmasıyla ılık bir suyun ısısının artırılmasının mümkün olduğunu iddia ediyorlardı. Bouvard küveti getirdi, her şey hazır olduğunda bir termometreyle içine girdi.

İmbiğin köşeye doğru süpürülmüş enkazı loş ışıktaki belli belirsiz bir tepelik gibi görünüyordu. Ara sıra farelerin kemirmeleri duyuluyor, aromatik bitkilerin eski kokusu her tarafa yayılıyordu; orada kendilerini çok iyi hissettiklerinden sakince sohbet ediyorlardı.

Bu arada Bouvard suyun biraz soğuk olduğunu hissediyordu.

Pécuchet, "Kollarını bacaklarını hareket ettir," dedi.

Kollarını bacaklarını hareket ettirdiyse de termometrede bir değişiklik olmadı.

"Su soğuk."

Hafifçe titreyen Pécuchet, "Ben de sıcak değilim," diye karşılık verdi. "Ama pelvik kaslarını çalıştır!"

Bouvard baldırlarını oynatıyor, sağa sola kıvrılıyor, göbeğini sallıyor, bir kaşalot gibi soluyor, ardından termometrenin sürekli düştüğünü görüyordu: "Hiçbir şey anlamıyorum! Bu kadar hareket etmeme rağmen sıcaklık artmıyor!"

"Yeterince hareket etmiyorsun!"

Bouvard hareketlerine devam ediyordu.

Üç saat sonra termometreye baktı:

“Nasıl olur! On iki derece! Ah! İyi akşamlar! Benden bu kadar!”

Sarı tüylü, yarı av yarı buldok, uyuz bir köpek dili sarkarak içeri girdi.

Ne yapmalı? Zil de yok! Zaten hizmetçileri sağırdı. Titriyor, ama ısırılma korkusuyla kımıldamaya cesaret edemiyorlardı.

Pécuchet gözlerini devirerek tehditler savurmanın uygun olacağını sandı.

Bunun üzerine havlamaya başlayan köpek terazinin etrafında sıçradı. Terazinin iplerine tutunan ve dizlerini büken Pécuchet mümkün olduğunca yükselmeye çalışıyordu.

“Yaptığın yanlış,” diyen Bouvard tatlı sözlerin eşliğinde köpeğe gülücükler yolladı.

Kuşkusuz ne demek istediklerini anlayan köpek onu okşamaya çalıştı, patilerini omuzlarına koydu, tırnaklarını bedeninde gezdirdi.

“Şuraya bak! Külotumu aldı!”

Köpek külotun üstüne sakince yattı.

Nihayet büyük önlemler alarak biri tartıdan indi, diğeri de küvetten çıktı. Pécuchet elbiselerini giydiğinde ağzından şu sözler kaçtı:

“Evlat, seni deneylerimizde kullanacağız.”

Hangi deneylerde?

Fosfor enjekte edilip bir kafese kapatıldıktan sonra bunun deliklerinden alevler çıkıp çıkmadığı izlenebilirdi. Ama iğneyi nasıl yapacaklardı? Zaten kimse onlara fosfor satmayacaktı.

Gaz salan bir fanusa kapatıp gaz solumasını, ona sıvı zehirler vermeyi düşündüler. Bütün bunlar eğlenceli olmayabilirdi! Nihayet omurilik temasıyla çelik mıknatıslamayı tercih ettiler.

Heyecanını bastıran Bouvard Pécuchet’ye bir tabağın üstündeki iğneleri uzatıyor, o da iğneleri omurlara saplıyordu.

İğneler kırılıyor, kayıyor, yere düşüyordu; Pécuchet başka iğneler alıyor, onları sertçe rastgele daldırıyordu. Bağlarını koparan köpek bir top güllesi gibi avluyu, holü geçti ve mutfağa girdi.

Germaine kanlar içinde kalmış, ayaklarına ipler bağlanmış köpeği görünce çığlıklar attı.

Onun peşinden gelen efendileri de hemen içeri girdiler. Köpek sıçrayıp gözden kayboldu.

Yaşlı hizmetkâr onlara çıkıştı:

“Yine saçmalıklarınızdan biri, buna eminim!.. Mutfağım tertemizdi!.. Hayvan kudurabilir! Sizin kadar çılgın olmayanları bile hapse atıyorlar!”

İğneleri incelemek için laboratuvara döndüler.

Bir teki bile eğe talaşını çekemedi.

Ardından Germaine’in varsayımı onları endişelendirdi. Belki de kudurabilir, aniden gelip üzerlerine sıçrayabilirdi.

Ertesi gün bilgi almak için herkesle konuştular ve uzun yıllar boyunca ona benzeyen bir köpekle karşılaştıklarında hemen yollarını değiştirdiler.

Diğer deneyler de başarısız oldu. Yazarların söylediğinin aksine karınlarının aç mı tok mu olduğunu umursamadan kan aldıkları bütün güvercinler öldü. Suya batırdıkları küçük kediler beş dakikada boğuldu. Ağzına kök boyası doldurdıkları bir kazın kemik zarları bembeyazdı.

Beslenme konusu canlarını sıkıyordu.

Aynı öz suyu kemiği, kanı, lenfi, dışkı maddesini nasıl üretebiliyordu? Ama bir besinin dönüşümlerini izlemek mümkün değildi. Tek bir besinle beslenen kişinin kimyasal olarak pek çok besin maddesi tüketen kişiden bir farkı yoktu. Vauquelin bir tavuğun yediği yulaftaki kireci hesaplayıp yumurta kabuklarında daha fazla bulunduğunu ortaya koymuştu. Demek ki madde üretiliyordu. Ama nasıl? Bu hususta hiçbir şey bilinmiyordu.

Kalbin gücü bile bilinmiyordu. Borelli yüz seksen bin librelilik, Kiell ise yaklaşık sekiz onsluk bir ağırlığı kaldırabile-

cek gücü olduğunu söylüyordu. Bundan hareketle (eski bir deyişi kullanarak) fizyolojinin tıbbın romanı olduğu sonucuna vardılar. Anlamadıkları için inanmıyorlardı.

Bir ayı aylıklıkla geçirdiler. Ardından akıllarına bahçeleri geldi.

Görünümü can sıkan ortadaki ağacı kestiler. Bouvard aletlerini tamir ettirmek için sık sık demirciye gidiyordu.

Bir gün demirciden dönerken sırtında bez çanta taşıyan biriyle karşılaştı. Adam ona yıllıklar, dinî kitaplar, kutsanmış madalyalar ve François Raspail'ın Sağlık El Kitabı'nı<sup>1</sup> sattı.

Bu el kitabını mükemmel bulduğundan Barberou'ya yazarın büyük kitabını göndermesini yazdı. Kitabı gönderen Barberou mektubunda ilaçlar için bir ecza dolabı gerektiğini söylüyordu.

Öğretinin netliği onları büyüledi. Bütün hastalıklar kurtlardan kaynaklanıyordu. Dişlere zarar veriyor, akciğerlerde oyuklara yol açıyor, karaciğeri yağlandırıyor, gürültülere neden oldukları bağırsakları talan ediyorlardı. Onlardan kurtulmanın en iyi yolu kâfurdu. Bouvard ve Pécuchet bunu kabullendiler. Kâfur burunlarına çekiyor, kıtır kıtır yiyor; kâfurlu sigaralar, içlerinde yatıştırıcı su bulunan şişecikler ve sarısabır hapları dağıtıyorlardı. Sonunda bir kamburu tedavi etmeye başladılar.

Bu bir gün fuarda karşılaştıkları bir çocuktü. Dilen-ci olan annesi oğlunu her sabah onlara getiriyordu. Sırtını kâfurlu yağla ovuyor, yirmi dakika hardal lapası uyguluyor, ardından bitki suyuyla kaplıyor ve tekrar gelmesini sağlama bağlamak için yemek veriyorlardı.

Bağırsak kurtlarına yoğunlaşan Pécuchet Madam Bordine'in yanağındaki ilginç bir lekeyi fark etti. Doktor ilk başlarda yirmi sou<sup>2</sup> gibi yuvarlak olan, daha sonra büyüyerek

<sup>1</sup> *Manuel de santé*, François Raspail.

<sup>2</sup> 1795 yılında frank resmî para birimi olarak kullanılmaya başlandığında dolaşımdan kalkan, bununla birlikte adı mesleki jargonda 1/20 frank karşılığını ifade eden bir terim olarak kullanılan madenî para.

pembe bir halkaya dönüşen bu lekeyi uzun süredir öd sıvısıyla tedavi ediyordu. Onu iyileştirmek istediklerinde bunu kabul etti, ama ovma işlemini Bouvard'ın yapmasını istiyordu. Pencerenin önüne oturuyor, korsesinin kopçasını çözüyor ve yanağını uzatırken Bouvard'a Pécuchet orada olmasa tehlikeli olacak bakışlar yöneltiyordu. İzin verilen dozlarda ve cıva korkusuna rağmen kalomel uyguladılar. Bir ay sonra Madam Bordin lekeden kurtulmuştu.

Onları herkese övdü. Vergi tahsildarı, belediye başkan yardımcısı, bizzat belediye başkanı ve Chavignolles'de herkes tüy kalemli emiyordu.

Vergi tahsildarı nefes darlığını artırdığından sigarayı bıraktı. Foureau basura neden olduğu için sarısabır haplarından yakındı. Bouvard'ın midesi, Pécuchet'nin başı ağrımaya başladı. Raspail'a olan güvenlerini kaybetseler de saygınlıklarının azalacağı korkusuyla bundan kimseye söz etmediler.

Aşı için büyük çabalar harcadılar, lahana yaprakları üzerinde kan almayı öğrendiler, hatta bir çift neşter satın aldılar.

Yoksulların evlerine gittiğinde doktora eşlik ediyor, ardından kitaplarına göz atıyorlardı.

Yazarların söz ettiği belirtiler gördüklerine benzemiyordu. Hastalıkların adlarına gelince, Latincesi, Yunancası, Fransızcasıyla bütün diller rengârenk bir görünüm sergiliyordu.

Binlerce hastalık ismi vardı; Linneaus'un sınıflaması cinsler ve türler açısından en uygun olandı, ama türler nasıl düzenlenmeliydi? Bunun üzerine tıp felsefesine yoğunlaştılar.

Van Helmont'un yaşam unsurunu, dirimselciliği, Brownculuğu, örgenciliği merak ediyor, doktora sıracı hastalığının nedenini, bulaşıcı miyasmanın nasıl yayıldığını ve hastalıklarda nedenleri ve sonuçları nasıl ayırt edeceklerini soruyorlardı.

Vaucorbeil, "Nedenler ve sonuçlar iç içedir," diye yanıtlıyordu.



Doktorun mantıksızlığından tiksiniyor, hayırseverlik bahanesiyle evlere giderek hastaları kendi başlarına ziyaret ediyorlardı.

Odaların dibinde, kirli şiltelerin üstünde yatan kimilerinin suratı bir yana sarkıyordu, diğerlerinin şişkin yüzleri kızıl, limon sarısı ya da menekşe rengindeydi, dudakları titrek, burun delikleri büzüşmüştü; hırıltılar, hıçkırıklar duyuluyor, her yana ter, deri ve bayat peynir kokuları yayılıyordu.

Doktorların reçetelerini okuyor, bazen sakinleştiricilerin uyarıcı, kusturucuların müshil etkisi gösterdiğini, aynı ilacın çeşitli hastalıklara iyi geldiğini, bir hastalığın karşıt tedavi yöntemleriyle iyileştirildiğini öğrendiklerinde çok şaşıyorlardı.

Yine de tavsiyelerde bulunuyor, moralleri yükseltiyor, hatta hastaların kalplerini dinleme cüretini gösteriyorlardı.

Hayal güçlerini çalıştırıyorlardı. Krala Calvados'ta kendilerinin yöneteceği bir hasta bakıcı enstitüsü açılması için mektup yazdılar.

Bayeux'deki eczaneye gidip (Falaise'deki hünnap yüzünden onlara hâlâ kızgındı) ona eskiden olduğu gibi *pila purgatorialar*, yani elde tutulduğunda emilen ilaçlar üretmesini önerdiler.

Sıcaklığın azalmasının ağırlı iltihaplara iyi geldiği ilkesinden yola çıkarak menenjitli bir kadını koltuğuyla birlikte tavanın kirişine asıp kollarını salladıkları sırada eve gelen kocası onları kovdu.

Nihayet termometreyi makata sokma modasına uyarak sayın başrahibin öfkesini üzerlerine çektiler.

Bölgede tifo salgını başladığında Bouvard bu işe bulaşmayacağını söyledi. Ama Gouy'un karısı evlerine gelip sızlandı. Kocası on beş gündür hastaydı ve Mösyö Vaucorbeil onu ihmal ediyordu.

Pécuchet bu işi üstlendi.

Göğüste mercimeksi lekeler, eklemlerde ağrılar, şiş karın, kırmızı dil, yani tifonun bütün belirtileri mevcuttu.

Raspail'ın diyetle son verilerek ateşin düşürüldüğünü belirttiğini hatırlayınca et suyu ve biraz et verilmesini söyledi. Tam o sırada doktor geldi.

Arkasında iki yastık bulunan hastası çiftçi kadının ve Pécuchet'nin desteğiyle yemek yiyordu. Doktor yatağa yaklaşıp tabağı pencereden attıktan sonra haykırdı:

“Bu tam bir cinayet!”

“Neden?”

“Bağırsakları deliyorsunuz, çünkü tifo ateşi kesecik zarının harabiyetinden kaynaklanır.”

“Her zaman değil!”

Sonra ateşli hastalıklar üzerine bir tartışma başladı. Pécuchet bir özleri olduğuna inanıyor, Vaucorbeil organlara bağlı olduklarını savunuyor, “Bu yüzden aşırılıklardan uzak dururum!” diye ekliyordu.

“Ama diyet yaşam unsurunu zayıflatır!”

“Yaşam unsurunuzla neler zırvalıyorsunuz? Neymiş? Onu kim görmüş?”

Pécuchet'nin kafası karıştı.

“Zaten” dedi doktor, “Gouy yemek istemiyor,”

Hasta pamuk başlığını onaylarcasına salladı.

“Olsun! Yemeğe ihtiyacı var!”

“Asla! Nabızı doksan sekiz.”

“Nabzın ne önemi var?” diyen Pécuchet bilgi edindiği uzmanları saydı.

Doktor, “Sistemleri bir kenara bırakalım!” dedi.

Pécuchet kollarını kavuşturdu:

“Demek bir ampiriksiniz?”

“Kesinlikle hayır! Ama gözlemler..”

“Ya kötü bir gözlemde bulunulursa?”

Vaucorbeil bu sözlerin yüzündeki leke iyileşen dul kadının abarttığı ve anısı canını sıkıan olaya bir ima olduğunu düşündü.

“Öncelikle pratik yapmak gerekir,”

“Bilimde devrim gerçekleştirenler pratik yapmıyordu! Van Helmont, Boerhave, hatta Broussais.”

Cevap vermeyen Vaucorbeil hastaya doğru eğilip sesini yükseltti:

“Doktor olarak hangimizi seçiyorsunuz?”

Uyuklayan Gouy karşısında öfkeli yüzler görünce ağlamaya başladı.

Karısı da ne söyleyeceğini bilmiyordu, çünkü biri bu işin uzmanıydı, ama diğerinin de bir sırrı olabilirdi.

Vaucorbeil, “Çok güzel!” dedi, “Madem diploması olmayan biriyle benim aramda tereddüt ediyorsunuz...” Pécuchet sırıttı. “Neden gülüyorsunuz?”

“Çünkü diploma her zaman bir gerekçe olamaz!”

Doktor geliri, ayrıcalığı ve toplumsal önemiyle ilgili bir saldırıya maruz kalmıştı. Öfkesi daha da arttı:

“Yasa dışı doktorluk yaptığınız için mahkemeye çıktığınızda neler olduğunu göreceğiz!” Ardından çiftçi kadına dönerek, “Siz bilirsiniz, onun kocanızı öldürmesine izin verin. Evinize bir daha adım atarsam bana da Doktor Vaucorbeil demesinler!”

Sonra bastonunu sallayarak kayın ağaçlarının arasında gözden kayboldu.

Pécuchet döndüğünde Bouvard da büyük bir telaş içindeydi.

Basuru yüzünden canından bezen Foureau’yu ziyaretten gelmişti. Ona tedavisinin bütün hastalıklara karşı etkili olduğunu anlatması boşunaydı. Hiçbir şey dinlemeyen Foureau tazminat davası açma tehdidini savurduğunda Bouvard aklını kaçıırıyordu.

Pécuchet de ona daha önemli bulduğu hikâyesini anlattı ve Bouvard’ın kayıtsızlığı karşısında biraz sarsıldı.

Ertesi gün Gouy’un karnı ağrıdı. Bu dün yediği yemekten kaynaklanabilirdi. Belki de Vaucorbeil yanılmamıştı? Ne de olsa bir doktor olarak bu hususu biliyor olmalıydı! Pécuchet vicdan azabı hissetti. Katil olmaktan korktu.

Temkinli davranarak kambur çocuğu bir daha kabul etmediler. Öğle yemeğinden oldukları için annesi bağırıp çağırdı. Oğlunu her gün Barneval'den Chavignolles'e bunun için getirmemişti!

Foureau sakinleşirken Pécuchet de kendini toparlıyordu. Şimdi tedaviler sonuç vermişti. Böyle bir başarı Pécuchet'yi cesaretlendirdi.

“Mankenlerden birini doğum çalışmaları için kullan-sak...”

“Bıktım şu mankenlerden!”

“Bunlar ebelik öğrencileri için hazırlanmış deriden yarım bedenler. Sanırım cenini çevirebilirim!

Ama Bouvard tıptan bezmişti.

“Yaşamın kaynaklarını tam olarak bilemeyiz, hastalıklar çok fazla, ilaçlar sorunlu ve yazarlarda sağlıkla, hastalıklarla, hastalıklara meyille, hatta irinle ilgili makul bir tanımlama yok!”

Yine de bütün o yazarlar kafalarını karmakarışık etmişti.

Nezle olan Bouvard zatürreye yakalandığını sandı. Sülükler mide ağrısını yatıştırmayınca kabarcıklaştıracı yakı yapıştırdı, o da böbrekleri etkiledi.

Gürgenleri budarken beli tutulan Pécuchet akşam yemeğinden sonra kustu, bu da onu çok korkuttu; ardından yüzünün biraz sarardığını fark ettiğinde bir karaciğer rahatsızlığından şüphelenip kendi kendine, “Ağrım var mı?” diye sordu.

Sonunda ağrıları başladı.

Birbirlerinin keyfini kaçırıyor, dillerine bakıyor, nabızlarını yokluyor, sodayı değiştiriyor, müshil alıyor, soğuktan, sıcaktan, rüzgârdan, yağmurdan, sinekten, özellikle de cereyandan korkuyorlardı.

Pécuchet enfiye kullanmanın zararlı olduğunu düşündü. Zaten bazen bir aksırık anevrizma yırtılmasına yol açıyordu. Enfiye kutusunu bir kenara bıraktı. Alıştığı için bazen

parmaklarını içine daldırıyor, hemen ardından tedbirsizlik ettiğini hatırlıyordu.

Kahve sinirlere iyi gelmediğinden Bouvard fincanını kullanmamaya karar verdi, ama yemeklerden sonra uykuya dalıyor ve uyandığında korkuyordu, çünkü uzun bir uyku beyin kanamasına neden olabiliyordu.

Onlar için ideal kişi diyet sayesinde uzun bir yaşlılık geçiren Venedikli Cornaro'ydu. Onu tamamen taklit etmeden de aynı önlemler alınabilirdi. Bunun üzerine Pécuchet kütüphanesinden Doktor Morin'in Sağlık Bilgisi El Kitabı'nı<sup>3</sup> aldı.

O zamana kadar nasıl yaşamışlardı? El kitabında sevdikleri yemeklerin hepsi yasaktı. Kafası karışan Germaine onlara ne yemek hazırlayacağını bilemiyordu.

Bütün etler sakıncalıydı. Domuz etinin, domuz sucuğunun, çirozun, ıstakozun, av hayvanlarının "sindirimi zordu". Bir balık ne kadar iriye jelatini o kadar boldu ve dolayısıyla ağırdı. Sebzeler mideyi ekşitiyor, makarna düşler görüyor, peynirler genellikle güç hazmediliyordu. Sabahları bir bardak su içmek "tehlikeliydi". Her içeceğin ya da yiyeceğin ardından "Zararlı!" – "Aşırı tüketmekten kaçının!" – "Herkese iyi gelmez!" uyarıları geliyordu. Neden zararlı? Aşırılığın ölçüsü ne? Hangi yiyecek bize iyi gelir?

Öğle yemeği ne büyük bir sorundu! Kötü ününden dolayı sütlü kahve içmeyi, ardından da çikolata yemeyi kestiler, "çünkü çikolata sindirimi zor maddeler yığınıydı". Geriye bir tek çay kalıyordu. "Ama sinirli insanlar çayı tamamen bırakmalıydı". Bununla birlikte XVII. yüzyılda Decker pankreas bataklığını temizlemek için günde yirmi dekalitre içilmesini tavsiye ediyordu.

Bu bilgi Morin'e duydukları saygıyı sarstı. Dahası şapka, kasket gibi her tür başlığı da yasaklıyordu; bu tavsiye Pécuchet'nin tepesini attırdı.

---

3 *Manuel théorique et pratique d'hygiène ou l'art de conserver sa santé*, Joseph Morin.

Bunun üzerine Becquerel'in kitabını satın aldılar. Kitapta domuz etinin "başlı başına" bir besin kaynağı, tütünün tamamen zararsız, kahvenin "askerler için kaçınılmaz" olduğu belirtiliyordu. Şimdiye kadar nemli ortamların sağlıksız olduğuna inanmışlardı! Hiç de öyle değildi! Casper nemli ortamların diğerlerinden daha zararsız olduğunu söylüyordu. Denize girildiğinde deri serinlerdi. Bégin denize terli terli girilmesini istiyordu. Çorbadan sonra saf şarap mideye çok iyi gelirdi. Levy şarabın dişlere zarar verdiğini belirtiyordu. Nihayet yazarlar sağlığın koruyucusu, Bouvard'ın sevgili güvencesi ve Pécuchet'nin ayrılmaz parçası olan fanilayı hiç kem küm etmeden ve kamuoyunun tepkisini umursamadan kanlı canlı kişilerin giymemesini tavsiye ediyorlardı.

O hâlde sağlık neydi?

Mösyö Levy Pireneler'in berisinde gerçek, ötesinde yanılgı olduğunu belirtiyor, Becquerel sağlığın bilim olmadığını ekliyordu.

Bunun üzerine akşam yemeği için Germaine'den istiridye, ördek, lahanalı domuz eti, krema, Pont-l'Evêque peyniri ve bir şişe Bourgogne istediler. Bu bir özgürleşme, neredeyse bir rövanştı ve Cornaro ile alay ediyorlardı! İnsan kendine bu denli işkence edecek kadar ahmak olabilir miydi? Hayatı sürekli uzatmayı düşünmek ne büyük budalalıktı! Hayat ancak ondan keyif alındığında güzeldi.

"Biraz daha?"

"Tabii ki alırım."

"Ben de!"

"Sağlığına!"

"Sağlığına!"

"Gerisini boş verelim!"

Sonra coşup taşıyorlardı.

Bouvard asker olmasa da üç fincan kahve istiyordu. Kasketi kulaklarının üzerinde duran Pécuchet peş peşe enfiye çekiyor, korkusuzca hapsiriyordu. Ardından canları biraz

şampanya çekince Germaine'e hemen gidip meyhaneden bir şişe almasını söylediler. Köy çok uzak olduğundan hizmetkâr kadın bunu reddetti. Öfkelenen Pécuchet:

“Sizi uyarıyorum, anlıyor musunuz? Hemen koşup gitmenizi emrediyorum!”

Homurdanarak itaat eden Germaine kısa süre sonra bu anlayışsız ve kaprisli efendilerin yanından ayrılmaya karar verdi.

Yemekten sonra eskiden olduğu gibi bağ çardağında konyaklı kahve içmeye gittiler.

Hasat bitmişti ve tarlaların ortalarındaki tahıl yığınlarının siyah kütleleri gecenin mavi ve yumuşak rengine doğru yükseliyordu. Çiftlikler sakindi. Artık cırcır böceği sesi bile duyulmuyordu. Bütün taşra ahalisi uyuyordu. Rüzgârın yüzlerini serinleten esintisini içlerine çekerek yediklerini sindiriyorlardı.

Çok yukarıdaki gökyüzü yıldızlarla kaplıydı; kimileri gruplar, kimileri sıralar, kimileri uzak aralıklarla tek başlarına parılıyordu. Kuzeyden güneye giden ışıltılı bir toz katmanı başlarının üzerinde çatallanıyordu. Bu aydınlıklar arasında büyük boşluklar vardı, gök kubbe takımadaları ve adacıkları olan mavi bir denize benziyordu.

Bouvard, “Ne yücelik!” diye haykırdı.

Pécuchet, “Daha hepsini görmüyoruz,” diye yanıtladı. “Samanyolu’nun ardında bulutsular, bulutsuların ötesinde yine yıldızlar var, en yakınıyla aramızda üç yüz milyar myriametre<sup>4</sup> var.”

Vendôme Meydanı’ndaki teleskoptan sürekli gökyüzüne bakardı ve rakamları hatırlıyordu.

“Güneş dünyadan bir milyon kat, Sirius güneşten on iki kat daha büyük, kuyruklu yıldızlar otuz dört milyon fersah uzunluğunda!”

Bouvard: “İnsan aklını kaçırabilir,” dedi.

---

4 On bin metrelik uzunluk ölçüsü birimi.

Cehaletine üzüyor, hatta gençliğinde Politeknik Okulu'na gitmediği için pişmanlık duyuyordu.

Büyükayı'ya doğru dönen Pécuchet ona Kutup Yıldızı'nı, ardından bir Y harfi oluşturan Kraliçe Takımyıldızı'nı, her yanı ışıldayan Lyra Takımyıldızı'nın Vega yıldızını ve ufkun dibindeki kırmızı Aldebaran'ı gösterdi.

Başını geriye atmış olan Bouvard gökyüzünde yerini bulmak için hatırlanması gereken üçgenleri, dörtgenleri, beşgenleri güçlkle izliyordu.

Pécuchet devam etti:

“Işığın hızı saniyede seksen bin fersahtır. Samanyolu'nun bir ışınının bize ulaşması için altı yüzyıl gerekir. Öyle ki bir yıldız gözlemlediğimiz sırada ortadan kaybolmuş olabilir. Bazıları düzensiz aralıklarla görülür, bazıları hiç geri dönmeyiz ve konum değiştirir; her şey hareketli, gelip geçicidir.”

“Yine de güneş kıvıldamaz!”

“Eskiden öyle sanılıyordu. Ama bilginler günümüzde Herkül Takımyıldızı'na doğru hareket ettiğini belirtiyorlar.

Bu bilgi Bouvard'ın kafasını karıştırdı ve bir dakika düşündükten sonra:

“Bilim göğün enginliğinin bir köşesinin sağladığı verilerden oluşuyor. Belki bilinmeyen, daha büyük olan ve keşfedilemeyen her şeye uygun düşmüyordur.”

Bağ çardağında ayakta durarak bunları konuşuyorlardı ve sohbetleri uzun sessizliklerle kesiliyordu.

Nihayet birbirlerine yıldızlarda canlıların olup olmadığını sordular. Neden olmasındı? Yaratılış da uyumlu olduğundan Sirius'un sakinleri dev gibi, Mars'ınkiler orta boylu, Venüs'ünkiler küçücük olmalıydı. Tabii ki her yerde aynı değilse. Orada da tüccarlar, jandarmalar vardı; oralarda da kaçakçılık yapılıyor, savaşlar oluyor, krallıklar yıkılıyordu.

Bouvard, “Şuraya bak, işte dünyalar ortadan kayboluyor.”



Pécuchet yanıt verdi, “Bizimki de kendi payına bir çılgınlık yaparsa yıldızların sakinleri bizim şimdi olduğumuz gibi pek de heyecanlanmayacaklar. Böyle düşünceler gururumuzu zedeliyor.”

“Bütün bunların amacı ne?”

“Belki de amaç yoktur.”

“Yine de...”

Sonra ne söyleyeceğini bilemeyen Pécuchet “yine de”yi iki üç kere tekrarladi.

“Olsun, sadece evrenin nasıl oluştuğunu bilmek isterdim.”

Gözleri kapanan Bouvard, “Bunun açıklaması Buffon’da olmalı,” dedi. “Benim hâlim kalmadı, yatmaya gidiyorum.”

*Doğanın Dönemleri*’nden<sup>5</sup> bir kuyruklu yıldızın güneşe çarpıp onun bir parçasının kopardığını ve dünyaya dönüştüğünü öğrendiler. Önce kutuplar soğumuştur. Dünyayı kaplayan bütün sular mağaraların diplerine çekilmiş, kıtalar bölünmüş, hayvanlar ve insanlar belirmişti.

Yaratılışın ululuğu onlarda kendisi gibi sonsuz bir şaşkınlık uyandırdı.

Ufukları genişliyor, zihinlerini böyle önemli meselelere yoğunlaştırdıkları için gurur duyuyorlardı.

Minerallerden sıkılmakta gecikmediler ve oyalanmak için Bernardin de Saint-Pierre’in *Doğanın Uyumları*’na<sup>6</sup> geçtiler.

Bitki, toprak, hava, su, insan, kardeş, hatta karı kocaya dair uyumları – tümünü Venüs’ü, Rüzgâr ve Aşk tanrılarını anmayı ihmal etmeden okudular. Balıkların yüzgeçlerinin, kuşların kanatlarının, tohumların kabuklarının olmasına şaşıyor, zihinleri doğada erdemli eğilimler bulunduğunu savunan ve onu sürekli iyilikler yapmakla uğraşan bir tür Aziz Vincent de Paul gibi ele alan bu felsefeyle doluyordu.

5 *Époques de la nature*, Georges-Louis Leclerc, Comte de Buffon

6 *Harmonies de la nature*, Bernardin de Saint-Pierre.

Ardından doğanın mucizelerini, hortumları, volkanları, balta girmemiş ormanları hayranlıkla araştırdılar ve Dep-ping'in *Fransa'daki Doğa Harikaları ve Güzellikleri*<sup>7</sup> kitabını satın aldılar. Cantal'ın üç, Hérault'un beş, Bourgogne'un sadece iki, Dauphine'in ise tek başına on beş harikası vardı. Ama kısa süre sonra bu güzellikler ortadan kaybolacaktı. Sarkıtlı mağaralar kapanıyor, ateşli dağlar sönüyor, buzullar ısınıyor ve içlerinde ayın müziği çalan eski ağaçlar tesviyecilerin baltasının altına düşüyor ya da kendiliklerinden ölüyordu.

Ardından hayvanlarla ilgilenmeye başladılar.

Buffon'un kitabını yeniden açıp bazı hayvanların ilginç zevklerine hayran kaldılar.

Ama bütün kitaplar kişisel gözlem değerinde olmadığı için avlulara giriyor, çiftçilere kısıraklarla çiftleşen boğalar, ineklerin peşinden koşan domuzlar ve aralarında ilginç ilişkiler kuran erkek keklikler görüp görmediklerini soruyorlardı.

“Asla!”

Hatta çiftçiler bu yaştaki beylerin böyle sorular sormalarını tuhaf karşılıyorlardı.

Sıra dışı çiftleşmeleri denemek istediler.

En kolayı bir tekeyle bir koyunu bir araya getirmektir. Çiftçilerinin tekesi olmadığından bir komşudan ödünç aldılar ve kızışma dönemi geldiğinde iki hayvanı sıkımhaneye kapattılar, kendileri de çiftleşmenin daha kolay gerçekleşmesi için içki fiçilerinin arkasına saklandılar.

Hayvanlar otlarını yiyip geviş getirdi; yere uzanan koyun hiç durmadan meliyor, eğri bacaklarının üzerinde dikelen, uzun sakalı ve kulakları sarkan tekeyse karanlıkta parlayan bakışlarını koyuna dikiyordu.

Nihayet üçüncü günün akşamı gözlemciler doğanın işini kolaylaştırmaya karar verdiler; ama teke Pécuchet'nin kar-

---

7 *Merveilles et beautés de la nature en France*, Georges Depping.

nına bir boynuz darbesi indirdi. Korkuya kapılan koyun da sıkımhanede bir atlı karıncadaymış gibi dönmeye başladı. Onu yakalamak için ardından koşan Bouvard ellerinde yün tutamlarıyla yere yuvarlandı.

Türün ne anlama geldiğini bilmeksizin ne idüğü belirsiz canlılar yaratmak için tavuklarla bir ördeği, bir buldoka dişi bir domuzu çiftleştirmeyi denediler.

Tür sözcüğü çiftleştiklerinde verimli nesiller oluşturan bireyler grubu anlamına gelir; ama farklı türler olarak sınıflandırılmış hayvanlar da üreyebilir ve aynı türde yer alan bazılarıysa bu yeteneklerini kaybetmişlerdir.

Tohumların gelişmesini inceleyip bu hususta net fikirlere sahip olmakla övündüler. Pécuchet bir mikroskop göndermesi için Dumouchel'e yazdı.

Cam levhanın üstüne sırasıyla saç, tütün, tırnak, sinek kanadı yerleştirdiler, ama o dönemde lamel işlevini gören gerekli su damlasını unutmuşlardı. Birbirlerini itiyor, alete zarar veriyorlardı; ardından bir pus tabakasından başka bir şey göremeyince mikroskopçuyu suçladılar. Sonunda mikroskoptan kuşku duyacak hâle geldiler. Ona atfedilen keşifler belki de gerçek değildi!

Faturayı gönderen Dumouchel onlara her zaman amatörce bir merak beslediği, bölgede çok bulunan ammonit ve denizkestanesi toplamaları için ricada bulundu; onları jeolojiye yönlendirmek için yerkürenin devrimleri üzerine Bertrand'ın "Mektuplar"ını<sup>8</sup> ve Cuvier'nin "Söylev"ini<sup>9</sup> gönderdi.

Bu kitapları okuduktan sonra şu saptamalarda bulundular:

İlk başta dünyayı üzerinde likenlerle beneklenmiş çıkıntılarla yükseldiği uçsuz bucaksız bir su tabakası kaplıyordu ve tek bir canlı, tek bir ses yoktu. Bu sessiz, durağan, çıp-

8 *Lettres sur les révolutions du globe*, Alexandre Bertrand.

9 *Discours sur les révolutions de la surface du globe*, Georges Cuvier.

lak bir dünyaydı; ardından bir buhar odasının buğusuna benzeyen bir siste uzun bitkiler salındı, kıpkızıl bir güneş nemli atmosferi fazlasıyla ısıttı. O dönemde volkanların patlaması üzerine dağlardan ateşli kayalar fıskırdı ve akan porfir ve bazalt kıvrımları donakaldı. Üçüncü aşamada çok derin olmayan denizlerde mercan adaları belirdi; adaların üzerinde yer yer palmiyeler görülüyordu. Araba tekerleklerine benzeyen kabuklar, üç metrelik kaplumbağalar, altmış ayak uzunluğunda kertenkeleler vardı; amfibiler sazların arasından timsah çenesini andıran deve kuşu boyunlarını uzatıyor, kanatlı yılanlar uçuşuyordu. Nihayet büyük kıtalar üzerinde büyük memeliler ortaya çıktı, kolları bacakları kötü yontulmuş ağaç kütüklerine benziyordu ve derileri bronz levhalardan daha kalındı. Kılı, sarkık dudaklı olan bazılarının yeleleri ve kıvrık dişleri vardı. Mamut sürüleri Atlantik'in oluşmaya başladığı ovalarda otluyor, yarı at yarı tapirden oluşmuş paleotherium burnuyla Montmartre'in karınca yuvalarını altüst ediyor, ininde sıkıştırdığı bir kurdun üç katı büyüklüğündeki Beaugency köpeğini havlatan ayının sesiyle dev geyik kestane ağaçlarının altında titriyordu.

Bütün bu çağlar sonuncusu bizim tufanımız olan afetlerle birbirinden ayrılmıştı. Bu gidişat insanın ululaştığı birkaç perdelik bir peri masalı gibiydi.

Taşların üzerinde yusufçukların, kuş ayaklarının izlerinin bulunduğunu öğrenince şaşırdılar ve Roret'nin el kitaplarından birini karıştırdıktan sonra fosilleri aramaya başladılar.

Bir öğleden sonra ana yoldaki çakmak taşlarını evire çevire incelerken oradan geçen başrahip dalkavukça bir sesle onlara yaklaştı:

“Beyler jeolojiyle mi ilgileniyorlar? Çok güzel!”

Tufanı doğrulayarak kutsal kitapların otoritesini güçlendirdiği için bu bilime saygı duyuyordu.

Bouvard hayvanların taşlaşmış dışkıları olan koprolitlerden söz etti.

Başrahip Jeufroy buna şaşırmış gibi göründü; neticede eğer öyleyse Tanrı'ya hayran kalmak için bir başka nedendi bu.

Pécuchet şimdiye kadarki araştırmalarının verimli olmadığını itiraf etti; yine de Jura topraklarının her yanında olduğu gibi Falaise'de de hayvan kalıntılarının bolca bulunması gerekirdi.

Başrahip Jeufroy, “Bir zamanlar Villers'de bir fil çenesi bulunduğunu duymuştum,” diye yanıtladı. Zaten dostlarından biri olan Lisieux Barosu'na bağlı avukat ve arkeolog Mösyö Larsonneur onlara bilgi verebilirdi! Bir timsahın bulunduğunu belirttiği Port-en-Bessin'in tarihçesini yazmıştı.

İçleri aynı umutla dolan Bouvard ve Pécuchet birbirlerine baktılar ve mavi pamuklu şemsiyesiyle sıcaktan korunan başrahibe uzun süre sorular sordular. Yüzünün alt bölümü sivri burnuyla biraz basık görünen başrahip sürekli gülümüyor ya da gözlerini kapayarak başını öne eğiyordu.

Çan akşam ayinini haber verdi.

“İyi akşamlar beyler! Bana müsaade edersiniz, öyle değil mi?”

Tavsiye ettiği Larsonneur'ün cevabı üç haftalık bir bekleyişin ardından geldi.

Mastodon dişini topraktan çıkaran Villerslinin adı Louis Bloche'tu, ama ayrıntılar eksikti. Kendi tarihçesiye Académie Lexovienne'nin ciltlerinden birini oluşturuyordu ve seriyi bozmaktan korktuğu için nüshasını gönderemiyordu. Timsah ise Kasım 1825'te, Bayeux bölgesinde yer alan Port-en-Bessin yakınlarındaki Sainte Honorine'de, Hachettes yalı yarının altında bulunmuştu.

Mastodonun gizemi Pécuchet'nin arzularını kabarttı. Hemen Villers'e gitmeyi istiyordu.

Bouvard belki de hiçbir işe yaramayacak ve kuşkusuz pahalıya patlayacak bir yolculuktan kaçınmak için itiraz etti. Önce bilgi toplamak daha uygun düşerdi. Bunun üzerine

bölgenin belediye başkanına mektup yazıp Louis Bloche'ı sordular. Öldüyse çocukları ya da akrabaları bu önemli keşif konusunda kendilerini bilgilendirir miydi? İlk çağların bu kanıtı bölgenin hangi noktasında bulunmuştu? Benzerlerini bulma şansları var mıydı? Bir adam ve bir arabanın günlük ücreti neydi?

Ardından belediye başkan yardımcısı ve belediye başkanı'nın yazsalar da bir sonuç alamadılar. Demek Villers sakinleri fosillerini kıskanıyorlardı ya da onları İngilizlere satmışlardı. Hachettes yolculuğuna karar verildi.

Bouvard ve Pécuchet Caen'e gitmek için Falaise posta arabasına bindiler. Ardından eski bir araba onları Caen'den Bayeux'ye götürdü ve Port-en-Bessin'e kadar yürüdüler.

Yanlış bilgi edinmemişlerdi. Hachettes kıyısında ilginç çakıl taşları vardı. Hancının tavsiyesi üzerine kumsala gittiler.

Deniz çekildiği için dalgaların kıyısına kadar uzanan bir deniz yosunu örtüsü ve yassı çakıllar ortaya çıkmıştı.

Dalgalanan ot yığınları yalı yarı bölümlere ayırıyordu. Yalı yar, katılaştıkça alt katmanlarda gri taştan bir duvara dönüşen yumuşak ve kahverengi bir topraktan oluşuyordu. Hiç durmadan sular akarken deniz uzakta gürültüyor, ara sıra durulduğunda sadece kaynakların hafif gürültüsü işitiliyordu.

Yapışkan otların üstünde sendeliyor ya da çukurların üstünden atlamak zorunda kalıyorlardı. Kıyıda oturan Bouvard büyülenmiş gibi hiç kımıldamadan, hiçbir şey düşünmeden dalgaları hayranlıkla izledi. Pécuchet bir kayaya toprağın çevrelediği elmas gibi kakılmış bir ammoniti göstermek için onu kıyının diğer yanına götürdü. Kayayı kazımak isterken tırnakları kırıldı, bu iş için aletler gerekiyordu, zaten hava kararıyordu. Gökyüzü batıda kızılılaşırken her yanı bir gölge kaplıyordu. Siyaha çalan deniz yosunlarının ortasındaki su birikintileri genişliyordu. Deniz onlara doğru yükseldiğinde geri dönmeye karar verdiler.

Ertesi sabah gün doğarken kazma ve külünklerini fosillerine indirip kabuğu kırdılar. Bu uçları yıpranmış, ama on altı libre çeken bir “ammonites nodosus”tu. Pécuchet coşkuyla haykırdı, “Bunu Dumouchel’e hediye ederiz!”

Ardından bir timsahla olmasa da süngerlerle, terebratulalarla, falyanoslarla karşılaştılar! En azından bir su aygırı, bir ihtiyozor omurgası ya da Nuh döneminden kalma bir kemik bulmayı umut ettikleri sırada yalı yarın karşısında bir insan boyunda devasa bir balık kütesinin hatlarını fark ettiler.

Onu ele geçirmenin yollarını konuştular.

Bouvard onu yukarıdan çekecek, Pécuchet de zarar görmeden yavaşça indirmek için alttan kayayı yıkacaktı.

Soluklandıkları sırada başlarının üstünde, kırdı, palto giymiş ve elini kolunu talimat verir gibi sallayan bir gümrükçü gördüler.

“Şuna bak! Bizi rahat bıraksana!” Sonra işlerine devam ettiler; Bouvard ayak parmaklarının ucunda kazmasını sallarken, iki büküm olmuş Pécuchet kayayı kazıyordu.

Ama gümrükçü daha aşağıda, küçük vadide daha da artan el kol hareketleriyle yeniden belirdi. Umursamadılar! İncelmiş toprağın üzerinde şişen oval gövde eğilip bükülüyor, kayacak gibi oluyordu.

Aniden elinde kılıcı olan bir başka adam daha belirdi.

“Pasaportlarınız?”

Bu devriye gezen kır bekçisiydi ve aynı anda bir sel çukurundan koşarak gelen gümrükçü de göründü.

“Morin Baba, yakalayın onları! Yoksa yalı yar çökecek!”

Pécuchet, “Bilimsel bir amaç için çalışıyoruz,” dedi.

O sırada bir kütle dördünü birden az kalsın öldürecek şekilde hemen yanlarına düştü.

Toz bulutu dağıldığında gümrükçünün çizmelerinin altında ufalanan bir gemi direği gördüler.

Bouvard iç geçirerek, “Biz kötü bir şey yapmıyorduk,” dedi.

Kır bekçisi, “Bölge sınırları dâhilinde çivi bile çakamazsınız!” diye karşılık verdi.

Pécuchet kendilerine adaletsiz davranıldığını söyleyerek karşı çıktı.

“Mazaret yok! Beni izleyin!”

Limana geldiklerinde bir çocuk kalabalığı onlara eşlik etti. Gelincik gibi kızaran Bouvard saygın bir tavır takınıyor, benzi solan Pécuchet etrafına öfkeli bakışlar yöneltiyordu; ceplerinde çakıl taşları taşıyan bu iki yabancı hiç de iyi bir izlenim uyandırmıyordu. Geçici olarak eşikteki sahibinin girişi tıkadığı hana götürüldüler. Ardından duvarcı aletlerini istedi. Çıkan bu yeni masrafı ödediler! Ama kır bekçisi neden geri dönmüyordu? Nihayet onur nişanı taşıyan bir beyefendi onları kurtardı. Adlarını, soyadlarını, ikametgâhlarını bildirip gelecekte daha temkinli davranmayı taahhüt ederek gittiler.

Kimliklerinin yanı sıra birçok şeyleri eksikti ve yeni girişimlerde bulunmadan önce Boné'nin *Gezgin Jeologun El Kitabı*'na<sup>10</sup> başvurular. Öncelikle sağlam bir asker sırt çantası, ardından yer ölçüm zinciri, bir eğe, pensler, pusula ve bir redingotun altında gizlenen kemere geçirilmiş üç çekiç gerekiyordu, böylece “yolculukta sakınılması gereken bu ilginç görünümünden kurtulunacaktı”. Pécuchet hiç tereddüt etmeden baston olarak altı ayak uzunluğunda demir uçlu bir turist değneği aldı. Bouvard ise ipeği kopçalamak için çekilen topuzu bir torbanın içinde ayrıca duran bir baston şemsiyeyi tercih etti. Tozluksa sağlam ayakkabılar ve terlemeleri hâlinde kullanmak için ikişer pantolon askısı almayı da unutmadılar, kasketle görünmeleri uygun olmadığı hâlde katlanan ve yaratıcısı Ginus'un ismini taşıyan o şapkalardan birisinin fiyatı karşısında geri adım attılar.

Aynı eser davranış kurallarıyla ilgili bilgiler de veriyordu, “Ziyaret edilen ülkenin dilini bilmek”, bunu biliyorlardı.

<sup>10</sup> *Guide du voyageur géologue*, M. Boné.



“Mütevazı bir tavır sergilemek”, zaten bu alışkanlıklarıydı. “Üzerinde para bulundurmamak”, bu çok kolaydı. Nihayet her türlü sıkıntıdan uzak durmak için kendilerini “mühendis!” olarak tanıtmak makuldü.

“Tamam o zaman! Biz de kendimizi mühendis olarak tanıtırız!”

Hazırlanıp yola çıktılar. Bazen sekiz gün boyunca dönmüyor, günlerini açık havada geçiriyorlardı.

Bazen Orne kıyılarındaki bir yarıktaki eğri büğrü sivrilti-leri, kavak ağaçları ve fundalıklar arasından yükselen kaya parçalarını görüyor, bazen de yol boyunca sadece kil tabakalarına rastladıkları için üzülüyorlardı. Bir manzara karşısında düzlemlerin dizilişine, uzaklıkların derinliklerine ya da yeşilliklerin dalgalanmalarına hayran kalmıyorlardı; onları asıl ilgilendiren görünmeyen, aşağılarda, toprağın içinde olandı ve bütün tepeler onlar için hep tufanın kanıtlarıydı. Tufan saplantısını düzensiz bloklar tutkusu izledi. Tarlalarda tek başlarına duran iri taşlar ortadan kaybolmuş buzullardan kaynaklanıyor olmalıydı, bu yüzden buzul taşlarını ve kabuklu kumulları araştırıyorlardı.

Gülünç kılıklarından dolayı onları çoğunlukla gezgin satıcı sanıyorlardı ve “mühendis” olduklarını söylediklerinde içlerini bir korku kaplıyordu: Mesleklerinin mühendis olduğunu söylemek onları zor duruma düşürebilirdi.

Günün sonunda topladıkları numunelerin ağırlıkları altında soluk soluğa kalıyor, ama cesaretlerini kaybetmeden evlerine götürüyorlardı. Bu numuneler merdivene, odalara, salona, mutfığa bırakılıyor; Germaine getirdikleri toz yığınlarından yakınıyordu.

Etiketleri yapıştırmadan önce kayaların isimlerini bilmek az iş değildi; renklerin ve pütürcüklerin çeşitliliği kille marını, granitle gnaysı, kuvarsla kireç taşı karıştırmalarına yol açıyordu.

Üstelik terimler listesi canlarını sıkıyordu. Neden devoniyen, kambriyen, jurasik; sanki böyle adlandırılan topraklar

başka yerde değil, Devonshire'da, Cambridge yakınlarında ya da Jura'da mıydı? Bunu anlamak mümkün değildi; biri için sistem olan diğeri için bir aşama, bir diğeri için basit bir diziydi. Katmanların yaprakları iç içe geçiyor, birbirlerine karışıyordu; ama Omalius d'Hollay jeolojik bölmelere inanmamak gerektiğini söylüyordu.

Bu açıklama içlerini rahatlattı ve Caen ovasında polipli kireç taşlarını, Balleroy'da yaprak taşını, Saint-Blaise'de kaolini, her tarafta ooliti gördükten ve Cartigny'de taş kömürü, Saint-Lô yakınlarındaki Chapelle-en-Juger'de cıva aradıktan sonra çakmak taşı kuvarsını ve Kimmeridge kilini incelemek üzere daha uzağa, Havre'a bir yolculuk yapmaya karar verdiler.

Gemiden iner inmez kıyı fenerlerine giden yolu sordular; heyelanların kullanımı engellediği bu yol tehlikeliydi.

Araba kiralayan biri yanlarına yaklaştı ve onlara yakınlarda, Ingouville'de, Octeville'de, Fécamp'ta, Lillebonne'da, "gerekirse Roma'da" bir gezinti yapmayı önerdi.

Fiyatlar hiç makul değildi, ama Fécamp isminden etkilenmişlerdi; yoldan biraz uzaklaşarak Étretat'yı görebilirlerdi. Bunun üzerine önce Fécamp arabasına bindiler.

Bouvard ve Pécuchet arabada ikisi kadın, biri rahip okulu öğrencisi olmak üzere üç köylüyle sohbet ettiler ve kendilerini mühendis olarak tanıtmakta tereddüt etmediler.

Limanın önünde duruldu. Yalı yara gittiler ve beş dakika sonra kıyının ortasında bir uçurum gibi uzanan su birikintisinden sakınmak için etrafından dolaştılar. Ardından derin bir mağaraya açılan bir kemer gördüler. Boydan boya sütunları ve döşemelere serilmiş deniz yosunu halısıyla bir kiliseye benzeyen, seslerin yankılandığı bu mağara çok aydınlıktı.

Doğanın bu eseri onları şaşırttı ve böcek kabukları toplayarak yollarına devam ederken dünyanın kökeniyle ilgili düşüncelere daldılar.

Bouvard Neptüncülüğe, Pécuchet ise Plutonculuğa eğilimliydi.

Merkezî ateş yer kabuğunu kırmış, toprakları yükseltmiş, yarıklar oluşturmuştu. Bir iç deniz gibi gelgitleri, kasırgaları olan bu kızgın eriyiği bizden ince bir tabaka ayırıyordu. Ayaklarımızın altında neler olduğunu düşünsek uykuya dalmamız mümkün olmazdı. Bu arada merkezî ateş azalıyor ve güneş soluyordu, öyle ki dünya günün birinde soğuktan donarak ölecek, verimsizleşecek, ağaçlar ve taş kömürleri hiçbir canlının var olamayacağı şekilde karbonik aside dönüşecekti.

Bouvard, “Henüz o aşamaya gelmedik,” dedi.

Pécuchet ise, “Umarım öyledir,” diye yanıtladı.

Yine de dünyanın bu sonu ne kadar uzakta olsa da içlerini kararttı, yassı çakılların üzerinde sessizce yan yana yürümeye devam ettiler.

Dik ve bembeyaz yalı yar sağda solda çakmak taşı hatlarıyla kararıyor, beş fersahlık bir surun eğrisi gibi ufka doğru uzanıyordu. Gökyüzü mavi, deniz yeşilimtırak ve kabarmış gibiydi. Kayaların tepesinde uçuşan kuşlar dönüp duruyor, ardından deliklerine geri dönüyorlardı. Bazen yerinden kopan bir taş sıçrayarak önlerine düşüyordu.

Pécuchet düşüncelerini yüksek sesle dile getirdi:

“Dünya bir afetle yok olup gitmezse sonunun ne zaman geleceği bilinmiyor! Yine de bunun için merkezdeki kızgın eriyiğin taşması yeterli.”

“Ama azalmaya devam ediyor.”

“Yine de bu durum Julia Adası’nın, Monte-Nouvo’nun ve başka birçok çıkıntının meydana gelmesini engellemiyor.” Bouvard bu ayrıntıları Bertrand’ın kitabında okuduğunu hatırlıyordu.

“Ama bu tür olaylar Avrupa’da yaşanmıyor.”

“Sen öyle san, Lizbon depremi bunun kanıtı. Bizim topraklarımıza gelince çok sayıda taş kömürü ve pirit madeni var ve bu madenler bozunarak volkanik ağızlar oluşturabilir. Zaten volkanlar hep deniz kenarında patlar.

Bakışlarını dalgalar üzerinde gezdiren Bouvard uzakta göğe doğru yükselen bir duman gördüğünü sandı.

Pécuchet devam etti, “Julia Adası ortadan kaybolduğuna göre, aynı nedenle oluşmuş topraklar da aynı kaderi paylaşabilir. Takımadanın bir adacığı Normandiya, hatta Avrupa kadar önemlidir.”

Bouvard Avrupa’nın bir uçurumda yok olup gittiğini düşündü.

“Manş’ın altında bir deprem olduğunu düşün; sular Atlantik’e dolacak, temelleri sarsılan Fransa ve İngiltere dayanamayacak, birleşecekler! Ve hop, aralarındaki her şey ezilip gidecek.”

Bouvard cevap vermek yerine öylesine hızlı yürümeye başladı ki kısa süre sonra Pécuchet’nin yüz adım önündeydi. Tek başına kaldığında bir afet düşüncesiyle bunaldı. Sabah-tan beri bir şey yememişti, şakakları uğulduyordu. Aniden zeminin titrediğini ve başının üstündeki yalı yarın zirvesinin öne doğru eğildiğini görür gibi oldu. O anda yukarıdan bir çakıl taşı yağmuru başladı.

Hızla kaçmaya başladığını fark eden Pécuchet korktuğunu anlayıp uzaktan bağırdı.

“Dur! Dur! Daha zamanı gelmedi.”

Sonra ona yetişmek için turist bastonuyla hızla sıçırıyor, haykırıyordu:

“Daha zamanı gelmedi! Daha zamanı gelmedi!”

Paniğe kapılan Bouvard koşmaya devam ediyordu. Baston şemsiyesi düştü, redingotunun kıvrımları uçuşuyor, çantası sırtında sarsılıyordu. Kayaların arasında dörtlüyle koşan kanatlı bir kaplumbağaya benziyordu; nihayet iri bir kayanın ardında gözden kayboldu.

Pécuchet kayanın arkasına soluk soluğa ulaştığında kimseyi göremedi; ardından Bouvard’ın tarlalara ulaşmak için izlediği kuru dereye geri döndü.

Bu dar ve dik patika yalı yarda uzun basamaklar hâlinde, iki adam genişliğinde açılmış, kaymak taşı gibi parılıyordu.

Pécuchet elli metre çıktıktan sonra aşağı inmek istedi. Deniz kabardığından tırmanmaya devam etti.

İkinci dönemeçte de kimseyi göremeyince içini büyük bir korku kapladı. Üçüncü dönemece yaklaşırken bacakları titriyordu. Etrafındaki hava katmanları titreşiyor, midesine kramp giriyordu; yere oturup gözlerini kapattığında sadece kalbinin kendisini boğan çarpıntılarını hissetti; ardından turist bastonunu attı, dizleri ve ellerinin üstünde tırmanmaya devam etti. Ama kemerindeki üç çekiç karnına saplanıyor, ceplerine doldurduğu çakıl taşları böğrüne batıyor, kasketinin siperliği görüş alanını kapatıyor, rüzgâr şiddetini artırıyor. Nihayet tepeye ulaştığında bu kadar dik olmayan bir patikadan daha uzağa çıkmış olan Bouvard'ı buldu.

Bir araba onları aldığı anda Etretat'yı unuttular.

Ertesi akşam Havre'da gemiyi beklerken bir gazetenin alt kısmındaki *Jeoloji Öğretimi* başlıklı yazı dizisini gördüler.

Yaşanmış olaylarla dolu bu makale sorunu o dönemde olduğu gibi ele alıyordu.

Dünyada tam anlamıyla bir tufan asla yaşanmamıştı, ama aynı türün yaşam süresi her yerde aynı değildi ve bölgelere göre değişiyordu. Aynı dönemin toprakları farklı fosilleri, birbirine çok uzak çökeltiler aynı fosilleri barındırıyordu. Geçmişteki eğrelti otları bugünkülerle aynıydı. Günümüzdeki birçok bitkimsi hayvan en eski katmanlarda yer alıyordu. Özetle güncel değişimler eski altüst oluşları açıklıyordu. Her zaman aynı nedenler geçerliydi, Doğa sıçramalar yapmazdı ve Brongniart çağların netice itibarıyla soyutlamalardan ibaret olduğunu belirtiyordu.

Cuvier o ana kadar onlara tartışılmaz bir bilimin zirve-sindeki hâlenin parıltısı gibi görünmüş, şimdiyse bu bilim yıkılıp gitmişti. Yaratılış'ın işleyişi öyle değildi. O yüce insana duydukları saygı azaldı.

Biyografilerden ve alıntılardan Lamarck ve Geoffroy Saint-Hilaire'in öğretileri hakkında bilgiler edindiler.

Bütün bunlar kabul görmüş düşüncelerle, kilisenin otoritesiyle çatışıyordu.

Bouvard boyunduruğun kırılmasına benzeyen bir hafifleme hissetti.

“Şimdi yurттаş Jeufroy’un bana tufan hakkında ne cevap vereceğini duymak isterdim!”

Onu küçük bahçesinde buldular. Biraz sonra bir ayın kaftanının satın alınması için bir araya gelecek kilise yönetim kurulu üyelerini bekliyordu.

“Beyler ne istiyorlar?..”

“Lütfederseniz bazı açıklamalarda bulunmanızı.”

Sonra Bouvard sormaya başladı.

Yaratılış’taki “parçalanın uçurum” ve “göğün çağlayanları” ne anlama geliyordu? Çünkü bir uçurum parçalanmazdı ve gökte çağlayanlar yoktu!

Gözlerini kapayan başrahip anlamla söylem arasındaki farka hep dikkat edilmesi gerektiğini söyledi. “Sizi önce sarsan şeyler üzerlerinde derinleştikçe kabullenilir hâle dönuşürler.”

“Çok güzel! Ama iki fersah yüksekliğindeki dağları aşan yağmura ne demeli? Düşünebiliyor musunuz, iki fersah derinliğinde bir su?”

O sırada gelen belediye başkanı araya girdi, “Vay canına, ne güzel bir banyo!”

Bouvard, “Musa’nın çok abarttığını kabul edin,” dedi.

Bonald’ı okumuş olan başrahip karşılık verdi, “Gereceklerini bilmiyorum; kuşkusuz yönettiği toplumlarda koruyucu bir korku uyandırmak için!”

“Ama o su kütlesi nereden geliyordu?”

“Ben ne bileyim! Hava her zaman olduğu gibi yağmura dönmüştür.”

Bahçenin kapısından vergi dairesi müdürü Mösyö Girbal’in toprak sahibi yüzbaşı Heurteaux ile içeri girdiği görüldü; Hancı Beljambe soğuk algınlığı yüzünden güçlükle yürüyen bakkal Langlois’nın koluna girmişti.

Pécuchet onları hiç umursamadan söze girdi:

“Pardon Mösyö Jeufroy. Atmosferin ağırlığı bilimin bize kanıtladığı gibi dünyanın etrafında on metrelik bir kılıf oluşturacak bir su kütesininkine eşit. Dolayısıyla yoğunlaşan bütün hava suya dönüşse mevcut su kitlesini çok az artırır.”

Gözleri fal taşı gibi açılmış kurul üyeleri konuşulanları dinliyordu.

Başrahibin sabrı tükendi.

“Dağlarda deniz kabukları bulunduğunu inkâr mı edeceksiniz? Tufan değilse onları oraya kim yerleştirdi? Sanırım havuç gibi toprakta kendi başına yetişmek gibi bir âdetleri yoktur!” Etraftakilerin bu sözlerle gülmesi üzerine dudaklarını büzerek ekledi, “Tabii bu da bilimin keşiflerinden biri değilse?”

Bouvard Elie de Beaumont’un teorisi doğrultusunda dağların yükseldiğini anlatmak istedi:

Başrahip, “Kendisini tanımıyorum!” diye yanıtladı.

Foureau hemen araya girdi, “Caenlidir! Onu bir kere valilikte görmüştüm!”

Bouvard, “Ama sizin tufanınız kabukları sürükleyeydi onları bazen yüz metrelik derinliklerde değil, yüzeyde parçanmış hâlde bulacaktık,” dedi.

Rahip sözü kutsal kitapların doğruluğuna, insan türünün geleneğine ve Sibirya’da buzlar içinde bulunmuş hayvanlara getirdi.

Bu insanların onlarla aynı dönemde yaşadıklarını kanıtlamazdı! Pécuchet’ye göre dünya çok daha yaşlıydı.

“Mississippi deltasının kökeni on binlerce yıla dayanır. Şu anki çağ en az yüz bin yaşındadır. Manethon’un listeleri...”

Kont onlara doğru ilerledi.

O yaklaştığında herkes sustu.

“Lütfen devam edin! Ne diyordunuz?”

Başrahip, “Bu beyler benimle tartışıyorlardı,” dedi.

“Hangi konuda?”

“Kutsal kitap hakkında sayın kont!”

Bouvard jeolog olarak din üzerinde tartışmaya hakları olduğunu söyledi.

Kont, “Sevgili mösyö, dikkatli olun, şu deyişi biliyorsunuzdur,” dedi. “Biraz bilgi dinden uzaklaştırır, çok bilgi dine geri döndürür.” Sonra hem kibirli hem babacan bir ifadeyle ekledi, “Bana inanın! Siz de geri döneceksiniz!”

“Olabilir! Ama güneş ışığın tek kaynağı değilmiş gibi ışığın güneşten önce yaratıldığını iddia eden bir kitap hakkında ne düşünmeli?”

Başrahip, “Kuzey ışıklarını unutuyorsunuz,” dedi.

Bu itiraza karşılık vermeyen Bouvard ışığın bir yanda, karanlığın diğer yanda yer almasına, henüz yıldızlar yokken bir akşam bir sabah olmasına ve hayvanların evrim süreci yaşanmadan bir anda ortaya çıkmasına şiddetle karşı koydu.

Ağaçlıklı yollar çok dar olduğundan eller kollar sallanarak tarhların arasından yürüyorlardı. Langlois bir öksürük nöbetine tutulurken yüzbaşı, “Siz devrimciniz!” diye, Girbal, “Yeter! Kafamız şişti!” diye, başrahip, “Bu nasıl bir materyalizmdir!” diye, Foureau, “Biz ayin kaftanı meselesine geçelim!” diye bağırıyordu.

“Hayır, konuşmama izin verin!” Öfkesi kabaran Bouvard işi insanın maymundan geldiğini söylemeye kadar vardırdı.

Kurul üyeleri maymun olup olmadıklarını anlamak için şaşkınlıkla birbirlerine baktılar.

Bouvard devam etti, “Bir kadının, dişi bir köpeğin, bir kuşun, bir kurbağanın ceninleri karşılaştırılırsa...”

“Bu kadar yeter!”

Pécuchet, “Ben daha da ileri gideceğim!” diye haykırdı; “İnsan balıklardan gelir!” Kahkahalar patladı. Ama o hiç umursamadan devam etti, “Telliamed! Bir Arap kitabı!..”



“Beyler, haydi toplantıya!”

Sonra ayin eşyaları odasına girildi.

İki dost başrahip Jeufroy’u diledikleri gibi alt edememişlerdi. Bu yüzden Pécuchet onun bir “Cizvit yanı” olduğunu söyledi.

Yine de kuzey ışığı onları endişelendiriyordu; hakkında bilgi edinmek için Orbigny’nin el kitabına başvurdular.

Bu Baffin Körfezi’nin fosil bitkilerinin ekvator bitkilerine nasıl benzedikleriyle ilgili bir varsayımıydı. Güneşin yerine günümüzde ortadan kaybolmuş büyük bir ışık kaynağının varlığından söz ediliyor ve kuzey ışıklarının bu kaynağın kalıntıları olabileceği öne sürülüyordu. Ardından insanın kökeni konusunda kuşkuya kapıldılar ve kafa karışıklığı içinde Vaucorbeil’i düşündüler.

Tehditlerinin ardı gelmemiştii. Eskisi gibi her sabah kahve parmaklığın önünden geçiyor, bastonunu birbiri ardına bütün çubuklara sürüyordu. Bir sabah yolunu gözleyen Bouvard onu durdurup antropolojik bir vakadan söz etmek istediğini belirtti.

“İnsanın kökenin balıklara dayandığına inanıyor musunuz?”

“Bu ne saçmalık!”

“Daha ziyade maymunlara dayanıyor, öyle değil mi?”

“Doğrudan mı? Bu mümkün değil!”

Kime inanmak gerekirdi? Neticede doktor katolik değildi!

Araştırmalarına tutkusuzca devam ettiler. Eosen’den, Miyosen’den, Jurillo Dağı’ndan, Sibiryaya mamutlarından ve bütün yazarların değişmez bir şekilde “gerçek tanıklık maddeleriyle” karşılaştırılan fosillerden bunalan Bouvard günün birinde sırt çantasını yere atarak daha öteye gitmeyeceğini söyledi.

Jeoloji çok eksikli bir alandı! Avrupa’nın ancak bazı bölgeleri biliniyordu. Okyanusların dipleri de dâhil olmak üzere geri kalan her şey hakkında hâlâ hiçbir bilgi yoktu.

Sonunda Pécuchet mineraller âleminden söz ettiğinde Bouvard'ın yanıtı şöyle oldu:

“Mineraller âlemine inanmıyorum! Çünkü organik maddeler çakmak taşının, tebeşirin, belki de altının oluşumunda yer aldılar! Elmas ilk önce kömür değil miydi? Taş kömürü bitkisel bir yığın değil miydi? Bilemediğim bir dereceye kadar ısıtıldığında odun talaşı elde edilir, öyle ki her şey geçip gider, yıkılır, dönüşür. Yaratılış değişken ve geçici bir biçimde oluşmuştur; en iyisi kendimize başka bir uğraş bulalım!”

Sırtüstü yatıp uyuklamaya başladığında Pécuchet başını önüne eğdi, elleriyle bir dizini tutarak düşüncelere daldı.

Cılız tepeleri titreşen dişbudak ağaçlarıyla gölgelenen çukur yolun kenarları yosunla çevriliydi; melek otları, naneler, lavantalar sıcak, baharatımsı kokular yayıyordu; hava ağırdı ve serseme dönen Pécuchet etrafına dağılmış çok sayıda dağınık varlığı, vızıldayan böcekleri, çimenlerin altına gizlenmiş kaynakları, bitkilerin öz suyunu, yuvalarındaki kuşları, rüzgârı, bulutları, doğanın gücüyle baştan çıkmış, onun yüceliğinde kaybolmuş bir hâlde gizemlerini keşfetmeye çalışmadan bütün doğayı düşlüyordu.

Uyanan Bouvard, “Susadım!” dedi.

“Ben de! Bir şeyler içmek isterdim!”

Üzerinde sadece bir gömlek ve pantolon bulunan, omzunda bir tahta taşıyan biri yanlarından geçerken, “Bu çok kolay,” dedi.

Bouvard'ın bir zamanlar bir kadeh şarap verdiği o başıboş adamı tanıdılar. On yaş gençleşmiş görünüyordu, zülflerini sarkıtmış, bıyıklarını parlatmıştı ve bir Parisli gibi salına salına yürüyordu.

Yaklaşık yüz adım sonra bir avlunun kapısını açıp tahtayı duvarın kenarına attı ve onları tavanı yüksek bir mutfığa davet etti.

“Mélie! Mélie, burada mısın?”

Genç bir kız belirdi ve onun talimatı üzerine “içki çekmeye” gitti, ardından bu mösyölere servis yapmak için masanın yanına geldi.

Ortadan ayrılmış buğday rengi saçları gri bez başlığının kenarından taşıyordu. Eski püskü giysileri hiç kıvrılmadan bedeninden aşağı iniyordu. Düz burunlu, mavi gözlü bu kızın zarif, taşralı ve saf bir görünümü vardı.

Kadehleri masaya koyarken marangoz, “Çok hoş, öyle değil mi?” dedi. “Köylü elbisesi giymiş bir matmazel olduğuna yemin edilebilir! Yine de zor işleri yapar! Zavallı küçüğüm! Zengin olduğumda seninle evleneceğim!”

Kız tatlı bir ses ve ağır bir şiveyle, “Mösyö Gorju, hep böyle saçma sözler ediyorsunuz,” dedi.

Eski bir sandıktan yulaf almaya gelen bir ahır uşağı kapağı öyle sertçe bıraktı ki bir tahta parçası fırladı.

Gorju taşralı gençlerin kabalığına öfkелendi, ardından sandığın önünde diz çökerek tahta parçasını aradı. Ona yardım etmek isteyen Pécuchet tozların altında insan resimleri gördü.

Bu Rönesans döneminden kalma bir sandıktı, altında burma bir saçak, köşelerde asma dalı süslemeleri vardı ve küçük sütunlar ön cephesini beş bölüme ayırıyordu. Ortada bir deniz kabuğunun üzerinde Venüs’ün Doğuşu, ardından Herakles ve Omphale, Samson ve Delilah, Kirke ve domuzları, babalarını sarhoş eden Loth’un kızları vardı; bütün bunlar yıpranmış, güveler tarafından kemirilmişti, hatta sağdaki pano yoktu. Gorju Pécuchet’nin üzerinde Âdem’le Havva’nın bir ağacın altında gayet uygunsuz bir durumda resmedildiği sol panoyu daha iyi görmesi için bir mum aldı.

Bouvard da sandığı aynı hayranlıkla izledi.

“İsterseniz size uygun bir fiyata veririm.”

Gereken tadilat yüzünden tereddüt ediyorlardı.

Usta bir marangoz olan Gorju tadilat işini halledebilirdi.

“Haydi gelin.”

Sonra Pécuchet'yi ev sahibesi Madam Castillon çamaşır astığı viran eve doğru götürdü.

Ellerini yıkayan Mélie dantel tezgâhını pencerenin kenarına alıp bol ışıktaki oturdu, çalışmaya başladı.

Kapının üst pervazı onu bir çerçeve içine alıyordu. İğler parmaklarının altında bir kastanyet şaklamasıyla çalışıyordu. Öne doğru eğilmişti.

Bouvard ona ebeveynlerini, nereli olduğunu, ne kadar para aldığını sordu.

Ouistrahamlıydı, ailesi yoktu, ayda on frank kazanıyordu; Bouvard ondan öylesine hoşlandı ki yaşlı Germaine'e yardımcı olması için yanında çalıştırmayı düşündü.

Pécuchet çiftçi kadınla geri döndü. Onlar pazarlığa devam ederlerken Bouvard Gorju'ye alçak sesle küçük kızın yanında çalışıp çalışamayacağını sordu.

“Elbette!”

“Yine de dostuma danışmam lazım.”

“Tamam, bu işi ben hallederim; ama bundan kimseye bahsetmeyin! Komşulardan dolayı.”

Pazarlık otuz beş frankla sonuçlandı. Tadilat için de anlaşacaklardı.

Bouvard avluya çıkar çıkmaz Mélie hakkındaki düşüncesini açtı.

Pécuchet (daha iyi düşünmek için) durdu, enfiye kutusunu çıkarıp bir tutam çekti ve burnunu sildikten sonra:

“Aslında iyi bir fikir! Tanrım, elbette! Neden olmasın? Zaten ev sahibi sensin!”

On dakika sonra bir çukurun kenarında beliren Gorju onlara seslendi:

“Sandığı size ne zaman getireyim?”

“Yarın!”

“Diğer konuda karara vardınız mı?”

Pécuchet, “Vardık!” diye yanıtladı.



## IV

Altı ay sonra arkeolog olmuşlardı ve evleri bir müzeye benziyordu.

Holde eski bir kalas dikiliydi. Jeoloji numuneleri merdivende yığılıyor, upuzun, pek büyük bir zincir koridor boyunca yerde uzanıyordu.

Artık yatmadıkları iki odanın arasındaki kapıyı sökmüş, ikinci odanın girişini kapatmış, böylece iki odayı tek bir odaya dönüştürmüşlerdi.

Eşik geçildiğinde taştan bir çamur teknesiyle (Romalıların Galya'da egemenliklerini sürdürdükleri döneme ait bir lahit) karşılaşılıyor, ardından bakışlar hırdavatlara yöneliyordu.

Karşı duvarın önünde iki ocak ızgarası ve bir çoban kızını resmeden ocak kapağının üzerinde bir yatak tandırı vardı. Etraftaki küçük tahtaların üzerinde şamdanlar, kilitler, cıvatalar, cıvata somunları görülüyordu. Kırmızı kiremit kırıntılarının altındaki zemin seçilemiyordu. Ortadaki bir masa aralarında bir Cauchois başlığından geri kalanların, iki kil testinin, madalyaların, opal camdan küçük bir şişenin de bulunduğu nadir rastlanan parçaları sergiliyordu. Goblen kaplı bir koltuğun arkalığının üstünde güpür bir üçgen vardı. Sağ bölmeyi örme zincirden bir zırh parçası süslüyor ve altta çiviler eşi benzeri bulunmayan bir baltalı mızrağı yatay olarak tutuyorlardı.

İki basamakla inilen ikinci katta Paris'ten getirilen ve taşındıklarında bir dolapta buldukları kitaplar vardı. Dolabın kanatları çıkarıldığı için ona kütüphane diyorlardı.

Croixmare ailesinin soyağacı tek başına kapının arka yüzünü kaplıyordu. Karşıdaki lambri duvar kaplamasının üstünde XV. Louis dönemi tarzı bir kostüm giymiş bir kadının pastel resmi baba Bouvard'ın portresiyle simetrik olarak duruyordu. Aynanın çerçevesi siyah keçeden bir sombrero, içi yapraklarla dolu kocaman bir galoş ve bir yuvanın kalıntılarıyla süslenmişti.

Şöminenin üzerinde Pécuchet'nin gençliğinden kalma iki Hindistan cevizinin yanında üzerinde bir köylünün durduğu çini bir fıçı vardı. Onların da yanında hasır bir sepetin içinde bir ördek para uzatıyordu.

Kütüphanenin önünde deniz kabuklarından yapılmış ve pelüş süslemeli bir komodin duruyordu. Kapağında Saint-Allyre taşından yapılmış ağızda fare tutan bir kedi bulunuyordu; yine deniz kabuklarından yapılmış bir el işi kutusu, içinde bir Williams armudu bulunan bir içki sürahisini vardı.

Ama içlerinde en güzeli pencere aralığındaki Saint-Pierre heykeliydi! Eldivenli sağ eli cennetin anahtarını sarmalıyordu. Zambaklarla süslenmiş ayin kaftanı elma yeşiliydi ve sapsarı tacı bir pagoda gibi sivriydi. Yanakları boyalı, iri gözleri yuvarlak, ağzı açık, küçük burnu eğri ve kalkıktı. Üstündeki eski halıdan yapılmış tepelikte güllerle çevrili iki aşk tanrısı seçiliyor ve ayaklarının dibinde sütunu andıran bir tereyağı kabı duruyordu ve kabın çikolata rengi fonunun üzerine beyaz harflerle şu sözler yazılmıştı, “3 Ekim 1817’de, Noron’da, Monsenyör Angoulême dükünün yanında yapılmıştır.”

Pécuchet bütün bunları yatağından sırasıyla izliyor, hatta bazen daha uzaktan bakmak için Bouvard'ın odasına kadar gidiyordu.

Örme zincirden zırhın karşısında bir yer Rönesans sandığı için boş duruyordu.

Sandık henüz tamamlanmamıştı, Gorju hâlâ çalışıyor, fırında panoları söküp rendeliyor, düzleştiriyordu.

Saat on birde kahvaltı yapıyor, ardından Mélie ile sohbet ediyor ve sıklıkla bütün gün ortada gözükmüyordu.

Bouvard ve Pécuchet bu türden mobilya parçaları toplamak için çalışmaya başlamışlardı. Getirdikleri parçalar ortama uygun düşmüyordu. Ama bir yığın ilginç şeyle karşılaşmışlardı. Bibloları beğenmiş, ardından Orta Çağ tarzına merak salmışlardı.

Önce katedralleri gezdiler ve kutsal su kaplarında yansıyan yüksek nefler, değerli taşlar gibi göz kamaştıran vitraylar, şapellerin derinliklerindeki mezarlar, kilise bodrumlarının loşluğu, duvarların serinliği, her şey içlerini hazla ürpertmiş, dinî bir tutku uyandırmıştı.

Kısa süre sonra dönemleri birbirinden ayırmayı öğrenmişlerdi ve zangoçları küçümseyerek, “Bak! Bir Roma apsidi! Bu XII. yüzyıldan kalma! Nasıl da ışıltıyor! İşte yine ışıltayan bir apsitle karşılaştık!” diyorlardı.

Marigny’nin çiçekli bir ağacı gagalayan iki akbabası gibi sembolleri anlamaya çalışıyorlardı. Pécuchet Feugerolles kornişlerini sonlandıran grotesk çeneli ozanlarda bir yergi gördü ve Hérouville’in pencere bölmelerini kaplayan çıplak adamın taşkınlığını Bouvard’a göre atalarımızın açık saçık şakalardan hoşlandığını kanıtlıyordu.

Geleneksel sanat kurallarının yıkılışının en ufak bir izine tahammül edemiyor, her şeyde bu yıkımı görüyor ve vandallığı beğenmiyor, sıvalara öfkeleniyorlardı.

Ama bir anıtın üslubu her zaman inşa edildiği varsayılan tarihle uyum içinde değildi. Yarım daire şekilli kemer XIII. yüzyıl Provence’ında varlığını hâlâ sürdürüyordu. Sivri kemer belki de çok daha eskidi! Uzmanlar da Roma tarzının gotik tarzdan önce geldiğine karşı çıkıyorlardı. Bu belirsizlik canlarını sıkıyordu.

Kiliselerden sonra Domfront ve Falaise hisarlarını incelediler. Kale kapılarında iner çıkar parmaklıkların oluklarını hayranlıkla izliyorlardı. En tepeye ulaştıklarında önce bütün çevreyi, ardından şehrin çatılarını, kesişen sokakları, meydanadaki arabaları, çamaşır yıkayan kadınları görüyorlardı. Duvar su dolu hendeklerin kazıklardan yapılmış çitlerine kadar dimdik iniyor ve insanların merdivenlere asılarak buraya kadar çıktıklarını düşünmek benizlerini solduruyordu. Yer altı mahzenlerine inme riskini göze alacaklardı; ama Bouvard göbeğini engel olarak görüyordu, Pécuchet de yılanlardan korkuyordu.

Curcy, Bully, Fontenay, Lemarrion, Argouge gibi eski köşkleri görmek istediler. Bazen yapıların köşesinde, gübreligin arkasında Karolenj tarzı bir kule yükseliyordu. Taş sıralarla donanmış mutfak feodal dönemin şöenlerini hatırlatıyordu. Diğer köşkler hâlâ seçilebilen üçlü surları, merdiven altındaki mazgal delikleri, sivri, uzun kulecikleriyle daha yabani görünüyorlardı. Daha sonra bir binaya girdiklerinde Valois hanedanı döneminden kalma, fildişi gibi oyulmuş bir pencereyle karşılaştılar, içeri giren güneş ışınları zemine yayılmış kolza tanelerini ısıtıyordu. Manastırlar ambar olarak kullanılıyordu. Mezar taşlarının üzerlerindeki yazılar silinmişti. Tarlaların ortasında ayakta kalmış bir duvar kalkanı baştan aşağıya rüzgârla titreşen sarmaşıklarla kaplıydı.

Kalaydan bir çanak, parlak camdan bir toka, dallı basma kumaşlar gibi bir yığın şey arzularını kabartsa da para sıkıntıları onları engelliyordu.

Olağanüstü bir tesadüf sayesinde Balleroylu bir kalaycı da gotik bir vitray buldular. Koltuğun yanında pencerenin sağ bölümünü ikinci cama dek kaplayacak kadar büyüktü. Chavignolles'ün uzaktan görünen çan kulesi görkemli bir şekilde belirliyordu.

Gorju bir dolabın alt kısmıyla vitrayın altına yerleştirmek için bir dua iskemlesi yaptı, çünkü takıntılarını poh-



pohlamak gerekiyordu. Takıntıları öyle güçlüydü ki Séez piskoposlarının tatil evleri gibi hakkında hiçbir şey bilinmeyen yapılarla karşılaştıklarında çok üzülüyorlardı.

Mösyö de Caumont, “Bayeux’nün bir tiyatrosu olmalıydı,” dediğinde yerini bulmak için boşu boşuna çalıştılar.

Montrecy köyünde eskiden madalyalar bulunan ünlü bir çayır vardı. Burada güzel bir parça bulmayı düşünüyorlardı. Bekçi çayıra girmelerine izin vermedi.

Falaise’in bir sarnıcıyla Caen’in kenar mahallesi arasında bir bağlantı yolu olmadığını öğrenince üzüldüler. Sarnıca sokulan ördekler Vaucelles’de, “Can, can, can,” diye bağırarak yüzeye çıkmışlardı, Caen’in ismi de bundan geliyordu.

Hiçbir girişim, hiçbir fedakârlık onlara zor gelmiyordu.

Mösyö Geron 1816’da Mesnil-Villement Hanı’nda yarım franka bir yemek yemişti. Aynı yemeği yediler ve işlerin artık böyle yürümediğini şaşkınlıkla öğrendiler!

Sainte Anne Manastırı’nın kurucusu kimdi? XII. yüzyılda yeni bir patates türü ithal eden Marin Onfroy ile fetih döneminde Hastings valisi olan Onfroy arasında bir akrabalık var mıydı? Dutrezor’un Bayeux’de yazdığı ve artık çok nadir bulunan manzum komedisi “Kurnaz Falcı Kadın”ı<sup>1</sup> satın alabilirler miydi? XVI. Louis döneminde Argentan üzerine Hérambert Dupaty ya da Dupatis Hérambert anekdotlarla dolu yayımlanmayan bir kitap yazmıştı; bu anekdotlar bulunabilirdi. Madam Dubois de la Pierre’in kendi el yazısıyla yazdığı ve Saint-Martin başrahibi Louis Dasprès’nin Laigle’nin yayımlanmamış tarihi için başvurduğu hatıraları ne olmuştu? Aydınlatılması gereken bir yığın soru ve ilginç nokta vardı.

Ama küçük bir ipucu sıklıkla değer biçilmez bir keşfe yol açabilirdi.

Bunun üzerine dikkat çekmemek için iş elbiselerini giydiler ve seyyar satıcı görünümünü altında evlere gidip eski

1 *Astucieuse Pythonisse*, Gaspard Dutrésor.

kâğıtlar satın aldılar. Onlara beş para etmez okul defterleri, faturalar, eski gazeteler satıldı.

Sonunda Bouvard ve Pécuchet, Larsonneur'e danıştılar.

Larsonneur kendini Kelt kültürüne kaptırmıştı ve sorularını kısaca yanıtlayıp kendisi de sorular sordu.

Etraflarında Montargis'de olduğu gibi bir köpek dininin izlerine rastlamışlar mıydı ve Saint-Jean ateşleri, evlilikler, halk deyişleri vs. hakkında özel ayrıntılar biliyorlar mıydı? Hatta onlardan kendisi için Druidlerin<sup>2</sup> canice kurban kestikleri ve o zaman *celtae* olarak adlandırılan o çakmak taşından baltalardan birkaç tane almalarını rica etti.

Gorju sayesinde bir düzine balta buldular, en küçüğünü ona yollayıp diğerleriyle müzelerini zenginleştirdiler.

Müzelerinde keyifle geziniyor, orayı kendileri süpürüyor, herkese ondan söz ediyorlardı.

Bir öğleden sonra Madam Bordin ve Mösyö Marescot müzelerini görmeye geldi.

Onları içeri alan Bouvard önce holü anlatmaya başladı.

Satın aldıkları marangozun dedesinden öğrendiğine göre kiriş Falaise'in eski idam sehпасından başka bir şey değildi.

Koridordaki kalın zincir Torteval zindanlarından geliyor, notere göre tören avlularının sınır taşlarının önündeki zincirlere benziyordu. Zincirin eskiden tutsakları bağlamaya yaradığına inanan Bouvard ilk odanın kapısını açtı.

Madam Bordin, "Bu kadar tuğlanın burada ne işi var?" diye haykırdı.

"Buhar odalarını ısıtmak için; ama lütfen yavaş yavaş ilerleyelim. Bu bir hanın yalağı olarak bulduğumuz bir mezar."

Ardından Bouvard insan külüyle dolu iki testi yi aldı ve Romalıların gözyaşlarını hangi yöntemle içine doldurduğunu göstermek için küçük şişeyi gözlerine yaklaştırdı.

---

2 Kelt rahipleri.

“Ama evinizde sadece kasvetli eşyalar var!”

Gerçekten ortam bir kadın için biraz iç karartıcıydı, bunun üzerine Bouvard karton bir kutudan bakır ve gümüş bozuk paralar çıkarttı.

Madam Bordin notere bu paraların bugünkü değerini sordu.

Noter örme zincir zırhı incelerken elinden düşürdü; hal-kalar koptu. Bouvard hoşnutsuzluğunu gizlemeyi becerdi.

Hatta baltalı mızrağı yerinden indirme nezaketini gösterdi ve eğilip kollarını kaldırarak atın sağrılarına vururmuş, mızrağıyla bir düşmanı öldürmek için nişan almış gibi yaptı. Dul kadın onun yaman bir adam olduğunu düşündü.

Deniz kabuğundan komodine hayran kaldı. Saint-Allyre kedisine çok, sürahinin içindeki armuda daha az şaşırdı; ardından şöminenin yanına geldiklerinde:

“Ah! İşte elden geçirilmesi gereken bir şapka,” dedi.

Kenarlarında üç mermi deliği vardı.

Bu Direktuvar döneminde ihbar edilen ve hemen öldürülen hırsız çetesi şefi David de la Bazoque’nin şapkasıydı.

Madam Bordin, “İyi olmuş,” dedi.

Karşısındaki nesnelere küçümser bir ifadeyle gülümseyerek bakan Marescot bir zamanlar bir ayakkabıcının tabela olarak kullandığı bu tahta tabanlı ayakkabıya, sıradan bir sirke testisi olan bu çini fıçıya bir anlam veremiyordu, ayrıca açık söylemek gerekirse bu sarhoş yüz ifadesiyle Saint-Pierre acınası bir görünüm arz ediyordu.

Madam Bordin, “Yine de size pahalıya mal olmuştur?” diye sordu.

“Ah! Çok fazla değil, fazla değil.”

Bir çatı ustası onu on beş franka satmıştı.

Sonunda Madam Bordin peruklu, pudralı kadının uygunsuzluğunu ve dekoltesini kınadı.

Bouvard, “İnsan bir güzelliğe sahipse bunda ne kötülük var?” dedi.

Sonra alçak sesle ekledi:

“Kuşkusuz sizde olduğu gibi.”

Croixmare ailesinin soyağacını inceleyen noter onlara sırtını dönmüştü. Madam Bordin cevap vermese de saatinin uzun zinciriyle oynamaya başladı. Göğüsleri korsesinin siyah taftasını kabartıyordu ve kirpiklerini birbirlerine yaklaştırmış kurum satan bir kumru gibi çenesini eğiyordu; ardından saf bir ifadeyle:

“Bu hanımın adı neydi?” diye sordu.

“Bilinmiyor; Philippe d’Orléans’ın metreslerinden biri olmalı, bildiğiniz gibi çok şeytanlık yapan biriydi.”

“Sanırım öyle, o dönemin anıları...”

Sonra noter cümlesini bitirmeden tutkularına yenik düşmüş bir prensin düştüğü hâle üzüldü.

“Ama hepiniz öylesiniz!”

İki erkeğin itiraz etmesi üzerine kadınlar ve aşkla ilgili bir sohbet başladı. Noter birçok mutlu birlikteliğin olduğunu, hatta bazen mutluluğu bulacağımız kişi hemen yanımızda olduğu hâlde onu fark etmediğimizi söyledi. İma çok açıktı. Dul kadının yanakları kızardı, ama kendini hemen toplayarak:

“Mösyö Bouvard, bu çılgınlıkları yapacak dönemi geride bıraktık, öyle değil mi?” diye sordu.

“Ben... ben aynı fikirde değilim,”

Sonra diğer odaya geçmek üzere kolunu uzattı.

“Basamaklara dikkat edin. Çok güzel. Şimdi vitrayı inceleyin.”

Kızıl renkli bir mantoyla bir meleğin iki kanadı seçiliyor, geri kalan her şey cam kırıklarını dengede tutan kurşunların altında kayboluyordu. Hava kararıyor, gölgeler uzuyordu, Madam Bordin ciddi bir tavır takınmıştı.

Biraz uzaklaşan Bouvard yün bir örtüyle yeniden belirdi, ardından dua iskemlesinin önünde diz çöküp dirseklerini açtı, ellerini yüzüne götürdü, gün ışığı kafasının saçsız kıs-

mına vuruyordu ve bu görüntünün yaratacağı etkinin bilincinde olarak:

“Bir Orta Çağ keşişi gibi görünmüyor muyum?” diye sordu.

Ardından alnını çaprazlamasına kaldırdı, gözleri buğuluydu ve yüzüne gizemli bir ifade vermeye çalıştı.

Koridorda Pécuchet’nin ciddi ses tonu yankılandı:

“Korkmayın, benim.”

Sonra başında bir miğfer, sivri kulaklı demir bir çanakla içeri girdi.

Bouvard dua iskemlesinin önünden ayrılmadı. Diğer ikisi ayaktaydı. Bir dakikalık bir şaşkınlık yaşandı.

Madam Bordin Pécuchet’ye biraz soğuk göründü. Yine de kendisine her şeyin gösterilip gösterilmediğini öğrenmek istedi.

“Sanırım öyle.”

Sonra duvarı işaret ederek:

“Ah! Pardon,” dedi. “Buraya şu anda onarılan bir şey yerleştireceğiz.”

Dul kadın ve Marescot gittiler.

İki dost aralarında bir rekabet varmış gibi görünmeyi düşünmüşlerdi. Biri öteki olmadan alışverişe çıkacak, diğeri ondan daha yüksek tekliflerde bulunacaktı. Pécuchet miğferi bu sayede satın almıştı.

Bouvard bundan dolayı onu kutladı, örtü için de övgüler aldı.

Mélie kordonlarla örtüyü bir rahip cübbesi şeklinde düzenledi. Misafirleri karşılamak için örtüyü sırayla sırtlarına geçiriyorlardı.

Girbal’in, Foureau’nun, Yüzbaşı Heurteaux’nun, ardından daha alt tabakadan Langlois’nın, Beljambe’nin, çiftçilerinin, hatta komşularının, hizmetkârlarının ziyaretlerini kabul ettiler. Her seferinde aynı açıklamaları yapıyor, sandığın yerleştirileceği yeri gösteriyor, mütevazı görünüyordu, dağınıklık için hoşgörülü olmalarını rica ediyorlardı.

O günlerde Pécuchet sanatsal ortamla uyum içinde olacağını düşündüğü için eskiden Paris'te yaptığı gibi hafif piyade askeri şapkası takıyordu. Bazen taktığı miğferi yüzünü gizlememesi için ensesine doğru itiyordu. Bouvard baltalı mızrak manevrasını unutmuyordu; yine de birbirlerine şöyle bir bakarak ziyaretçinin “Orta Çağ keşişi” taklidine değip değmediğini soruyorlardı.

Parmaklıklarının önünde Mösyö de Faverges'in arabasını gördüklerinde nasıl da heyecanlandılar! Onlara soracak tek bir şeyi vardı:

İşlerini gören yardımcısı Hurel her yanda belgeler arayıp Aubrye çiftliğinden eski kâğıtlar satın aldıklarını söylemişti.

Bu çok doğrudu.

Ellerinde Angoulême dükünün eski yaveri olan ve Aubrye'de ikamet eden Gonnaval baronunun mektupları var mıydı? Ailenin menfaatleri için bu mektupları istiyorlardı.

Ellerinde bu mektuplar yoktu, ama kendilerini kütüphanelerine kadar izlemeyi lütfederse ilgisini çekecek bir şey göstereceklerdi.

Koridorda asla bu kadar cilalı çizmeler gıcırdamamıştı. Çizmeler lahide çarptı. Birkaç tuğlayı ezmesine ramak kalan kont koltuğun etrafını dolaşıp iki basamağı indi. İkinci odaya girdiklerinde ona tepeliğin altında, Saint-Pierre'in önünde duran ve Noron'da yapılmış tereyağı kabını gösterdiler.

Bouvard ve Pécuchet tarihin bazen işe yarayacağını sanmışlardı.

Soylu beyefendi nezaketen müzelerini gezdi. Durmadan, “Çok hoş! Çok güzel!” diye tekrarlarlarken bastonunun topuzunu ağzına değdiriyordu ve dinî inancın ve şövalyelere özgü fedakârlıkların dönemi olan Orta Çağ'ın bu kalıntılarını kurtardıkları için kendi adına onlara teşekkür ediyordu. İlerlemeyi seviyordu ve siyaset, genel kurul, tarım, gerçek bir girdap engel olmasa onlar gibi bu tür ilginç araştırmalara girişecekti.

“Bu arada sizin ardınızdan geriye sadece ufak tefek kalıntılar kalacak, çünkü bölgenin bütün ilginç nesnelerini toplamış olacaksınız.”

Pécuchet, “Övünmek gibi olmasın ama biz de öyle düşünüyoruz,” dedi.

Yine de Chavignolles’de hâlâ ilginç nesneler keşfedilebilirdi; mezarlığın duvarının karşısındaki dar sokakta çok eski tarihlerden beri otların altında gömülü bir kutsal su kabı vardı.

Bu bilgiden dolayı çok mutlu oldular, ardından birbirlerine “değer mi” dercesine baktılar. O sırada kont kapıyı açıyordu.

Arkada duran Mélie hızla kaçtı.

Kont avludan geçerken kollarını kavuşturmuş piposunu içen Gorju’yü fark etti.

“Bu adamı yanınızda mı çalıştırıyorsunuz? Bak sen! Bir ayaklanma sırasında ona hiç güvenmezdim.”

Mösyö de Faverges iki tekerlekli arabasına bindi.

Hizmetçi kız neden ondan korkmuş gibiydi?

Nedenini sorduklarında kontun çiftliğinde çalışmış olduğunu anlattı. İki yıl önce ziyarete gittiklerinde hasatçılara elma şarabı veren kız oydu. Onu şatoya yardımcı olarak almışlar ve “iftira yüzünden” kovmuşlardı.

Gorju’ye gelince onun ne kusurunu yüzüne vurabilirlerdi? Çok becerikliydi ve kendilerine çok saygılı davranıyordu.

Ertesi gün şafakla birlikte mezarlığa gittiler.

Bouvard bastonuyla söylenen yeri yoklayınca sert bir cismin sesi duyuldu. Isırgan otlarını kopardılar ve kum taşından bir küvet, içlerinde bitkilerin yetiştiği vaftiz kurnası buldular.

Yine de kilise toprakları dışına vaftiz kurnası gömme geleneği yoktu.

Pécuchet resimlerini çizdi, Bouvard tasvirlerini yaptı ve Larsonneur’e bir mektup yolladılar.

Cevap hemen geldi:

“Sevgili meslektaşlarım, büyük bir zafer kazandınız! Hiç tartışmasız bu kelt rahiplerinden kalma bir tekne.”

Yine de dikkatli olmalıydılar! Baltaya güvenilmezdi ve kendisi için olduğu kadar onlar için de başvurulacak bir dizi eser ismi veriyordu.

Dipnotta bu leğeni görme arzusunu itiraf ediyordu. Birkaç gün sonraki Bretagne yolculuğunda onlara uğrayacaktı.

Bunun üzerine Bouvard ve Pécuchet kendilerini Kelt arkeolojisine kaptırdılar.

Bu bilim dalına göre atalarımız olan eski Galyalılar Kirk ve Kork’a, Taranis’e, Esus’a, Hetalesmania’ya, gök ve yere, rüzgâra, sulara ve her şeyin ötesinde paganların Satürn’ü olan Teutates’e taparlardı, çünkü Satürn Fenike’de hüküm sürerken Anobret adlı bir su perisiyle evlenmiş, ondan Jeüd adlı bir çocuğu olmuştu, Anobret de Sara’yla benzer özelliklere sahipti, Jeüd Isaac gibi kurban edildi (ya da edilmek üzereydi); bu yüzden Saturne İbrahim’di, bundan Galyalıların ve Yahudilerin dinlerinin aynı ilkelere dayandığı sonucuna varılıyordu.

Toplumları çok iyi örgütlenmişti. İlk sınıfta halk, soy-lular ve kral, ikinci sınıfta hukukçular vardı, Taillepied’ye göre en üstte olan üçüncü sınıftaysa “çeşitli filozoflar”, yani kendi aralarında Eubage, Barde ve Vatelara ayrılan Druid ve Saronid rahipleri yer alıyordu.

Kimileri kehanette bulunuyor, kimileri şarkı söylüyor, diğerleriye botanik, tıp, tarih, edebiyat, kısaca “dönemlerinin bütün sanatlarının” eğitimini veriyorlardı. Pisagor ve Platon onların öğrencileriydi. Yunanlara metafiziği, Perslere büyücülüğü, Etrüsklere hayvanların bağırsaklarına bakarak kehanette bulunmayı ve Romalıları bakırı kalaylamayı ve jambon ticaretini öğretmişlerdi.

Ama eski dünya üzerinde egemenliğini sürdürmüş olan bu halktan geriye sadece tek başlarına, üçlü gruplar hâlinde,



dehlizler ya da surlar oluşturacak şekilde bulunan taşlar kalmıştı.

Bouvard ve Pécuchet Ussy'de Post taşını, Guest'te Taş Çifti'ni, Aigle yakınlarında Darier taşını ve diğerklerini büyük bir şevkle incelediler.

Benzer bir anlamsızlıkla donanmış bütün bu bloklar hemen canlarını sıktı ve Passais menhirini ziyaret ettikten sonra dönecekleri sırada rehberleri onları heykel kaidelerine ya da devasa kaplumbağalara benzeyen granit kütleleriyle dolu bir gürgen korusuna götürdü.

En önemli kütle bir havuz gibi oyulmuştu. Kenarlarından biri kalkıktı ve dipte iki yarık toprağaya kadar iniyordu; bu hiç şüphesiz kanın akması için bir düzenektir! Tesadüf böyle şeyler yapmaz.

Ağaçların kökleri bu dik kaidelerle i içeydi. Yağmur serpiştiriyordu; uzakta sis yumakları devasa hayaletler gibi yükseliyordu. Yaprakların altında altın talı ve beyaz cübbe-li rahiplerin elleri arkadan bağlanmış kurbanlarıyla birlikte oldukları kolayca hayal edilebilirdi ve teknenin kenarında kırmızı dereyi izleyen Druid rahibesinin etrafında toplanan kalabalık zillerin ve yaban öküzü boynuzundan yapılmış bo-razanların gürültüsünün eşliğinde uğulduyordu.

Hemen kararlarını verdiler.

Sonra bir gece ay ışığında evlerin gölgelerinde hırsızlar gibi yürüyerek mezarlığaya gittiler. Panjurlar kapalı, evler sakin; tek bir köpek bile havlamadı.

Kendilerine eşlik eden Gorju'yle birlikte işe koyuldular. Çimenleri kazarken çakıl taşlarına çarpan kreğinkinden başka bir ses duyulmuyordu.

Ölülere bu kadar yakınlaşmak canlarını sıktı; kilisenin saati sürekli hırıldıyor ve alınlığın glpenceresi kutsallıkları rahatsız edenleri gözetleyen bir göze benziyordu. Nihayet tekneyi götürdüler.

Ertesi sabah gece yaptıkları çalışmanın izlerini görmeye geldiler.

Kapıda serin havayı içine çeken başrahip içeri gelmelerini rica etti ve küçük salona götürdükten sonra onlara garip bir ifadeyle bakmaya başladı.

Sofra takımı dolabının ortasında, tabakların arasında sarı demetlerle süslü bir çorba kâsesi vardı.

Ne diyeceğini bilemeyen Pécuchet kâseyi övdü.

Başrahip, “Eski bir Rouen işi, aileden kalma bir parça. Meraklılar, özellikle de Mösyö Marescot onu çok beğeniyor,” dedi.

Kendisine gelince, Tanrı’ya şükür antika eşyalara meraklı değildi. Bouvard ve Pécuchet’ye onları vaftiz kurnasını götürürken gördüğünü söyledi.

Yerin dibine geçen iki arkeolog bir şeyler gevelediler. Kurna kullanılmıyordu.

Olsun, onları geri getirmeleri gerekiyordu.

Kuşkusuz! Ama onlara bir ressamın kurnanın resmini çizmesi için biraz süre verilmeliydi.

“Tamam beyler.”

Bouvard, “Sırrımız günah çıkarma sırasında söylenenler gibi aramızda kalacak, öyle değil mi?” dedi.

Gülümseyen başrahip başını içlerini rahat ettirecek şekilde öne eğdi.

Asıl korktukları o değil Larsoneur’dü. Chavignolles’e geldiğinde tekneyi görmek isteyecek, ardından gevezelikleri hükümetin kulağına gidecekti. Temkinli davranarak tekneyi önce fırına, sonra çardağa, kulübeye, bir dolaba sakladılar. Gorju taşıma işlerinden bezmişti.

Böyle bir parçanın sahibi olmak Normandiya Keltliği’ne merak salmalarına yol açtı.

Kurnaların kökeni Mısır’a dayanıyordu. Orne yönetim bölgesindeki Séez bazen Delta şehri gibi Sais diye yazılırdı. Galyalılar Apis öküzünü getirdiklerine dair boğa üzerine yemin etmişlerdi. Bayeuxlülerin Latince Bellocastes isimleri Bélus tapınağı Beli Casa’dan geliyordu. Belus ve Osiris aynı

tanrıydı. Mangou de la Londe, “Bayeux yakınlarında Druid rahiplerinden kalma anıtlar olduğuna kimse karşı çıkamaz,” diyor; Mösyö Rossel, “Bu bölge Mısırlıların Jupiter-Ammon Tapınağı’nı inşa ettikleri bölgeye benziyor,” diye ekliyordu. Demek ki bütün Kelt tapınakları gibi zenginlikler barındıran bir tapınak vardı.

Dom Martin’in anlattığına göre 1715’te Héribel adlı bir kişi Bayeux yakınlarında içi kemiklerle dolu kil çanaklar bulmuş ve (geleneğe ve şimdi ölmüş yetkililere dayanarak) bir yer altı mezarlığı olan bu bölgenin Altın Buzağı’nın gömüldüğü Faunus Tepesi olduğu sonucuna varmıştı.

Bununla birlikte İncil yanılmıyorsa Altın Buzağı yakılmış ve yok edilmişti.

Öncelikle Faunus Tepesi neredeydi? Yazarlar bundan söz etmiyorlardı. Yerli halk hiçbir şey bilmiyordu. Kazılara başlamak gerekecekti. Bu amaçla valiliğe gönderdikleri dilekçeye hiçbir yanıt verilmedi.

Belki de Faunus Tepesi ortadan kaybolmuştu ve bir tepe değil höyüktü. Höyükler ne anlama geliyordu?

Birçoğunda annenin rahmindeki cenin şeklinde iskeletler vardı. Bu da mezarın onlar için kendilerini bir başka yaşama hazırlayan ikinci bir gebelik gibi olduğunu ifade ediyordu. Bu yüzden höyük dişilik organını, menhirler erkeklik organını simgeliyordu.

Gerçekten de menhirlerin bulundukları yerlerde sapkın tapınırlara rastlanmıştı. Guérande, Chichebouche, Croisic, Livarot bunun kanıtlarıydı. Eskiden kuleler, piramitler, mumlar, yolların sınır taşları, hatta ağaçlar bile fallusu ifade ediyordu; Bouvard ile Pécuchet için de her şey fallusa dönüşmüştü. Araba falakaları, koltuk bacakları, mahzen sürgülleri, eczacı tokmakları topladılar. Onları görmeye gelenlere, “Bunun neye benzediğini düşünüyorsunuz?” diye soruyor, ardından sırlarını açıyorlardı, itiraz edenlere karşı acıyarak omuz silkiyorlardı.

Druid rahiplerinin dogmalarını düşledikleri bir akşam başrahip sessizce içeri girdi.

Ona vitraydan başlayarak hemen müzeyi gezdirdiler; ama yeni fallus bölümüne geçmekte acele ediyorlardı. Bunun uygunsuz bir sunum olduğunu söyleyen başrahip onları durdurdu. Vaftiz kurnasını almaya gelmişti.

Bouvard ve Pécuchet kalıpların alınması için on beş günlük bir süre vermesini rica ettiler.

“Ne kadar erken olursa o kadar iyi olur.”

Ardından ilgisiz şeylerden söz etti.

Bir dakikalığına ortadan kaybolan Pécuchet eline bir Napoléon altını sıkıştırdı.

Başrahip geriye doğru bir hamle yaptı.

“Hayır! Yoksullarınız için!”

Mösyö Jeufroy kızarak altını cebine tıktırdı.

Tekneyi, kurbanların teknesini geri vermek! Asla! Hatta Kelt dilinden türemediyse onun kökeni olan İbraniceyi öğrenmek istediler! Bretagne’a bir yolculuk yapacak, önce Kelt Akademisi anılarında yer alan ve içinde Kraliçe Artemis’in küllerinin bulunduğu sanılan o testiye incelemek üzere Lar-soneur ile buluşacakları Rennes’e gideceklerdi. Tam o sırada kaba saba bir adam olan belediye başkanı başında şapkasıyla patavatsızca içeri girdi.

“Ahbaplar, bu sorun böyle çözülmez! Onu geri vermek gerekir!”

“Neyi?”

“Maskaralık etmeyin! *Onu* sakladığınızı biliyorum!”

Onları ihbar etmişlerdi.

Onu sayın başrahibin izniyle ellerinde tuttuklarını söylediler.

“Göreceğiz.”

Sonra Foureau çekip gitti.

Bir saat sonra geri döndü.

“Başrahip olmaz diyor! Gelip açıklamanızı yapın.”

Ayak dirediler.

Öncelikle kutsal bir su kabı olmayan bu kutsal su kabına ihtiyaç yoktu. Bunu bir yığın bilimsel gerekçeyle kanıtlayacaklardı. Ardından vasiyetlerinde onun kiliseye ait olduğunu belirteceklerini söylediler.

Hatta satın almayı bile önerdiler.

Pécuchet sürekli aynı şeyi tekrarlıyordu, “Zaten o benim malım!” Mösyö Jeufroy’un kabul ettiği yirmi frank sözleşmenin bir kanıtıydı ve sulh yargıcının karşısına çıkarılırsa umurunda bile değildi, yalan yere yemin edecekti!

Bu tartışmalar sırasında çorba kâsesini birçok kez gözden geçirmişti; içinde bu çini kâseye sahip olma arzusu gelişti. Onu kendisine verirlerse tekneyi iade edecekti. Aksi takdirde asla.

Mösyö Jeufroy bezginlikten ya da bir skandal yaşanmasından korkarak bu teklifi kabul etti.

Kâseyi Cauchoise başlığını yanına yerleştirerek koleksiyonlarına dâhil ettiler. Tekne kilisenin sundurmasının altına kondu. Chavignolleslülerin kıymetini bilmedikleri için onu geri verdikleri düşüncesiyle kendilerini avuttular.

Ama çorba kâsesi taşrada yeni bir inceleme ve araştırma nesnesi olarak onlarda çinilere bir eğilim oluşturdu.

O dönemde seçkin kişiler eski Rouen kaplarına merak salmışlardı. Onlardan birkaç tanesine sahip olan noter mesleği için sakıncalı olsalar da kendisini sanat düşkününü olarak tanıtıyor, bu açığını ciddi tavırlarıyla kapatıyordu.

Bouvard ve Pécuchet’nin kâseyi satın aldıklarını öğrendiğinde onlara bir değiş tokuş önerdi.

Pécuchet, “Bundan hiç söz etmeyelim,” diyerek teklifi reddetti.

Marescot seramiklerini inceledi.

Duvara asılmış bütün parçalar kirli beyaz bir fonun üzerinde maviydi ve bazıları yeşil ve kırmızımtırak renkli bereket boynuzlarını sergiliyordu; uzun süre peşinden koşulmuş, yüreğin üstünde, redingotun cebinde getirilmiş nesneler oradaydı.

Övgü dolu sözler eden Marescot diğer çinilerden, İspanyol-Arap, Hollanda, İngiliz, İtalyan çinilerinden bahsetti. Derin bilgisiyle gözlerini kamaştırdıktan sonra, “Çorba kâsenizi yeniden görebilir miyim?” dedi.

Kâseyi bir parmak darbesiyle çınlattı, ardından kapağın üzerine boyanmış iki S’yi inceledi.

Pécuchet, “Rouen damgası,” dedi.

“Hayır, hayır, açık konuşmak gerekirse Rouen’in damgası yoktu. Moutiers bilinmezken bütün Fransız çinilerinin Nevers kökenli olduğu söyleniyordu. Bugün aynı şey Fransız çinileri için geçerli. Zaten artık Elbeuf’te mükemmel bir şekilde taklidini yapıyorlar!”

“Mümkün değil!”

“Endülüs çinilerini de taklit ediyorlar! Bu parçanın hiçbir değeri yok, ben de az kalsın büyük bir ahmaklık yapacaktım!”

Noter gittikten sonra Pécuchet bitkinlikle koltuğa yığıldı.

Bouvard, “Tekneyi geri vermememiz gerekirdi,” dedi, “ama hep fevri davranıyorsun! Hep öfkeleniyorsun.”

Kâseyi kavrayan ve lahite doğru fırlatan Pécuchet, “Evet öfkeleniyorum,” dedi.

Daha sakin olan Bouvard parçaları teker teker topladı ve az sonra aklına şu fikir geldi:

“Marescot kıskançlığından bizimle dalga geçmiş olabilir!”

“Nasıl?”

“Kâsenin özel olmadığını kanıtlayan hiçbir şey yok! Oysa hayran kalmış gibi görüldüğü diğer parçalar belki de sahtedir?”

Sonra günün sonunu belirsizliklerle, pişmanlıklarla geçirdiler.

Yine de bu Bretagne yolculuğundan vazgeçmek için bir neden değildi. Hatta kazılarda kendilerine yardım etmesi için Gorju’yü de götürmeyi düşünüyorlardı.

Gorju sandığı daha hızlı onarmak için bir süredir evde yatıyordu. Böyle bir yolculuk önerisi canını sıktı ve görmeyi tasarladıkları menhirler ve höyüklerden konuştukları sırada onlara, “Ben daha iyilerini gördüm,” dedi, “Cezayir’in güneyindeki Bou-Moursoug kaynaklarının yakınlarında çok sayıda var.” Hatta tesadüfen önünde açılan bir mezarda bir maymun gibi çömelmiş, iki kolunu bacaklarına dolamış bir iskeleti tasvir etti.

Bu durumdan haberdar ettikleri Larsonneur söylenelere hiç inanmak istemedi.

Bouvard derinlemesine düşündüğü konuyu yeniden gündeme getirdi. Daha Julius Caesar döneminde uygarlaşmış olan Galyalıların anıtları nasıl biçimsiz olabilirdi? Hiç kuşkusuz kökenleri daha eski bir halka dayanıyordu.

Larsonneur’e göre böyle bir varsayım yurtseverlikten uzaklaşmaktı.

Olsun! Kimse bu anıtların Galyalıların eseri olduğunu söylemiyordu, “Bize bir metin gösterin!”

Öfkelenen akademisyen cevap vermedi. Druid rahiplerinden çok sıkıldıkları için onların da içi rahatladı.

Seramik ve Keltlik hakkında bir netliğe ulaşamamalarının nedeni özellikle Fransa tarihini bilmemeleriydi.

Kütüphanelerinde Anquetil’in bir eseri vardı, ama peşe peşe tahta çıkan aylak krallar onları pek eğlendirmediydi. Saray yöneticilerinin alçaklıkları onları hiç öfkelenlendirmediydi; düşüncelerinin saçmalığından bezince Anquetil’i bir kenara bıraktılar.

Bunun üzerine Dumouchel’e “en iyi Fransız tarihi kitabının hangisi olduğunu” sordular.

Dumouchel onlar adına bir okuma kulübüne üye oldu ve Augustin Thierry’nin mektuplarını, ayrıca Mösyö de Genoude iki ciltlik kitabını gönderdi.

Bu yazara göre krallık, din ve ulusal meclisler Fransız ulusunun kökenleri Merovenjlere dayanan “ilkeleri” idi.

Karolenjler bu ilkelere karşı çıkmışlardı. Capétien hanedanı bu ilkeleri halkla birlikte sürdürmeye çalışmıştı. XIII. Louis döneminde feodalitenin son gayreti olarak Protestanlığı yenmek için mutlakiyetçi bir iktidar oluşturulmuştu ve 1789 atalarımızın anayasasına bir geri dönüştü.

İlk önce Augustin Thierry'yi okumuş olan Bouvard, Pécuchet'nin hayran kaldığı bu düşünceleri küçümsüyordu.

“Fransız ulusunla bana ne palavra atıyorsun! Fransa ya da ulusal meclisler yoktu ki! Üstelik Karolenjler ilkeleri sustimal etmediler! Krallar belediyelere özgürlük tanımadılar! Al kendin oku.”

Gerçeğe boyun eğen Pécuchet kısa süre sonra bilimsel kesinlikte Bouvard'ı geride bıraktı! Büyük Karl yerine Şarlman, Clodowig yerine Clovis dese onurunun zedelendiğini hissedirdi.

Yine de ortası şişirme olsa da Fransız tarihinin iki yakasını bir araya getirme becerisini gösteren Genoude'dan da çok etkilenmişti ve daha kesin bilgiler edinmek için Buchez ve Roux'nun kitaplarını satın aldılar.

Ama önsözlerin tumturaklılığı, sosyalizm ve Katolikliğin bu karışımı midelerini bulandırdı; ayrıntılar bütünün görülemeyeceği kadar çoktu.

Mösyö Thiers'e başvurdular.

1845 yazında çardakta oturuyorlardı. Ayaklarını küçük bir banka dayamış olan Pécuchet boğuk ve yüksek bir sesle hiç yorulmadan okuyor, okumaya sadece parmaklarını enfiye kutusuna daldırmak için ara veriyordu. Bouvard ağzında piposuyla, bacakları aralık, pantolonunun üst düğmeleri çözülmüş bir hâlde onu dinliyordu.

Yaşlılar onlara 93'ten söz etmişlerdi ve neredeyse şahsi anılar yazarın yavan tasvirlerine canlılık katıyordu. O dönemde ana yollar *Marseillaise*'i söyleyen askerlerle doluydu. Kapı eşiklerindeki kadınlar çadır yapmak için kumaş dikiyorlardı. Bazen kırmızı başlıklarıyla gelen bir insan dalgası



bir mızrağın ucunda saçları sarkan, rengi solmuş bir kafayı taşıyorlardı. Konvansiyon'un yüksek kürsüsü öfkeli yüzlerin ölüm naraları attığı bir toz bulutunun zirvesindeydi. Gündüz vakti Tuileries havuzunun yanından geçilirken inip çıkan giyotinin boyunlara çarpışı duyuluyordu.

Esinti çardağın asma dallarını sarsıyor, olgun arpalar aralıklarla salınıyor, bir karatavuk ısıklık çalıyordu. Etraflarına bakınırken bu sükûnetin tadını çıkarıyorlardı.

Daha başlangıçta uzlaşmamak ne üzücüydü! Çünkü kralcılar yurtseverler gibi düşünse, saray daha içtenlikli davransa ve rakipler daha az şiddet uygulasalar birçok felaket yaşanmayacaktı!

Bu konular üzerinde sohbet ettikçe coşkuları artıyordu. Duyarlı ve liberal düşünceli olan Bouvard anayasacı, jiron-den, thermidorcu oldu. Hırçın ve otoriter eğilimleri olan Pécuchet Baldırı Çıplaklar'dan, hatta Robespierre'den yana olduğunu söylüyordu.

Kralın idamını, en sert kararnameleri, Mutlak Varlık Kültü'nü onaylıyor, Bouvard ise Doğa Kültü'nü tercih ediyordu. Hayranlarına memelerinden su değil, Chambertin şarabı yağdıran etli butlu bir kadının görünümünü keyifle selamlayacaktı.

Muhakemelerini destekleyecek daha fazla bilgiye sahip olmak için Montgaillard'ın, Prudhomme'un, Gallois'nın, Lacretelle'in eserlerine başvurdular. Bu kitaplar arasındaki çelişkiler canlarını hiç sıkmıyordu. Her biri kendi düşüncesini savunabilecek olanı tercih ediyordu.

Böylece Bouvard Danton'un Cumhuriyet'i yıkacak önergeler vermek için yüz bin ekü aldığından, Pécuchet ise Vergniaud'nun ayda altı bin frank talep ettiğinden hiç kuşku duymuyordu.

"Asla! Bana Robespierre'in kız kardeşinin XVIII. Louis'den neden para yardımı aldığını açıklasana?"

"Kesinlikle öyle bir şey yok! O yardımı Bonaparte'tan alıyordu, madem olayları böyle ele alıyorsun, Eşitlik'in

ölümünden önce onunla gizli bir toplantı yapan kimdir? Campan'ın hatıralarındaki silinmiş paragrafların yeniden yayınlanmasını istiyorum! Veliahdın ölümü bana şüpheli görünüyor. Grenelle baruthanesi patladığında iki bin kişi öldü! Nedeni bilinmiyormuş, ne büyük ahmaklık!" Çünkü Pécuchet nedeni hemen hemen biliyor ve bütün suçları aristokratların dalaverelerine ve yabancı altınına yığıyordu.

Bouvard'a göre "Saint-Louis'nin oğlu, göğe yükselin",<sup>3</sup> Verdun bakireleri ve insan derisinden yapılmış pantolonlar tartışılmazdı. Prudhomme'un listelerini, tam olarak bir milyon mağduru kabul ediyordu.

Ama Loire Nehri'nin Saumur'den Nantes'a kadar on sekiz fersah boyunca kızıla boyanması onu düşündürüyordu. Pécuchet de aynı kuşkuları paylaşıyordu. Bunun üzerine tarihçilere güven duymamaya başladılar.

Devrim kimileri için şeytanca bir ayaklanma, kimileri için ulvi bir istisnaydı. İki tarafın mağlupları da doğal olarak inandıkları bir dava uğruna ölmüşlerdi.

Thierry Barbarlar'dan söz ederken herhangi bir prensin iyi mi kötü mü olduğunu araştırmanın ahmaklık olduğunu belirtiyordu. Bu yöntem daha yakın tarihli dönemlerin incelenmesinde neden kullanılmamalıydı? Ama tarih ahlakın öcünü almalıydı; Tiberius'u eleştiren Tacitus'a minnet duyulurdu. Her hâlükârda kraliçenin âşıklarının olmasının, Dumouriez'nin daha Valmy'de ihanet etmeye karar vermesinin, prairial'deki<sup>4</sup> çatışmayı Montagne'ın ya da Gironde'un, thermidor'daki<sup>5</sup> çatışmayı Jakobenlerin ya da Plaine'in<sup>6</sup> başlatmasının kökenleri derin ve sonuçları hesaplanamaz olan Devrim'in gelişmesinde ne önemi vardı?

---

3 XVI. Louis'nin idamı sırasında başrahibin söylediği iddia edilen sözler.

4 Fransız Cumhuriyet takviminin 20 Mayıs ile 18 Haziran arasına tekabül eden dokuzuncu ayı.

5 Fransız Cumhuriyet takviminin 19 Temmuz ile 17 Ağustos arasına tekabül eden on birinci ayı.

6 Ovalılar denilen tarafsız, kararsız grup.

Devrim gerçekleşecek, olan olacaktı, ama kralın hiçbir engelle karşılaşmadan kaçması, Robespierre'in kurtulması ya da Bonaparte'ın katledilmesi gibi bir hancının yeterince titiz davranmamasına, bir kapının açık kalmasına, bir nöbetçinin uyumasına bağlı bu tesadüfleri düşünün, dünyanın gidişatı değişecekti.

O dönemin insanları ve olayları hakkında kesin bir fikirleri yoktu.

Dönemi tarafsız olarak değerlendirmek için bütün tarihleri, bütün anıları, bütün gazeteleri ve bütün el yazmalarını okumak gerekiyordu, çünkü en ufak bir bilgi eksikliğinden bir yanlış doğabilir ve onu diğerleri takip edebilirdi. Bu işten vazgeçtiler.

Ama tarihin tadını almış, gerçek için gerçek ihtiyacının bilincine varmışlardı.

Belki de gerçeği daha eski dönemlerde aramak daha kolay olacaktı? Yazarlar yaşananlardan uzak olduğundan o dönemden tutkularına kapılmadan söz etmeliydiler. Rollin'e başladılar.

Bouvard daha ilk bölümde, "Bomboş laflar!" diye haykırdı.

Pécuchet, "Biraz bekle," dedi ve meraklı, zeki, eski bir hukukçu olan daha önceki ev sahibinin kütüphanenin altına yığılmış kitaplarını karıştırdı, ardından birçok romana, tiyatro oyununa, bir Montesquieu'ye ve Horace'ın çevirilerine göz attıktan sonra aradığı kitabı, Beaufort'un Roma tarihiyle ilgili eserini buldu.

Titus Livius Roma'nın kuruluşunu Romulus'la ilintilendiriyor, Sallustius bu onuru Aeneas'ın Truvalılarına bahşediyordu. Coriolanus, Fabius Pictor'a göre sürgünde, Denys'e göre Attius Tullius'un entrikaları sonucunda ölmüştü. Seneca, Horatius Cocles'in zafer kazanarak geri döndüğünü ve Dion'un bacağından yaralandığını belirtiyor, La Mothe le Vayer başka halklarla ilgili benzer kuşkularını dile getiriyordu.

Kaldelilerin geçmişleri, Homeros dönemi, Zerdüş'tün yaşayıp yaşamadığı, iki Asur imparatorluğu hakkındaki görüşler birbirini tutmuyordu. Quintus Curtius masallar anlatmıştı. Plutarkhos Herodotos'u yalanlıyordu. Vercingetorix yorumlarını yazsaydı Caesar hakkında farklı görüşlerimiz olabilirdi.

Belgeler eksik olduğundan eski tarih karanlıktı. Yeni tarihteyse bolca belge vardı. Bouvard ve Pécuchet Fransa tarihine geri dönüp Sismondi'yi okumaya başladılar.

Onca insanın art arda iktidara gelişi iki dostta onları daha kapsamlı olarak tanıma, aralarına karışma arzusu uyandırıyor. İsimleri tuhaf ya da hoş gelen herkesi, Tourslu Grégoire'ı, Monstrelet'yi, Commines'i orijinal eserlerinden okumak istiyorlardı.

Ama tarihlerin bilinmemesinden dolayı işler karıştı.

İyi ki Dumouchel'in hafıza geliştirme teknikleriyle ilgili karton kapaklı "Eğlenerek Öğretmek" kitabı kütüphanelerinde vardı.

Kitap Allevy, Pâris ve Fenaigle'in sistemlerini harmanlıyordu.

Rakamları resimlere dönüştüren Allevy'ye göre 1 bir kuşla, 2 bir kuşla, 3 bir deveyle simgeleniyor ve bu şekilde sürüp gidiyordu. Pâris hayal gücünü bilmecelerle canlandırıyor; her yanı vidalı çiviyle kaplı bir koltuktan "clou ve vis"<sup>7</sup> ile Clovis'e ulaşılabilecekti ve kızartılan mezgitlerin çıkarttığı "ric, ric" sesleri Chilpéric'i çağrıştıracaktı. Fenaigle evreni evlere bölüyordu, evlerin odalarında dört duvar ve her duvarda her birinin üzerinde bir simge bulunan dokuz pano vardı. Böylece ilk hanedanın ilk kralı ilk odanın ilk panosunda yer alacaktı. Pâris sistemine göre bir tepenin üzerindeki bir fener,<sup>8</sup> Pharamond anlamına gelecekti ve 4'ü ifade eden bir aynanın üzerine bir kuş yani 2, bir çember

<sup>7</sup> clou: çivi, vis: vida. (Fr.)

<sup>8</sup> mont: tepe, phare: fener. (Fr.)

yani 0 konduğunda bu prensin tahta çıkış yılı olan 420 elde edilecekti.

Daha anlaşılır olması için hafıza geliştirme yönteminde bütün bölümlerine farklı bir olayı atfettikleri evlerini, çiftliklerini kullandılar ve avlunun, bahçenin, çiftliğin, bütün bölgenin hafıza geliştirme tekniğini kullanmayı kolaylaştırmaktan başka bir anlamı kalmadı. Kırdaki sınır taşları belli çağları ayırıyordu, elma ağaçları soyağaçları, çalılıklar savaşıldı, dünya bir sembole dönüşüyordu. Duvarlarda eksik olan bir yığın şeyi arıyor, sonunda onları görüyor, ama hangi tarihi belirttiğini bilemiyorlardı.

Zaten tarihler her zaman gerçek değildi. Bir kolej kitabından İsa'nın doğuşunun sanıldığından beş yıl önce olması gerektiğini, Yunanlılarda olimpiyatları hesaplamanın üç usulü, Latinlerde yılbaşını saptamanın sekiz usulü olduğunu öğrendiler. Burç kuşakları, çağlar, farklı takvimlerden başka yanılmak için çok fazla etken vardı.

Tarihlere aldırmazlıktan olayları küçümseme aşamasına geçtiler.

Önemli olan tarih felsefesiydi!

Bouvard, Bossuet'nin ünlü söylevini<sup>9</sup> bitiremedi.

“Meaux Kartalı soytarının teki! Çin'i, Hindistan'ı ve Amerika'yı unutuyor! Ama bize Theodosius'un “evrenin sevinci” olduğunu, İbrahim'in “krallar gibi davrandığını” ve Yunan felsefesinin kökeninin İbranilere dayandığını öğretmeye büyük özen gösteriyor. İbranilere olan ilgisi canımı sıkıyor.”

Bu düşünceyi paylaşan Pécuchet ona Vico'yu okutmak istedi.

Bouvard, “Masalların tarihçilerin gerçeklerinden daha doğru olduğu nasıl kabul edilebilir?” diye itiraz ediyordu.

Ona mitleri açıklamaya çalışan Pécuchet *Scienza Nuova*'ya<sup>10</sup> dalıp gitti.

9 *Evrensel Tarih Üzerine Söylev*, Jacques-Bénigne Bossuet.

10 *Yeni Bilim*, Giovanni Battista Vico.

“Tanrı’nın planını yadsıyacak mısınız?”

Bouvard, “Öyle bir plan bilmiyorum,” dedi.

Sonra Dumouchel’e danışmaya karar verdiler.

Profesör o sırada tarih konusunda kafa karışıklığı yaşadığını itiraf etti.

“Her gün değişiyor. Roma kralları ve Pythagoras’ın yolculukları reddediliyor. Belisarius’a, Wilhelm Tell’e, hatta son tespitlere göre sıradan bir hayduda dönüşen Cid’e bile saldırıyorlar. Artık yeni tespitlerde bulunulmasına son verilmesini diliyorum. Enstitü neye inanılması gerektiğini belirten bir tür kanon kurmalı!”

Dipnotta Daunou’nun dersindeki eleştiri kurallarını ekliyordu:

“Kalabalıkların tanıklığını kanıt olarak ileri sürmek kötüdür; sorularımıza gerekli yanıtları vermezler.

“Olanaksız şeyleri reddedin. Pausanias’a Satürn’ün yutuğu taşı gösterdiler.

“Mimarlık yalan söyleyebilir, örneğin Titus adına inşa edilen Forum Kemerli; Kudüs’ü ilk fethedenin Titus olduğu söylenir, ama Kudüs’ü ondan önce Pompeius fethetmişti.

“Bazen paralar yanıltabilir. IX. Charles döneminde II. Henri damgasıyla para basılıyordu.

“Kalpazanların ustalığını, savunucuların ve iftiracıların çıkarıcılığını dikkate alın.”

Az sayıda tarihçi bu kurallar doğrultusunda çalışmıştı, ama hepsi özel bir hedef, bir din, bir ulus, bir parti, bir sistem için ya da kralları eleştirmek, halklara tavsiye vermek, ahlaki örnekler sunmak için yazmıştı.

Olayları sadece aktardıklarını söyleyenlerin de diğerlerinden farkı yoktu, çünkü her şey anlatılamazdı, bir seçim yapmak gerekiyordu. Ama belgelerin seçimine belli bir bakış açısı hâkim olacaktı ve bakış açıları yazarın koşullarına göre farklı olduğu için tarih asla kesin olarak belirlenemeyecekti.

“Bu üzücü bir durum,” diye düşünüyorlardı.

Yine de bir konu ele alınabilir, kaynaklar taranabilir, iyi bir çözümleme yapılabilir, ardından gerçekler tam anlamıyla yansıtılarak, olaylar bir özet hâlinde yoğunlaştırılarak aktarılabilir. Böyle bir eser Pécuchet'ye hayata geçirilebilirmiş gibi görünüyordu.

“Bir tarih yazmayı denemeye başlamak ister misin?”

“Bundan daha güzel bir fikir olamaz! Ama hangi tarihi?”

“Gerçekten de hangi tarihi?”

Bouvard oturmuştu, Pécuchet müzeyi arşınılıyordu. Tereyağı kabı gözüne çarptığında aniden durdu.

“Angoulême dükünün hayatını yazmaya ne dersin?”

“Ama o ahmağın tekiydi!”

“Olsun! İkinci planda kalan şahısların bazen önemli etkileri vardır, belki de o adam dizginleri elinde tutuyordu.”

Kitaplardan bilgi edineceklerdi ve Mösyö de Faverges'de ya da dostları olan soylu beyefendilerde bu kitaplar mevcuttu.

Bu projeyi düşünüp tartışılar ve nihayet araştırmalar yapmak için on beş gün Caen belediye kütüphanesinde çalışmaya karar verdiler.

Kütüphaneci onlara genel tarih kitapları, broşürler ve Angoulême dükünü biraz yandan gösteren renkli bir taş baskı verdi.

Üniformasının mavi kumaşı apoletlerin, nişanların ve kırmızı Légion d'Honneur şeridinin altında kayboluyor, çok yüksek bir yaka uzun boynunu gizliyordu. Armudu andıran kafası kıvrık saç bukleleri ve ince favorilerle çevrenmişti, ağır gözkapakları, koca burnu, kalın dudakları yüzüne anlamsız bir iyi niyeti yansıtan bir ifade katıyordu.

Notlar alıp bir program hazırladılar.

Çok da ilginç olmayan doğumu ve çocukluğu. Voltaire düşmanı olan öğretmeni Başrahip Guénée. Torino'da ona bir top döktürülür ve VIII. Charles'ın seferlerini inceler. Ardından çok genç yaşta olmasına rağmen bir soylu muhafız birliğine albay olarak atanır.

1797'de evlenir.

1814'te İngilizler Bordeaux'yu ele geçirir. Artlarından koşup kent sakinlerine kendini gösterir. Prensın kişiliğinin tasviri.

1815'te Bonaparte onu şaşırtır. Hemen İspanya kralını çağırır ve Masséna olmasa Toulon İngilizlere teslim edilecektir.

Güney'deki harekâtlar. Yenilip esir düşer, ama amcası kralın dörtlüna kaçırdığı taç elmaslarını geri verme sözüyle serbest bırakılır.

Yüz Gün'den<sup>11</sup> sonra akrabalarıyla birlikte geri dönüp huzurlu bir yaşam sürer. Aradan birçok yıl geçer.

İspanya Savaşı. Pireneleri aştıktan sonra zafer IV. Henri'nin torununu her yerde takip eder. Trocadero'yu ele geçirir, Herkül Sütunları'na ulaşır, komplolara imkân vermez, Ferdinand ile kucaklaşıp geri döner.

Zafer taklari, genç kızların sunduğu çiçekler, valiliklerdeki akşam yemekleri, katedrallerdeki Te Deumlar. Şehir ona bir ziyafet verir. Tiyatrolarda kahramana göndermelerde bulunan şarkılar söylenir.

Coşku azalır. Çünkü 1827'de Cherbourg'da yardım amacıyla düzenlenen bir balo gereken ilgiyi görmez.

Fransa'nın büyük amirali olduğu için Cezayir'e hareket edecek olan donanmayı teftiş eder.

1830 Haziran'ında Marmont onu olayların gidişatından haberdar eder. Bunun üzerine öyle öfkelenir ki generalin kılıcıyla eli yaralanır.

Kral ona bütün birliklerin komutasını verir.

Ormanda muhafız müfrezeleriyle karşılaştığında onlara söyleyecek tek bir söz bulamaz.

Saint-Cloud'dan Sevrès Köprüsü'ne uçar. Birlikler tarafından soğuk karşılanırsa da sarsılmaz. Kraliyet ailesi Tria-

---

<sup>11</sup> Napoléon Bonaparte'ın Elba Adası'ndaki sürgünden dönüşü ve Waterloo Savaşı'nın kaybedilişi arasındaki dönem.



non'dan ayrılır. Bir meşe ağacının dibine oturup bir harita açar, düşüncelere dalar, yeniden atına biner, Saint-Cyr'in<sup>12</sup> önünden geçer ve öğrencilere umut dolu sözler gönderir.

Rambouillet'de muhafız birlikleri onunla vedalaşır.

Gemiye biner, yolculuk boyunca hastadır. Bu kariyerinin sonudur.

Köprülerin hayatındaki önemini belirtmek gerekir. Öncelikle Inn köprüsü üzerinde kendisini gereksiz yere tehlikeye atar, Saint-Esprit ve Lauriol köprülerini ele geçirir; Lyon'da karşısına iki uğursuz köprü çıkar ve Sevrès Köprüsü'nden sonra şansı bir daha yaver gitmez.

Erdemlerinin sunumu. Öngörülü siyasi tutumuna eşlik eden cesaretini övmek gereksizdir. Çünkü imparatorun ordusundan ayrılması için her askere altmış frank teklif eder ve İspanya'da anayasacıları parayla yoldan çıkarmayı dener.

Öylesine temkinlidir ki babasıyla Etruria kraliçesi arasında tasarlanan evliliği, yönetmeliklerden sonra yeni bir hükümetin kurulmasını, Chambord lehine görevden çekilmeyi, kendinden istenen her şeyi kabullenir.

Yine de sert tavırları eksik değildir. Angers'de süvarileri kıskanan ve bir manevrayla majestelerinin dizlerini sıkıştıracak kadar yanına yaklaşan piyade birliklerini kovalar. Ama kargaşaya neden oldukları için süvarileri de azarlar ve gerçek bir Süleyman adaleti göstererek piyadeleri bağışlar.

Bir yığın fedakârlık dindarlığının kanıtıdır ve merhamesini emirlerine itaat etmeyen General Debelle'in bağışlanmasını sağlayarak gösterir.

Özel ayrıntılar, prensin kişiliği.

Çocukluğunda Beauregard şatosunda kardeşiyle birlikte hâlâ duran bir havuz kazar. Bir keresinde avcılar kışlasını ziyaret edip bir kadeh şarap ister ve kralın sağlığına içer.

Yürüyüş temposunu belirlemek için kendi kendine, “Bir, ki, bir, ki, bir, ki!” diye tekrarlar.

<sup>12</sup> Askerî uzmanlık akademisi.

Sözlerinden bazıları hafızalardan silinmez:

Bordeaux temsilciler heyetinde, “Bordeaux’da olmama-mı aranızda olmak avutuyor.”

Nîmesli Protestanlara, “İyi bir Katolikim, ama atalarımın en ünlüsünün Protestan olduğunu asla unutmayacağım.”

Her şey kaybedildiğinde Saint-Cyr öğrencilerine, “Dost-larım! Haberler çok iyi! Her şey yolunda!”

X. Charles’ın tahttan feragat etmesinin ardından, “Beni istemiyorlarsa kendileri bilirler!”

1814’te, her fırsatta, ufacık bir köyde bile, “Artık savaş yok, askere alma yok, ek vergi yok.”

Üslubu mükemmeldi, açıklamalarının üstüne yoktu.

Artois kontunun ilk açıklaması, “Fransızlar, kralınızın kardeşi geldi,” olmuştur

Prensinkiye şöyledir: “Geliyorum. Krallarınızın oğlu-yum! Sizler Fransızsınız.”

Bayonne’dan günlük emir: “Askerler, geliyorum!”

Safların dağılması sırasında: “Başladığınız mücadeleye Fransız askerine uygun düşen bir kararlılıkla devam edin. Fransa sizden bunu bekliyor!”

Sonuncusu Rambouillet’de: “Kral Paris’te kurulan hükü-metle uzlaşıyor ve her şey bu uzlaşmanın sonuçlanmanın eşi-ğinde olduğunu gösteriyor.” Her şey inanmaya yöneliyor, muhteşemdi.

Bouvard, “Bir şey canımı sıkıyor,” dedi. “Aşk ilişkilerin-den hiç söz edilmiyor.”

Sonra kenara not ettiler: “Prensin aşkları araştırılacak.”

Dışarı çıkacakları sırada fikrini değiştiren kütüphaneci onlara Angoulême dükünün bir başka portresini gösterdi.

Profilden görünen dük zırhlı süvari albayıydı. Gözü daha küçük, ağzı açıktı, düz saçları uçuşuyordu.

Bu iki portre nasıl uzlaştırılırdı? Saçları düz mü yoksa kıvırcık mıydı, yoksa beğenilme merakını saçlarını kıvırttı-racak kadar ileri mi götürmüştü?

Pécuchet'ye göre bu önemli bir sorundu, çünkü saç kişiliği, kişilik de bireyi belirlerdi.

Bouvard tutkuları bilinmeyen biri hakkında hiçbir şey bilinemeyeceğini düşünüyordu.

Bu iki noktayı açıklığa kavuşturmak için Faverges Şatosu'na gittiler. Kont şatoda değildi, bu durum işlerini geciktiriyordu. Canları sıkkin bir hâlde evlerine döndüler.

Evin kapısı ardına kadar açıktı, mutfakta kimse yoktu. Merdiveni çıktılar ve Bouvard'ın odasının ortasında kimi gördüler? Madam Bordin sağa sola bakınıyordu.

Gülümsemeye çalışarak, "Özür dilerim," dedi. "Bir saatir aşçınızı arıyorum, reçellerim için yardımına ihtiyacım var."

Aşçı kadını odunluktaki bir iskemlede derin bir uykuya dalmış olarak buldular. Sarstıklarında gözlerini açtı.

"Yine ne var? Sorularınızla kafamı ütölüyorsunuz!"

Onlar yokken Madam Bordin'in sürekli sorular sorduğu çok açıktı.

Uyuşukluğundan sıyrılan Germaine hazımsızlık çektiğini söyledi.

Dul kadın, "Sizi iyileştirmek için burada kalacağım," dedi.

O sırada avluda püskülleri salınan büyük bir şapka gördüler. Bu çiftçi Madam Castillon'du. "Gorju! Gorju!" diye bağırdı.

Küçük hizmetçi kız tavan arasından yüksek sesle cevap verdi:

"Burada değil!"

Beş dakika sonra yanakları heyecandan kızarmış olarak aşağı indi. Bouvard ve Pécuchet ağır davrandığı için onu payladılar. Kız hiç ses çıkarmadan onların tozluklarını çözdü.

Ardından sandığa bakmaya gittiler.

Sandığın parçaları fırına kadar yayılmış, heykelleri hasar görmüş, kanatları kırılmıştı.

Bu yeni hayal kırıklığının görüntüsü karşısında Bouvard gözyaşlarını güçlkle bastırdı, Pécuchet'ninse içi ürperdi.

Hemen ortaya çıkan Gorju olan biteni anlattı: Bir inek cilalamak için dışarı çıkardığı sandığı yere düşürmüştü.

Pécuchet, "Kimin ineği?" diye sordu.

"Bilmiyorum."

"Demek az önce de kapıyı açık bırakmışsınız! Bu sizin hatanız!"

Zaten sandıktan vazgeçmişlerdi: Uzun süredir kendilerini oyalyordu ve artık çalışmasını, orada kalmasını istemiyorlardı.

Mösyöler haksızdı. Hasar büyük değildi. Üç hafta sonra işi bitecekti. Gorju onlara mutfığa kadar eşlik etti. Germaine akşam yemeğini hazırlamak için yalpalayarak geliyordu.

Masanın üstünde dörtte üçü boşalmış bir Calvados şişesi gördüler.

Pécuchet, Gorju'ye, "Kuşkusuz siz içtiniz!" dedi.

"Ben mi? Asla."

Bouvard karşı çıktı:

"Evdeki tek erkek sizdiniz."

Gorju kaçamak bir şekilde göz kırparak, "Ya kadınlar?" dedi.

Germaine bunu fark etti:

"Açıkça benim içtiğimi söyleyin!"

"Elbette siz içtiniz!"

"Belki de sandığı da ben kırmışımıdır!"

Gorju parmak uçlarında döndü.

"Demek onun sarhoş olduğunu anlamıyorsunuz?"

Bunun üzerine sert bir tartışmaya başladılar. Benzi solan Gorju alaycı bir tavır takınırken, kıpkırmızı kesilen Germaine pamuk başlığının altındaki kır saçlarını yoluyordu. Madam Bordin Germaine'den, Mélie Gorju'den yanaydı.

Yaşlı kadın patladı:

"Bu bir iğrençlik! Bütün günü korulukta geçiriyorsunuz, geceleri saymıyorum bile! Parisli bozuntusu, burjuva kadın-

ların düşkünü! Dalaverelerini efendilerimize yutturmaya çalışıyor!”

Bouvard’ın gözleri açıldı.

“Ne dalaveresi?”

“Size oyun oynadığını söylüyorum!”

Pécuchet, “Bana kimse oyun oynayamaz!” diye haykırdı ve küstahlığına kızmış, uğradığı hayal kırıklığıyla çileden çıkmış bir hâlde yaşlı kadını kovdu, evi terk edecekti. Bouvard da bu karara hiç karşı çıkmadı. Ardından başına gelenler karşısında hıçkırıklara boğulan ve Madam Bordin’in teselli etmeye çalıştığı Germaine’i orada bırakarak dışarı çıktılar.

Akşam sakinleştiklerinde olan bitenleri yeniden gözden geçirdiler, kendilerine Calvados’u kimin içtiğini sordular, sandık nasıl kırılmıştı, Gorju’ye seslenen Madam Castillon’un amacı neydi? Gorju Mélie’nin onurunu lekelemiş miydi?

Bouvard, “Kendi evimizde olanları bilmiyoruz ve kalkmış Angoulême dükünün saçlarını ve aşklarını öğrenmeye çalışıyoruz!” dedi.

Pécuchet, “Daha önemli ve daha güç bir yığın sorun!” diye ekledi.

Bu düşüncelerden yola çıkarak dışarıdaki olayların her şey olmadığı sonucuna vardılar. Onları psikolojiyle tamamlamak gerekiyordu. Hayal gücü olmasa tarih eksikli kalırdı.

“Birkaç tarihî roman getirelim!”





## V

Önce Walter Scott'ı okudular.

Âdeta yeni bir dünyanın şaşkınlığını yaşadılar.

Kendileri için hayaletlerden ya da isimlerden ibaret olan geçmiş dönemin insanları şatoların silah odalarında, hanların siyah sıralarında, şehirlerin dolambaçlı sokaklarında, dükkânların saçaklarının altında, manastırların dehlizlerinde sohbet eden, savaşı, gezinen, ticaret yapan, yemek yiyen, içen, şarkı söyleyen, dua eden canlı varlıklara, krallara, prenslere, büyücülere, uşaklara, av bekçilerine, keşişlere, Çingenelere, tüccarlara ve askerlere dönüştüler. Sanatkârane bir tarzda oluşturulmuş şahsiyetler sahneleri bir tiyatro dekoru gibi çevreliyordu. Gözler kumsallar boyunca dörtlü at süren bir süvariye izlerken, katırtırnaklarının ortasında rüzgârın serinliği solunuyor, ay gemilerin süzüldüğü göllei aydınlatıyor, güneş ışınları zırhları parıltıyor, yağmur yapraklarla bezeli kulübelerin üzerine düşüyordu. Modelleri bilmeksizin tam bir yanılsamayla bu resimleri onlara benzer buluyorlardı. Kış böylece geçti.

Öğle yemeklerini yedikten sonra küçük salonda şömine- nin iki ucuna karşılıklı oturuyor, sessizce ellerindeki kitapları okuyorlardı. Gün inerken ana yolda geziniyor, aceleyle akşam yemeklerini yiyip geceleri kitap okumaya devam ediyorlardı. Lambadan korunmak için Bouvard mavi gözlüğünü takıyor, Pécuchet ise kasketinin siperliğini alnına indiriyordu.

Germaine gitmemiştii ve Gorju ara sıra toprağı eşeliyordu, çünkü iki dost kayıtsızlıklarıyla maddi şeyleri önemsememeye başlamışlardı.

Walter Scott'tan sonra Alexandre Dumas onları sihirli bir fener gibi eğlendirdi. Maymunlar gibi çevik, öküzler kadar güçlü, ispinozlar gibi neşeli karakterleri aniden araya girip konuşuyor, çatılardan kaldırıma atlıyor, ölümcül yaralar almalarına rağmen iyileşiyor, öldükleri sanılırken yeniden ortaya çıkıyorlardı. Döşemelerin altında tuzaklar, panzehirler, maskeler vardı, düşünmeye fırsat kalmadan her şey birbirine karışıyor, akıp gidiyor, sonra aydınlığa kavuşuyordu. Aşk edep barındırıyor, fanatizm neşesini koruyor, katliamlar gülümsetiyordu.

Bu iki üstattan sonra iyice seçici oldukları için Bélisiare'in karmakarışık anlatımına, Numa Pompilius'un, de Marchangy'nin, Arlincourt vikontunun saçmalıklarına katlanamadılar.

Frédéric Soulié'nin (aynı şekilde kitap kurdu Jacob'un) anlatım tarzı onlara yetersiz geldi ve Mösyö Villaine'in *Lascaris*'inin 85. sayfasında XV. yüzyılın ortasında bir İspanyola "uzun bir Arap piposu" içirmesi onları çok öfkeliendirdi.

Evrensel biyografiyle ilgilenen Pécuchet, Dumas'yı bilimsel bir bakış açısıyla yeniden gözden geçirmeye girişti.

Yazar *İki Diane*'da<sup>1</sup> tarihlerde yanıliyordu. Veilaht François 20 Mart 1549'da değil 15 Ekim 1548'de evlenmişti. Kocasının ölümünden sonra Catherine de Médicis'in savaşı yeniden başlatmak istediğini nereden biliyordu (bkz. *Savoie Dükü*<sup>2</sup>). *Dame de Montsoreau*'nun<sup>3</sup> bir bölümünde Anjou dükünün gece vakti bir kilisede taç giymesi pek mümkün değildi. Özellikle *Kraliçe Margot*<sup>4</sup> hatalarla doluydu. Nevers dükü ortada yok muydu? Saint-Barthélemy'den önce konse-

1 *Les Deux Diane*, Alexandre Dumas.

2 *Le Page du Duc de Savoie*, Alexandre Dumas.

3 *La Dame de Monsoreau*, Alexandre Dumas.

4 *La Reine Margot*, Alexandre Dumas.



ye düşüncelerini bildirmişti ve Henri de Navarre ayin alayını dört gün sonra izlemişti. III. Henri Polonya'dan o kadar hızla geri dönmemişti. Zaten ne kadar çok tekrar vardı! Akdiken mucizesi, IX. Charles'ın balkonu, Jeanne d'Albret'nin zehirli eldivenleri, Pécuchet'nin Dumas'ya güveni kalmadı.

Hatta *Quentin Durward*'daki gafları yüzünden Walter Scott'a olan bütün saygısını kaybetti. Liege piskoposunun öldürülmesi on beş yıl öne alınmıştı. Robert de Lamarck'ın karısı Hameline de Croy değil Jeanne d'Arschel'di. Bir asker tarafından değil Maximilien tarafından öldürülmüştü. Cese di bulunan Cesur Charles'ın kurtlar tarafından parçalanmış yüzünde tehditkâr bir ifade olamazdı.

Bouvard yine de Walter Scott'a devam etti, ama sonunda aynı olayların tekrarlanmasından sıkıldı. Kadın kahraman genellikle babasıyla taşrada yaşarken, kaçırılmış bir çocuk olan sevgilisi rakiplerini alt edip haklarına yeniden kavuşuyordu. Derinlikten tamamen yoksun eserlerinde her zaman filozof bir dilenci, somurtkan bir şato sahibi, saf genç kızlar, şaklaban uşaklar, bitmek bilmez diyaloglar, ahmakça bir erdemlilik yer alıyordu.

Eskici dükkânını andıran bu kitaplara duyduğu kinle George Sand'e yöneldi.

Eşlerini aldatan güzel kadınlara, soylu âşıklara hayranlık duydu; Jacques'ın, Simon'un, Bénédict'in, Lelio'nun yerinde olmak, Venedik'te yaşamak isterdi! İç geçiriyor, kendine neler olduğunu bilemiyor, değiştiğini hissediyordu.

Tarihsel edebiyat araştırmalarına girişen Pécuchet tiyatro oyunlarını inceliyordu.

İki Pharamond'u, üç Clovis'i, dört Charlemagne'ı, bir yağın Jeanne'd'Arc'ı, Pompadour markizini ve Cellamare komplolarını yermiş gibi okuyup bitirdi.

Bu eserlerin neredeyse hepsini romanlardan daha saçma buldu. Çünkü tiyatrodaki hiçbir şeyin alt edemeyeceği belirlenmiş bir öykü vardı. XI. Louis şapkasındaki küçük resim-

lerinin önünde diz çökmeyi başaramayacak; IV. Henri hep neşeli, Marie Stuart hep sulu göz, Richelieu acımasız görünecek, nihayet bütün karakterler sıradan düşünce aşkı ve cehalet saygısıyla tek bir bütün hâlinde ortaya çıkacaktı, öyle ki oyun yazarı kişilikleri yücelteceğine alçaltıyor, okuyucuyu bilgilendireceğine alıklaştırıyordu.

Bouvard'ın övdüğü George Sand'in *Consuelo*'sunu, *Horace*'ını, *Mauprat*'sını okumaya başlayan Pécuchet ezilenlerin savunusuna, kitapların toplumsal ve cumhuriyetçi yanlarına, tezlere hayranlık duydu.

Bouvard'a göre bu tezler kurguyu bozuyordu. Okuma kulübünden aşk romanları istedi.

Yüksek sesle ve art arda *Yeni Héloïse*'i,<sup>5</sup> *Delphine*'i,<sup>6</sup> *Adolphe*'u,<sup>7</sup> *Ourika*'yı<sup>8</sup> okudular. Ama dinleyenin esnemeleleri dostuna da bulaşıyor, o da kısa süre sonra ellerinin arasından kayan kitabı yere düşürüyordu.

Bütün bu kitaplarda çevre, dönem, kişilerin giysileri hakkında tek bir söz edilmemesini kınıyorlardı. Sadece aşk ilişkileri ele alınıyor, dünyada sanki başka bir şey yokmuş gibi hep duygulara yer veriliyordu!

Ardından Xavier Maistre'in *Odamda Yolculuk*'u,<sup>9</sup> Alphonse Karr'ın *Ihlamlar Altında*'sı<sup>10</sup> gibi mizahi romanları yokladılar. Bu tür kitaplarda yazar köpeğinden, terliklerinden ya da metresinden söz etmek için anlatıyı yarıda kesmeliydi. Böylesi bir umursamazlık ilk başta onları büyülese de yazar kişiliğini sergileyerek kitabı gölgede bıraktığı için bir süre sonra bu tarzı saçma buldular.

Heyecan verici yazılara ihtiyaç duyduklarından macera romanlarına yöneldiler; entrika ne kadar karmaşık, olağanüstü ve imkânsızsa o kadar çok ilgilerini çekiyordu. Sonuç-

5 *Julie ou la Nouvelle Héloïse*, J.J. Rousseau

6 *Delphine*, Madame De Stael.

7 *Adolphe*, Benjamin Constant.

8 *Ourika*, Claire de Duras.

9 *Voyage autour de ma chambre*, Xavier Maistre.

10 *Sous les Tilleuls*, Alphonse Karr.

ları öngörmeye çabaladılar, bu hususta uzmanlaştılar, ama sonunda ciddi insanlara yakışmayan bu küçük eğlenceden vazgeçtiler.

Balzac'ın eserine bir Babil ya da mikroskobun altındaki toz tanecikleri gibi hayran kaldılar. En sıradan olaylarda bile yeni ufuklar belirliyordu. Modern yaşamın bu kadar derin olacağını hiç düşünmemişlerdi.

Bouvard, "Ne yaman bir gözlemci!" diye bağırdı.

Pécuchet sonunda, "Ben onun gerçekleri yansıtmadığını düşünüyorum," dedi. "Gizli bilimlere inanıyor, monarşiyi, soyluluğu savunuyor, alçaklar karşısında gözleri kamaşıyor, milyonlarla kuruşlar gibi oynuyor, üstelik burjuvaları da burjuva değil sanki dev. Yavan olanı bu kadar şişirmenin ve onca saçmalığı tasvir etmenin ne anlamı var? Kimya, bankacılık, baskı aletleri üzerine kitaplar yazmış. Yazdıkları tıpkı sıradan bir Ricard'ın bir 'arabacıyı', 'sucuyu', 'şerbetçiyi' tasvir etmesine benziyor. Bütün meslekler, bütün bölgeler, ardından bütün şehirler, her evin katları, her birey hakkında bilgi edineceğiz, ama buna edebiyat değil istatistik ya da etnografya denir."

Yönteme önem vermeyen Bouvard bilgilenmek, geleneklerin bilgisinin daha derinlerine inmek istiyordu. Paul de Kock'u yeniden okudu, Chaussée d'Antin'in yaşlı keşişlerini yeniden gözden geçirdi.

Pécuchet, "Böyle budalalıklarla nasıl zaman kaybedilir?" diyordu.

"Ama daha sonraları belge olarak çok ilgi çekecekler."

"Sen belgelerinle oyalanmaya devam et! Ben beni coşturacak, bu dünyanın sefaletlerinden uzaklaştıracak bir şeyler istiyorum!"

İdeal olana ilgi duyan Pécuchet, Bouvard'ı fark ettirmeden tragedyalara yöneltti.

Aradan geçen sürenin uzunluğu, çatışan çıkarlar ve karakterlerin yaşam koşulları onlarda âdeta bir yücelik duygusu uyandırıyordu.

Bir gün *Athalie*'yi<sup>11</sup> alan Bouvard düşü öyle güzel okudu ki Pécuchet de aynı şeyi denemek istedi. Sesi ilk cümleden itibaren bir tür uğultunun içinde kayboldu. Monotondu, etkileyici olmasına rağmen belirsizdi.

Deneyimli Bouvard onu esnekleştirmek için biri alçalan biri yükselen iki gam oluşturmamasını, en alçak tondan en yükseğe çıkmasını ve böyle devam etmesini öğütledi. Kendisi de sabahları yatağında sırtüstü yatarak Yunanların kurallarına göre bu yöntemi uyguluyordu. O sırada Pécuchet de aynı şekilde çalışıyordu, kapıları kapalı olduğundan tek başlarına zırlıyorlardı.

Tragedyaların hoşlarına giden yanları belagat, siyasi söylevler, sapkınlıkla ilgili özlü sözlerdi.

Racine ve Voltaire'in ezbere öğrendikleri ünlü diyaloglarını koridorda tumturaklı bir ifadeyle söylüyorlardı. Bouvard sanki Théâtre-Français'deymiş gibi elini Pécuchet'nin omzuna koyarak yürüyor, ara sıra duruyor ve gözlerini devirip kollarını iki yana açarak kaderlerini suçluyordu. Harpe'in *Philoctète*'inde<sup>12</sup> etkileyici keder çığlıkları atıyor, *Gabrielle de Vergy*'de<sup>13</sup> hıçkırıklara boğuluyor ve Siraküza tiranı Dionysios'u canlandırırken oğluna bakarak gerçekten de korkunç bir ses tonuyla, "Tam bana layık bir canavar!" diyordu. Pécuchet rolünü unutuyordu. İyi niyetli olsa da yetenekli değildi.

Bir sefer Marmontel'in *Cléopatre*'inde<sup>14</sup> engerek yılanının ısılığını Vaucanson'un özel olarak icat ettiği ördek robotun yapabileceği gibi çıkarmayı düşündü. Bu başarısız girişim onları akşama kadar güldürdü. Tragedya gözlerinden düştü.

Bıkkınlığını ilk önce Bouvard gösterdi ve bütün içtenliğiyle ne kadar yapay ve kararsız olduğunu, yöntemlerinin

<sup>11</sup> *Athalie*, Jean Racine.

<sup>12</sup> *Philoctète*, Jean François de La Harpe.

<sup>13</sup> *Gabrielle de Vergy*, Pierre-Laurent Buirette de Belloy.

<sup>14</sup> *Cléopatre*, Jean-François Marmontel.

ahmaklığını, kendilerine güvenilen kişilerin budalalığını dile getirdi.

Küçük ayrımların ekolü olan komediye yöneldiler. Cümleyi parçalara ayırmak, sözcükleri vurgulamak, heceleri tartmak gerekiyordu. Bunu beceremeyen Pécuchet, Célimène'de tam bir başarısızlığa uğradı.

Zaten aşk ilişkilerini çok soğuk, akıl yürütücüleri bunalıcı, uşakları katlanılmaz buluyordu. Clitandre ve Sganarelle, Aegisthus ve Agamemnon kadar sahteydi.

Geriye ağırbaşlı komedi ya da Diderot'dan Pixéricourt'a kadar uzanan bir tarzın terk edilmiş babalarını, efendilerini kurtaran hizmetkârlarını, servetlerini sunan para babalarını, masum terzi kızları ve aşağılık baştan çıkartıcıları sergileyen burjuva tragedyası kalıyordu. Erdem öğütleyen bütün bu oyunlar onları bayağılıklarıyla şaşkınlığa uğrattı.

1830 dramı hareketliliği, renkliliği, gençliğiyle onları büyüledi.

Victor Hugo, Dumas ya da Bouchardy arasında bir fark gözetmiyorlardı ve anlatım tarzı şatafatlı ya da incelikli değil lirik ve karmaşık olmalıydı.

Bouvard'ın Pécuchet'ye Frédéric Lemaitre'in bir oyununu anlatmaya çalıştığı bir gün Madam Bordin yeşil şalıyla belirdi, elinde Pigault-Lebrun'ün geri getirdiği bir kitabı vardı; bu beyler ona bazen romanlar verme inceliğini gösteriyorlardı.

Bir dakikadır orada olduğu ve onları dinlemekten keyif aldığı için, "Ama devam edin!" dedi.

Özür dilediler, ama dul kadın ısrar ediyordu.

Bouvard, "Tanrım!" dedi. "Bizi engelleyen bir şey yok ki!.."

Pécuchet yapmacık bir utançla hazırlıksız, kostümsüz oynayamayacaklarını ileri sürdü.

"Gerçekten! Sahne kıyafetlerimizi giymemiz gerekirdi!"

Sonra üstüne giyecek bir şeyler arayan Bouvard ancak bir Yunan başlığı buldu.

Koridor geniş olmadığından salona indiler.

Duvarlarda örümcekler geziniyordu ve her yanı kaplayan jeolojik numuneler tozlarıyla koltukların kadifelerini beyazlatmıştı. Madam Bordin'in oturması için koltukların en temizinin üstüne bir bez serdiler.

Ona güzel bir oyun sunmak gerekiyordu. Bouvard *Nesle Kulesi*'nden<sup>15</sup> yanaydı. Ama Pécuchet çok hareketli oyunlardan korkuyordu.

“Klasığı daha çok tercih eder! Örneğin *Phèdre*'i?”<sup>16</sup>

“Tamam.”

Bouvard konuyu anlattı. “Kocasının başka bir kadından bir oğlu olan bir kraliçe. Kraliçe bu oğula deli gibi âşık. Tamam mıyız? Haydi başlayalım!”

Evet prens, Thésée için yanıp tutuşuyorum,  
Onu seviyorum!

Pécuchet'ye yandan bakarak konuşurken onun tavırlarına, yüzüne, “o çekici ifadesine” hayran kalıyor, onunla Yunanların donanmasında karşılaşmadığına üzülüyor, labirentte onunla birlikte kaybolmak istiyordu.

Kırmızı başlığın püskülü aşkla öne eğiliyordu ve titreyen sesi, temiz yüzü bu acımasız aşkın ateşine acıması için yalvarıyordu. Geriye dönen Pécuchet heyecanını belli etmek için hızlı hızlı soluyordu.

Hiç kımıldamayan Madam Bordin'in gözleri illüzyonistleri izlercesine fal taşı gibi açılmıştı; Mélie kapının arkasından dinliyor, iş gömleğinin kollarını sıvamış olan Gorju onlara pencereden bakıyordu.

Bouvard ikinci tirada başladı. Oyunu duyguların taşkınlığını, pişmanlığı, umutsuzluğu ifade ediyordu. Pécuchet'nin hayalî kılıcına doğru öyle şiddetli bir hamle yaptı ki çakıl taşlarının üzerinde sendelerken az kalsın yere yığılıyordu.

<sup>15</sup> *Tour de Nesle*, Alexandre Dumas.

<sup>16</sup> *Phèdre*, Jean Racine.

“Önemli değil! Ardından Thésée gelir ve kadın zehir içerek ölür!”

Madam Bordin, “Zavallı kadın!” dedi.

Ardından ondan kendilerinden bir oyun istemesini rica ettiler.

Bu seçim canını sıkıyordu. Çünkü başkentte *Şeytan Robert*,<sup>17</sup> Rouen’de *Genç Koca*<sup>18</sup> ve Falaise’de çok eğlenceli olan *Sirkecinin Arabası*<sup>19</sup> olmak üzere sadece üç oyun izlemişti.

Nihayet Bouvard ona *Tartuffe*’ün<sup>20</sup> ünlü üçüncü perdesini önerdi.

Pécuchet bir açıklamanın zorunlu olduğunu sandı:

“Bilmeniz gereken *Tartuffe*’ün...”

Madam Bordin araya girdi: “*Tratuffe*’ün ne olduğu bilinir!”

Bouvard oyunun bir bölümü için bir giysi bulmayı istedi.

Pécuchet, “Keşif cübbesinden başka bir şey göremiyorum,” dedi.

“Olsun! Onu giy!”

Pécuchet cübbeyi giyip elinde bir Molière ile yeniden belirdi.

Başlangıç vasattı. Ama *Tartuffe*, Elmire’in dizlerini okşamaya yanaşınca Pécuchet bir jandarmanın ses tonuyla:

“*Eliniz orada ne arıyor?*” dedi.

Bouvard hemen tatlı bir sesle yanıt verdi:

“*Elbisenizi yokluyorum, kumaşı yumuşacık.*” Gözlerinden ateşler saçıyor, dudaklarını büküyor, burnundan soluyordu, gayet şehvetli bir görünümü vardı, hatta sonunda Madam Bordin’e yöneldi.

---

17 *Robert le Diable*, librettosu Eugène Scribe ve Germain Delavigne tarafından yazılan, Giacomo Meyerbeer tarafından bestelenmiş beş perdelik opera eseri.

18 *Jeune Mari*, M. Mazères.

19 *La Brouette du vinaigrier*, Louis-Sébastien Mercier.

20 *Tartuffe*, Molière.

Bu adamın bakışları kadının canını sıkıyordu ve mütevazı bir ifadeyle titreyerek durduğunda Madam Bordin ondan neredeyse bir yanıt bekliyordu.

Pécuchet elindeki kitaba baktı, “*Aşk ilanı çok zarif.*”

Madam Bordin, “Ah! Evet, hünerli bir baştan çıkarıcı,” diye haykırdı.

Bouvard heyecanla, “Öyle değil mi?” diye atıldı. “Ama işte bir başkası, daha modern bir tarz.” Redingotunun düğmelerini çözüp bir moloz taşının üstüne çömelen Bouvard başını arkaya atıp tiradını söylemeye başladı:

Gözlerinden çıkan alevler gözlerimi kasıp kavuruyor.  
Bana bazen akşamları yaptığın gibi,  
Siyah gözlerindeki yaşlarla bir şarkı söyle.

Madam de Bordin, “Bana benziyor,” diye düşündü.

Mutlu olalım! İçelim! Çünkü kadeh ağzına kadar dolu,  
Çünkü bu an tam bana göre ve gerisi çılgınlık!

“Ne kadar tuhafısınız!”

Madam Bordin hafifçe gülerken göğüsleri havalanıyor ve dişleri görünüyordu.

Sevmek ve diz çökülerek sevildiğini bilmek  
Ne hoş, öyle değil mi?

“Bu kadarı yeter!”

Ah! Dona Sol, güzelim, aşkımla

İzin ver göğsünde uyuyup rüyalara dalayım.

“O sırada çan sesleri duyulur, bir dağlı keyiflerini kaçıır.”

“Çok şükür! Çünkü aksi takdirde!..” Madam Bordin cümlesini tamamlamak yerine gülümseyip ayağa kalktı. Hava kararıyordu.



Az önce yağmur yağdığı için gürgenlikli yoldan gitmek zordu, en iyisi tarlalardan dönmekti. Bouvard kapıyı açmak için bahçede ona eşlik etti.

Önce hiç konuşmadan hasırotları boyunca yürüdüler. Bouvard ilanı aşk ettiği için hâlâ heyecanlıydı, Madam Bordin ruhunun derinliklerinde bir tür şaşkınlık, edebiyattan kaynaklanan bir büyü hissediyordu. Sanat bazı koşullarda en vasat zekâları bile sarsar ve en kaba yorumcularına bile yeni dünyalar sunabilir.

Yeniden beliren güneş yaprakları parıltıyor, sık ağaçlıklara yer yer ışıltılı lekeler bırakıyordu. Üç serçe hafif çığlıklar atarak yıkılmış yaşlı bir ıhlamur ağacının üzerinde zıplıyordu. Çiçekli bir akdiken pembe demetini sergiliyor, ağırlaşmış leylaklar öne doğru eğiliyordu.

Havayı derin derin içine çeken Bouvard, “Oh! Çok iyi geliyor!” dedi.

“Çünkü kendinizi çok yoruyorsunuz!”

“Yetenekli olduğumdan değil, ama içimde bir ateş var.”

Madam Bordin sözcüklerin arasında durarak, “Belli oluyor... bir zamanlar... sevmişsiniz,” diye yanıtladı.

“Sadece bir zamanlar olduğunu mu sanıyorsunuz!”

Kadın durdu.

“Bunu bilemem!”

“Ne demek istiyor?” Bouvard yüreğinin hızla çarptığını hissediyordu.

Kumların ortasındaki bir su birikintisi onları yollarını değiştirmeye zorlayarak bir çardağa yöneltti.

Bunun üzerine gösteri hakkında sohbet etmeye başladılar.

“Son parçanızın adı neydi?”

“*Hernani*<sup>21</sup> adlı bir dramdan alındı.”

Bir ah çeken Madam Bordin ardından yavaşça kendi kendine konuştu, “Size böyle şeyler söyleyen bir beyefendinin bulunması gerçekten çok hoş olmalı.”

---

21 *Hernani*, Victor Hugo.

Bouvard, “Emrinizdeyim,” diye yanıtladı.

“Siz mi?”

“Evet! Ben!”

“Ne hoş bir şaka!”

“Kesinlikle şaka değil!”

Sonra etrafına bir göz atarak arkadan beline sarıldı ve ensesine hararetle bir öpücük kondurdu.

Benzi sanki bayılacakmış gibi solan Madam Bordin bir elini bir ağaca dayadı, ardından gözlerini açarak başını sallarken:

“Geçti,” dedi.

Bouvard afallamışçasına ona bakıyordu.

Parmaklıklar açılınca dul kadın küçük kapının eşiğine çıktı. Hemen yandaki çukurda biriken su akıyordu. Eteğinin bütün kıvrımlarını topladı ve kararsız bir hâlde kapının kenarında durdu.

“Yardım edeyim mi?”

“Gerek yok.”

“Ama neden?”

“Çünkü çok tehlikelisiniz!”

Hafifçe sıçrarken beyaz çorabı göründü.

Bouvard fırsatı kaçırdığı için kendine kızdı. Olsun! Böyle bir fırsatı yeniden elde edecekti, üstelik bütün kadınlar aynı değildi. Bazılarını sarsmak gerekirdi, kimileriye cüretkârlık karşısında geri çekilirdi. Neticede kendinden memnundu ve umudunu Pécuchet’ye açmaması nezaketten değil izlenme korkusundan kaynaklanıyordu.

O günden itibaren bir tiyatroları olmadığına üzülererek oyunlarını Mélie ve Gorju’nün önünde sergilediler.

Kullanılan dile şaşırان, mısraların mırıltısı karşısında büyülenen küçük hizmetkâr hiçbir şey anlamadan eğleniyordu. Gorju tragedyalardaki felsefi tiradları ve melodramlardaki halkla ilgili olan her şeyi alkışlıyordu, öyle ki onun bu beğenisinden etkilenen iki dost ileride bir aktör yapmak için

ona ders vermeyi düşündüler. Bu gelişme işçinin gözlerini kamaştırıyordu.

Çalışmalarıyla ilgili söylentiler yayılmıştı. Vaucorbeil sinisi bir ifadeyle herkesin onlara gülüp geçtiğini söyledi.

Bu nedenle kendilerine daha çok saygı duymaya başlayıp kendilerini sanatçı olmaya adadılar. Pécuchet bıyık bıraktı ve yuvarlak yüzlü Bouvard kel kafasıyla “Beranger tarzını” benimsemekten başka çare bulamadı.

Nihayet bir oyun yazmaya karar verdiler.

Zor olan konuyu bulmaktı.

Yemek yerken konuyu bulmaya çalışıyor ve zihni açmak için kaçınılmaz olan kahve, likör içiyor, ardından iki üç kadeh parlatıyorlardı. Uyumak için yataklarına gidiyor, ardından meyve bahçesine iniyor, geziniyor, nihayet esin kaynaklarını bulmak için dışarı çıkıyor, yan yana yürüyor ve güçten düşmüş olarak geri dönüyorlardı.

Veya kapılarını sıkıca kilitleyip odalarına kapanıyorlardı. Masasını temizleyen Bouvard önüne bir kâğıt alıyor, kalemini hokkaya daldırıyor ve gözlerini tavana dikiyordu, Pécuchet ise koltukta bacaklarını uzatmış, başını öne eğmiş düşünüyordu.

Bazen bir ürperti, bir düşüncenin esintisini hissediyor, onu kavramaya çalıştıkları anda esinti uçup gidiyordu.

Ama konu bulmak için yöntemler vardı. Tesadüfen bir başlık açılıyor ve olaylar akıp gidiyordu; bir atasözü derinleştirilip maceralar tek bir macerada bir araya getirilebilirdi. Bu yöntemlerden hiçbiri başarılı olmadı. Küçük öykü derlemelerini, ünlü vakaların birkaç cildini, bir yığın hikâyeyi taramaları boşunaydı.

Oyunlarını Odéon’da sergilemeyi düşünüyor, gösterileri düşünüyor, Paris’te olmadıklarına üzüliyorlardı.

Bouvard, “Ben taşrada inzivaya çekilmek için değil yazar olmak için yaratıldım!” diyor, Pécuchet de, “Ben de,” diye yanıtlıyordu.

Birden zihninde bir ışık parıldadı: Bu kadar başarısız olmalarının nedeni kuralları bilmemeleriydi.

Aubignac'ın *Tiyatro Uygulaması*<sup>22</sup> ve daha yeni birkaç eserde kuralları incelediler.

Önemli sorunlar tartışılıyordu: Komedi dizeler hâlinde yazılabilir miydi, tragedya öyküsünü modern tarihten alarak sınırlarını aşıyor muydu, kahramanlar hep erdemli mi olmalıydı, tragedya ne tür vicdansız şahsiyetlere yer veriyordu, korkunçluklar hangi boyutlara ulaşabilirdi; kuşkusuz ayrıntılar aynı amaca yönelebilir, ilginçlik artabilir, son başlangıca tekabül edebilirdi!

Boileau,

Beni kendilerine bağlayacak kaynaklar üretin,  
diyordu.

Kaynaklar nasıl üretilebilirdi?

Bütün sözleriniz tutkularla coşsun

Gidip yüreği bulsun, onu kızıştırırsın, harekete geçirsın.

Ama yürek nasıl kızıştırılırdı?

Demek kurallar yeterli değildi, deha da gerekiyordu.

Sonra deha da yetmiyordu. Fransız Akademisi'ne göre Corneille tiyatrodan hiçbir şey anlamıyor, Geoffroy, Voltaire'i eleştiriyor; Racine, Subligny'nin alaylarına maruz kalıyor; La Harpe, Shakespeare'in ismini duyduğunda kükrüyordu.

Eski eleştiriden tiksiniince yenisini görmek istediler ve gazetelerdeki oyunlarla ilgili makaleleri getirttiler.

Ne cüretkârlık! Ne dikkafalık! Ne düzenbazlık! Başyapıtlara hakaretler, sıradan oyunlar önünde saygıyla eğilmeler, bilge geçinenlerin kara cahillikleri, nüktedan oldukları söylenenlerin zırvaları!

---

22 *Pratique du Théâtre*, François Hédelin, abbé d'Aubignac

Belki de halka danışmalıydılar?

Ama alkışlanan eserler bazen canlarını sıkıyor ve ısıklanan oyunlarda bir şeyler hoşlarına gidiyordu.

Böylece beğeni sahibi kişilerin düşüncelerinin yanıltıcı ve halkın yargılarının kavranılamaz olduğuna karar verdiler.

Bouvard bu ikilemi Barberou'ya sordu, Pécuchet de Dumouchel'e yazdı.

Eski işportacı taşradan kaynaklanan bu gevşeklik karşısında şaşırdı, eski dostu Bouvard ahmaklaşıyor, kısacası orada kendini gerçekleştiremiyordu.

Tiyatro da diğerleri gibi bir tüketim nesnesiydi. Paris'te durum böyleydi. Gösteriye eğlenmek için gidilirdi. Güzel olan eğlendirendi.

Pécuchet, "Seni budala," diye haykırdı. "Seni eğlendiren şey beni eğlendirmeyebilir ve başkaları da, sen de daha sonra o oyundan bezebilirsiniz. Oyunlar sadece oynanmak için yazılıyorsa en iyi oyunların sadece okunması nasıl açıklanabilir?" Sonra Dumouchel'in yanıtını bekledi.

Profesöre göre bir oyunun hemen sahnelenmesi hiçbir şeyi kanıtlamıyordu. *Misanthrop*<sup>23</sup> ve *Athalie* gözden düşmüştü. *Zaïre*<sup>24</sup> artık anlaşılmıyordu. Günümüzde Ducange ve Picard'dan kim söz ediyordu? Fanchon la Vielleuse'den Gaspardo le Pêcheur'e kadar bütün çağdaş başarıları hatırlatıyor, tiyatromuzun çöküşüne üzülmüyordu. Bunun nedeni edebiyatın, daha doğrusu üslubun küçümsenmesiydi.

Bunun üzerine kendi kendilerine üslubun tam olarak neye dayandığını sordular ve Dumouchel'in tavsiye ettiği yazarlardan bütün tarzların gizemini öğrendiler.

Görkemli, ölçülü, naif bir ifade nasıl dile getiriliyor; soylu, argo sözcükler nasıl kullanılıyordu? *Köpekler yırtıcılarla* güçlendiriliyor, *Kusmak* sadece mecazi anlamda kullanılıyor, *Ateşlenme* tutkuları ifade ediyor, *Yiğitlik* şiiire yakışıyordu.

23 *Misanthrop*, Molière.

24 *Zaïre*, Voltaire.

Pécuchet, “Şiir yazmaya ne dersin?” diye sordu.

“Daha sonra! Önce düzyazı üzerine çalışalım.”

Genellikle bir klasik yazara odaklanılması öğütleniyordu, ama hepsinin sakıncaları vardı ve sadece üsluplarıyla değil, dilleriyle de yargılanıyorlardı.

Böyle bir iddia karşısında keyifleri kaçan Bouvard ve Pécuchet dil bilgisine yöneldiler. Bizim dilimizde de Latincedeki gibi belirli ve belirsiz tanımlıklar var mıydı? Kimileri buna evet, kimileri hayır yanıtı veriyor, karar vermeye cesaret edemiyorlardı.

Özne bazı koşullar dışında fiille hep uyum içindeydi.

Eskiden sıfat fiille şimdiki zaman ortacı arasında hiç fark yoktu; oysa şimdi Akademi aralarında kavranılması biraz güç bir farklılık olduğunu belirtiyordu.

*Leur* zamirinin kişiler, ama aynı zamanda nesneler için kullanıldığını öğrenince keyifleri yerine geldi, oysa *où* ve *en* nesneler, bazen de kişiler için kullanılıyordu.

“Cette femme a l’air bon” mu yoksa, “l’air bonne” mu; “une bûche de bois sec” mi, yoksa “de bois seche” mi; “ne pas laisser de” mi, yoksa “que de” mü; “une troupe de voleurs survint” mi, yoksa “survinrent” mi kullanılabiliirdi?

Diğer güçlükler: Racine ve Boileau’nun aralarında bir fark görmediği “Autour ve à l’entour”, Massillon ve Voltaire’in eş anlamlı olarak kullandığı “imposer” ya da “en imposer”, bir kargayı bir kurbağadan ayırmayı bilse de Lafontaine’in karıştırdığı “croasser”<sup>25</sup> ve “coasser”.<sup>26</sup>

Doğrusu bu ya, dil bilimciler de uyuşmazlık içindeydi. Kimilerinin bir zarafet olarak gördüğünü kimileri bir hata olarak değerlendiriyordu.

Sonuçlarını reddettikleri ilkeleri kabul ediyor, ilkelerini reddettikleri sonuçları benimsiyor, geleneklere dayanıp üstatları inkâr ediyorlardı, ayrıca garip titizlikleri vardı.

25 Gaklamak.

26 Vıraklamak.

Ménage *lentilles* ve *cassonade* yerine *nentilles* ve *castonade*'ı, Bouhours, *hiérarchie* yerine *jérarchie*'yi ve Mösyö Chapsal *oeils de la soupe*'u öğütüyordu.

Pécuchet özellikle Jénin'e şaşırmıştı. Nasıl? *Z'hannetons hannetons*'dan, *z'aricots aricots*'dan daha iyiydi ve XIV. Louis döneminde *Rome ve Monsieur de Lionne*, *Roume ve Monsieur de Lioune* olarak telaffuz ediliyordu!

Nihayet Littré asla kesin bir imla olmadığını ve olamaya-  
cağını belirterek soruna ölümcül darbeyi indirmişti.

Söz diziminin bir fantezi ve dil bilgisinin bir yanılsama olduğu sonucuna vardılar.

Zaten o sıralarda yeni bir söz bilim konuşulduğu gibi yazılması gerektiğini, bir şeyin hissedilmiş, gözlemlenmiş olması koşuluyla işlerin yolunda gideceğini bildiriyordu.

Hissettiklerini ve gözlemlediklerini sandıkları için yazabilecekleri kanısına vardılar: Bir oyun çerçevesinin kısıtlılığı nedeniyle can sıkıcıydı, ama romanda daha geniş özgürlükler vardı. Bir roman yazmak için hafızalarını yokladılar.

İşyerindeki şeflerden biri olan aşağılık bir adamı hatırlayan Pécuchet intikamını bir kitapla almaya can atıyordu.

Bouvard meyhanede yaşlı, ayyaş ve düşkün eski bir yazı hocasıyla tanışmıştı. Hiç kimse onun kadar ilginç bir kişiliğe sahip olamazdı.

Bir hafta sonra bu iki konuyu tek bir konuda kaynaştırmayı düşündüler ve ana temayı burada bırakıp başkalarına geçtiler: Bir ailenin felaketine yol açan bir kadın; bir kadın, kocası ve sevgilisi; bedensel bozukluğu nedeniyle erdemli olan bir kadın, ihtiraslı bir adam, kötücül bir rahip.

Bu belirsiz tasarımlarla hafızalarının sağladığı şeyleri ilintilendirmeye çalışıyor, bazı bölümleri kesip atarken, bazılarını ekliyorlardı.

Pécuchet duygu ve düşünceden, Bouvard imge ve renkten yanaydı ve birbirlerinin ufuklarının bu kadar sınırlı olmasına şaşarak giderek anlaşılamamaya başlıyorlardı.

Estetik adı verilen bilim belki de anlaşmazlıklarını gide-rebilirirdi. Dumouchel'in felsefe profesörü olan bir dostu on-lara bu konuyla ilgili eserlerin listesini gönderdi. Ayrı ayrı çalışıyor, ardından düşüncelerini paylaşıyorlardı.

Öncelikle güzel neydi?

Schelling'e göre kendini sonlulukla ifade eden sonsuzluk; Reid'e göre gizli bir özellik; Jouffroy'a göre ayrılmaz bir nitelik; De Maistre'e göre erdeme yaraşan şey; P. André'ye göre akla uygun olan şeydi.

Güzelin birçok çeşidi vardı: Bilimlerde bir güzellik, geo-metri güzeldi; geleneklerde bir güzellik, Sokrates'in ölümü-nün güzel olduğu inkâr edilemezdi. Hayvanlar âleminde bir güzellik, köpeğin güzelliği koku alma duyusuna dayanırdı. Bir domuz uygunsuz alışkanlıklarından dolayı güzel ola-mazdı; yılan için de aynı şey geçerliydi, çünkü zihnimizdeki alçakça düşünceleri harekete geçirirdi.

Çiçekler, kelebekler, kuşlar güzel olabilirlerdi. Neticede Güzelliğin ilk koşulu çeşitlilikte birlikti, işte ilke buydu.

"Bununla birlikte," dedi Bouvard, şaşı gözler sağlam gözlerden daha çeşitlidir ve genellikle daha az iyi etki yara-tırlar."

Yücelik sorununa yöneldiler.

Bir selin uğultusu, derin karanlıklar, fırtınanın yıktığı bir ağaç gibi şeyler kendiliklerinden yüceydi. Bir kişilik zafer ka-zandığında güzel, dövüştüğünde yüceydi.

Bouvard, "Anlıyorum," dedi. "Güzel Güzeldir ve Yüce daha güzeldir. Ama onlar nasıl ayırt edilebilir?"

Pécuchet, "Sezgiyle," diye yanıtladı.

"Peki sezgi nereden kaynaklanır?"

"Beğeniden!"

"Beğeni nedir?"

Özel bir ayırt ediş yeteneği, hızlı bir değerlendirme, bazı ilişkileri birbirinden ayırma üstünlüğü olarak tanımlanırdı.

"Neticede beğeni beğenidir ve bütün bunlar nasıl beğeni sahibi olacağımızdan söz etmiyor."



Görgü kurallarını gözlemlemek gerekiyordu, ama onlar da çeşit çeşitti. Bir eser ne kadar mükemmel olursa olsun asla eleştirilemez değildi. Yine de yaratılışı gizemli olduğu için yasalarını bilemediğimiz yıkılmaz bir Güzel vardı.

Bir düşünce bütün biçimleriyle yansıtılamayacağı için sanatlar arasındaki sınırları ve her sanatta birçok üslup olduğunu kabul etmeliydik; ama amaçtan sapma, gerçek görünmeme kaygısıyla üsluplar iç içe geçtiğinde ortaya bileşimler çıkardı.

Doğru'nun tam olarak uygulanması Güzel'e zarar verirdi ve Güzel'in üstüne çok gidilmesi Doğru'yu engellerdi; bu yüzden tiplerin gerçekliği portrelerinkilere göre daha üstündü. Zaten sanat gerçeğe benzerlikle ilgilenirdi, ama onu gözlemleyene bağlı olan gerçeğe benzerlik görelî ve geçiciydi.

Böylece akıl yürütmelerde kaybolup gidiyorlardı. Bouvard'ın estetiğe inancı gittikçe azalıyordu.

“Bu bir saçmalık değilse, kesinliği örneklerle kanıtlanmalı. Bak dinle!”

Sonra birçok araştırmanın sonucu olan bir notu okudu.

“Bouhurs, Tacitus'u Tarih'in istediği sadelikten yoksun olmakla suçluyor.”

“Profesör Mösyö Droz, Shakespeare'i ciddi olanı gülünç olanla karıştırması yüzünden kınıyor. Bir başka profesör Nissard, André Chénier'yi XVII. yüzyılın gerisinde bir şair olarak görüyor. İngiliz Blair Vergilius'taki Harpyalar tablosuna üzülüyor. Marmontel Homeros'un kural dışılığına sitem ediyor. Lamotte kahramanlarının ölümsüzlüğünü asla kabul etmiyor. Vida kıyaslamalarına öfkeleniyor. Nihayet söz sanatı, şiir ve estetiğin bu sözde üstatlarının hepsi bana ahmakmış gibi görünüyor.”

Pécuchet, “Abartıyorsun!” dedi.

Kuşkular onu huzursuz ediyordu, çünkü (Longin'in gözlemlediği gibi) vasat zekâlar hata yapmıyorlarsa, hatalar üstatlara özgüydü, bu durumda onlara hayranlık duyulabilir miydi? Bu kadarı fazlaydı! Yine de üstatlar üstattı! Öğretileri

eserler, eleştiriler ve şairlerle uyumlu hâle getirmek, Güzel'in özünü kavramak gerekirdi ve bu sorunlar onu öylesine etkiledi ki safra kesesi faaliyetine geçti. Sarılık oldu.

Sarılık en ileri safhasındayken Madam Bordin'in aşçısı Marianne, Bouvard'dan hanımı için bir randevu istemeye geldi.

Dul kadın o son dramatik görüşmeden sonra ortada görünmemişti. Bu bir ilerleme miydi? Ama neden aracı olarak Marianne'ı göndermişti? Gece boyunca Bouvard'ın hayal gücü allak bullak oldu.

Ertesi gün ikiye doğru koridorda gidip geliyor, ara sıra pencereden bakıyordu; bir zil sesi yankılandı. Gelen noterdi.

Avluyu geçip merdivenden çıktıktan sonra koltuğa oturdu ve ilk nezaket sözlerinin ardından Madam Bordin'i beklemekten bıktığı için kendisinin harekete geçtiğini söyledi. Madam Bordin ondan Ecalles'i satın almak istiyordu.

Bouvard içinin ürperdiğini hisseder gibi oldu ve Pécuchet'nin odasına geçti.

Endişelenen Pécuchet ne yanıt vereceğini bilemedi. Birazdan Mösyö Vaucorbeil gelecekti.

Nihayet Madam Bordin geldi. Kıyafeti gecikmesini açıklıyordu: Bir kaşmır, bir şapka, parlak eldivenler, ciddi koşullara uygun bir giyim tarzı.

Uzun uzun havadan sudan konuştuktan sonra bin ekünün yeterli olup olmadığını sordu.

“Bir akre toprağa bin ekü mü? Asla!”

Kadın gözlerini kırıştırdı, “Haydi ama benim için!”

Üçü de bir süre sessiz kaldılar. Biraz sonra Mösyö Faverge içeri girdi.

Bir avukat gibi koltuğunun altında taşıdığı maroken evrak çantasını masanın üstüne koydu. “Bunlar Reformla ilgili broşürler, çok yakıcı bir konu; ama işte kuşkusuz size ait olan bir şey!” Sonra Bouvard'a *Şeytanın Anıları*'nın<sup>27</sup> ikinci cildini uzattı.

27 *Mémoires du Diable*, Frédéric Soulié.

Mélie az önce mutfakta bu kitabı okuyordu ve bu insanların ahlaki değerlerine dikkat etmek gerektiğinden kitaba el koymanın iyi olacağını düşünmüştü.

Bouvard onu hizmetçisine ödünç vermişti. Romanlardan söz edildi.

Madam Bordin tiksinti verici olmamaları koşuluyla romanları seviyordu.

Mösyö de Faverges, “Romanlar hayatı bize dalkavukça renkleriyle tasvir eder,” dedi.

Bouvard, “Tasvir etmek gerek!” diye itiraz etti.

“O zaman örnekleri izlemekten başka bir çare kalmaz!”

“En azından bir genç kızın eline geçebileceğini kabul etmelisiniz. Benim genç bir kızım var.”

Evlilik sözleşmeleri günlerindeki yüz ifadesini takınan noter, “Çekici bir kız!” dedi.

“İşte onun ya da onun çevresindeki kişilerin yüzünden evimde bu kitapları yasaklıyorum, çünkü sevgili mösyö, halk...”

Aniden eşikte beliren Vaucorbeil, “Halk ne yapmış?” diye sordu.

Sesini tanıyan Pécuchet sohbete karışmak için yanlarına geldi.

Kont, “Ben bazı kitapların halktan uzak tutulmasını destekliyorum,” dedi.

Vaucorbeil, “Yani eğitimden yana değil misiniz?” diye karşılık verdi.

“Elbette! Ama müsaade ederseniz...”

Marescot, “Üstelik her gün hükümete saldırılar yönetiliyor,” dedi.

“Bunun nesi kötü?”

Soylu beyefendi ve doktor, Pritchrad olayını, basın özgürlüğüne karşı Eylül yasalarını hatırlatarak Louis Philippe’i çekiştirmeye başladılar.

Pécuchet, “Tiyatro özgürlüğüne de karşı!” diye ekledi.

Marescot daha fazla dayanamadı: “Sizin tiyatronuz da haddini aşıyor!”

Kont, “Bu konuda size katılıyorum!” dedi. “İntihara teşvik eden oyunlar var!”

Pécuchet karşı çıktı, “İntihar güzeldir! Cato da bunun kanıtıdır.”

Bu çıkışa yanıt vermeyen Mösyö de Faverges aileyi, mülkiyeti, evliliği yerden yere vuran o eserleri eleştirdi.

Bouvard, “Peki ya Molière?” diye sordu.

Beğeni sahibi biri olan Marescot, Molière’in artık gözden düşüğünü, zaten biraz fazla abartıldığını söyledi.

Kont, “Neticede Victor Hugo da kraliçeyi Marie Tudor’un kişiliğinde teşhir ederek Marie-Antoinette’e acımasız davrandı, evet acımasız davrandı!”

Bouvard, “Nasıl olur?” diye haykırdı, “benim yazar olarak haklarım...”

“Hayır mösyö, yanına bir gerekçe koymadan, bize bir ders vermeden suçu gösterme hakkınız yok.”

Vaucorbeil de sanatın bir amacı olmasını, kitlelerin bilincini geliştirmeyi hedeflemesi gerektiğini savunuyordu! “Bize bilimin, keşiflerimizin, yurtseverliğin şarkısını söyleyin!” Ayrıca Casimir Delavigne’e hayrandı.

Madam Dordin, Foudras markisini övdüğünde noter ona yanıt verdi:

“Ama ya dil, dili dikkate alıyor musunuz?”

Pécuchet, “Size üsluptan söz ediliyor!” diye bağırdı. “Eserlerinin iyi kaleme alındığını düşünüyor musunuz?”

“Kuşkusuz çok ilginçler!”

Pécuchet omuz silkerken, Madam Bordin bu saygısızlık karşısında kızardı.

Madam Bordin birçok kez kendi konusuna dönmeye çalışmıştı. Ama bunu bir sonuca bağlamak için artık çok geçti. Marescot’nun koluna girip dışarı çıktı.

Kont yergi yazılarını dağıtıp herkese bunları çevrelerine yaymalarını tavsiye etti.

Pécuchet çıkmak üzere olan Vaucorbeil'i durdurdu.

“Doktor, beni unuttunuz.”

Bıyıkları, kötü bağlanmış bir fuların altına sarkan siyah saçlarıyla sapsarı yüzü acınacak bir hâldeydi.

Sırtına bir çocukmuş gibi iki şaplak atan doktor, “Müşhil alın,” dedi. “Çok sinirli, çok sanatçısınız!”

İçini rahatlatan bu yakınlık Pécuchet'nin hoşuna gitti.

Yalnız kaldıklarında Bouvard'a, “Ciddi bir şey değildir herhâlde?” diye sordu.

“Hayır! Kesinlikle!”

Duyduklarını özetlediler. Sanatın ahlak anlayışı herkes için kendi çıkarlarını öven yanlarıyla sınırlı kalıyordu. Edebiyat sevilmiyordu.

Ardından kontun yergi yazılarını karıştırdılar. Hepsi genel oy hakkı talep ediyordu.

Pécuchet, “Sanırım yakında bir patırtı kopacak,” dedi. Belki de sarılığından dolayı her şeyi kapkara görüyordu.





## VI

25 Şubat 1845 sabahı Chavignolles'de Falaise'den gelen birinden Paris'in her yanının barikatlarla kaplı olduğu öğrenildi ve ertesi gün belediye binasına Curnhuriyet'in ilan edildiğini bildiren bir afiş asıldı.

Bu önemli gelişme burjuvaları şaşırttı.

Ama Yargıtay'ın, İstinaf Mahkemesi'nin, Sayıştay'ın, Ticaret Odası'nın, Noterler Odası'nın, Baro'nun, Danıştay'ın, üniversitenin, generallerin, hatta Mösyö de la Rochejacquelein'in geçici hükümeti destekledikleri öğrenildiğinde rahatladılar ve Paris'te özgürlük ağaçları dikildiğinden belediye meclisi bunun Chavignolles'de de yapılmasına karar verdi.

Halkın zaferiyle yurtseverliği okşanan Bouvard bir ağaç verdi; Pécuchet'ye gelince krallığın çöküşü öngörülerini haklı çıkardığı için memnundu.

Talimatlarını büyük bir gayretle yerine getiren Gorju, Butte'ün yukarısında çayırın kenarındaki kavak ağaçlarından birini söktü ve onu kenar mahallenin girişinde belirlenmiş bir yer olan "Pas de la Vaque"a taşıdı.

Tören saatinden önce üçü de korteji bekliyordu.

Bir davul sesi yankılandı, gümüş bir haç görüldü; ardından kilise görevlilerinin taşıdığı iki meşale ve cübbesi, beyaz cübbe üstlüğü, atkısı, takkesiyle sayın başrahip belirdi. Dört koro çocuğu ona eşlik ediyor, beşincisi kutsal su kabını taşıyor ve zangoç da onu izliyordu.

Kortej üç renkli şeritlerle süslenmiş kavak ağacının bulunduğu çukurun kenarına çıktı. Karşıda belediye başkanı ve iki yardımcısı, Beljambe, Marecot; ardında saygın şahsiyetler, Mösyö de Faverges, Vaucorbeil, yüzüne uykulu bir ifade hâkim olan sulh hâkimi görölüyordu; Heurtaux bir polis şapkası takmış ve yeni öğretmen Alexandre Petit eski, yeşil bir pazar redingotu giymişti. Elindeki kılıçla Gibral'in komuta ettiği itfaiyeciler tek sıra hâlinde dizilmişti; diğer yanda ulusal muhafızlık Chavignolles'de kalkmış olduğundan Lafayette döneminden kalma beş altı asker şapkasının plakaları parlıyordu. Köylüler ve karıları, yakınlardaki fabrikanın işçileri ve yumurcaklar kortejin arkasına yığılmıştı. Bir seksen boyundaki kır bekçisi Placquevent kollarını kavuşturmuş gezinirken bakışlarıyla onları kontrol altında tutuyordu.

Başrahibin kısa söylevi aynı koşullarda başka rahiplerin verdiklerine benziyordu.

Krallara verip veristirdikten sonra Cumhuriyet'i övdü. Edebiyat Cumhuriyet'i, Hristiyan Cumhuriyet'i denmiyor muydu? Birinden daha masum, diğerinden daha güzel ne vardı? İsa bizim yüce deyişimizi belirlemişti: Halkın ağacı çarmıhın ağacıydı. Dinin meyvelerini vermesi için iyiliğe ihtiyacı vardı ve başrahip iyilik adına din kardeşlerinden hiçbir kargaşa çıkarmamalarını, sakince evlerine dönmelerini rica etti.

Ardından Tanrı'nın kutsaması için yakararak ağaççığı suladı. "Gelişsin ve bize her tür kölelikten kurtuluşu, dallarının gölgesinden daha fazla iyilik getiren o kardeşliği hatırlatsın! *Amin!*"

Sesler "*Amin!*" diye tekrarladı ve bir davul gümbürtüsünün ardından din adamları *Te Deum*'u söyleyerek kiliseye doğru yürümeye başladı.

Başrahibin konuşması büyük bir etki yaratmıştı. Sıradan insanlar bu konuşmadan bir mutluluk vaadi, yurtseverlerse ilkelerine duyulan bir saygı sonucu çıkardılar.



Bouvard ve Pécuchet armağanları için kendilerine teşekkür edilmesi ya da en azından imada bulunulması gerektiğini düşünüyorlardı; bu konuyu Faverges ve doktora açtılar.

Böyle ufak tefek şeylerin ne önemi vardı! Vaucorbeil de, kont da Devrim'in büyüüne kapılmışlardı. Kont Orléansları hiç sevmezdi. Artık geri dönmeyeceklerdi; güle güle! Artık her şey halk içindi! Kâhyası Hurel ile başrahabin arkasından gitti.

Törene sinirlenmiş, bir ayaklanmadan kaygılanmış olan Foureau noterle hancının arasında başı önde yürüyor ve içgüdüsel olarak dönüp köy korucusuna bakıyordu. Köy korucusu da yüzbaşıyla birlikte Girbal'in yetersizliğini ve adamlarının kılıksızlığını eleştiriyordu.

Yoldan geçen işçiler *Marseillaise*'i söylüyorlardı. Ortalarındaki Gorju bir değnek sallıyor, gözleri parlayan Petit de onlara eşlik ediyordu.

Marescot, "Bunlar hiç hoşuma gitmiyor!" dedi. "Coşuyor, bağırıp çağırıyorlar!"

Coulon, "Ama canım, gençliğin eğlenmesi gerekiyor!" diye yanıtladı.

Foureau iç geçirdi:

"Tuhaf bir eğlenme tarzı! Üstelik ucunda giyotin var!"

Zihninde giyotinle ilgili görüntüler canlanıyor, korkunç gelişmeler bekliyordu.

Paris'teki hareketlilik Chavignolles'e de yansdı. Gazetelere abone olan burjuvalar sabahları postaneye doluyorlardı, bazen yüzbaşının yardımı olmasa müdire hanım bu işin altından kalkamayacaktı. Ardından meydanda toplanan burjuvalar sohbet ediyorlardı.

İlk şiddetli tartışma Polonya konusuyla ilgiliydi.

Heurtaux ve Bouvard Polonya'nın kurtarılmasını istiyorlardı.

Mösyö de Faverges ise farklı düşünüyordu:

"Oraya hangi hakla gideceğiz? Avrupa'yı karşımıza alacağız. Tedbirsizlik yok!"

Herkes kontu onaylayınca iki Polonya yanlısı sustu.

Bir seferinde Vaucorbeil, Ledru-Rollin'in genelgelerini savundu.

Foureau buna yarım franklık ek vergiyle karşılık verdi.

Pécuchet, "Ama hükümet köleliği kaldırdı," dedi.

"Kölelik umurumda mı?"

"Peki ya siyasi konularda idam cezasının kaldırılmasına ne demeli?"

Foureau, "Elbette!" dedi. "Her şeyi kaldırmak isteyecekler. Yine de kim bilir? Kiracılar şimdiden homurdanmaya başladı!"

"Ne güzel!" Pécuchet'ye göre ev sahipleri kayırlıyordu. "Bir gayrimenkul sahibi olan..."

Foureau ve Marescot komünist olduğunu söyleyerek onu susturdu.

"Ben mi komünistim!"

Sonra herkes bir ağızdan konuşurken Bouvard bir kulüp kurulmasını önerdi. Foureau Chavignolles'de böyle bir şeyin asla olamayacağını söyleme cesaretini gösterdi.

Ardından halkın eğitici olarak seçtiği Gorju ulusal muhafızlık için tüfek istedi.

Tüfekler sadece itfaiyecilerdeydi, Gribal silahlarına çok meraklıydı. Foureau tüfeğin verilmesini umursamıyordu.

Gorju ona baktı. "Yine de tüfeği nasıl kullandığımı biliniz."

Çünkü bütün yeteneklerine kaçak avcılık da dâhildi, belediye başkanı ve hancı ondan tavşan satın alıyorlardı.

Foureau, "Tamam o zaman, alın!" dedi.

Hemen o akşam kilisenin önündeki çimenlikte talimlere başlandı.

Kısa bir iş gömleği giymiş, beline bir kuşak sarmış olan Gorju hareketleri otomatik olarak yapıyor, talimat verdiğinde sesi gür çıkıyordu.

"Karınlarınızı içeri çekin!"

Bouvard da hemen karnını içine çekip koca kalçalarını geriyordu.

“Ulu Tanrım! Size yay şeklini alın demedim.”

Pécuchet sıraları, yarı sağa, yarı sola dönüşleri karıştırıyordu; ama durumu en içler acısı olan öğretmendi: Derman-sız, ufak tefek, sarı çember sakallı bir adam olan öğretmen tüfeğinin ağırlığıyla sendeliyor, süngüsü yanındakileri rahat-sız ediyordu.

Her renkten pantolon, belde gömleklerin görülmesine yol açan kısacık eski üniformalar giyiliyor, kirli omuz kayışları takılıyor, herkes “başka türlü giyinme olanağı olmadığını” söylüyordu. En yoksulları giydirmek için bir bağış kampanyası başlatıldı. Foureau cimrilik ederken kadınlar başı çekti. Cumhuriyet’ten nefret etmesine rağmen Madam Bordin beş frank verdi. On iki kişiyi giydiren Mösyö de Faverges talimleri kaçırmıyor, ardından bakkalın önüne oturup ilk gelene birkaç kadeh ısmarlıyordu.

O sırada önemli kişiler alt sınıfa dalkavukluk etmeye başladılar. Önce işçiler geliyordu. Herkes onlardan olmanın avantajından yararlanmaya can atıyordu. İşçiler soylulara dönüşüyordu.

Çevre bölgelerdekilerin çoğu dokuma işçisiydi; diğerleri basma atölyelerinde ya da yeni kurulmuş bir kâğıt fabrikasında çalışıyorlardı.

Gorju laf kalabalığıyla büyülediği öğrencilerine Fransız boksunu öğretiyor, yakın bulduklarını Madam Castillon’a içki içmeye götürüyordu.

Ama köylüler daha kalabalıktı; pazarın kurulduğu günlerde Mösyö de Faverges meydanda geziniyor, ihtiyaçlarını soruyor, onlara kendi fikirlerini aşılamaaya çalışıyordu. Onu Gouy Baba gibi vergilerin azaltılması koşuluyla her hükümeti kabul etmeye hazır hâlde cevap vermeden dinliyorlardı.

Gorju gevezeliği sayesinde ünlendi. Belki de onu belediye meclisine seçeceklerdi.

Mösyö de Faverges de kendini riske atmadan bu hususta onun gibi düşünüyordu. Muhafazakârlar Foureau ile Marsecot arasında gidip geliyorlardı. Ama noter işini bırakmak istemediğinden hödük, ahmak Foureau seçildi. Doktor bu duruma çok öfkelenildi.

Rekabetin başarısızlığıyla Paris'i özlüyordu ve yüzündeki somurtkan ifadenin nedeni hayatını boşa harcadığının bilincinde olmasıydı. Şimdi önüne daha geniş olanaklar açılacaktı; ne büyük bir rövanş! Kaleme aldığı bildirgeyi Bouvard ve Pécuchet'ye okudu.

Onu kutladılar, öğretmenleri aynıydı. Bununla birlikte ondan daha iyi yazıyor, tarihi biliyorlardı, belediye meclisinde yer almayı onun kadar hak ediyorlardı. Neden olmasındı? Ama meclise hangisi girecekti? Bunun üzerine bir nezaket yarışı başladı.

Pécuchet kendisi yerine dostunu tercih ediyordu.

“Hayır, bu iş sana daha uygun! Görünüşün daha heybetli!”

Bouvard, “Olabilir, ama sen daha girişkensin!” diye yanıtlıyordu. Bu zorluğu çözmeden nasıl bir tavır sergileyecekleriyle ilgili planlar yaptılar.

Seçim telaşı herkesi sarmıştı. Polis şapkasını takmış yüzbaşı, okulundaki öğretmen bunu düşlüyordu ve başrahip kendinden öylesine geçiyordu ki bazen iki dua arasında kendini gözlerini göğe dikmiş, “Ulu Tanrım vekil olmama yardım et!” derken buluyordu.

Çevresindekilerin teşvikiyle cesaretlenen doktor, Heurtaux'ya gidip seçilme şansını açıkladı.

Yüzbaşı hiç vakit kaybetmedi. Vaucorbeil kuşkusuz tanınmış biriydi, ama meslektaşları ve özellikle eczacılar tarafından sevilmiyordu. Hepsi onu yerecekti; halk bir beyefendi istemiyordu; en iyi hastalarını kaybedecekti. Bu gerekçeleri tartan doktor zaafiyetine üzüldü.

Doktor dışarı çıkar çıkmaz Heurtaux, Placquevent'a gitti. Eski askerler arasında dayanışma vardı. Ama Foureau'ya

çok bağılı olan kır bekçisi onun yanında olmayı kesinlikle reddetti.

Başrahip, Mösyö de Faverges'e henüz zamanın gelmediğini bildirdi. Cumhuriyet'in kendini yıpratması için beklemek gerekiyordu.

Bouvard ve Pécuchet köylü ve burjuva ittifakını yenecek güce asla sahip olamayacağını söyleyip Gorju'nün kafasını karıştırdılar, kendine olan bütün güvenini kaybetmesine yol açtılar.

Petit kibirle isteğini açıkladı. Beljambe ise kazanamazsa görevden alınmasının kesin olduğu hususunda onu uyardı.

Nihayet piskopos başrahibe rahat durması talimatını verdi.

Böylece geriye bir tek Foureau kalıyordu.

Bouvard ve Pécuchet tüfeklerle ilgili kötü niyetini, kulüp kurulmasına karşı çıkışını, gerici düşüncelerini, pintiliğini hatırlatarak ona muhalefet ettiler, hatta Gouy'ı eski rejimi yeniden kurmak istediğine ikna ettiler.

Bu konu köylü için ne kadar önemsiz olursa olsun, ondan yüzyıllar boyunca atalarının ruhunda birikmiş bir kinle tiksiniyordu. Bunun üzerine akrabalarını, eniştereleri, yeğenleri, anneanne ve babaanne torunları da dâhil olmak üzere kendisinin ve karısının bütün akrabalarını, büyük bir güruhu Foureau'ya muhalefet etmeye yönlendirdi.

Gorju, Vaucorbeil ve Petit belediye başkanını yıpratmaya devam ediyorlardı, ortalık böyle temizlenince Bouvard ve Pécuchet kimse farkına varmadan başarılı olabiliyorlardı.

Seçime kimin gireceğini belirlemek için kura çektiler. Kura hiçbir sonuç vermedi, bunun üzerine danışmak için doktora gittiler.

Doktor onları *Calvados*'un yazarı Flacardoux'nun adaylığını açıkladığından haberdar etti. İki dost büyük bir hayal kırıklığı yaşadılar; her biri kendinden çok diğerinin hayal kırıklığını hissediyordu. Ama siyasete ısınıyorlardı. Seçim günü sandıkları denetlemeye gittiler. Flacardoux kazandı.

Kont ulusal muhafız birliği için hamle yapsa da kumandanlığı elde edemedi. Chavignolleslüler bu göreve Beljambe'in atanmasını düşünüyorlardı.

Halkın bu garip ve beklenmedik tercihi Heurtaux'yu öfkeliendirdi. Bazen manevraları denetlemek ve gözlemlerini yazmakla yetinerek görevini ihmal etmişti. Olsun! İmparatorluğun eski bir yüzbaşıyı yerine bir hancının yeğlenmesini tiksinti verici buluyordu. 15 Mayıs'ta belediye meclisi toplantısında, "Askeri rütbeler başkentte böyle dağıtılıyorsa neler olacağına hiç şaşırırmam!" dedi.

Tepkiler başlıyordu.

Louis Blanc'ın ananas pürelerine, Flocon'un altın kar-yolasına, Ledru-Rollin'in krallara yaraşır âlemlerine inanılı-yordu ve taşra Paris'te olan biten her şeyi bildiği iddiasında olduğundan Chavignolles burjuvaları bu uydurmacalardan kuşku duymuyor, en saçma dedikoduları bile benimsiyor-lardı.

Mösyö de Faverges bir akşam Chambord kontunun Normandiya'ya geldiğini haber vermeye gitti.

Foureau'ya göre Joinville denizcileriyle birlikte sosyalist-lere hadlerini bildirmeye hazırlanıyordu. Heurtaux yakında Louis Bonaparte'in konsül olacağını öngörüyordu.

Fabrikalarda üretim durmuştu. Yoksullar kalabalık gruplar hâlinde kırlarda geziniyordu.

Bir pazar günü (Haziran'ın ilk günleriydi) bir jandarma aniden Falaise'e doğru yola çıktı. Acqueville, Liffard, Pierre-Pont ve Saint-Rémy işçileri Chavignolles'e yürüyorlardı.

Pencere kanatları kapandı, belediye meclisi toplandı, felaketleri önlemek için hiçbir direniş gösterilmemesi kararı alındı. Jandarmaya bile ortalıkta görünmemesi talimatı verildi.

Kısa süre sonra âdeta bir fırtınanın gümbürtüsü duyul-du. Ardından Jirondenlerin marşı camları sarstı. Kol kola girmiş, toza bulanmış, ter içinde kalmış, üstlerinde yırtık

pırtık giysiler bulunan işçiler Caen yolundan çıkıp meydana doluştular. Büyük bir uğultu yükseliyordu.

Gorju ve iki arkadaşı belediye meclisi salonuna girdiler. İlmekleri sarkan örme bir yelek giymiş olan adamlardan biri zayıf, kurnaz görünüşlüydü. Kömür karasına bulanmış olan diğerinin –kuşkusuz bir tamirciydi– fırça gibi saçları, kalın kaşları, bez ayakkabıları vardı. Gorju ceketini bir süvari askeri gibi omzuna atmıştı.

Üçü de ayakta duruyordu ve mavi örtülü bir masanın etrafında oturan belediye meclis üyeleri onlara endişeden solmuş yüzleriyle bakıyorlardı.

Gorju, “Yurttaşlar! Bize iş lazım!” dedi.

Titreyen belediye başkanının sesi çıkmıyordu.

Onun yerine cevap veren Marescot meclisin konuyu hemen gündemine alacağını söyledi, üç arkadaş dışarı çıktıklarında birçok görüş tartışıldı.

İlki çakıl çektirmektir.

Gribal taşların Amfreville’den Tournebu’ya yapılacak yolda kullanılmasını önerdi.

Aslında Bayeux yolu da aynı işe yarardı.

Gölet temizlenebilirdi! Ama bu yeterli bir iş kaynağı sağlamayacaktı! (İkinci bir gölet kazılabilirdi! Ama nereye?)

Langlois, Mortins boyunca su baskınlarına karşı toprak bir set yapılmasını düşünüyordu; Beljambe’a göre fundalığı temizletmek daha iyiydi. Bir sonuca varmak mümkün değildi. Kalabalığı yatıştırmak için sütunlu girişe inen Coulon yardım atölyeleri hazırladıklarını söyledi.

Gorju, “Yardım mı? Teşekkürler!” diye haykırdı. “Kahrolsun aristokratlar! Çalışma hakkı istiyoruz!”

Çalışma hakkı o dönemin sorunu, bir zafer elde etmenin aracıydı, herkes alkışladı.

Arkasını döndüğünde kolu Pécuchet’nin oraya kadar sürüklediği Bouvard’a çarptı. Sohbeta başladılar. Aceleye hiç gerek yoktu, belediye binası kuşatıldığından meclis üyeleri kaçamazdı.

Bouvard, “Parayı nereden bulmalı?” diyordu.

“Zenginlerden! Zaten hükümet iş alanları açılması talimatını verecek.”

“Ya iş alanına gerek yoksa?”

“Ödemeler önceden yapılacak!”

Pécuchet, “Ama ücretler düşecek!” dedi. “İşsizliğin nedeni ürün fazlası! Siz de ürünlerin daha fazla artmasını istiyorsunuz!”

Gorju bıyıklarını ısıırıyordu. “Yine de emeğin örgütlenmesiyle...”

“O zaman her şeye hükümet hâkim olacak!”

Etraflarındaki birkaç kişi, “Hayır! Hayır! Kimse bir şeye hâkim olamayacak!” diye mırıldandılar.

Gorju öfkeleni, “Olsun! İşçilere bir sermaye sağlanmalı ya da ödenek ayrılmalı!” dedi.

“Ama nasıl?”

“Ah! Bunu bilmiyorum! Ama ödenek ayrılmalı!”

Tamirci, “Bu kadarı yeter! Bu soytarılar kafamızı şişiriyor.”

Sonra kapıyı kıracağını söyleyerek basamakları çıktı.

Sağ dizini büken, yumruklarını sıkın Placquent onu kapıda karşıladı:

“Biraz daha yaklaşsana!”

Tamirci geriledi.

Kalabalığın yuhalaması meclis salonunda yankılandı; üyelerin hepsi kaçmak için ayağa kalktı. Falaise'den yardım gelmiyordu. Kontun orada olmaması üzücüydü. Marescot bir tüyü kıvırıyor, Coulon Baba inliyordu. Heurtaux öfkele nerek jandarmanın müdahale etmesini istedi.

Foureau, “Jandarmanın komutasını siz alın!” dedi.

“Emir verme yetkim yok!”

Bu arada dolup taşın meydanda uğultu artıyor ve herkes belediye binasının ilk katını gözlüyordu. Kısa süre sonra orta pencerede, saatin altında Pécuchet belirdi.



Servis merdivenini ustaca çıkmıştı ve Lamartine gibi nutuk çekmek istiyordu:

“Yurttaşlar!”

Ama kasketi, burnu, redingotu, görünüşü itibarını sarıyordu.

Örme yelekli adam ona seslendi:

“İşçi misiniz?”

“Hayır.”

“O zaman patronsunuz.”

“Patron da değilim.”

“O zaman kenara çekilin!”

Pécuchet çalımla, “Neden?” diye sordu.

Sonra tamirci kolundan çekince pencere aralığında gözden kayboldu. Yardımına koşan Gorju, “Bırak onu! Namuslu biridir!” Birbirlerinin yakasına yapışmışlardı.

Kapı açıldığında eşikte beliren Marescot belediye meclisinin kararını açıkladı. Bu kararı Hurel önermişti.

Tournebu yoluna Angleville’de bir kavşak yapılacak ve bir yan yol Faverges Şatosu’na kadar uzanacaktı.

Bu belediyenin işçilerin çıkarı için yaptığı bir fedakârlıktı. İşçiler dağıldı.

Evlerine dönen Bouvard ve Pécuchet kadın sesleri işittiler. Hizmetçi kadınlar bağırıyor, dul kadın onlardan daha güçlü haykırıyordu, onları gördüğünde:

“Nihayet geldiniz!” dedi. “Üç saattir sizi bekliyorum! Zavallı bahçemde tek bir lale kalmadı! Çimenliğin her yanı pislik dolu! Onu durdurmanın yolu yok!”

“Kimi?”

“Gouy Baba’yı!”

Bir araba gübreyle gelmiş ve onları otların ortasına ulu orta boca etmişti.

“Şimdi toprağı sürüyor! Bu işe bir son vermesi için acele edin!”

Bouvard, “Sizinle geliyorum!” dedi.

Basamakların dibinde iki tekerlekli bir yük arabasının önündeki at bir zakkum demetini yiyordu. Çiçek tarhlarına sürtünen tekerlekler şimşirleri ezmiş, katmerli zakkum dalını kırmış, yıldız çiçeklerini devirmişti ve siyah gübre toprakları çimenlikte köstebek yuvaları gibi kabarıyordu. Gouy büyük bir gayretle toprağı belliyordu.

Bir gün Madam Bordin dalgınlıkla toprağı belletmek istediğini söylemiş, Gouy da hemen işe koyulmuştu ve istememesine rağmen işine devam ediyordu. Gorju'nün kafa karıştıran söylevindeki çalışma hakkından anladığı buydu.

Ancak Bouvard'ın sert tehditleri karşısında çekip gitti.

Madam Bordin zararının tazminatı olarak ona para vermedi ve gübreleri alıkoydu. Akli başında bir kadındı: doktorun, hatta noterin karıları daha üst bir mevkide olsalar da ona saygı duyuyorlardı.

Yardım atölyeleri bir hafta çalıştı. Hiçbir kargaşa çıkmadı. Gorju bölgeden ayrılmıştı.

Yine de ulusal muhafız birliği hep tetikteydi. Pazarları geçit töreni yapmaları, tatbikatları, gece devriyeleri köylüleri endişelendiriyordu.

Şaklabanlık yapıp evlerin zillerini çalıyor, karı kocaların aynı yastıkta horladığı yatak odalarına giriyor, açık saçık şakalar yapıyorlardı, yataktan kalkan koca onlara birkaç kadeh şarap getiriyordu. Ardından bir domino partisi için geri dönüyor, elma şarabı içip peynir yiyorlardı, canı sıkılan nöbetçi ikide bir kapıyı aralıyordu. Beljambe'ın gevşek tutumu yüzünden disiplinsizlik hüküm sürüyordu.

Haziran günleri patlak verdiğinde herkes "Paris'in hemen yardımına koşmakta" hemfikirdi, ama Foureau belediyeden, doktor hastalarından, Girbal itfaiyecilerinin yanından ayrılamıyor, Marescot çalışmalarını yarıda bırakmıyordu. Mösyö de Faverges Cherbourg'taydı. Beljambe yatağa düştü. Yüzbaşı, "İyi oldu! Beni istemediler!" diye homurdanıyordu ve Bouvard, Pécuchet'yi dizginleme bilgelliğini göstermişti.

Devriyeler daha uzakları teftiş etmeye başladılar.

Bir tahıl yığınının gölgesi ya da dalların şekli panik yaratıyordu. Bir keresinde ulusal muhafız birliğinin tamamı kaçmıştı. Ay ışığında bir elma ağacından kendilerine tüfekte nişan alan bir adam gördüklerini sanmışlardı.

Bir başka sefer karanlık bir gecede kayın ağaçlarının altında mola veren devriyeler önlerinden geçen birini görmüşlerdi.

“Kimdir o?”

Yanıt gelmemiştir!

Adamın yoluna devam etmesine izin verdiler, çünkü bir tüfeği ya da topuzu olabilir; ama köyden yardım gelecek mesafeye gelince manganın on iki muhafızı üzerine atılarak bağırды:

“Belgelerin!” Hırpaladılar, hakaretler yağdırdılar. Karakoldaki muhafızlar da dışarı çıkmıştı. Adamı sürüklediler ve nihayet sobanın üstündeki lambanın ışığında Gorju’yü tanıdılar.

Omzunda yünlü berbat bir palto vardı. Çizmelerinin deliğinden parmakları görünüyor, yüzündeki sıyrıklardan ve yaralardan kan sızıyordu. Çok zayıflamıştı ve gözlerini bir kurt gibi yuvarlıyordu.

Hemen karakola koşan Foureau ona kayın ağaçlarının altında ne aradığını, Chavignolles’e neden döndüğünü, altı hafta boyunca ne yaptığını sordu.

Bunlar Gorju’yü hiç ilgilendirmiyordu. O özgür biriydi.

Placquevent fişek olup olmadığını anlamak için üzerini aradı. Onu geçici olarak hapse atacaklardı.

Bouvard araya girdi.

Belediye başkanı, “Boşa çabalamayın! Düşüncelerinizi biliyoruz,” dedi.

“Ama yine de?..”

“Ah! Dikkatli olun, sizi uyarıyorum! Dikkatli olun.”

Bouvard üstelemedi.

Bunun üzerine Pécuchet'ye dönen Gorju, "Ya siz patron, hiçbir şey söylemiyor musunuz?" dedi.

Pécuchet masumiyetinden kuşku duyuyormuş gibi başını öne eğdi.

Zavallı adam kederle gülümsedi.

"Oysa ben sizi savunmuştum!"

Gün doğarken iki jandarma onu Falaise'e götürdüler.

Askerî mahkemeye çıkarılmasa da halkın ayaklandığı sırada ettiği sözlerden dolayı ceza mahkemesi tarafından üç ay hapse mahkûm edildi.

Falaise'den eski patronlarına yazıp kendisi için hemen bir iyi hâl belgesi göndermelerini, imzalarını belediye başkanı ya da yardımcısına onaylatmalarını istedi. Bouvard ve Pécuchet bu ufak işi halletmesi için Marescot'yu tercih ettiler.

Onları eski çini tabakların, en dar rafta bir Boule saatinin bulunduğu yemek salonuna aldılar. Örtüsüz maun masada iki peçete, bir çaydanlık ve kâseler vardı. Madam Marescot mavi kaşmirden bir sabahlıkla salondan geçti. Taşrada canı sıkılan bir Parisliydi. Ardından noter bir elinde kenarsız bir şapka, diğerinde bir gazeteyle salona girdi; himaye edilen kişi tehlikeli olmasına rağmen sevimli bir ifadeyle hemen mührü bastı.

Bouvard, "Olacak iş değil, birkaç söz yüzünden!.." dedi.

"Sevgili mösyö, söz suça teşvik ediyorsa durum böyledir!"

Pécuchet, "Yine de masum ve suça teşvik eden sözler nasıl ayırt edilir?" diye ekledi. "Bugün yasak olan şey yarın alkışlanabilir." Ayaklananlara karşı acımasızca davranılmasını kınadı.

Marescot doğal olarak halkın savunulmasının, selametinin en yüce yasa olduğunu ileri sürdü.

Pécuchet, "Pardon!" dedi. "Bir kişinin hakkı herkesin hakkı kadar saygındır, tezinizi size karşı çevirirse kaba kuvvet dışında ona itiraz edecek bir şeyiniz yok."

Marescot cevap vermek yerine küçümser bir ifadeyle kaşlarını kaldırdı. Sözleşmeler yapması, tabaklarının arasında, konforlu küçük dünyasında yaşaması koşuluyla hiçbir adaletsizlik onu endişelendirmezdi. İşleri onu bekliyordu. Özür diledi.

Halkın selameti öğretisi onları öfkeliendirmişti. Artık muhafazakârlar da Robespierre gibi konuşuyorlardı.

Bir başka şaşkınlık konusu Cavaignac'ın gerilemesiydi. Seyyar birlikler şüphe uyandırıyordu. Ledru-Rollin, Vaucorbeil'in zihninde bile silinip gitmişti. Anayasayla ilgili tartışmalar kimseyi ilgilendirmiyordu ve 10 Aralık'ta bütün Chavignollelüler oylarını Bonaparte'a verdiler.

Altı milyon oy Pécuchet'yi halktan soğuttu, Bouvard ile birlikte genel oy hakkı sorununu incelediler.

Herkese ait olan makul olamazdı. İhtiraslı biri halkı hep peşinden sürükleyecek, seçmenlerin okuma yazma bilmesine bile gerek olmadığı için diğerleri de bir sürü gibi ona itaat edecekti. Bu yüzden Pécuchet'ye göre başkanlık seçiminde birçok dolap çevrilmişti.

Bouvard, "Kesinlikle bir dolap çevrilmedi," diye karşılık verdi, "ben daha ziyade halkın ahmak olduğuna inanıyorum. Revalessière, Dupuytren merhemi, Châtellaines suyu vs. satın alanları düşünsene. Seçmen kitlesini oluşturan o budalaların iradesine tabi oluyoruz. Neden tavşanlardan yıllık üç bin frank gelir elde edilemez? Çünkü aşırı kalabalık bir ölüm nedenidir. Aynı şekilde sadece kalabalığın barındırdığı hödüklük tohumlarından akla hayale gelmeyecek sonuçlar çıkıyor.

Pécuchet, "Kuşkuculuğun beni ürkütüyor!" dedi.

Daha sonra ilkbaharda karşılaştıkları Mösyö de Faverges onları Roma seferinden haberdar etti. İtalyanlara saldırılmayacaktı, ama güvenceler gerekiyordu. Aksi takdirde itibarımız sarsılırdı. Hiçbir şey bu müdahale kadar meşru olamazdı.

Bouvard'ın gözleri fal taşı gibi açıldı, "Polonya hakkında tam tersini savunmuyor muydunuz?"

"Bu aynı şey değil! Şimdi söz konusu olan Papa."

"İstiyoruz, yapacağız, kararlıyız," diyen Mösyö de Faverges'in bir grubu temsil ettiği anlaşıyordu.

Bouvard ve Pécuchet azınlıktan da çoğunluktan da tiksindiler. Halkın aristokrasiden aşağı kalır yanı yoktu.

Müdahale hakkı onlara kuşkulu görünüyordu. Calvo'da, Martens'de, Vatel'de bu hakkın ilkelerini aradılar. Bouvard şu sonuca vardı:

"Bir prensi tahta çıkarmak, bir halkı özgür kılmak ya da bir tehlike karşısında önlem almak için müdahale ediliyor. Her durumda bir başkasının hakkına saldırılıyor, aşırı güç, ikiyüzlü bir şiddet uygulanıyor!"

"Yine de," dedi Pécuchet, "halklar da insanlar gibi dayanışmacıdır."

"Belki de!" diyen Bouvard düşlere daldı.

İçeride bozguncu düşüncelerden nefret eden Parisli seçkin burjuvalar iki matbaayı talan etmişti. Büyük düzen partisi oluşuyordu.

Bölgedeki önderleri kont, Foureau, Marescot ve başrahipti. Her gün saat dört civarında meydanın bir ucundan diğer ucuna yürüyor ve olaylardan söz ediyorlardı. En önemli işleri bildiri dağıtmaktı. Başlıklar dikkat çekiciydi: *Tanrı öyle isteyecektir – Paylaşım – Kargaşadan uzaklaşalım – Nereye gidiyoruz?* Bildirilerin en hoş yanı diyalogların köylülerin moralini yükseltmek için küfürlerle ve Fransızca hatalarıyla birlikte köylü dilinde kaleme alınmasıydı. Yeni bir yasayla kitap satıcılığı valiliklere bağlamıştı ve Proudhon Sainte Pélague hapishanesine tıkılıyordu: – olağanüstü bir zafer.

Özgürlük ağaçlarının çoğu yıkıldı. Chavignolles de bu modaya uydu. Bouvard jandarmaları ısıtmak için kesilen kavak ağacının parçalarını bir el arabasında gördü, kütük kendisini kutsayan başrahibe sunuldu! Ne kadar gülünç!

Öğretmen görüşlerini gizlemedi.

Bir gün kapısının önünden geçen Bouvard ve Pécuchet onu bu tavrından dolayı kutladılar.

Ertesi gün evlerine geldi. Onlar da hafta sonunda onu ziyaret ettiler.

Hava kararıyordu, çocuklar az önce gitmişti; kollarını sıvamış olan öğretmen avluyu süpürüyordu. Başına pamuklu, ipekli kumaştan bir başlık takan karısı bebeğini emziriyordu. Küçük bir kız eteğinin altına saklandı; kadının ayaklarının dibinde çirkin bir yumurcak oyun oynuyordu; mutfakta kullandığı sabunlu su evin dibinden akıyordu.

Öğretmen, “Hükümetin bize nasıl muamele ettiğini görüyorsunuz,” dedi. Hemen ardından aşağılık sermayeye sövüp saydı. Onu demokratikleştirmek, maddeyi özgürleştirmek gerekiyordu!

Pécuchet, “Ben de aynısını düşünüyorum!” dedi.

En azından yardım hakkının tanınması gerekirdi.

Bouvard, “İşte bir hak daha!” dedi.

Olsun! Geçici hükümet kardeşliği emretmeyerek gevşek davranmıştı.

“O zaman kardeşliği oluşturun!”

Hava karardığı için Petit karısına sertçe çalışma odasına bir mum götürmesini söyledi.

Solun hatiplerinin taş baskı portreleri alçı duvarlara iğnelerle asılmıştı. Köknar bir çalışma masasına hâkim kitap dolu bir dolap duruyordu. Oturmak için bir iskemle, bir tabure ve eski bir sabun sandığı vardı. Petit gülmeye çalışsa da sefalet yüzünü kırıştırıyordu ve dar şakakları keçi inadını, dikbaşı bir gururu dışa vuruyordu. Düşüncelerinden asla vazgeçmeyecekti.

“İşte beni ayakta tutanlar!”

Gösterdiği bir tahtanın üzerindeki gazete yığınlarıydı ve inancını ateşli sözlerle açıkladı: Askerî birliklerin silahsızlandırılması, üst düzey görevlerin kaldırılması, ücret eşitliği,

başta bir diktatör, bizi dobra dobra açıklamalarla yönetecek yaman biri, Cumhuriyet biçimi altında altın çağın yaşanacağı ortalama seviye!

Ardından kahramana, ölümsüz mağdura, yüce Maximilien Robespierre'e kadeh kaldırmak için bir anason likörü ve üç kadeh getirdi.

Eşikte siyah cüppeli başrahip belirdi.

Herkesi hızla selamladıktan sonra öğretmene yaklaşip ona neredeyse alçak bir sesle:

“Saint-Joseph işimiz ne durumda?” diye sordu.

“Hiçbir şey vermediler.”

“Bu sizin hatanız!”

“Ben elimden geleni yaptım!”

“Gerçekten mi?”

Bouvard ve Pécuchet onları yalnız bırakmak için ayağa kalktılar. Petit onları yeniden yerlerine oturttu ve başrahibe:

“Hepsi bu mu?” dedi.

Tereddüt eden başrahip az önceki çıkışmasını telafi eden bir gülümsemeyle:

“Din tarihini biraz ihmal ettiğiniz söyleniyor,” dedi.

Bouvard, “Ah! Din tarihi!” diye araya girdi.

“Mösyö din tarihinden yakınacak neyiniz var?”

“Hiçbir şey. Ama belki de Yunus'un ve İsrail krallarının hikâyelerinden daha yararlı şeyler vardır!”

Başrahip soğuk bir ifadeyle, “Böyle düşünmekte özgürsünüz!” diye karşılık verdi.

Sonra iki dostu umursamadan ya da onlar yüzünden:

“Din dersleri çok kısa!” dedi.

Petit omuz silkti.

“Dikkatli olun, yatılı öğrencilerinizi kaybedeceksiniz!”

Yatılı öğrencilerin ayda ödediği on frank öğretmenin en önemli gelir kaynağıydı. Ama siyah cübbe onu öfkeliyordu.

“Olsun, intikamınızı alın!”



Başrahip hiç aldırmadan, “Benim kişiliğimde biri intikam almaz,” dedi. Ancak size 15 Mart yasasının bize ilköğretimi denetleme yetkisi verdiğini hatırlatmak isterim.”

Öğretmen, “Evet, bunu biliyorum!” diye haykırdı. “Jandarma albayları da denetlesinler! Hatta eksik kalmaması için kır bekçileri de bu işe dâhil edilsin!”

Sonra öfkesini bastırmak için yumruğunu ısırp güçsüzlük duygusu yüzünden soluksuz kalarak tabureye yığıldı.

Başrahip omzuna hafifçe dokundu.

“Dostum, sizi üzmem istemedim! Sakinleşin! Biraz makul davranın! Paskalya yaklaşıyor. Herkesle birlikte ekmek ve şarap ayinine katılıp örnek olacağınızı umuyorum.”

“Ah! Böyle saçmalıklara boyun eğmemi istemek! Bu kadarı da fazla!”

Bu hakaret karşısında başrahibin benzi sarardı. Gözlerinde şimşekler çakıyor, çenesi titriyordu.

“Zavallı adam susun! Susun! Üstelik karısı da kilisenin çamaşırlarını yıkıyor!”

“Bunda ne var? Ne yaptı ki?”

“Ayinlere hiç katılmıyor! Tıpkı sizin gibi!”

“Olsun! Bu yüzden bir öğretmen görevinden alınamaz!”

“Görev yeri değiştirilebilir!”

Başrahip konuşmayı keserek odanın dibindeki gölgeye çekildi. Başını öne eğen Petit düşünüyordu.

Ceplerindeki son parayı harcayarak Fransa’nın öbür ucuna gidecek ve orada da farklı isimler altında aynı eğitim müdürü, aynı vali, aynı bakanla karşılaşacaktı, bunların hepsi bezdirici bir zincirin halkalarıydı! Şimdiden bir uyarı almıştı, yakında diğerleri de gelecekti. Ardından hayallere dalarak bir ana yolda sırtında çantasıyla sevdikleriyle yürüdüğünü, bir posta arabasına el salladığını görür gibi oldu!

O sırada mutfaktaki karısı bir öksürük nöbetine tutuldu; bebek viyaklamaya, yumurcak ağlamaya başladı.

Başrahip yumuşak bir ses tonuyla:

“Zavallı çocuklar!” dedi.

Bunun üzerine baba hıçkırıklara boğuldu:

“Tamam! Tamam! İstedığınız her şey yerine getirilecek!”

“Size güveniyorum,” diyen başrahıp herkesi selamladı,  
“Beyler, iyi akşamlar!”

Elleriyle yüzünü kapatan öğretmen Bouvard’ı itti.

“Beni yalnız bırakın! Kendimi öldürmek istiyorum! Rezilin tekiyim!”

Bağımsızlıklarından ötürü kendilerini kutlayan sevinen iki dost evlerine döndü. Din adamlarının gücü onları ürkütüyordu.

Bu şimdi toplumsal düzeni güçlendirmek için kullanılıyordu. Yakında Cumhuriyet ortadan kalkacaktı.

Üç milyon seçmen oy hakkından yoksun kalmış, gazete-lerin teminat akçesi artırılmış, sansür yeniden yerleşikleşmişti. Tefrika romanlara öfke duyuluyor, klasik romanın tehlikeli olduğu söyleniyor, burjuvalar maddi çıkarları övüyor ve halk bunlardan memnunmuş gibi görünüyordu.

Köylüler eski efendilerinin yanlarına dönüyordu.

Eure’de toprakları olan Mösyö de Faverges Yasama Meclis’ine seçildi, Calvados belediye meclisine yeniden seçilmesi de şimdiden kesindi.

Bölgenin ileri gelenlerine bir yemek vermenin iyi olacağına karar kıldı.

Üç hizmetkârın misafirlerin paltolarını almak için beklediği hol, bilardo masası, art arda iki salon, Çin vazolarındaki bitkiler, şöminelerin üzerindeki bronz heykeller, lambri-lerdeki altın çubuklar, kalın perdeler, geniş koltuklar, bütün bu lüks konuklara gösterilen bir nezaket olarak herkesi çok etkiledi ve yemek salonuna girildiğinde gümüş tabaklarda etlerin bulunduğu masanın, her tabağın önündeki kadehin, dört bir yandaki mezelerin ve ortadaki somonun görüntüsü karşısında bütün yüzler aydınlandı.

İki zengin toprak sahibi, Bayeux vali yardımcısı ve bir Cherbourgluyla birlikte on yedi kişiydiler. Mösyö de Fa-

verges migren nöbeti nedeniyle aralarında olamayan sayın kontes adına özür diledi ve köşelerdeki içi armut ve üzümle dolu dört sepete edilen iltifatların ardından çok önemli olan yeni bir habere, Changarnier'nin İngiltere çıkartmasına geçildi.

Heurtaux bir asker olarak, başrahip Protestanlara kininden dolayı, Foureau da ticari çıkarları için bu çıkartmanın yapılmasını istiyorlardı.

Pécuchet, “Orta Çağ’da yaşarmış gibi düşünüyorsunuz!” dedi.

Marescot, “Orta Çağ iyiydi!” diye ekledi. “Katedrallerimiz...”

“Yine de mösyö aşırılıklara kaçılıyordu!..”

“Olsun, Devrim gerçekleşmeyecekti!..”

İç geçiren başrahip, “Ah! Devrim, işte büyük felaket!” dedi.

“Ama Devrim’e herkes katkıda bulundu! Ve (sayın kont beni bağışlayın) soylular bizzat filozoflarla ittifak yaptı!”

“Ne bekliyordunuz ki? XVIII. Louis vurgunculuğu meşrulaştırdı! O zamandan beri parlamenter rejim bizi ortadan kaldırmaya çalışıyor!..”

Masaya rozbif getirildi, birkaç dakika boyunca çatalların, çenelerin ve şarapların isimlerini tekrarlayan hizmetçilerin parkenin üzerindeki ayak seslerinden başka bir şey duyulmadı: Madeira, Sauterne.

Sohbet Cherbourglu mösyönün sözleriyle yeniden başladı: “Uçurumun kenarında nasıl durulurdu?”

“Atinalılarda,” dedi Marescot, “benzerliklerimiz olan Atinalılarda Solon demokratları seçmen sayısını artırarak alt etti.”

Hurel, “Meclisi feshetmek daha iyi olurdu,” dedi; “bütün kargaşa Paris’ten yayılıyor.”

Noter, “Ademimerkeziyetçilik!” dedi.

Kont, “Hem de geniş çaplı!” diye ekledi.

Foureau'ya göre bölgesel yönetim mutlak hâkim olmalı, hatta uygun görürse yollarını yolculara kullandırmamalıydı.

Terbiyeli tavuk çorbaları, tatlı su ıstakozları, mantarlar, sebzeli salatalar, çayırkuşu kızartmaları peş peşe gelirken en mükemmel vergi sistemi, geniş ölçekli tarımın yararları, ölüm cezasının kaldırılması gibi birçok konu ele alındı; vali yardımcısı zeki bir adamın şu ilginç sözlerini söylemeden edemedi, “Katil beyler önden buyursun!”

Bouvard etrafındaki nesnelerle edilen sözler arasındaki tezat karşısında afalladı, çünkü her zaman sözlerin ortamla uyumlu olduğu, geniş tavanların derin düşünceler için yapıldığı sanılırdı. Yine de tatlı servisi sırasında yüzü kızarmıştı ve meyve tabaklarını bir sis bulutunun içinde hayal meyal görebiliyordu.

Bordeaux, Bourgogne, Malaga şarapları içilmişti... Çevresindekileri iyi tanıyan Mösyö de Faverges şampanya açtırdı. Davetliler seçimlerin başarısı için kadeh tokuşturdular, kahve içmek için sigara salonuna geçtiklerinde saat üçü geçmişti.

Konsolun üstünde duran *Univers* sayılarının arasındaki *Charivari* dergisinin bir karikatürü redingotunun eteğinde bir gözle sonlanan bir kuyruk görünen bir yurttaşı resmediyordu. Marescot'nun bu hususta yaptığı açıklamaya çok gülündü.

Likörlerini yudumlarken sigaraların külleri mobilyaların kapitone kumaşına dökülüyordu. Girbal'i ikna etmek isteyen başrahip Voltaire'e verip veristirdi. Coulon uyukluyordu. Mösyö de Faverges, Chambord'a bağlılığını açıkladı. “Arılar monarşiyi kanıtlar.”

“Karınca yuvaları da Cumhuriyet'i.” Zaten doktor artık kendini koyvermişti.

Vali yardımcısı, “Haklısınız!” dedi. “Yönetim biçiminin pek de önemi yok!”

Pécuchet, “Özgürlük olmazsa olmaz!” diye karşı çıktı.

Foureau, “Onurlu bir adamın özgürlüğe ihtiyacı yoktur,” diye yanıtladı. “Ben nutuk çekmiyorum! Gazeteci değilim! Fransa’nın demir bir yumrukla yönetilmek istediğini savunuyorum!”

Herkes bir kurtarıcı bekliyordu.

Bouvard ve Pécuchet dışarı çıkarlarken Mösyö de Faverges’in Başrahip Jeufroy’a şunları söylediğini duydular:

“İtaat yeniden tesis edilmeli. Otorite tartışılırsa yok olur! İlahi hak, sadece bu geçerli!”

“Kesinlikle sayın kont!”

Ekim güneşinin soluk ışınları koruların arkasına uzanırken nemli bir rüzgâr esiyordu. Ölü yaprakların üzerinde yürürken özgürleşmiş gibi soluk alıp veriyorlardı.

Söyleyemedikleri her şey ağızlarından haykırışlar hâlinde çıktı:

“Ne ahmaklar! Bu ne alçaklık! Böyle bir inatçılık nasıl düşünülebilir? Öncelikle ilahi hak ne anlama geliyor?”

Dumouchel’in dostu olan ve kendilerini estetik konusunda aydınlatan o profesör sorularını bilgece bir mektupla yanıtladı.

İlahi hak teorisini II. Charles döneminde İngiliz Filmer oluşturmuştu.

İşte bu teori:

“Yaratıcı ilk insana dünyanın hükümdarlığını vermişti. Bu hükümdarlık torunlarına aktarıldı ve kralın gücü Tanrı’dan gelir: Bossuet, ‘Onun imgesidir,’ yazar. Ataerkil imparatorlukta tek kişinin hâkimiyetine alışılr. Krallar babalardan yola çıkarak belirlenir.

“Locke bu öğretiyi çürüttü. Her uyruk çocukları üzerinde hükümdarınkiyle aynı haklara sahip olduğu için ataerkil iktidar monarşiden farklıdır. Krallık ancak halkın tercihiyle mevcuttur, hatta tahta çıkma töreninde seçim iki piskoposun kralı işaret ederek soylulara ve halka onu kabul edip etmediklerini sormasıyla kendini gösterir.

“O hâlde güç halktan gelir. Helvetius’a göre ‘istediği her şeyi yapma,’ Vatel’e göre ‘anayasayı değiştirme,’ Glafey, Hotman, Mably, vs.ye göre ‘adaletsizliğe karşı ayaklanma’ hakkı vardır! Aquinolu Thomas halkın kendini bir zorbadan kurtarmasını tavsiye eder. Hatta Jurieu halkın haklı olması bile gerekmediğini ileri sürer.”

Bu önerme karşısında şaşkına dönüp Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi*’ni aldılar. Pécuchet sonuna kadar okudu; ardından gözlerini kapatıp başını arkaya doğru atarak şu çözümlemeyi yaptı:

“İnsanın özgürlüğüne yabancılaştığı bir uzlaşma öneriliyor.

“Halk aynı zamanda kendini doğanın eşitsizliklerine karşı savunmaya girişiyor ve kendini elinde bulundurduğu şeylerin sahibi kılıyor.

“Sözleşmenin kanıtı nerede?

“Hiçbir yerde! Üstelik topluluk hiçbir güvence sunmuyor. Yurttaşlar sadece siyasetle uğraşacaklar. Ama mesleklerin de var olması gerektiğinden Rousseau köleliği öneriyor. Bilimler insan türünü yok ediyor. Tiyatro yoldan çıkarıyor, para lanetli ve devlet ölüm cezası baskısıyla tek bir dini dayatıyor.”

“Nasıl olur?” dediler birbirlerine, “İşte demokrasinin dinî lideri!”

Bütün reformcular onu<sup>1</sup> kopya etmişlerdi, bunun üzerine Morant’ın *Sosyalizmin İncelenmesi*’ni<sup>2</sup> satın aldılar.

İlk bölüm Saint-Simon’un öğretilerini açıklıyordu.

En yukarıda hem papa hem imparator olan *Baba* vardı. Miraslar kaldırılıyor, bütün taşınır ve taşınmaz mallar hiyerarşik olarak işletilecek toplumsal bir fon oluşturunuyordu. Halkın servetini sanayiciler yönetecekti. Ama korkacak bir şey yoktu; lider “en çok seven” kişi olacaktı.

1 Rousseau’yu.

2 *L’Examen du Socialisme*.

Bir şey eksikti, o da kadındı. Dünyanın kurtuluşu kadının gelişine bağlıydı.

“Anlamıyorum!”

“Ben de!”

Bunun üzerine Fourierciliğe yöneldiler.

Bütün felaketler baskıdan kaynaklanıyordu. Çekim merkezi özgür olsa uyum sağlanacaktı.

Ruhumuz on iki temel tutkuyu barındırıyordu: Bu tutkuların beşi bencil, dördü canlıcı, üçü bölüşücüydü. İlk beş tutku bireye, dört tutku gruplara, son üç tutku grupların gruplarına yönelikti; bu grupların tümü bir sarayda yaşayan bin sekiz yüz kişilik bir topluluk olan falanji oluşturacaktı. Arabalar işçileri her sabah taşraya götürüp akşam geri getirecekti. Sancaklar taşınacak, şölenler düzenlenecek, pastalar yenecekti. Bütün kadınlar isterlerse bir koca, bir âşık, diğeri dölleyici olmak üzere üç erkeğe sahip olacaktı. Bekârlar için bayadérisme<sup>3</sup> sistemi oluşturulmuştu.

Bouvard, “Bu bana uyar!” dedi ve uyumlu bir dünyanın düşlerine daldı.

İklimlerin düzenlenmesiyle dünya daha güzel olacak, ırkların kaynaşmasıyla insan ömrü uzayacaktı. Artık yıldırımlara yapıldığı gibi bulutlar yönlendirilecek, şehirleri temizlemek için geceleri yağmur yağacaktı. Gemiler kuzey ışıkları altında çözülen kutup denizlerini aşacaktı, çünkü her şey kutuplardan fışkıran biri erkek, biri dişi iki akışkanın birleşmesiyle oluşuyordu ve kuzey ışıkları gezegenin bir kızışma hâli, bol döl veren bir araçtı. Pécuchet, “Bu beni aşar,” dedi.

Saint-Simon ve Fourier’dan sonra ücret sorunlarına geçtiler.

Louis Blanc işçilerin lehine dış ticaretin kaldırılmasını, Lafarelle makinelere vergi konulmasını, bir diğeri içki vergilerinin azaltılmasını, bir diğeri loncaların yeniden yapılan-

---

3 Falanjlarda bekâr erkeklerin cinsel ihtiyaçlarını karşılayan kadınlar topluluğu.

dırılmasını, bir diğeri de çorba dağıtılmasını istiyordu. Prod-  
hon tek tip bir tarifeyi düşünüyor, devletin şeker tekeli-  
ninde bulundurmasını savunuyordu.

Bouvard, “Sosyalistler hep zorbalık isterler,” diyordu.

“Ama hayır!”

“Evet!”

“Zırvalıyorsun!”

“Sen de beni kışkırtıyorsun!”

Sadece özetlerini bildikleri kitaplar getirttiler. Bouvard  
aldığı birçok notu Pécuchet’ye gösterdi:

“Kendin oku! Bize Essenileri, Moraves Kardeşleri,<sup>4</sup> Para-  
guay Cizvitlerini, hatta hapishaneler rejimlerini örnek göste-  
riyorlar. İkaryalılar<sup>5</sup> öğle yemeklerini yirmi dakikada yiyor,  
kadınlar hastanede doğum yapıyorlarmış; Cumhuriyet’in  
izni olmadan kitap yayımlamak yasakmış.”

“Ama Cabet ahmağın tekidir.”

“Şimdi de Saint-Simon: ‘Gazete yazarları yazılarını bir  
sanayiciler kuruluna sunacaklar.’ Pierre Leroux: ‘Yasa yurt-  
taşları bir hatibi dinlemeye zorlayacak.’ Auguste Comte:  
‘Rahipler gençliği eğitecek, düşünceleri yönlendirecek, üre-  
meyi düzenleme yetkisine sahip olacaklar.’”

Bu belgelere canı sıkılan Pécuchet akşam yemeğinde kar-  
şılık verdi.

“Ütopyacılardan gülünç yanları olduğunu kabul ediyor-  
um, yine de bizim sevgimizi hak ediyorlar. Dünyanın iğ-  
rençliği onları üzüyordu ve onu güzel kılmak için çok acı  
çektiler. Hatırlasana Morüs’ün başı kesildi, Campanella  
yedi kez işkence gördü, Buonarrotti boynunda zincirle gez-  
dirildi, Saint-Simon yoksulluktan öldü, daha onlarca örnek  
var. Huzurlu bir yaşam sürdürebilirlerdi; ama hayır! Kahra-  
manlar gibi başlarını göğe kaldırarak doğru bildikleri yolda  
yürüdüler.

---

4 İlk Hristiyanlar tarzında yaşayan bir tarikat.

5 Etienne de Cabet’nin Amerika’da kurduğu komünün mensupları.



Bouvard, “Dünyanın bir beyefendinin teorileriyle değişeceğini mi sanıyorsun?” diye sordu.

Pécuchet, “Olsun!” dedi. “Bencillikle çürümenin zamanı değil! En mükemmel düzeni arayalım!”

“Demek böyle bir düzeni bulacağınızı düşünüyorsunuz?”

“Elbette!”

“Sen mi?”

Bouvard gülerken omuzları ve karnı uyum içinde sarsılıyordu. Reçelden iyice kızarmış bir hâlde, peçetesi koltuk altında kışkırtıcı bir şekilde tekrarlıyordu:

“Haydi canım! Bak şu işe! Hah! Hah! Hah!”

Pécuchet dışarı çıkarken kapıyı çarptı.

Germaine evin her yanında ona seslendi. Sonunda odasının dibinde mum yakmadan kasketini kaşlarına kadar indirmiş olarak bulundu. Hasta değildi, ama düşüncelere dalmıştı.

Dargınlık bitince incelemelerinde bir temelin, politik ekonominin eksik olduğunu saptadılar.

Arzı ve talebi, sermaye ve kirayı, ithalat ve yasakları araştırdılar.

Bir gece Pécuchet koridorda bir çizmenin gıcırdamasıyla uyandı. Her zaman olduğu gibi sürgüleri gece kendi çekmişti; derin bir uykuya dalmış olan Bouvard’a seslendi.

Yorganlarının altında hiç kımıldamadan beklediler. Gürültü kesilmişti.

Sorular yöneltilen hizmetçiler hiçbir şey duymamışlardı.

Ama bahçelerinde gezinirken parmaklıkların yanındaki bir tarhta bir ayak izini ve çitin iki çubuğunun kırılmış olduğunu fark ettiler. Kuşkusuz üzerlerinden geçilmişti. Kır bekçisine haber vermek gerekiyordu.

Onu belediye binasında bulamayan Pécuchet bakkala gitti. Dükkânın arkasında içenler arasında, Placquevent’in yanında kim vardı? Gorju! Bir burjuva gibi giyinmiş olan Gorju oradakilere ziyafet veriyordu.

Bu karşılaşma anlamlıydı.

Kısa süre sonra İlerleme sorununa giriştiler.

Bouvard bilim alanındaki ilerlemeden kuşku duymuyordu. Ama edebiyatın durumu biraz belirsizdi, refah artıyorsa hayatın görkemi kalmıyordu.

Pécuchet onu ikna etmek için bir kâğıt parçası aldı, “Çaprazlamasına dalgalı bir çizgi çekiyorum, onu katedenler her alçalışında ufku göremeyecekler. Yine de çizgi yükseliyor ve iniş çıkışlarına rağmen onlar zirveye ulaşacaklar. İşte İlerlemenin görüntüsü budur.”

Madam Bordin 3 Aralık 1851’de elinde gazetesiyle geldi.

Halka çağrısı, Meclis’in feshedilişini, milletvekillerinin tutuklanmasını yan yana hızlıca okudular.

Pécuchet’nin benzi solarken Bouvard dul kadını inceliyordu.

“Nasıl olur? Hiçbir şey söylemeyecek misiniz?”

“Ne yapmamı bekliyorsunuz ki?” Ona oturacak bir yer göstermeyi unutmuşlardı. “Ben de sizi eğlendirmek için gelmişim! Bugün hiç de sevimli değilsiniz!” Sonra bu kabalıklarına gücenerek çıktı.

Şaşkınlıktan sesleri kesilmişti. Ardından öfkelerini saçmak üzere köye gittiler.

Onları sözleşmelerin arasında karşılayan Marescot farklı düşünüyordu. Neyse ki Meclis’in gevezeliği sona ermişti. Artık girişimler politikası izlenecekti.

Olaylardan haberi olmayan Beljambe gülüp geçiyordu.

Halde Vaucorbeil’i durdular.

Doktor artık bütün bunları umursamıyordu, “Kendinize haksız yere eziyet ettiniz!”

Foureau yanlarından sinsi bir ifadeyle geçerken, “Demokratlar çökertildi!” dedi; Girbal’in koluna girmiş olan yüzbaşı uzaktan bağırdı, “Yaşasın imparator!”

Ama Petit kendilerine hak vermeliydi. Bouvard cama vurunca öğretmen sınıftan çıktı.

Thiers'in tutuklanmasını çok tuhaf buluyordu. Böylece halkın intikamı alınıyordu, "Ah! Ah! Sayın milletvekilleri şimdi sıra sizde!"

Bulvarlardaki kurşuna dizmeler Chavignolleslülerin onayını aldı. Yenilenlere merhamet etmek yoktu, kurbanlara acımak yoktu! Ayaklananlar alçaklara dönüşüyordu.

Başrahip, "Önce Tanrı'ya, ardından Louis Bonaparte'a şükrederim!" diyordu. "Etrafına en seçkin şahsiyetleri topluyor! Faverges kontu senatör olacak."

Ertesi gün Placquevent onları ziyaret etti.

Bu beyler çok konuşmuşlardı. Onları artık susmaya davet ediyordu.

Pécuchet, "Ne düşündüğümü bilmek ister misin?" dedi. "Burjuvalar acımasız, işçiler kıskanç, rahipler aşağılık olduklarına ve nihayet halk kendi çıkarına dokunulmadıkça hiç sesini çıkarmadığına göre Napoléon iyi yaptı! Halkı süngülesin, ezsin, yok etsin! Adaletsizliği, alçaklığı, tepkisizliği, körlüğü yüzünden bunlar az bile!"

"Şuraya bakın, ilerleme ne palavraymış!" diye düşünen Bouvard, "Politika tam bir pislik!" diye ekledi.

Pécuchet, "Politika bir bilim değil," diye devam etti. "Askerlik sanatı daha iyi, neler olacağı başa gelmeden öngörülebilir. Bu konuya mı el atsak?"

Bouvard, "İstemez kalsın!" diye yanıtladı. "Her şeyden tiksiniyorum. Kulübemizi satıp cehennemin dibine, vahşilerin arasına gidelim!"

"Nasıl istersen!"

Mélie avluda su çekiyordu.

Tahta pompanın uzun bir kolu vardı. Onu aşağı indirmek için iki büklüm oluyor ve mavi çorapları baldırına kadar görünüyordu. Ardından hızlı bir hamleyle sağ kolunu kaldırırken başını biraz çeviriyor ve ona bakan Pécuchet yeni bir şeyler, bir büyü, sonsuz bir haz hissediyordu.





## VII

Hüzünlü günler başladı.

Hayal kırıklığı korkusuyla artık araştırma yapmıyorlardı; Chavignolles sakinleri onlardan uzak duruyor, hoş görülen gazetelerden hiçbir şey öğrenilemiyordu, derin bir yalnızlık, tam bir aylaklık içindeydiler.

Bazen bir kitap açıyor, sonra kapatıyorlardı; neye yarayacaktı ki? Bazı günler bahçeyi temizlemeye karar veriyor, on beş dakikada yoruluyor, bazen çiftliklerini gezmek istiyor, mideleri bulanmış olarak geri dönüyorlardı veya ev işleriyle meşgul olmak istediklerinde Germaine'in yakınmaları karşısında bundan vazgeçiyorlardı.

Müzenin kataloğunu hazırlamak isteyen Bouvard bu bibloların hiçbir değeri olmadığını söyledi.

Çayır kuşu avlamak için Langlois'nın tüfeğini ödünç alan Pécuchet silahın patlaması üzerine az kalsın daha ilk atışta ölecekti.

Böylece beyaz gökyüzü umutsuz bir yüreği tekdüzeliğiyle okşamaya başladığında ağırlaşan taşranın o can sıkıcılığıyla yaşayıp gidiyorlardı. Duvar boyunca yürüyen bir adamın nalın seslerini ya da çatıdan yere düşen yağmur damlalarını dinliyorlardı. Ara sıra camı sıyıran ölü bir yaprak bir tur atıp gidiyordu. Rüzgâr belli belirsiz yas çanlarını iletiyor, ahırın dibinde bir inek böğürüyordu.

Karşı karşıya esniyor, takvimi inceliyor, sarkaçlı saate bakıyor, yemek saatlerini bekliyorlardı. Ufuk hep aynıydı: Karşıda tarlalar, sağda kilise, solda bir kavak ağacı sırası; ağaçların tepeleri sisin ortasında acıklı bir şekilde sürekli sallanıyordu.

Hoş gördükleri alışkanlıkları şimdi hüznün veriyordu. Pécuchet mendilini örtünün üzerine koyma takıntısıyla can sıkıcıydı; piposunu elinden bırakmayan Bouvard iki yana sallana sallana yürüyerek konuşuyordu. Yemekler ya da tereyağının kalitesiyle ilgili tartışmalar çıkıyor, baş başa kaldıklarında farklı şeyler düşünüyorlardı.

Bir olay Pécuchet'yi altüst etmişti.

Chavignolles ayaklanmasından iki gün sonra yaşadığı siyasi hayal kırıklığını düşünerek dolaşırken sık dişbudak ağaçlarıyla kaplı bir yola geldiğinde arkasından birinin bağırdığını duydu: “Dur!”

Bu onu fark etmeden diğer tarafa koşan Madam Castillon'du. Önünde yürüyen bir adam arkasını döndü. Bu Gorju'ydu; Pécuchet'nin bir kulaç ötesinde, bir sıra ağacın arkasında durdular.

Madam Castillon, “Dövüşeceğin doğru mu?” dedi.

Pécuchet onları duymak için çukura doğru süzüldü.

Gorju, “Evet! Dövüşeceğim, bu seni ne ilgilendirir?” diye yanıtladı.

Kadın adamın kollarını sıkarak, “Bu nasıl bir soru!” diye haykırdı. “Ama sevgilim, ya ölürsen! Gitme!” Sözlerinden çok mavi gözleriyle ona yalvarıyordu.

“Beni rahat bırak! Gitmem gerek!”

Kadın öfkeyle güldü.

“Demek öteki izin verdi, öyle mi?”

“Ondan söz etme.” Gorju sıkıdığı yumruğunu havaya kaldırdı.

“Hayır dostum, hayır! Susuyorum, hiçbir şey söylemiyorum!”

İri gözyaşları yanaklarından işlemeli yakalığının fırfırlarına süzülüyordu.

Öğlendi ve güneş sarı buğdaylarla kaplı kırları ısılatıyordu. Epeyce uzakta bir arabanın üstündeki bez hafifçe salınıyordu. Havaya bir uyuşukluk hâkimdi, tek bir kuş ötüşü, tek bir böcek vızıltısı işitilmiyordu. Gorju kestiği bir değneğin kabuğunu kazıyor, Madam Castillon başını kaldırmıyordu.

Zavallı kadın yaptığı fedakârlıkların, ödediği borçların, gelecekle ilgili tasarılarının boşunalığını, lekelenen ismini düşünüyordu. Yakınmak yerine Gorju'ye aşklarının ilk günlerinde her gece kendisiyle buluşmak için samanlığa gidişini hatırlatıyordu, öyle ki bir keresinde hırsız girdiğini sanan kocası pencereden tüfekte ateş etmişti. Mermi hâlâ duvarda duruyordu. “Seni tanıdığım andan beri gözüme hep bir prens gibi yakışıklı göründün. Gözlerini, sesini, yürüyüşünü, kokunu seviyorum!” Alçak sesle de ekledi, “Senin için çıldırıyordum!”

Gururu okşanan Gorju gülümsüyordu.

İki eliyle beline sarılan Madam Castillon başını hayranlıkla geriye atmıştı.

“Sevgilim! Aşkım! Ruhum! Hayatım! Haydi, ne istediğini söyle? Paraysa hallederiz. Sana haksızlık ettim! Canını sıktım! Beni bağışla! Kendine terziden elbiseler sipariş et, şampanyanı iç, âlem yap, her şeye, her şeye razıyım.” Olağanüstü bir çabayla fısıldadı, “Hatta ona bile!.. Yeter ki bana geri dön!”

Gorju kadının düşmesini önlemek için bir elini beline atıp ağzına doğru eğildi. O ise hâlâ, “Sevgilim, aşkım! Tanırım, ne kadar yakışıklısın!” diye mırıldanıyordu.

Çenesi çukurun toprak hizasındaki Pécuchet hiç kımıldamıyor, soluk soluğa onlara bakıyordu.

Gorju, “Zayıflık göstermek yok!” dedi. “Posta arabasını kaçırırsam her şey mahvolur! Çetin bir darbe hazırlanıyor,

ben de içindeyim! Sürücüye bir konyaklı kahve ısmarlamam için bana on sou<sup>1</sup> ver.”

Madam Castillon çantasından beş frank çıkardı, “Bana yakında ödersin. Biraz sabret! Düşünsene felç olduğundan beri! İstersen Croix-Janval şapeline gideriz ve orada sevgilim, Kutsal Meryem’in önünde o ölür ölmez seninle evleneceğime yemin ederim!”

“Haydi canım, kocanın öleceği yok!”

Gorju hafifçe dönüp yürümeye başladığında kadın yetişip onun omuzlarına yapıştı:

“Seninle gelmeme izin ver! Uşağın olacağım! Yanında birisine ihtiyacın olacak! Ama gitme! Beni terk etme! Ölmeyi tercih ederim! Beni öldür!”

Dizlerine kapanıyor, öpmek için ellerini tutmaya çalışıyordu; başlığı, ardından tarağı düştü, kulaklarının altına inen ağarmış kısa saçları dağıldı ve kızarmış gözleri, şişmiş dudaklarıyla hıçkırarak aşağıdan yukarıya ona doğru baktığı sırada öfkelenen Gorju kadını iteledi.

“Haydi ihtiyar, geri çekil! İyi akşamlar!”

Ayağa kalkan Madam Castillon boynundan sarkan altın haçı koparıp ona doğru fırlatırken, “Al! Alçak herif!” diye bağırdı.

Gorju değneğiyle ağaçların yapraklarına dokunarak uzaklaşıyordu.

Madam Castillon ağlamıyordu. Ağzı açık, göz bebekleri sönmüş bir hâlde orada kıpırdamadan durdu, umutsuzluğuyla taş kesilmişti; artık bir insan değil harabeydi.

Pécuchet için tanık oldukları bir dünyanın, tastamam bir dünyanın keşfi gibiydi. Bu dünyada göz kamaştıran ışıltılar, karmakarışık çiçeklenmeler, okyanuslar, fırtınalar, hazineler ve sonsuz derinlikte uçurumlar vardı; içinden bir ürperti ya-

1 1795 yılında resmî para birimi olarak frank kullanılmaya başlandığında dolaşımdan kalkan, bununla birlikte mesleki jargonda 1/20 frankı ifade eden bir terim olarak kullanılan madenî para.



yılsa da önemli değildi! Aşkı düşledi, o kadın gibi aşkı hissetme, Gorju gibi aşkı esinleme tutkusuna kapıldı.

Yine de Gorju'den iğreniyordu ve karakolda onu ele vermemek için kendini çok zorluyordu.

Madam Castillon'un sevgilisinin ince gövdesi, saçlarının şakaklarında eşit kıvrımları, yumağımsı sakalı, zafer kazanmış ifadesi karşısında kendini küçülmüş hissediyordu, oysa kendi saçları kafasına ıslak bir peruk gibi yapışıyor, paltosunun içindeki gövdesi bir yastığa benziyordu, iki köpek dişi eksikti ve yüz ifadesi sertti. Tanrı'nın haksızlık ettiğini düşünüyor, kendini nasipsiz hissediyor ve dostu da artık onu sevmiyordu. Bouvard her akşam onu yalnız bırakıyordu.

Karısının ölümünden sonra başka biriyle evlenmesinin önünde hiçbir engel yoktu; şimdi onu el üstünde tutar, evini çekip çevirirdi. Artık bunu düşünemeyecek kadar yaşlıydı.

Ama Bouvard aynada kendine baktı. Yanakları canlı rengini koruyor, saçları eskisi gibi kıvrımlar oluşturunuyordu, ağzında tek bir dişi bile eksik değildi ve bir kadının ondan hoşlanabileceği düşüncesiyle kendini gencecik hissetti. Hafızasında Madam Bordin belirdi. Onunla ilkin tahıl yığınları yandığında, ikincisi verdikleri akşam yemeğinde, üçüncüsü müzedeki aşk ilanı sırasında olmak üzere yakınlaşmaya çalışmıştı ve son günlerde hiç öfke duymadan üç pazar üst üste ziyarete gelmişti. Bunun üzerine onu baştan çıkarmak için kendine söz vererek birkaç kez evine gitti geldi.

Pécuchet su çekerken gözlemlediği küçük hizmetçiyle sık sık konuşuyordu ve ister koridoru süpürürken, ister çamaşır asarken, ister tencereleri yerleştirirken olsun onu görme mutluluğuna doyamıyor, ergenlik dönemindekine benzer bu gibi heyecanlara şaşıırıyordu. Bir taşkınlaşıp bir bitkinleşiyor ve Gorju'yü sıkıştıran Madam Castillon'un anısı zihnini zorluyordu.

Bouvard'a çapkınların kadınlara yakınlaşmak için nasıl taktikler izlediklerini sordu.

“Onlara hediyeler alınır, restoranda ziyafet çekilir.”

“Çok güzel! Ama sonra?”

“Kadınların kimileri bir kanepeye taşınmak için bayılma numarası yapar, kimileri de mendilini düşürür. En mükemmelleri açıkça randevu verir.” Sonra Bouvard, Pécuchet’in hayal gücünü açık saçık resimler gibi alevlendiren tasvirlerle girdi. “İlk kural söylediklerine inanmamaktır. Azize gibi görünseler de aslında Messalina’dan farkı olmayan kadınlar tanıdım! Her şeyden önce atılganlık gerekir!”

Ama atılganlık her kişiğe uygun değildi. Kararını her gün erteleyen Pécuchet zaten Germaine’in varlığından dolayı çekingen davranıyordu.

Parasını isteyeceğini umarak ona ekstra işler yüklüyor, sarhoş olduğu saatleri kaydediyor, yüksek sesle pis, tembel olduğunu belirtiyordu, nihayet onu kovdurmayı başardı.

Pécuchet artık özgürdü!

Bouvard’ın dışarı çıkmasını büyük bir sabırsızlıkla bekliyor, kapı kapandığında yüreği çarpmaya başlıyordu!

Pencerenin yanında, mum ışığında tek ayaklı bir yuvarlak masada çalışan Mélie ara sıra ipliği dişleriyle koparıyor, ardından iğnenin deliğine takmak için gözlerini kırıştırıyordu.

Öncelikle ne tür erkeklerden hoşlandığını öğrenmek istedi. Yoksa Bouvard’a benzeyenlerden mi? Kesinlikle hayır; zayıfları tercih ediyordu. Ona daha önce âşık olup olmadığını sordu. “Asla!”

Ona yaklaşarak şirin burununu, küçücük ağzını, yüz hatlarını hayranlıkla izliyordu. İltifatlarda bulunuyor ve sağduyulu olmaya teşvik ediyordu.

Ona doğru eğilirken bluzunda yanağını ısıtan hafif bir kokunun yayıldığı beyaz şekilleri fark ediyordu. Bir akşam ensesindeki ince saç tutamlarına dudaklarıyla dokunduğunda iliklerine kadar sarsıldığını hissetti. Bir başka seferinde çenesinin altını öptü, teni öyle yumuşaktı ki ısırmamak için

kendisini zor tuttu. Mélie de ona bir öpücükle karşılık verdi. Oda fırıl fırıl dönüyor, Pécuchet hiçbir şeyi seçemiyordu.

Ona bir çift potin aldı ve sık sık bir kadeh ananas likörü ikram etti.

Yorulmaması için sabah erkenden kalkıp odun kırıyor, şömineyi yakıyor, işi Bouvard'ın ayakkabılarını temizlemeye kadar vardıyordu.

Mélie bayılmadı, mendilini yere düşürmedi. Pécuchet neye karar vereceğini bilemiyor, arzusu arzusunu tatmin etme korkusuyla kabarıyordu.

Bouvard, Madam Bordin'e sürekli kur yapıyordu. Dul kadın onu bedenini biraz sıkan, bir atın koşum takımı gibi gıcırdayan güvercingöğsü rengi ipek bir elbiseyle, uzun altın zinciriyle nazikçe oynayarak ağırılıyordu.

Sohbetleri Chavignolleslüler ya da eskiden Livarot'da mübaşirlik yapan "müteveffa kocası" ile ilgiliydi.

Ardından "gençlik çapkınlıklarını", servetini nasıl edindiğini, Pécuchet'yle bağılılıklarındaki çıkarları öğrenmeye meraklı olan Madam Bordin, Bouvard'ın geçmişiyle ilgili sorular sordu.

Bouvard dul kadının evinin bakımlılığına ve akşam yemeğini orada yediği zaman sofrası takımlarının temizliğine, masanın kuruluşuna hayran kalıyordu. Eski bir Pommard şarabının düzenli aralıklarla yarıda kestiği bir dizi leziz yemekten sonra sıra tatlılara geliyor, uzun süren bir sohbetten sonra kahve içiliyordu ve burun deliklerini şişiren Madam Bordin ince siyah tüylerle hafifçe gölgelenen etli dudaklarını fincana daldırıyordu.

Bir gün dekolte bir elbiseyle belirttiğinde omuzları Bouvard'ı büyüledi. Kadının önündeki küçük bir iskemlede otururken ellerini onun kollarında gezdirmeye başladı. Dul kadın öfkeleni. Bouvard bir daha böyle bir girişimde bulunmasa da yuvarlaklıklarının enginliğini ve harikulade kıvamını hayalinde canlandırıyor.

Mélie'nin hazırladığı yemeklerden tiksindiği bir akşam Madam Bordin'in salonuna girdiğinde derin bir sevinç duydu. Yaşaması gereken yer burasıydı!

Lambanın pembe bir kâğıtla kaplanmış küresinden huzur veren bir ışık yayılıyordu. Ateşin yanında oturan dul kadının bir ayağı elbisesinin dışına taşıyordu. İlk sözlerden sonra sohbet kesildi.

Yine de Madam Bordin gözleri yarı kapalı, baygın bir ifadeyle ısrarla ona bakıyordu.

Bouvard kendini tutamadı! Parkenin üzerinde diz çökerek, "Sizi seviyorum! Evlenelim!" diye mırıldandı.

İlk başta soluğu kesilen Madam Bordin, ardından masum bir ifadeyle şaka yaptığını söyledi; kuşkusuz onlarla alay edeceklerdi, bu hiç de makul değildi. Bu evlilik teklifi onu şaşırtıyordu.

Bouvard karşı çıkarak kimsenin onayına ihtiyaçları olmadığını söyledi. "Sizi engelleyen nedir? Çeyiz sandığı mı? Çamaşırlarımıza aynı B harfleri damgasını vuruyor! İsimlerimizin baş harflerini birleştireceğiz."

Bu akıl yürütme dul kadının hoşuna gitti. Ama ay sonuna kadar karar vermesini engelleyen önemli bir işi vardı. Bouvard inledi.

Bir fener taşıyan Marianne'ın eşliğinde onu yolcu etme inceliğini gösterdi.

İki dost tutkularını birbirlerinden gizlemişlerdi.

Pécuchet hizmetçi kızla ilişkisini hâlâ saklamayı düşünüyordu. Bouvard karşı çıkarsa kızı Cezayir'de bile olsa, hayatın pahalı olmadığı bir yere götürecek! Ama aşkının tutkusuyla sonuçları hiç hesaplamadığından bu varsayımlar nadir olarak aklına geliyordu.

Bouvard müzeyi yatak odası yapmayı planlıyordu; Pécuchet reddederse karısının evinde oturacaktı.

Ertesi hafta bir öğleden sonra tomurcuklar açılmaya başlarken Madam Bordin'in bahçesindeydiler. Bulutların ara-

sında geniş mavi boşluklar vardı; dul kadın birkaç menekşe koparmak için eğildi ve onları Bouvard'a uzatırken:

“Madam Bouvard’dan selamlar,” dedi.

“Nasıl? Bu gerçek mi?”

“Kesinlikle öyle.”

Kadını kollarının arasına almak istese de Madam Bordin onu iteledi.

“Bak sen, ne adam ama!” Ardından ciddileşti ve yakında ondan kendisi için bir lütufta bulunmasını isteyeceğini söyledi.

“Size söz veriyorum!

Evlilik sözleşmesini bir sonraki perşembe imzalamaya karar verdiler.

Son ana kadar kimse hiçbir şey bilmemeliydi.

“Anlaştık!”

Sonra bir karaca gibi hafiflemiş olarak bakışlarını göğçe çevirip dışarı çıktı.

Pécuchet aynı günün sabahı hizmetçisi sevgisine karşılık vermezse ölmeyi düşünmüş ve karanlığın kendisine cesaret vereceğini umarak onunla mahzene inmişti.

Mélie birçok kez yukarı çıkmak istedi, ama Pécuchet şişeleri saymak, tahtaları seçmek ya da fiçilerin diplerini görmek için onu alıkoyuyor, bu işler uzun zaman alıyordu.

Kız mahzen penceresinin ışığı altında göz kapaklarını indirmiş, dudağının bir ucunu hafiften kaldırmış, karşısında dimdik duruyordu.

Pécuchet aniden, “Beni seviyor musun?” dedi.

“Evet, sizi seviyorum.”

“Tamam o zaman, bunu bana kanıtla!”

Sonra sol koluyla onu kavrarken, diğer eliyle korsesini çözmeye başladı.

“Bana bir kötülük mü yapacaksınız?”

“Hayır küçük meleğim! Sakın korkma!”

“Ya Mösyö Bouvard...”

“İçin rahat olsun, ona hiçbir şey söylemeyeceğim!”

Arkada bir çalı çırpı yığını vardı. Kız memeleri gömleğinden taşmış, başı geride kendini yere bıraktı, ardından bir koluyla yüzünü sakladı, bir başkası olsa hiç deneyimsiz olmadığını anlardı.

Az sonra Bouvard akşam yemeği için geldi.

Herkes kendini ele vermekten korktuğu için yemek sessizce yendi; Mélie her zaman olduğu gibi kayıtsız bir ifadeyle servis yapıyordu, Pécuchet onunla göz göze gelmemek için bakışlarını kaçırıyor, duvarlara bakan Bouvard ise tadilatı düşünüyordu.

Bir hafta sonra perşembe günü öfkeyle eve döndü.

“Şıllık karı!”

“O da kim?”

“Madam Bordin.”

Sonra çılgınlığını onunla evlenmek isteyecek kadar ileri götürdüğünü anlattı; ama on beş dakika önce Marsecot’da her şey bitmişti.

Çeyiz olarak Ecalles’i istemişti, ama çiftlik gibi orası da kısmen bir başkasının parasıyla alındığı için dilediği gibi kullanması mümkün değildi.

“Elbette!” dedi Pécuchet.

“Ben de ona istediği bir lütufta bulunmaya söz verecek kadar ahmaklaşmıştım! İsteddiği yer orasıymış! İnatlaştım; çünkü beni seviyorsa boyun eğdi!” Dul kadın tam tersine öfkelenip hakaretler yağdırmış, vücut yapısını, şiş göbeğini yerden yere vurmuştu. “Şiş göbek mi? Söylesene o kadar göbekli miyim?”

Bu arada birkaç kez dışarı çıkmış olan Pécuchet bacaklarını aralayarak yürüyordu.

Bouvard, “Ağrın mı var?” diye sordu.

“Evet, evet! Ağrım var!”

Kapıyı kapatan Pécuchet epeyce tereddüt ettikten sonra bilmediği bir hastalığa yakalandığını itiraf etti.

“Sen mi?”

“Evet ben!”

“Ah! Zavallı dostum! Kimden kaptın?”

Yüzü daha da kızaran Pécuchet daha alçak bir sesle:

“Ancak Mélie’den olabilir!” dedi.

Bouvard afalladı.

İlk işleri genç kızı işten çıkarmak olmalıydı.

Mélie saf bir ifadeyle itiraz etti.

Yine de Pécuchet’nin durumu ciddiydi; ama yaptığı alçaklığın utancıyla doktora gitmeye cesaret edemiyordu.

Bouvard, Barberou’ya başvurmayı düşündü.

Yazışarak tedavi edecek bir doktora göstermesi için hastalığın ayrıntılarını ona gönderdiler. Konunun Bouvard ile ilgili olduğunu sanan Barberou pek gayretli davrandı ve yaşlı çapkın diye hitap ederek onu kutladı.

Pécuchet, “Benim yaşımda çok berbat bir durum! Öyle değil mi? Bunu bana neden yaptı?” diyordu.

“Senden hoşlanmış.”

“Beni uyarmalıydı.”

“Tutku mantık dinler mi?” Bouvard da Madam Bordin’den yakınmaya devam ediyordu.

Onu sık sık Ecalles’in önünde Marescot’yla birlikte Germaine ile sohbet ederken görmüştü, bir avuç toprak için onca entrika!

“Açgözlünün teki! Başka türlü açıklanamaz!”

Bu minval üzere küçük salondaki şöminenin yanında hayal kırıklıklarını eveleyip gevelemeyi sürdürüyorlardı.

Pécuchet ilaçlarını alırken, Bouvard piposunu tüttürürken kadınlar hakkında sohbet ediyorlardı.

“Tuhaf bir ihtiyaç, aslında bir ihtiyaç mı? Erkekleri suça, kahramanlığa, alıklığa sürükler. Bir eteğin altında cehennem, bir öpücüğün altında cennet. Kumru civıltısı, yılanın kıvrılması, kedinin pençesi, denizin vefasızlığı, ayın değişkenliği.” Kadınlar hakkında klişeleşmiş bütün sözleri ettiler.

Dostluklarını bir kadınla ilişki kurma isteği askıya almıştı. Vicdan azabı duydular. “Artık kadın yok, öyle değil mi? Onlarsız yaşayalım!” Sonra yürekleri sızlayarak birbirlerine sarıldılar.

Kadınların yerine başka şeyler koymak gerekiyordu. Bo-  
uvar, Pécuchet iyileştikten sonra hidroterapinin kendilerine iyi geleceğini düşündü.

Genç hizmetçi gider gitmez geri dönen Germaine her sabah küveti koridora taşıyordu.

Vahşiler gibi çırlıçıplak soyunan iki dost birbirlerine büyük kovalarla su atıyor, ardından odalarına koşuyorlardı. Onları parmaklıkların arasından görenler utançlarından neye uğradıklarını şaşırdılar.





## VIII

Uyguladıkları rejimden memnun kalınca kendilerini jimnastikle güçlendirmek istediler.

Amoros'un el kitabını alıp resimleri incelediler.

Çömelmiş, sırtüstü yatmış, ayakta duran, bacaklarını kıvıran, kollarını iki yana açan, yumruklarını gösteren, ağırlıkları kaldıran, direklere binen, merdivenleri tırmanan, trapezlerde sıçrayan bütün bu genç çocuklar, böyle bir güç ve çeviklik gösterisi iştahlarını kabarttı.

Yine de jimnastiğin önsözde tasvir edilen ihtişamı karşısında üzüntüye kapılmışlardı. Çünkü takımlar için bir holle-ri, yarışlar için bir hipodromları, yüzmek için bir havuzları, otuz iki metre boyundaki “şan dağı” denen yapay tepeleri asla olamayacaktı.

İçi kırıla doldurulmuş tahta bir akrobasi atı pahalıya gelecekti, bundan vazgeçtiler; bahçede yıkılmış vaziyette duran ıhlamur ağacını yatay direk olarak kullandılar ve bir ucundan diğerine kadar yürümekte ustalaştıklarında ağaç sıralarından bir desteği alıp dikey direk olarak yere diktiler. Pécuchet tepeye kadar tırmandı. Bouvard ise kayıyor, sürekli düşüyordu, sonunda bu işten vazgeçti.

“Ortosometik sopaları”, yani iki iple bağlanmış süpürge saplarını daha çok sevdiler. Bu saplardan biri koltuk altından, diğeri bileklerden geçiriliyordu; Bouvard saatler boyunca çenesini kaldırmış, göğsünü öne çıkarmış, dirseklerini vücuduna bitirtirmiş olarak bu aleti kullanıyordu.

Halterleri olmadığından arabacı onlara tornada dişbudak ağacından şişe ağız şeklinde sonlanan kelle şekerlerine benzer dört parça çekti. Bu lobutları sağa, sola, öne, arkaya getirip götürmek gerekiyordu, ama çok ağır oldukları için bacaklarını kıracak gibi tehlikeli biçimde ellerinden kayıyordu. Olsun, lobutlarından vazgeçmiyor, çatlamalarından endişelenerek onları her akşam balmumu ve bir kumaş parçasıyla ovuyorlardı.

Ardından çukurlar aramaya başladılar. Kendilerine uygun bir çukur bulduklarında ortasına uzun bir sıruk dayıyor, sol ayaklarıyla üzerinden öbür tarafa atlıyor ve bu egzersize devam ediyorlardı. Arazi düz olduğundan onları uzaktan fark eden köylüler kendi kendilerine ufukta sıçrayıp duran bu iki olağandışı nesnenin ne olduğunu soruyorlardı.

Sonbahar geldiğinde salon jimnastiğine başladılar; bu onların canlarını sıktı. Salıncakları ya da XIV. Louis döneminde Saint-Pierre başrahibi tarafından tasarlanan ve her yöne doğru salınan koltukları neden yoktu? Bu koltuk nasıl yapılmıştı, nereden bilgi edinebilirlerdi? Dumouchel onlara yanıt vermeye bile tenezzül etmedi.

Bunun üzerine fırına bir kol kaldıracı yerleştirdiler. Tavana vidalanmış iki makaradan her ucunda bir tokmak bulunan bir ip geçiyordu. Bu tokmakları tutar tutmaz biri ayaklarıyla yeri itiyor, diğeri kollarını zemin düzeyine indiriyordu; biri ağırlığıyla ötekini çekerken diğeri ipi hafifçe gevşeterek bu kez kendisi yükseliyordu; daha beş dakika geçer geçmez kollarından bacaklarından ter damlaları akıyordu.

El kitabının tavsiyelerine uymak için iki ellerini de iyi kullanmayı denediler ve bunun için geçici olarak sağ ellerini hiç kullanmayacak kadar ileri gittiler. Daha fazlasını da yaptılar: Amoros egzersizler sırasında ne söyleyeceklerini de belirtiyordu; böylece Bouvard ve Pécuchet yürürken 9. Marsı söylüyorlardı: “Bir kral adil bir yeryüzünde bir değerdir.” Göğüs kaslarını çalıştırırken:

“Dostlar taç ve şan,” vs.

Koşarken:

Ürkek hayvanı bize bırakın!  
Hızlı geyiği yakalayalım!  
Evet! Başaracağız!  
Koşalım! Koşalım! Koşalım!

Köpeklerden daha hızlı solurken seslerinin gürültüsüyle canlanıyorlardı.

Jimnastiğin can kurtarmanın bir yolu olması onları coşturuyordu.

Ama çuvallarda çocukları taşımayı öğrenmek için çocuk gerekirdi. Öğretmenden kendilerine birkaç öğrenci göndermesini rica ettiler. Petit ailelerin bu duruma öfkeleneceklerini söyleyerek onları reddetti. Yaralıları yardım etme deneyimlerine giriştiler. Biri bayılmış gibi yapıyor, diğeri her türlü önlemi alarak onu el arabasında taşıyordu.

Askerî tırmanışlara gelince yazar yalı yardan çıkarak Fécamp'a hücum etmiş yüzbaşının Bois-Rosé olarak adlandırdığı merdiveni öğütlüyordu.

Kitaptaki resimden yararlanarak bir halatı küçük sopalarla donatıp hangarın altına bağladılar.

Biri ilk sopaya binip üçüncü sopayı kavradığında bacaklar dışarı doğru açılıyor, böylece az önce göğüs hizasında olan diğeri kalçalarının altına iniyordu. Yeniden doğruluyor, dördüncü sopa kavranıyor ve böyle devam ediliyordu. Bellerini kıvıra kıvıra ilerlemelerine rağmen ikinci basamağa ulaşamadılar.

Belki de Bonaparte'ın askerlerinin Fort-Chambray saldırısında yaptıkları gibi taşları elleriyle kavrasalar daha az zorlanacaklardı ve Amoros'un eğitim merkezinde bunu yapabilmek için bir kulesi vardı. Yıkıntı hâlindeki duvar kulenin işini görebilirdi, ona doğru hamle yaptılar.

Ama ayağını bir delikten çok hızlı çeken Bouvard korktu ve başının döndüğünü hissetti.

Pécuchet sorunun yöntemlerinde olduğunu söyledi: Parmak kemiklerini ihmal etmişlerdi, ilkeleri yeniden uygulamak gerekiyordu.

Birbirlerini teşvik etme çabaları boşunaydı. Pécuchet gururunu okşamak ve kendine güvenini ortaya koymak için cambaz ayaklıkları taktı.

Doğa âdeta onu bunun için yaratmıştı, çünkü ayaklıkları hemen büyük bir ustalıkla kullanmaya başladı, yerden yaklaşık bir buçuk metre yukarıda dengesini koruyor, gezintiye çıkmış devasa bir leylek gibi bahçeyi arşınılıyordu.

Bouvard pencereden onun sendelediğini, ardından kırılan sıırıkları ve düşüşünü hafifleten fasulyelerin üzerine yığıldığını gördü. Onu topraklara bulanmış, burnu kanamış, benzi solmuş bir hâlde ayağa kaldırdılar. Pécuchet fıtığının çıktığını sanıyordu.

Jimnastik hiç kuşkusuz onların yaşındakilere uygun değildi; vazgeçtiler. Bir kaza geçirmek korkusuyla yerlerinden kımıldamaya cesaret edemiyor, gün boyunca başka meşgalelere dalıp müzede oturuyorlardı.

Alışkanlıklardaki bu değişiklik Bouvard'ın sağlığını etkiledi. Çok hantallaştı, yemeklerden sonra bir kaşalot gibi soluyordu, zayıflamak isteyip daha az yedi ve zayıfladı.

Kendini çökmüş hisseden Pécuchet'nin de kaşıntıları ve boğazında lekeler vardı. "Sağlığımız bozuluyor, sağlığımız bozuluyor," diyorlardı.

Bouvard bedenlerini güçlendirmek için hana gidip birkaç şişe İspanyol şarabı seçmeyi düşündü.

Dışarı çıktığı sırada Marescot'nun kâtibi ve üç kişi Beljambe'a ceviz bir masa taşıyorlardı; "Mösyö" masa mükemmel bir şekilde götürüldüğü için çok teşekkür ediyordu.

Böylece Bouvard yeni moda ruh çağırma masalarını görmüş oldu. Kâtipler şakalaştı.

Bu sırada bütün Avrupa'da, Amerika'da, Avustralya'da ve Hindistan'da milyonlarca ölümlü vakitlerini ruh çağırma

masalarının başında geçiriyor ve kanaryaları peygamberleştirmenin, enstrümansız konser vermenin, sümüklüböcekler aracılığıyla haberleşmenin yolunu buluyorlardı. Bu palavralara ciddiyetle yer veren basın halkın inancını pekiştiriyordu.

Kötü ruhlar Faverges Şatosu'na gelmiş, oradan da köye yayılmışlardı. Onları özellikle noter araştırıyordu. Bouvard'ın kuşkuculuğu karşısında afallayınca iki dostu bir ruh çağırma gecesine davet etti.

Bu bir tuzak mıydı? Madam Bordin de orada olacaktı, bu yüzden Pécuchet yalnız gitti.

Davetliler arasında belediye başkanı, vergi memuru, yüzbaşı, diğer burjuvalar ve eşleri, Madam Vaucorbeil ve gerçekten de Madam Bordin vardı; ayrıca Madam Marescot'nun kır saçları 1830 modasına göre kıvrımlar hâlinde omuzlarına dökülen, biraz kuşku uyandıran eski öğretmeni de gelmişti. Bir koltukta mavi bir ceket giymiş küstah tavırlı Parisli bir kuzen oturuyordu.

İki bronz lamba, antika bir etajer, piyanonun üzerindeki çiçek süslü romanslar ve büyük çerçeveler içindeki küçücük sulu boya resimler Chavignolleslülere hep şaşırtırdı. Ama o akşam bütün gözler birazdan denenecek olan ve bir gizem barındıran nesneler gibi dikkat çeken maun masanın üzerindeydi.

On iki davetli ellerini uzatıp küçük parmakları birbirine değecek şekilde masanın etrafına yerleşti. Tek duyulan sarkaçlı saatin salınımıydı. Yüzlerde derin bir ilginin izleri vardı.

On dakika sonra birçoğu kollarının karıncalandığından şikâyet etti. Pécuchet huzursuzdu.

Yüzbaşı, Foureau'ya, "Kolumu itiyorsunuz!" dedi.

"Kesinlikle hayır!"

"Evet!"

"Mösyö!"

Noter onları yatıştırdı.

Kulak kabartmaya devam ettiklerinden tahta gıcırıtları duyduklarını sandılar. Yanılsama! Hiçbir şey kımıldamıyordu.

Geçen gün Aubert ve Lormeau aileleri geldiğinde özellikle Beljambe'nin masası ödünç alınmış ve her şey yolunda gitmişti! Ama bu masa inat ediyordu... Neden?

Kuşkusuz halı bu işi engelliyordu. Bunun üzerine yemek salonuna geçildi.

Seçilen geniş yuvarlak bir masanın etrafına Pécuchet, Girbal, Madam Marescot ve kuzeni Mösyö Alfred oturdu- lar.

Tekerlekleri olan yuvarlak masa sağa doğru kaydı, masadakiler parmaklarını kımıldatmadan masanın hareketini izlediler, ardından masa kendiliğinden iki kez daha döndü. Herkes afalladı.

Bunun üzerime Mösyö Alfred yüksek sesle, "Ey ruh, kuzinimi nasıl buluyorsun?" dedi.

Yavaşça sallanan masadan dokuz darbe yankılandı.

Rakamları harflere çeviren bir broşüre göre bunun anlamı "çekici" idi. Bravo sesleri yükseldi.

Ardından Madam Bordin'e takılan Marsecot ruhtan onun kaç yaşında olduğunu söylemesini istedi.

Masanın ayağı beş kez inip kalktı.

Girbal, "Nasıl olur? Beş yaşında mı?" diye haykırdı.

Foureau, "Onluklar sayılmıyor," diye karşılık verdi.

İçinden öfkelenen dul kadın gülümsedi.

Alfabe karmaşık olduğu için diğer soruların yanıtlarını tam olarak alamadılar. Ruh çağırma tahtası daha uygundu. Madam Laverrière bundan XII. Louis, Clémence Isaure, Franklin, Jean-Jacques Rousseau vesairenin doğrudan yazışmalarını günlüğüne not etmek için yararlanmıştı. Bu araçlar Aumale Sokağı'nda satılıyordu; Mösyö Alfred bir tane göndereceğine söz verdi, ardından öğretmene,

"Ama on beş dakikalığına biraz piyano, öyle değil mi? Bir mazurka!" dedi.

İki blok akor titreşti. Mösyö Alfred kuzininin beline sarıldı, bir süre gözden kaybolduktan sonra geri geldiler. Geçerken kapılara sürtünen elbisenin esintisiyle serinlemişlerdi. Madam Marescot başını geriye atıyor, kolunu çeviriyordu. Birinin zarafeti, diğerinin çevik hamleleri hayranlıkla izleniyordu. Gördüklerine şaşırان Pécuchet atıştırmalıkları beklemeden ayrıldı.

“Ama gözlerimle gördüm!” diye tekrarlaması boşunaydı. Bouvard olan bitene inanmasa da denemeyi kabul etti.

On beş gün boyunca öğleden sonralarını karşılıklı oturup ellerini bir masanın, ardından bir şapkanın, bir sepetin, tabakların üzerinde tutarak geçirdiler. Bütün bu nesnelerin hiçbirini kıımıldamadı.

Yine de ruh çağırma olgusuna kesinlikle inanılabiliirdi. Sıradan insanlar bunu ruhlara, Faraday sinirsel faaliyetin uzamasına, Chevreuil çabaların bilinçsizliğine bağlıyordu. Belki de Ségouin’in benimsediğı gibi kişilerin bir araya gelmesiyle oluşan bir itkidен, manyetik bir akımdan kaynaklanıyordu.

Bu varsayım karşısında düşlere dalan Pécuchet kütüphanesinden Montacabère’in “Manyetizmacının Rehberi” kitabını alıp dikkatle okudu ve teoriyi Bouvard’a öğretti.

Bütün canlılar yıldızların etkisine maruz kalıp bu etkiyi iletiyorlardı. Bu özellik mıknatısınkine benziyordu. Bu gücü yönlendirerek hastalar iyileştirilebiliirdi, işte ilke buydu. Bilim Mesmer’den beri gelişmişti, ama her zaman en önemli olan akışkanı boşaltmak ve ilk işlevi uyutmak olan el ve parmak hareketlerini gerçekleştirmekti.

Bouvard, “Tamam o zaman, beni uyut!” dedi.

Pécuchet, “Bu imkânsız,” diye yanıtladı. “Manyetik etkiye maruz kalmak ve onu iletmek için inanç kaçınılmazdır.”

Ardından Bouvard’a şöyle bir bakarak, “Ah! Çok yavaş!” dedi.

“Nasıl?”

“Evet, biraz pratik yapmak isteseydin, senin gibi bir manyetizmacı parmakla gösterilirdi.”

Çünkü nazik bir yaklaşım, güven veren güçlü bir yapı, sağlam bir ahlak gibi gerekli her tür özelliğe sahipti.

Kendisinde gözlemlenen bu yetenek Bouvard'ın gurunun okşadı. Sinsice Montacabère'in kitabına gömüldü. Ardından kulağında kendisini sağırılaştıran uğultular olan Germaine'e öylesine:

“Manyetizmayı denesek mi?” diye sordu.

Yaşlı kadın reddetmedi. Bouvard önüne oturup iki başparmağını ellerinin arasına aldı, hayatı boyunca başka hiçbir şey yapmamış gibi bakışlarını ona dikti.

Topuklarının altında ayak tandırı olan yaşlı kadın boyununu esnetmeye koyuldu, gözleri kapandı ve hafifçe horlamaya başladı. Onu merakla izledikleri bir saatin sonunda Pécuchet alçak sesle:

“Ne hissediyorsunuz?” dedi.

Germaine uyandı.

Kuşkusuz daha sonra kendini toplayacaktı.

Bu başarının kendilerini cesaretlendirmesiyle hekimlik uygulamalarına güvenle yeniden başladılar, kaburgalarının arası ağrıyan kilise görevlisi Chamberlan'ı, midesi rahatsız olan duvarcı Migraine'i, köprücük kemiğinin altındaki bezi beslemek için et yakısı gereken Varin Ana'yı, meyhanelerin etrafında dolanan gut hastası Lemoine Baba'yı, bir veremliyiyi, bir yarı felçliyi, daha birçoklarını, nezlelileri, derisindeki yarık ve çatlaklar olanları tedavi ettiler.

Hastalığı teşhis ettikten sonra bakışlarıyla birbirlerine küçük akımla mı yoksa büyük akımla mı, yukarı doğru mu aşağı doğru mu, enlemesine mi boylamasına mı, iki, üç, hatta dört parmakla mı müdahale edeceklerini soruyorlardı. Biri yorulduğunda yerini diğeri alıyordu. Ardından eve döndüklerinde gözlemlerini tedavi günlüğüne kaydediyorlardı.

Yumuşak tavırları herkesi cezbedi. Yine de Bouvard'ı tercih ediyorlardı; eski bir uzun yol kaptanı olan Barbey



Baba'nın kızı Barbée'yi iyileştirdikten sonra ünü Falaise'e kadar yayıldı.

Barbée kafasının arkasında bir çivi varmış gibi hissediyor, boğuk bir sesle konuşuyor, sıklıkla günlerce yemek yemiyor, ardından alçı ve kömür kemiriyordu. Hıçkırıklarla başlayan sinir nöbetleri bir gözyaşı seliyle sonlanıyordu. Bitki çaylarından yakılara kadar her şey denendiğinden bezginliğe kapılıp Bouvard'ın teklifini kabul etmişti.

Hizmetçi kadını gönderip sürgüleri çektikten sonra yumurtalıklarına bastırarak karnını ovamaya başladı. İç çekişler ve esnemelerle bir rahatlama hâli belirdi. Bouvard'ın bir parmağını burnunun üstüne, kaşlarının arasına koymasıyla kız aniden hareketsiz kaldı. Kolları kaldırıldığında düşüyordu; başı istenen konumdaydı ve kasılganlı bir hareketle titreyen yarı kapalı göz kapaklarının arasından yavaşça yuvarlanan göz küreleri görünüyordu, ardından küreler köşelerde sabitlendi.

Bouvard ağrısı olup olmadığını sorduğunda kızın yanıtı hayır oldu; şimdi ne hissediyordu? Bedeninin içini yokluyordu.

“Ne görüyorsunuz?”

“Bir kurtçuk.”

“Onu öldürmek için ne yapmalı?”

Kızın alnı kırıştı:

“Bir çözüm arıyorum... yapamam, yapamam.”

İkinci seansta ısırgan otu haşlaması, üçüncü de kedi otu içti. Seyrelmeye başlayan nöbetler sonunda bitti. Bu gerçekten bir mucizeydi.

Parmağın burunla teması başkalarında başarılı olmadı, uyku hâli yaratmak için bir Mesmer küveti yapmayı düşündüler. Pécuchet şimdiden eğe talaşı toplamış ve yirmi kadar şişeyi temizlemişti, ama bir tedirginlik onu durdurdu. Hastalar arasında kadınlar da olacaktı.

“Peki şiddetli bir erotizm nöbetine girerlerse ne yapacağız?”

Bu sorun Bouvard'ı durdurmadı; ama dedikodu ve şantajlar yüzünden en iyisi vazgeçmekti. Bir armonikayla yetindiler ve onu evlere götürdüler, çocuklar buna seviniyordu.

Migraine'in iyice kötüleştiği bir gün armonikalarını da götürdüler. Billursu sesler onu çileden çıkardı; ama Deleuze yakınmalardan tedirgin olmamayı öğütüyordu; armonika devam etti.

“Yeter! Yeter!”

Bouvard, “Biraz daha sabredin,” diye yanıtladı.

Pécuchet cam levhalara daha hızlı vuruyor, enstrüman titreşiyor ve zavallı adam çılgık atıyordu, gürültüleri duyan doktor içeri girdi:

Onları yine müşterilerinin başında görünce öfkelenerek, “Nasıl olur, yine mi siz?” diye haykırdı.

Manyetik akım sistemlerini anlattılar. Bunun üzerine doktor ağzına geleni söyledi, bunlar hokkabazlıktı ve etkileri hayal gücünden kaynaklanıyordu. Bununla birlikte hayvanlara da manyetik akım uygulanıyor, Montacabère de bunu doğruluyordu ve Mösyö Fontaine dişi bir aslana manyetik etkiyi aktarmayı başarmıştı. Dişi aslanları yoktu, ama tesadüf karşılarına başka bir hayvan çıkardı.

Ertesi sabah altıda bir köylü umutsuz bir durumdaki bir inek için çiftliğe çağrıldıklarını bildirdi.

Hemen oraya koştular.

Elma ağaçları çiçeklenmişti ve avludaki otlar doğan güneşin altında buğularını yayıyordu. Göletin yanında bir tarafına çarşaf örtülmüş bir inek üzerine atılan kova kova suların altında böğürüyordu ve aşırı şişmiş bedeniyle bir su aygırına benziyordu.

Kuşkusuz yoncalıkta otlarken zehirlenmişti. Veteriner gelemediği ve şişler için söylenen sözleri bilen bir arabacı rahatını bozmak istemediği için Gouy Baba ve Ana üzülüyorlardı; ama kütüphaneleri meşhur olan bu beyler bu şişkinliğin sırrını biliyor olmalıydılar.

Kollarını sıvadıktan sonra biri boynuzların önüne, diğeri sağrıya yerleşti. Büyük çabalar ve çılgınca hareketlerle hayvanın üstüne akışkan selleri boşaltmak için parmaklarını aralıyorlar; çiftçi, karısı, çocukları, komşular onlara neredeyse ürkerek bakıyorlardı.

Karnından gelen gurultu sesleri bağırsakların dibine kadar yayıldı. Hayvan gaz çıkardı. Bunun üzerine Pécuchet:

“Bu umuda açılan bir kapı, belki umuda giden yolun sonu,” dedi.

Yolun sonu göründü, umut bir güllenin gücüyle patlayan sarı maddeler birikintisinden fışkırdı. Derisi gevşeyen hayvanın şişleri indi. Bir saat sonra da iyileşti.

Kuşkusuz bu hayal gücünün etkisi değildi. Demek akışkanın özel bir niteliği vardı. İçinden alınacağı nesnelerin içine etkisi zayıflamadan hapsedilebiliyordu. Bu özellik sayesinde hastaların yanına gitmeye gerek kalmıyordu. Bu yöntemi benimseyip hastalarına manyetik etki aktarılmış jetonlar, mendiller, sular, ekmekler gönderdiler.

Ardından araştırmalarına devam ederken elle manyetik akım iletme yöntemini bırakıp Puységur sistemine geçtiler. Bu sistemde manyetizmacının yerini gövdesine bir ip sarılan yaşlı bir ağaç alıyordu.

Kulübenin yanındaki armut ağacı özellikle bu iş için dikilmiş gibi görünüyordu. Birçok kez sıkı sıkı sarılarak ağacı bu işe hazırladılar. Altına bir bank yerleştirildi. Müdavimleri oraya oturuyor ve mükemmel sonuçlar alınıyordu, bunun üzerine Vaucorbeil'i alt etmek için onu bölgenin hatırı sayılır şahsiyetleriyle birlikte davet ettiler.

Herkes geldi.

Germaine efendilerinin geleceğini söyleyip özür dileyerek onları küçük salona aldı.

Ara sıra bir zil sesi işitiliyordu. Gelenler başka odalara alınan hastalardı. Davetliler dirsekleriyle birbirlerini dürterek tozlu pencereleri, lambrilerin üzerindeki lekeleri, kabarmış

boyaları gösteriyorlardı ve her yanında ölü ağaçlar bulunan bahçenin hâli içler acısıydı! Duvardaki yarığın önünde duran iki çubuk meyve bahçesinin görüntüsünü kapatıyordu.

Pécuchet yanlarına geldi:

“Beyler, emrinizdeyim!”

Dipteki armut ağacının altına birçok kişi oturmuştu.

Sakalsız Chamberlan bir rahip gibi dik yakalı parlak yün kumaştan bir redingot giymiş, başına deri bir takke takmıştı ve kaburgalarının arasındaki ağrının etkisiyle ürperiyordu; mide ağrıları hâlâ süren Migraine yüzünü buruşturuyordu. Varin Ana köprücük kemiğinin altındaki şişliği gizlemek için bir şalı üstüne dolamıştı. Çıplak ayaklarına eski bir ayakkabı geçirmiş olan Lemoine Baba koltuk değneklerini dizlerinin arkasına koymuştu ve pazar elbiselerini giymiş olan Barbée'nin yüzü bembeyazdı.

Ağacın diğer yanında albinizm hastası bir kadın boynundaki bezlerden akan irinleri siliyordu. Mavi gözlükler yanındaki küçük kızın yüzünün yarısının görülmesini engeliyordu. Kasılmaların belkemiğini çarpıttığı yaşlı bir adam istemsiz hareketleriyle paramparça bir iş gömleği ve yamalı bir pantolon giymiş olan ahmak görümlü Marcel'e çarpıyordu. Marcel'in iyi dikilmemiş yarık dudaklarının arasından kesici dişleri görünüyor ve sargı bezleri devasa bir apseyle şişmiş yanağını sarıyordu.

Hepsinin elinde ağaçtan sarkan bir ip vardı ve kuşlar cıvıldıyor, havaya ılık bir çimen kokusu yayılıyordu. Güneş dalların arasından ışınlarını yollarken yosunların üzerinde yürünüyordu.

Bu sırada hastalar uyuyacakları yerde gözlerini fal taşı gibi açmışlardı.

Foureau, “Şimdiye kadar ilginç bir şey görmedik,” dedi. “Siz başlayın, bir dakika sonra geliyorum.”

Sonra pipolu kapının son kalıntısı olan bir Abdülkadir'i tütürerek geri döndü.

Pécuchet'nin aklına çok etkili bir manyetizma yöntemi geldi. Ağzını bütün hastaların burunlarına yaklaştırıp elektriklerini alınak için soluklarını içine çekerken Bouvard da akışkanı artırmak amacıyla ağacı sıkıyordu.

Duvarcının hıçkırıkları kesildi, kilise görevlisinin hareketliliği azaldı, kasılmalı adam hiç kımıldamamaya başladı. Şimdi onlara yaklaşılabılır, bütün deneyler uygulanabilirdi.

Doktorun neşterini kulağının altına batırdığı Chamberlan hafifçe titredi. Diğerlerinin de duyularının dış etkilere açık olduğu kesindi; gut hastası bir çığlık attı. Bir düşteymiş gibi gülümseyen Barbée'ye gelince çenesinin altından kan sızıyordu. Kendisi denemek için doktordan neşteri istediğinde ret cevabı alan Foureau hastaya sıkı bir çimdik attı. Kaptan bir tüyle burnunu gıdıkladı, vergi memuru da derisine bir toplu iğne batırmak üzereydi.

Vaucorbeil, "Bırakın, şaşılacak bir şey yok," dedi. "Zaten bir histerik! Şeytan bile bu durum karşısında ne yapacağını bilemez!"

Sıracalı Victoire'ı gösteren Pécuchet, "Bu kadın bir doktor!" dedi. "Hastalıkların teşhisini koyar, ilaç tavsiye eder."

Langlois kadına nezlesi hususunda danışmak için can atıyordu; cesaret edemedi; ama daha yürekli olan Coulon romatizmaları için bir ilaç istedi.

Pécuchet adamın sağ elini Victoire'ın sol elinin üstüne koydu. Gözleri hep kapalı, yanakları biraz kızarmış olan, dudakları titreyen, uyuklayan kadın anlaşılmayan bir şeyler söyledikten sonra "valum becum"u tavsiye etti.

Victoire, Bayeux'de bir eczanede çalışmıştı. Vaucorbeil yarım yamalak duyulan bu sözlerden belki de "album graecum"<sup>1</sup> demek istediği sonucuna vardı.

Ardından, Bouvard'a göre opak cisimlerin arasından nesneleri seçebilen Lemoine Baba'ya yaklaştı. Sefahat âlemlerinde düşkünleşmiş eski bir öğretmendi. Beyaz saç-

1 Köpek ve sırtlan dışkısı.

ları yüzünün etrafına saçılmıştı ve avuçlarını açmış, ağaca sırtını vermiş bir hâlde güneşin altında heybetli bir şekilde uyuyordu.

Doktor gözlerini iki kat kravatla bağladı ve hastaya bir gazete uzatan Bouvard buyurgan bir ifadeyle:

“Okuyun!” dedi.

Lemoine Baba başını öne eğdi, yüz kaslarını kımıldattı, ardından başını geri atıp hecelelemeye başladı:

“Cons-ti-tu-tion-nel.”<sup>2</sup>

Ama beceriyle bütün bağlar kaydırılabilirdi!

Doktorun bu olumsuzlamaları Pécuchet’nin isyan etmesine neden oluyordu. Barbée’nin şu an evinde neler olup bittiğini bilebileceğini iddia edecek kadar ileri gitti.

Doktor, “Tamam,” diye yanıtladı.

Cebinden saatini çıkardıktan sonra:

“Şu an karım ne yapıyor?” diye sordu.

Uzun süre tereddüt eden Barbée sonunda somurtkan bir ifadeyle:

“Ne! Nasıl? Ah! Tamam! Hasır bir şapkaya kurdeleler dikeyor.”

Not defterinden bir sayfa koparan Vaucorbeil’in yazdığı notu Marescot’nun kâtibi aceleyle götürdü.

Seansın bitmesi üzerine hastalar gittiler.

Netice itibarıyla Bouvard ve Pécuchet başarılı olamamışlardı. Bunun nedeni havanın sıcaklığı ya da tütün kokusu, hatta Başrahip Jeuffroy’un şemsiyesinin ucunun akışkanın yayılmasını engelleyen bakırdan olmasıydı.

Vaucorbeil omuz silkti.

Yine de Feleuze’ün, Bertrand’ın, Morin’in, Jules Cloquet’nin iyi niyetlerini yadsıyamazdı. Oysa bu üstatlar uyutulan kişilerin olayları önceden bildiklerini, en zorlu ameliyatlarda acı duymadıklarını ileri sürüyorlardı.

---

2 1815’ten 1914’e kadar yayımlanan ve X. Charles’in düşüşüne katkıda bulunan liberal gazete.

Başrahip daha şaşırtıcı hikâyeler anlattı. Bir misyoner Brahmanların bir yolda baş aşağı yürüdüklerini görmüştü, Tibet'te Dalai Lama kehanette bulunmak için bağırsaklarını yarıyordu.

Doktor, “Şaka mı yapıyorsunuz?” dedi.

“Kesinlikle hayır!”

“Haydi canım! Bunların hepsi palavra!”

Sohbetin gidişatı değişince herkes kendi öyküsünü anlatmaya başladı.

Bakkal, “Ay cuma günüyle başlarsa hep hastalanan bir kedim vardı,” dedi.

Sulh hâkimi, “On dört kardeşlik. Ayın on dördünde doğdum, ayın on dördünde evlendim, isim günüm ayın on dördündedir! Bunu açıklasanıza,” diye ekledi.

Beljambe ertesi gün hanına gelecek yolcuların sayısını rüyasında görmüştü. Petit, Cazotte'un akşam yemeğini anlattı.

Bunun üzerine başrahip düşüncesini açıkladı:

“Neden bu işlerin içinde sadece...”

Vaucorbeil sözünü tamamladı, “İblisleri görmüyoruz, öyle değil mi?”

Başrahip cevap vermek yerine onaylarcasına başını salladı.

Marescot Delfi kâhininden söz etti.

“Hiç kuşkusuz miyasmalar.”

“Bak sen! Şimdi de miyasmalar!”

Bouvard, “Ben sadece bir akışkana inanırım,” diye yanıtladı.

Pécuchet, “Yıldızsal sinir akışkanına,” diye ekledi.

“Ama bunu kanıtlasanıza! Akışkanınızı göstersenize! Zaten akışkanların modası geçti; şimdi beni dinleyin.”

Vaucorbeil biraz ilerideki gölgeliğe giderken burjuvalar da onu izledi.

“Bir çocuğa, ‘Ben kurdum, seni yiyeceğim,’ dersiniz sizin bir kurt olduğunuzu düşünür ve korkar; yani bu sözlerle

dayatılan bir düştür. Aynı şekilde uyutulan kişi kendinden istenen fantezileri kabul eder. Hatırlar ve düşünmez, hep itaat eder, duyuları sadece düşündüğünü sandığı anda harekete geçer. Böylece cinayetler işletilebilir ve erdemli insanlar kendilerini vahşi hayvanlar sanıp istemeden insanları yiyebilirler.”

Gözler Bouvard ve Pécuchet’ye çevrildi. Bilimleri toplum için tehlikeliydi.

Marescot’nun kâtibi Madam Vaucorbeil’in mektubunu sallayarak bahçeye döndü.

Zarfı açtığında benzi solan doktor şu sözcükleri okudu:

“Hasır bir şapkaya kurdeleler dikiyorum.”

Şaşkınlık gülüşleri engelledi.

“Bak sen, bir tesadüf! Bu hiçbir şeyi kanıtlamaz.”

Sonra iki manyetizmacı zafer kazanmış bir tavır takındıklarında kapıda onlara doğru dönüp:

“Bu işlere devam etmeyin! Bunlar tehlikeli oyunlar!” dedi.

Başrahip kilise görevlisini götürürken onu sertçe azarladı.

“Siz deli misiniz? Benim iznim olmadan kilisenin yasakladığı işlere girişiyorsunuz!”

Herkes gitmişti. Bouvard ve Pécuchet çardakta öğretmenle konuşurlarken meyve bahçesinden fırlayan Marcel çene kayışını çıkarmış, anlaşılmaz bir şekilde mırıldanıyordu:

“İyileştim! İyileştim! İyi yürekli beyefendiler!”

“Tamam! Şimdi bizi rahat bırak!”

“Ah! İyi yürekli beyefendiler, sizi seviyorum! Emrinizdeyim!”

İlerlemeden yana olan Petit doktorun açıklamasının sıradan olduğunu, burjuvazinin düşüncelerini yansıttığını söylüyordu. Bilim zenginlerin tekelindeydi ve yoksulları dışlıyordu: Orta Çağ’ın eski çözümlemesini daha kapsamlı ve atak bir sentezin izlemesinin zamanı gelmişti! Gerçek yürekle elde



edilmeliydi. Spiritizme inandığını söyleyen öğretmen kuşkusuz eksikli ama bir şafağın belirtisi olan birçok eser önerdi.

Kitapları getirttiler.

Spiritizm dogma olarak türümüzün kaçınılmaz iyileşmesini ortaya koyuyordu. Dünya bir gün gökyüzü hâline gelecekti ve öğretmen için bu öğretiyi çekici kılan buydu. Katolik olmasa da Saint-Augustin ve Saint-Louis'yi övüyordu. Hatta Allan Kardec onların yazdırdığı ve modern düşünceler düzeyinde olan metinlerini yayımlamıştı. Öğreti uygulanabilir ve faydalıydı, bize bir teleskop gibi yukarıdaki dünyaları gösteriyordu.

Ruhlar ölümden sonra esrime içinde o dünyalara götürülüyordu. Ama bazen dünyamıza inip mobilyaları gıcırdatıyor, eğlencelerimize karışıyor, doğanın güzelliğinin ve sanatların hazlarının keyfini çıkarıyorlardı.

Bununla birlikte içimizden bazılarının astral bir hortuma, yani kafanın arkasında saçlardan gezegenlere dek yükselen ve Satürn'deki ruhlarla konuşmamızı sağlayan uzun bir boruya sahipti; elle dokunulamayan şeyler gerçek dışı değildi ve dünyadan yıldızlara, yıldızlardan dünyaya bir gidiş geliş, bir aktarım, sürekli bir değiş tokuş vardı.

Bunun üzerine Pécuchet'nin yüreği karmakarışık özlemlerle sıkıştı, Bouvard geceleri onu penceresinde ruhların bulunduğu o ışıltılı uzayı hayranlıkla seyrederken görüyordu.

Swedenborg oraya önemli yolculuklar yapmış, daha bir yıl geçmeden Venüs'ü, Mars'ı, Satürn'ü ve yirmi üç kere de Jüpiter'i incelemişti. Dahası Londra'da İsa'yı, Saint-Paul'ü, Saint-Jean'ı, Musa'yı ve hatta 1736'da kıyamet gününü görmüştü.

Bu yüzden bize gökyüzünü tasvir ediyordu.

Orada tıpkı bizim dünyamızda olduğu gibi çiçekler, saraylar, pazarlar vardı.

Eskiden insan olan melekler düşüncelerini kâğıtlara yazıyor, ev işleri ya da tinsel konular hakkında konuşuyorlardı

ve dinî görevler dünyadaki yaşamlarında Kutsal Kitap'ı incelemiş kişiler tarafından yerine getiriliyordu.

Cehenneme gelince viran kulübeleriyle, bir yığın süprüntüsüyle, yer çatlaklarıyla, hırpani kılıklı kişileriyle tiksindirici bir koku yayıyordu.

Pécuchet zihnini bu açıklamalarda neyin güzel olduğunu anlamak için yoruyordu. Bouvard ise bunların bir ahmağın sayıklamaları olduğunu düşünüyordu. Bütün bunlar doğanın sınırlarını aşyordu! Yine de onların var olduğunu kim bilebilirdi? Ardından şu düşüncelere daldılar:

Sihirbazlar bir kalabalığı yanıltabilirlerdi; şiddetli tutkuları olan biri başkalarını etkileyebilirdi; ama sadece irade hareketsiz bir maddeyi nasıl dönüştürecek? Söylendiğine göre bir Bavyalı üzümeleri olgunlaştırmıştı; Mösyö Gervain bir siğil otunu yeniden canlandırmıştı; dahası Toulouse'da biri bulutları aralıyordu.

Dünya ile bizim aramızda aracı bir madde olduğu kabul edilmeli miydi? Od, yeni bir bilinmeyen nesne, bir tür elektrik belki de bu aracı maddeydi? Yayınları manyetik akım etkisi altındakilerin gördüklerini sandıkları ışıltıyı, mezarlıklarda dolanan ateşleri, hayaletlerin biçimlerini açıklıyordu.

O hâlde bu görüntüler yanılsama değil miydi ve cin çarpmışların uyutulanlarınkine benzeyen olağanüstü yeteneklerinin fiziki bir nedeni var mıydı?

Kökeni ne olursa olsun bir öz, gizli ve evrensel bir unsur vardı. Onu tutabilseydik güce zamana ihtiyaç kalmayacaktı. Gelişmesi yüzyıllar gerektiren bir şey bir dakikada gerçekleşecekti; bütün mucizeler yaratılabilecek ve evren emrimizde olacaktı.

Büyük insan ruhunun sonsuz arzusundan kaynaklanıyordu. Kuşkusuz değeri abartılmıştı ama bir yalan değildi. Büyüyü bilen Doğulular mucizeler yaratıyorlardı. Bunu oraya giden bütün yolcular anlatıyordu ve Palais-Royal'de Mösyö Dupotet parmağıyla mıklatışlı işneyi oynatmıştı.

Nasıl büyücü olunurdu? Bu düşünceyi önce çılgınca buldular, ama akıllarına yine geldi, kafalarını kurcaladı ve dalga geçermiş gibi yaparak bunu kabullendiler.

Bir hazırlık dönemi zorunluydu.

Daha da heyecanlanmak için geceleri oturuyor, perhiz yapıyorlardı. Ayrıca Germaine’i daha hassas bir medyuma dönüştürmek için yemeğini azalttılar. O da bu açığını kapatmak için içkiye yüklendi ve sonunda bir alkolik hâline gelecek kadar çok içti. Koridorda dolaşmaları onu uyandırıyor. Adım seslerinin gürültüsünü kulağındaki uğultularla ve duvardan geldiğini sandığı hayalî seslerle karıştırıyordu. Bir sabah kilere koyduğu pisi balığının alevlerle kaplı olduğunu görünce korktu ve sonunda kendisine büyü yaptıklarına inandı.

Hayalî görüntüler görebilmeyi umarak birbirlerinin ensesini sıktılar, belladonna keseleri hazırladılar, nihayet büyü-lü bir kutudan yararlanmaya karar verdiler. Bu içinden üzeri çivilerle kaplı bir mantar yükselen ve göğüse bağlanan bir şeritle kalbin üstünde tutulan küçük bir kutuydu. Başarısızlığa uğradılar; ama Dupotet çemberini kullanabilirlerdi.

Pécuchet kömürle yere bir yuvarlak çizdi; amacı içine etraftaki ruhların yardım etmeleri gereken hayvani ruhları hapsetmekti. Bouvard’ı alt etmekten memnun olmuştu ve ona kutsal bir görevi üstlenmiş birinin ifadesiyle:

“Üstünden atlayıp geç!” dedi.

Bu yuvarlağı gözlemleyen Bouvard’ın kısa süre sonra çarpıntısı başladı, gözleri bulanık görüyordu.

“Haydi bitirelim bu işi!”

Sonra açıklanamaz bir tedirginlikten sıyrılmak için çemberin üstünden atladı.

Coşkusu giderek artan Pécuchet bir ölü görüntüsü yaratmak istedi.

Direktuar döneminde bir adam Echiquier Sokağı’nda Terör dönemindeki ölüleri teşhir ediyordu. Sayısız hortlak

örneği vardı. Bir görüntü olsa da önemi yoktu! Mesele onu ortaya koymaktı.

Ölü bize ne kadar yakınsa çağrımıza daha hızlı gelirdi; ama ailesinden kalma bir yüzüğü, minyatürü ya da saç teli yoktu, oysa Bouvard babasının ruhunu çağırarak koşullara sahipti ve bu durumdan tiksindiğini belli edince Pécuchet ona:

“Neden korkuyorsun?” diye sordu.

“Ben mi? Hiçbir şeyden! İsteddiğini yap!”

Biraz para verdikleri Chamberlan onlara eski bir kafatası getirdi. Bir terzi onlar için keşiş cübbesi gibi kapüşonlu iki siyah palto dikti. Falaise arabası onlara bir örtü içinde uzun bir tomar getirdi. Ardından biri uygulama merakıyla, diğeri buna inanmaktan korkarak işe giriştiler.

Müzeye bir katafalk konulmuştu. Bouvard'ın babasının portesinin altındaki kafatasının bulunduğu duvara doğru itilmiş masanın kenarında üç mum yanıyordu. Hatta kafatasının içine yerleştirdikleri bir mum sayesinde göz çukurlarından ışıklar yayılıyordu.

Ortadaki bir ocakta buhur tütüyordu. Bouvard arkada duruyor, ona sırtını dönmüş olan Pécuchet de ocağa avuç avuç kükürt atıyordu.

Bir ölüyü çağırmadan önce iblislerin onayını almak gerekiyordu. Oysa o gün Béchet'nin cuma günü olduğundan önce Béchet'ye zaman ayırmak gerekiyordu. Sağa ve sola selamını veren Bouvard çenesini eğrilip kollarını kaldırarak başladı:

“Ethaniel, Anazin, Ischyros...”

Diğerlerinin ismini unutmuştu.

Pécuchet hemen bir kartona yazılı isimleri kulağına fısıldadı.

“Ischyros, Athanatos, Adonai, Sadai, Eloy, Mesiasos (liste uzundu) sana yalvarıyorum, riayet ediyorum, buyuruyorum, ey Béchet!”

Ardından sesini alçalttı:

“Béchet neredesin? Béchet! Béchet! Béchet!”

Bouvard koltuğa yığıldı, Béchet’yi görmediği için rahatlamıştı, bir içgüdü kutsal şeylere saygısızlık olduğundan bu girişimini kınıyordu. Babasının ruhu neredeydi? Onu duyabilir miydi? Ya aniden gelirse?

Perdeler çatlak pencereden giren rüzgârla hafifçe kımıldıyordu ve mumlar ölü kafatasıyla boyalı yüzün üzerinde gölgeleri oynatıyordu. Bir toprak rengi ikisini de karartıyordu. Küf elmacık kemiklerini yiyordu, gözlerinde ısıltı yoktu, ama yukarıda boş kafanın deliklerinde bir alev parlıyordu. Bazen biri diğerinin yerini alıyormuş, elini redingotun yakasına götürüyormuş, onun favorilerine sahip oluyormuş gibi görünüyordu ve çivisi hafifçe çıkmış tuval titreşiyor, salınıyordu.

Yavaş yavaş bir soluğun tenlerine değip geçtiğini, doku-nulmaz bir varlığın yaklaştığını hisseder gibi oluyorlardı. Ter damlaları Pécuchet’nin alnını ıslatırken, dişleri takırdamaya başlayan Bouvard’ın midesine kramplar giriyordu; tahta zemin bir dalga gibi ayaklarının altında kayıyordu; ocakta yanan kükürt kıvrımlar hâlinde tütüyor, aynı zamanda yarasalar dönüp duruyordu; bir çığlık yükseldi, “Kim o?”

Kapüşonlarının altındaki yüzleri öylesine çarpılmıştı ki korkuları iki kat artıyor, kımıldamaya, hatta konuşmaya cesaret edemiyorlardı; kapının ardında acı çeken bir ruhun iniltilerine benzeyen sesler duyular.

Sonunda kendilerini tehlikeye atarak gidip baktılar.

Bu bölmenin bir yarığından kendilerini gözetleyen yaşlı hizmetkârlarıydı, şeytanı gördüğünü sanmış ve koridorda diz çöküp sürekli haç çıkarmaya başlamıştı.

Gerekçelerin hiçbirisi işe yaramadı. Böyle kişilere hizmet etmek istemediğini söyleyerek hemen o akşam evden ayrıldı.

Germaine sağda solda gevezelik etti, Chamberlan işini kaybetti; Başrahip Jeuffroy, Madam Bordin ve Foureau arasında gizli bir koalisyon oluştu.

Diğerlerine benzemeyen yaşam tarzları kimsenin hoşuna gitmiyordu. Kuşku duyulur, hatta belli belirsiz bir dehşet uyandırır hâle geldiler.

Özellikle hizmetçi seçimleri itibarlarını iyice kaybetmelerine yol açtı. Başka birini bulamadıklarından yanlarına Marcel'i almışlardı.

Yarık dudağı, çirkinliği, abuk sabuk konuşmaları herkesi ondan uzaklaştırıyordu. Terk edilmiş bir çocuk olarak tarlalarda kader rüzgârının esintisine göre büyümüş ve uzun sefalet döneminden geriye doyurulması olanaksız bir açlık kalmıştı. Çürümüş domuz yağı, hastalıktan ölmüş hayvanların, ezilmiş köpeklerin etleri iri porsiyonlar hâlinde olması koşuluyla ona yeterliydi ve bir koyun gibi uysal ama tamamen ahmaktı.

Minnet duygusu onu Mösyö Bouvard ve Mösyö Pécuchet'ye hizmetçilik etmeyi önermeye yöneltmiş; ardından büyücü olduklarına inandığından büyük kazançlar sağlayacağını ummuştu.

İşe başlamasının ilk günlerinde onlara bir sırrını açtı. Bir zamanlar Poligny fundalığında adamın biri bir altın külçesi bulmuştu. Falaise tarihçilerinin de aktardığı bu hikâyenin devamı bilinmiyordu: On iki kardeş bir yolculuğa çıkmadan önce Chavignolles'den Bretteville'e uzanan yola on iki külçe saklamışlardı. Marcel efendilerine onları aramaya başlamaları için yalvardı. İki dost bu külçelerin belki de sürgün döneminde toprağa gömüldüğünü düşündüler.

Meziyetleri şüpheli olan kehanet değneğini kullanmanın zamanı gelmişti. Yine de sorunu araştırdılar ve Pierre Garnier adlı birinin onları savunmak için bilimsel gerekçeler gösterdiğini öğrendiler: Kaynaklar ve metaller odunla bağlantısı olan cisimcikleri fırlatıyordu.

Bu hiç de mümkün değildi. Yine de kim bilir? Bir deneyelim!

Bir sabah fındık ağacından bir çatal yontup hazineyi aramak için yola çıktılar.

Bouvard, “Külçeleri geri vermek gerek,” dedi.

“Hayır! Olacak iş mi?”

Üç saatlik bir yürüyüşten sonra akıllarına gelen bir düşünce onları durdurdu. “Chavignolles’den Bretteville’e giden eski yol mu yoksa yeni yol mu? Eski yol olmalıydı!

Geri döndüler ve eski yolun izini bulmak zor olduğundan rastgele yürüdüler.

Marcel ava çıkmış bir İspanyol köpeği gibi koşturuyor, Bouvard beş dakikada bir ona seslenmek zorunda kalıyordu; çatalı ucu yukarı gelecek şekilde iki dalından tutan Pécuchet adım adım yürüyordu. Sıklıkla bir gücün bir kanca gibi kendini toprağa doğru çektiğini hissederek gibi oluyor, Marcel de yeri daha sonra bulmak için çevredeki ağaçlara bir çentik atıyordu.

Bu arada Pécuchet yavaşladı. Ağzı açıldı, göz bebekleri yuvarlandı. Bouvard ona seslendi, onu omuzlarından sarstığında tıpkı Barbée gibi hiç kımıldamadı.

Ardından kalbinin etrafında âdeta bir yırtılma hissettiğini anlattı, hiç kuşkusuz değnekten kaynaklanan ilginç bir durumdu; artık ona dokunmak istemedi.

Ertesi gün çentik attıkları ağaçların yanına döndüler. Marcel küreğiyle çukurlar açıyor, ama kazıdan hiçbir sonuç alınmıyordu ve her seferinde mahcup oluyorlardı. Bir çukurun kenarına oturan Pécuchet başını yukarı kaldırıp düşlere dalıyor, astral hortumuyla ruhların seslerini duymaya çalışıyor, kendi kendine ruhların olup olmadığını soruyordu; bakışlarını kasketinin siperliğine dikti, nükseden çünkü esrime daha uzun sürdü ve ürkütücü bir hâl almaya başladı.

Patikadaki yulafların üzerinde bir fötr şapka belirdi: Bu kırsağıyla dolaşan Mösyö Vaucorbeil’di. Bouvard ve Marcel ona seslendiler.

Doktor geldiğinde nöbet bitmek üzereydi. Pécuchet’yi daha iyi muayene etmek için kasketini çıkardığında bakır renkli lekeler gördü:

Bak sen! *Fructus belli!*<sup>3</sup> Dostum, bunlar frengi belirtileri! Kendinize dikkat edin! Lanet olsun! Aşk oyunlarına kapılmayalım.”

Utanan Pécuchet örneğini Amoros’un atlasından aldığı yarım ay biçimindeki siperlik üzerinde kabaran bir bereye benzer kasketini yeniden taktı.

Doktorun sözleri onu şaşırtmıştı. Gözlerini havaya kaldırmış düşünüyordu ve aniden kendini topladı.

Onu gözlemleyen Vaucorbeil bir fiskeyle kasketini itti. Pécuchet’nin bilinci yerine geldi.

Doktor, “Bundan kuşkulanıyordum,” dedi, “parlak gölgelik sizi bir ayna gibi hipnotize eder ve bu olgu parlak cisimlere büyük bir dikkatle bakan kişilerde sık görülür.”

Ardından bunun tavuklar üzerinde nasıl denendiğini anlattı, kısırağa binip gözden kayboldu.

Yarım fersah uzakta, ufukta, bir çiftlik avlusunun üzerinde yükselen piramit şeklinde bir nesneyi fark ettiler. Yer yer kırmızı noktalarla beneklenmiş devasa bir kara üzüm salkımına benziyordu. Bu Normandiya âdetlerine göre güneşte üzerine hindilerin tünediği tahtalar çakılmış uzun bir direkti.

“Girelim.” Pécuchet’nin yanına yaklaşıp taleplerini ilettiği çiftçi bunları kabul etti.

Cendere odasının ortasına tebeşir tozuyla bir çizgi çizdiler, bir hindinin ayaklarını bağlayıp onu karınüstü yere, çizginin üzerine yatırdılar. Gözlerini kapayan hayvan kısa süre sonra ölmüşe benziyordu. Diğerlerine de aynı yöntemi uyguladılar. Bouvard onları Pécuchet’ye uzatıyor, Pécuchet de bayılır bayılmaz onları yan yana diziyordu. Çiftliktekiler endişe belirtileri gösterdiler. Çiftliğin hanımı bir çığlık attı, küçük bir kız ağlıyordu.

Bouvard bütün hindilerin ayaklarındaki bağları çözdü. Yavaş yavaş kendilerine gelseler de ardından ne olacağı bilinmiyordu.

3 *Savaşın meyvesi.* (Lat.)



“Basın gidin! Yoksa sizi kalbura çevireceğim.”

Hemen sıvıştılar.

Olsun! Sorun çözülmüştü; esrime maddi bir nedene bağlıydı.

O hâlde madde neydi? Ruh neydi? Birbirleri üzerindeki karşılıklı etkileri neden kaynaklanıyordu?

Bunu öğrenmek için Voltaire’i, Bossuet’yi, Fénelon’u araştırmak istediler, hatta bir okuma kulübüne abone oldular.

Eski üstatlar eserlerinin uzunluğu ve kullandıkları dilin güçlüğü nedeniyle anlaşılmazdı, ama Jouffroy ve Damiron sayesinde modern felsefeye başladılar, ayrıca geçen yüzyılın felsefesini ele alan yazarlar da vardı.

Bouvard kanıtlarını Lamettrie, Locke, Helvetius’tan; Pécuchet ise Mösyö Cousin, Thomas Reid ve Gérando’dan çıkarıyordu. Birinciler deneye bağlıydı, ikinciler içinse her şey idealdi. Birinde Aristoteles, diğesinde Platon vardı. Tartışıyorlardı.

Biri, “Ruh maddi değildir!” diyordu.

Diğeri, “Kesinlikle hayır!” diyordu. “Çılgınlık, kloroform, kan alma onu altüst ediyor ve her zaman düşünmediği için sadece düşünen bir varlık değil.”

“Yine de,” diye itiraz etti Pécuchet, “içimde bedenimden üstün ve bazen onunla çelişen bir şey var.”

“Bir varlığın içinde varlık mı? *Homo duplex*!<sup>4</sup> Haydi canım! Farklı eğilimler karşıt nedenleri ortaya çıkarır. Hepsisi bu.”

“Ama o bir şey, o ruh dışarıdaki değişimler karşısında hep aynı kalır. Demek ki yalın, bölünmez, dolayısıyla da tinseldir!”

Bouvard, “Ruh yalın olsaydı bebek hatırlar, bir yetişkin gibi düşünürdü,” diye karşılık verdi. “Düşünce tam tersine

---

4 İnsanın bir yandan içgüdü, istek ve tutkularla hareket eden biyolojik bir organizma, diğeri yandan toplum tarafından üretilen ahlak ve diğeri unsurların yönettiği bir varlık olduğunu söyleyen sosyolojik görüş.

beyin gelişimini izler. Bölünmez varlığa gelince, istem ya da bir doğrulama bir gülün kokusu, bir kurdun iştahı gibi ikiye bölünmez.”

Pécuchet, “Bu hiç önemli değil!” dedi. “Ruh maddenin niteliklerinden bağıştıktır!”

“Yer çekimini kabul ediyor musun? Madde düştüğüne göre düşünebilir de. Ruhumuzun bir başlangıcı varsa bir sonu da olması, organlara bağılı olduğuna göre onlar gibi yok olması gerekir.”

“Ben ölümsüzlüğe inanıyorum! Tanrı...”

“Ama ya Tanrı yoksa?”

“Nasıl olur?” Bunun üzerine Pécuchet, Descartes’ın üç kanıtını saymaya başladı. “Birincisi Tanrı kendi hakkındaki düşüncemizin içinde, ikincisi var olması mümkün, üçüncüsü sonlu bir varlık olarak sonsuzluğu nasıl düşünebilirim? Böyle düşündüğümüze göre bu düşünce Tanrı’dan geliyor, yani Tanrı var!”

Bilinci kanıtlamaya, halkların geleneklerine, bir yaratıcı ihtiyacına geçti.

“Bir saatçi gördüğümde...”

“Evet! Evet! Biliyoruz! Ama saatçinin babası nerede?”

“Yine de bir nedeni olmalı!”

Bouvard nedenlerden şüpheleniyordu. “Bir olgunun bir olguyu izlemesinden ikinci olgunun ilk olgudan türediğı sonucuna varılır. Bunu kanıtla!”

“Ama evrenin görüntüsü bir eğilimi, bir planı belli ediyor!”

“Neden? Kötülük de iyilik gibi mükemmel bir şekilde düzenlenmiş. Koyunun kafasında gelişen ve koyunu öldüren bir kurtçuk anatomik olarak koyuna denktir. Yaratılış aykırılıkları normal işlevleri geçersiz kılıyor. İnsan bedeni daha iyi oluşturulabilirdi. Dünyanın üçte biri verimsiz. Ay denen sokak lambası her zaman görünmez! Okyanusun gemiler, ağaçların odununun evlerimizin ısınması için mi var olduğunu sanıyorsun?”

Pécuchet yanıtladı:

“Yine de sindirim bozuklukları, kırıklar, kataraktlar olsa bile mide sindirmek, bacaklar yürümek, göz görmek için yaratıldı. Amaçsız bir düzenleme yoktur! Sonuçlar aynı anda ya da daha sonra görülür. Her şey yasalara bağlıdır. Bu yüzden nihai nedenler vardır.”

Bouvard, Spinoza’nın kendisine kanıtlar sağlayacağını düşünüyordu ve Saisset’nin çevirisi için Dumouchel’e yazdı.

Dumouchel ona 2 Aralık’ta sürgüne gönderilen dostu Profesör Varelot’ya ait olan bir nüsha gönderdi. *Etika* aksiyomları gerekçeleriyle onları ürküttü. Sadece kurşun kalemle altı çizilmiş yerleri okuyup şu sonuca vardılar:

Madde nedensiz, kökensiz olarak kendiliğinden, kendisiyle var olandı. Bu madde Tanrı’ydı.

O tek başına uzamdı ve uzamın sınırları yoktu. O neyle sınırlanırdı?

Ama sonsuz olmasına rağmen mutlak sonsuz değildi, çünkü sadece bir mükemmelliğe sahipti ve mutlak mükemmelliklerin hepsini kapsardı.

Daha iyi düşünmek için sık sık ara veriyorlardı. Pécuchet enfiye çekiyordu, Bouvard ise dikkatini yoğunlaştırmaktan kıpkırmızı kesilmişti.

“Bu seni eğlendiriyor mu?”

“Evet! Kuşkusuz! Sen devam et!”

Tanrı her biri kendi tarzında kendi varlığının sonsuzluğunu açıklayan bir nitelikler sonsuzluğu hâlinde geliyordu. Biz sadece iki niteliği biliyorduk: uzam ve düşünce.

Düşünce ve uzamdan başka unsurları da içeren çok sayıda unsur doğuyordu.

Hem düşüncüyü hem de uzamı sarmalayan şey bunda hiçbir olumsuzluk, rastlantısallık görmez, ama birbirlerine zorunlu yasalarla bağlanmış unsurların geometrik dizisiyle karşılaşır.

Pécuchet, “Evet! Çok güzel olurdu!” dedi.

Demek insan da, Tanrı da özgür değildi.

Bouvard, “Demek böyle düşünüyorsun!” diye haykırdı.

Tanrı’nın bir iradesi, bir amacı olsaydı, bir neden için hareket etseydi, bunun nedeni bir ihtiyacı olması, böylece mükemmelliğini yitirmesi olacaktı. Yani Tanrı olmayacaktı.

Demek bizim dünyamız şeylerin bütünü içinde bir noktaydı ve evrenin sonsuzluğunun bir parçası bizimkinin yanında sonsuz değişiklikler yaydığından evreni anlamamız mümkün değildi. Uzam bizim evrenimizi sarmalamıştı, ama o da bütün olası evrenleri barındıran ve düşüncesi kendi maddi bütünlüğü tarafından sarmalanan Tanrı tarafından sarmalanmıştı.

Kendilerini geceleyin buz gibi soğuk bir havada bir balonla sonsuz, dipsiz bir uçuruma doğru yola çıkmış gibi hissediyorlardı ve etraflarında kavranamazdan, hareketsizlikten, sonsuzluktan başka bir şey yokmuş gibiydi. Bu kadarı fazlaydı. Bunları düşünmekten vazgeçtiler.

Sonra bu kadar zorlu olmayan bir şeyi araştırmak isteyerek Mösyö Guesnier’nin liseler için yazdığı Felsefe Dersleri’ni satın aldılar.

Yazar varlık felsefesinin mi, yoksa psikolojik yöntemin mi yararlı olacağını sorguluyordu.

İlki toplumların insanın dikkatini dış dünyaya yönelttiği çocukluk dönemine uygun düşüyordu. Ama artık dikkatini kendine yoğunlaştırmıştı. Bouvard ve Pécuchet ikincisinin daha bilimsel olduğunu düşünüp onda karar kıldılar.

Psikolojinin amacı “ben”in bağrında” geçen olayları incelemektir; bunlar gözlemlenerek keşfedilecekti.

“Gözlemleyelim!” Sonra on beş gün boyunca genellikle öğle yemeklerinin ardından büyük keşiflerde bulunacaklarını umarak bilinçlerini rastgele yokluyor ve hiçbir sonuca ulaşamadıklarında çok şaşıyorlardı.

Ben’i bir olgu, yani düşünce ilgilendiriyordu. Bunun doğası neydi? Nesnelerin beyne yansıdığı ve beynin zihnimize onları tanımamızı sağlayan imgeler gönderdiği varsayılmıştı.

Ama düşünce tinselse madde nasıl tasavvur edilebilir-di? Dış algılarla ilgili kuşkular bundan kaynaklanıyordu. Düşünce maddiyse tinsel nesneler tasavvur edilemeyecek miydi? İçsel kavramlarla ilgili kuşku da bundan kaynaklanıyordu.

“Zaten dikkatli olalım! Bu varsayım bizi ateizme yönel-tebilir.”

Çünkü bir imge sonlu bir şey olduğu için sonsuzluğu ta-savvur etmesi imkânsızdır.

Bouvard, “Yine de bir ormanı, bir kişiyi, bir köpeği dü-şündüğümde o ormanı, o kişiyi, o köpeği görüyorum. De-mek ki düşünceler onları temsil ediyor,” diyerek karşı çıktı.

Sonra düşüncelerin kökenini araştırdılar.

Locke’a göre duyum ve düşünce olmak üzere iki köken vardı ve Condillac her şeyi duyuma indirgiyordu.

Ama bu durumda düşünme temelini kaybedecekti. Bir özneye, duyan bir varlığa ihtiyacı vardı ve bize Tanrı, de-ğerlilik, değersizlik, adillik, güzellik vs. gibi *doğuştan* gelen, yani olguları, deneyi önceleyen ve evrensel olan kavramları, büyük temel gerçekleri sağlayacak kadar güçlü değildi.

“Evrensel olsalardı onlara doğuştan sahip olacaktık.”

“Bu sözlerle onlara sahip olmak için gerekli meziyetler-den bahsediliyor ve Descartes...”

“Senin Descartes’ın saçmalıyor! Çünkü onların ceninde bulunduğunu savunuyor ve bir başka yerde örtük bir şekilde var olduklarını itiraf ediyor.”

Pécuchet şaşırdı.

“Bu nerede geçiyor?”

“Gérando’da!” Sonra Bouvard, Pécuchet’nin karnına hafifçe vurdu.

Pécuchet, “Kes şunu!” dedi. Ardından Condillac’a geç-ti, “Düşüncelerimiz duyumun başkalaşımı değildir! Duyum onların önünü açar, onları harekete geçirir. Onları harekete geçirmek için bir motor güç gerekir. Çünkü madde kendi ba-

şına hareket üretemez, bunu Voltaire'de buldum.” Ardından görkemli bir selam verdi.

Dönüp dolaşıp aynı kanıtlamaları tekrarlıyor, ikisi de birbirini ikna edemeden ötekinin düşüncesini küçümsüyordu. Ama felsefe kendilerine olan saygılarını artırıyor; tarımla, siyasetle uğraşmalarını hüznle hatırlıyorlardı.

Artık müzeden tiksiniyorlardı. En iyisi bibloları satmak olacaktı. Ruhun yetenekleri başlıklı ikinci bölüme geçtiler.

En fazla üç yeteneği vardı! Hissetme, tanıma ve isteme.

Hissetme yetisinde fiziksel duyarlılıkla manevi duyarlılığı ayırmak gerekiyordu.

Fiziksel duyarlılıklar duyu organlarınca yönlendirildiği için doğal olarak beşe ayrılıyordu.

Manevi duyarlılık olgularınınsa bedenle hiç ilgileri yoktu. “Yer çekimi yasalarını bulan Arşimet’in sevinci ile yaban domuzu kellesini yiyip yutan Apicius’un murdar hazzı arasında ortak ne vardı?”

Bu manevi duyarlılığın dört türü vardı ve ikinci türü olan “manevi arzular” beşe ve dördüncü türün olgusu “sevgi” iki alt türe ayrılırdı, bunlardan biri kuşkusuz meşru bir eğilim olan öz sevgiydi, ama abartıldığında bencillik olarak adlandırılırdı.

Tanıma yetisinde akılcı algı yer alırdı, bu algıda da iki temel hareket ve dört kademe vardı.

Soyutlama tuhaf zekâları zorlayabilirdi. Hafıza geçmişle, öngörü gelecekle ilintiliydi.

Hayal gücü daha ziyade *sui generis*<sup>5</sup> bir yetiydi.

Onca sıradan şeyi kanıtlamak için onca sıkıntı, yazarın ukala üslubu, akışın tekdüzeliği “bunu öğrenmeye hazırız, bu şekilde düşünmüyoruz, bilincimizi sorgulayalım”, Dugald Stewart’a bitmez tükenmez övgüler, nihayet bütün bu boş laflar midelerini öyle bulandırdı ki isteme yetisini atlayıp mantığa geçtiler.

5 kendine özgü. (Lat.)

Mantık onlara analizi, sentezi, tümevarımı, tündengelimi ve yanılgılarımızın temel nedenlerini öğretti. Neredeyse her şey sözcüklerin kötü kullanımından kaynaklanıyordu.

“Güneş batıyor, hava kararıyor, kış yaklaşıyor”, çok sıradan olaylar söz konusu olduğunda bunları kişisel kendilikler sanmamıza yol açacak eksikli deyişlerdi! “Şu nesneyi, kanıtlamaya gerek olmayan şu önermeyi, şu gerçeği hatırlıyorum” tam bir yanılsamaydı! Bende kalan şeyler değil düşüncelerdi ve dilin kesinliği “bu nesneyi algılamamı, kanıtlanması gerekmeyen bu önermeden sonuç çıkarmamı, bu gerçeği kabul etmemi zihnimin hangi eylemi sayesinde yaptığımı hatırlıyorum” demeyi gerektirirdi.

Bir arazı ifade eden terim onun tüm biçimlerini kapsamadığından sadece soyut sözcükleri kullanmaya çalıştılar, öyle ki “bir tur atalım, akşam yemeği zamanı, bağırsaklarım bozuldu” yerine “bir gezinti faydalı olurdu, işte yemekleri sindirme saati, ihtiyacımı gidermeliyim” cümlelerini kullanıyorlardı.

Mantıkta ustalaştıktan sonra değişik ölçütleri, öncelikle de sağduyuyu gözden geçirdiler.

Birey hiçbir şey bilemiyorsa bütün bireyler neden daha fazlasını bileceklerdi? Bir yanlış yüz bin yıl önceye dayansa da eski olduğundan dolayı gerçeği yansıtamazdı! Kalabalıklar hep alışıldık olanı izlerdi. İlerlemeyi ise tam tersine az sayıda insan gerçekleştirirdi.

Duyuların tanıklığına güvenmek daha mı iyiydi? Bazen duyular da yanıltır ve sadece görünüş hakkında bilgi verirdi. Özde yatanı göremezlerdi.

Akıl değişmez ve gayrişahsi olduğu için daha büyük güvenceler sunardı, ama kendini açığa vurması için cisimleşmesi gerekirdi. O zaman akıl benim aklım olduğundan bir kural yanlış olsa da pek önemli değildi. Bu kuralın doğru olduğunu hiçbir şey kanıtlamazdı.

Aklın duyularla denetlenmesi tavsiye ediliyordu, ama duyular onların karanlığını yoğunlaştırabilirdi. Bulanık bir

duyudan kusurlu bir yasa çıkacak ve bu da daha sonraları olayların net bir şekilde görülmesini engelleyecekti.

Geriye ahlak kalıyordu. Bu da ihtiyaçlarımız mutlak olanın ölçüsüyümüş gibi Tanrı'yı yararlı olanın seviyesine indirmekti!

Biri tarafından yadsınıp diğeri tarafından doğrulanan gerçekliğe gelince kendisinin ölçütü kendisiydi. Mösyö Cousin bunu kanıtlamıştı.

Bouvard, "Ben artık açığa vurmanın dışında bir şeye inanmıyorum," dedi. "Ama buna inanmak için iki ön bilgiyi, bedenin duyumunu, algılayan zihni kabul etmek gerekir. Duyuyu ve akli kabul etmek insani, dolayısıyla şüpheli kanıtları kabul etmektir."

Düşüncelere dalan Pécuchet kollarını kavuşturdu. "Ama böyle giderse kuşkuculuğun ürkütücü uçurumuna yuvarlanacağız."

Bouvard'a göre bu uçurum sadece akli kıtları ürkütürdü.

Pécuchet, "İltifatın için teşekkürler," diye yanıtladı. "Bununla birlikte tartışılmaz olgular da var. Gerçeğe belli bir ölçüde ulaşılabilir."

"Hangi ölçüde? İki kere iki hep dört etmez mi? İçerilen bir şekilde içerenden küçük değil midir? Gerçeğin biraz yaklaşığı, Tanrı'nın bir parçası, bölünmez bir şeyin bir bölümü ne anlama gelir?"

"Bak sen, sofist olmuşsun!" Buna kızan Pécuchet üç gün surat astı.

Bu üç gün boyunca birkaç cildi gözden geçirdiler. Ara sıra gülümseyen Bouvard sohbeti başlatmak istiyordu, "Bunun nedeni kuşkulanmamanın güçlüğü: Mesela Tanrı konusunda Descartes'ın, Kant'ın ve Leibnitz'in kanıtları aynı değil ve karşılıklı olarak birbirlerinin fikirlerini çürütüyorlar. Dünyanın atomlar tarafından ya da bir ruh tarafından yaratılması anlaşılamıyor.

İkisinin de ne olduğunu bilmeden kendimi hem madde hem de düşünce olarak hissediyorum.



Nüfuz edilemezlik, mantıklılık, yer çekimi, daha da önemlisi ruhun ve bedenin birliği bana ruhum gibi gizemli geliyor.

Leibnitz bunu açıklamak için uyum ilkesini, Malebrache ilk hareketi, Cudworth bir aracıyı ve Bonnet sürekli bir mucizeyi ortaya koydu, bu da tam bir saçmalık, sürekli bir mucize artık mucize sayılmaz.”

Pécuchet, “Kesinlikle öyle!” dedi.

İkisi de felsefeden bıktıklarını itiraf ettiler. Bunca sistem kafalarını karıştırıyordu. Metafizik hiçbir şeye yaramıyordu. Onsuz da yaşanabilirdi.

Bu arada para sıkıntıları artıyordu. Beljambe’a üç fıçı şarap, Langlois’ya on iki kilo şeker, terziye yüz yirmi frank, kunduracıya altmış frank borçluydular. Masraflar bitmek bilmiyor, Gouy Usta da ödeme yapmıyordu.

Ya Ecalles’ı satarak, ya çiftliklerini ipotek ederek ya da intifa hakkını koruyup ömür boyu gelir karşılığında evlerini devrederek kendilerine para bulması için Marescot’ya gittiler. Marescot bunların mümkün olmadığını söyledi, ama daha iyi bir anlaşma düzenlenir ve durumdan haberdar edilirlerdi.

Ardından zavallı bahçelerini düşündüler. Bouvard gürgen fidanlığını, Pécuchet meyve ağaçlarını budamaya başladı, Marcel de tarhları kazacaktı.

On beş dakikada bir duruyorlardı, biri budama bıçağını kapatıyor, diğeri makasını bırakıyor ve yavaşça dolaşmaya başlıyorlardı. Bouvard ıhlamurların gölgesinde, yeleşini çıkarmış, göğsü önde, kolları çıplak; Pécuchet ise duvarın kenarında, başını öne eğmiş, elleri arkada, kasketinin siperliğini önlem olarak arkaya çevirmiş; kulübenin yanında dinlenen Marcel’in ekmeğini yediğini görmeden birbirlerine paralel olarak yürüyorlardı.

Bu dalıp gitmelerde düşünceler şekilleniyor, onları unutmaktan korkarak birbirlerine yaklaştıklarında metafizik geri dönüyordu.

Metafizik yağmur ve güneş, ayakkabılarındaki bir çakıl taşı, çimenlikteki bir çiçek, özetle her şey için geri dönüyordu.

Yanan muma baktıklarında kendi kendilerine ışığın nesnenin mi, yoksa gözlerinin mi içinde olduğunu soruyorlardı. Parıltıları bize ulaştığında yıldızlar yok olmuş olabileceğinden belki de var olmayan şeyleri hayranlıkla izliyorduk.

Bir yeleğin cebinin dibinde Raspail sigarası bulup suyun üzerine ufaladıklarında kâfur dolanmaya başladı.

İşte maddenin hareketi! Hareketin bir üst derecesi yaşamı getirecekti.

Ama hareket hâlindeki madde varlıkları yaratmaya yetseydi varlıklar bu kadar çeşitli olamazdı. Çünkü ilk başta ne toprak, ne su, ne insan, ne de bitki vardı. O hâlde asla görülmeyen, dünyayla ilgisi olmayan ve her şeyi üreten o ilk madde neydi?

Bazen bir kitaba ihtiyaçları oluyordu. Onlara destek olmaktan bıkan Dumouchel artık mektuplarına cevap vermiyordu. Özellikle Pécuchet olmak üzere kendilerini konuya kaptırıyorlardı.

Gerçeğe ulaşma ihtiyacı şiddetli bir susuzluğa dönüşüyordu.

Bouvard'ın sözlerinden etkilenererek tinselcilikten vazgeçiyor, kısa süre sonra ona yeniden dönüyor ve yeniden bırakıyordu, ardından başını ellerinin arasına alıp, "Ah! Kuşku! Kuşku! Hiçliği tercih ederdim!" diye haykırıyordu.

Materyalizmin yetersizliğini fark eden Bouvard yine de bu alanda tutunmaya çalışıyor, zaten yakında aklını kaçıracağını söylüyordu.

Akıl yürütmelerini oturttukları temelin sağlam olduğunu sanırken temel yıkılıyordu ve düşünceler yakalamak istediğiniz anda uçup giden bir sinek gibi aniden silinip gidiyordu.

Kış akşamlarında müzede, ateşin yanında kömürlere bakarak sohbet ediyorlardı. Koridorda esen rüzgâr döşemeleri,

pencereleri titreştiriyor; ağaçların siyah kütleleri salınıyor ve gecenin hüznü düşüncelerinin ciddiyetini artırıyordu.

Bouvard ara sıra odasının dibine kadar gidiyor, sonra geri geliyordu. Duvar kenarındaki şamdanlar ve leğenler zemine çarpık gölgeler bırakıyor ve profilden görünen Saint-Pierre tavanda devasa bir av borusuna benzeyen burnunun silüetini sergiliyordu.

Eşyalar arasında güçlkle yürüyorlardı ve sıklıkla dalgın olan Bouvard heykele çarpıyordu. Saint-Pierre iri gözleri, sarık dudığı ve sarhoşa benzeyen yüz ifadesiyle Pécuchet'nin de canını sıkıyordu. Uzun süredir ondan kurtulmak istiyor, ama ihmalkârlık yüzünden bu işi sürekli erteliyorlardı.

Bir akşam monatlar üzerine tartışırken Bouvard ayak parmağını Saint-Pierre'in başparmağına çarptı ve ona öfkesini kusarak:

“Bu lanet herif canımı sıkıyor, onu dışarı atalım!” dedi.

Merdivenden indirmek zordu. Pencereyi açıp heykeli yavaşça kenara doğru eğdiler. Bouvard omuzlarına yüklenirken Pécuchet dizlerinin üzerinde topuklarından kaldırmaya çalışıyordu. Ama taştan adam kımıldamıyordu; baltalı mızrağı kaldıraç olarak kullanmak zorunda kaldılar ve sonunda onu dümdüz uzattılar. Sonra heykel devrilip tacı önde olmak üzere boşluğa yuvarlandı, boğuk bir gürültü yankılandı ve ertesi gün onu on iki parçaya bölünmüş olarak eski gübre çukurunda buldular.

Bir saat sonra gelen noter onlara iyi bir haber getirdi. Bölgeden biri çiftliğin ipoteğine karşılık bin ekü verecekti; bu habere sevinirlerken noter, “Bir dakika! Bir koşulu var,” dedi, “ona bin beş yüz franka Ecalles'i satacaksınız. Borç bugün noterlikte ödenecek.”

İkisi de satmayı düşünüyordu. Sonunda Bouvard cevap verdi, “Tanrım... öyle olsun!”

Marescot, “Anlaştık!” dedi. Sonra onlara alıcının Madam Bordin olduğunu söyledi.

Pécuchet, “Bundan kuşkulanmıştım!” diye haykırdı.

Kendisini küçük düşmüş hissedenden Bouvard sustu.

O ya da bir başkası, ne önemi vardı! Önemli olan para sıkıntısından kurtulmaktı.

Parayı alınca (Ecalles’in parası daha sonra ödenecekti) hemen bütün borçlarını ödediler. Evlerine dönerken halin dönemecinde Gouy Baba onları durdurdu.

Kötü bir haber vermek için onlara gidiyordu. Geçen gece rüzgâr bahçelerindeki yirmi elma ağacını yere sermiş, damıtımhaneyi yıkmış, ambarın çatısını uçurmuştu. Öğleden sonrayı zararları belirlemekle ve ertesi günü doğramacı, duvarcı ve çatı ustasıyla geçirdiler. Tamirat en az bin sekiz yüz frank tutacaktı.

Akşam Gouy geldi. Marianne az önce ona Ecalles’in sattığını anlatmıştı. Böyle verimli, uygun, ekime bile ihtiyacı olmayan, bütün çiftliğin en mükemmel arazisini satmak! Ödemede indirim istiyordu.

İki dost onu reddettiler. Durum sulh mahkemesine taşındı ve çiftçinin lehine sonuca bağlandı. Akre başına iki bin frank değer biçilen Ecalles’in kaybı onun için yılda yetmiş frank zarara neden oluyordu ve davayı kesinlikle kazancaktı.

Servetleri azalmıştı. Ne yapmaları gerekiyordu? Kısa süre sonra nasıl geçineceklerdi?

Cesaretlerini kaybetmiş olarak masaya oturdular. Marcel mutfak işlerinden hiç anlamıyordu; bu kez hazırladığı akşam yemeği diğerlerinden daha beterd. Çorba bulaşık suyuna benziyor, ekmek kötü kokuyordu, fasulye pişmemişti, tabaklar pisti ve sıra tatlıya geldiğinde Bouvard patlayarak hepsini kafasına fırlatacağını söyledi.

Pécuchet, “Filozoflar gibi davranalım,” dedi, “paramız biraz azaldı, bir kadın entrika çevirdi, bir hizmetkâr beceriksiz çıktı, ne olmuş ki? Kendini maddeciliğe çok kaptırdın!”

“Ama beni rahatsız ediyor,” dedi Bouvard.

Pécuchet, “Bunu kabul etmiyorum!” diye karşılık verdi.

Yakın zamanda Berkeley’nin bir çözümlemesini okumuştun, devam etti:

“Uzamı, zamanı, uzayı, hatta tözü reddediyorum! Çünkü gerçek töz nitelikleri algılayan tindir.”

Bouvard, “Mükemmel,” dedi; “ama dünya yok olursa Tanrı’nın varlığının kanıtları ortadan kalkacak.”

Pécuchet uzun uzun itiraz etti, oysa potasyum iyodürden dolayı nezle olmuştu ve sürekli bir ateş taşkınlığını artırıyor-du. Endişelenen Bouvard doktoru çağırttı.

Vaucorbeil iyodürlü portakal şurubunu, ileriki günler için de zincifre banyosunu tavsiye etti.

Pécuchet, “Bunlar neye yarayacak?” dedi. “Günün birinde biçim kaybolup gidecek. Öz asla yok olmaz!”

Doktor, “Kuşkusuz, madde yok olmaz! Yine de...”

“Hayır! Yok olmayan varlıktır. Önümdeki bu beden, sizin bedeniniz doktor âdeta bir giysi, hatta daha doğrusu bir maske gibi kişiliğinizi öğrenmemi engelliyor.”

Çıldırıldığını sanan Vaucorbeil:

“İyi akşamlar! Maskenize özenle bakın!” dedi.

Pécuchet susmak bilmedi. Hegel felsefesine girişle ilgili bir kitap getirtti ve bunu Bouvard’a anlatmak istedi.

“Akılcı olan her şey gerçektir. Hatta düşünceden başka gerçek yoktur. Tinin yasaları evrenin yasalarıdır, insan aklı Tanrı’nınkiyle aynıdır.”

Bouvard anlarımış gibi yapıyordu.

“O hâlde mutlak hem özne hem nesnedir, bütün farklılıkların bir araya geldiği birliktir. Böylece çelişkiler çözümlenir. Gölge ışığı sağlar, soğuk sığağa karışıp ısıyı üretir, organizma sadece organizmanın yok olmasıyla varlığını sürdürür, her yerde bir bağlantı ilkesi vardır.”

Çardaktaydılar, o sırada başrahip elindeki dua kitabıyla parmaklıkların önünden geçiyordu.

Pécuchet Hegel ile ilgili sunumunu onun yanında bitirmek ve ne diyeceğini öğrenmek için içeri gelmesini rica etti.

Başrahip yanlarına oturduğunda Pécuchet Hristiyanlık konusuna girdi.

“Hiçbir din şu gerçeği bu kadar iyi değerlendirememiştir: ‘Doğa düşüncenin bir anından ibarettir!’”

Şaşırıp kalan başrahip, “Düşüncenin bir anı,” diye mırıldandı.

“Elbette! Tanrı görünen bir kılıfla özleri onunla bir olan birliğini kanıtladı.”

“Bak sen! Doğayla mı?”

“Ölümüyle ölümün özünü kanıtladı; demek ki ölüm onun içindeydi, Tanrı’nın parçasıydı.”

Başrahip kaşlarını çatı.

“Dine saygısızlık etmeyin! İsa ıstıraplara insan türünün kurtuluşu için katlandı.

“Yanlış! Ölüm bireyde değerlendirilir, kuşkusuz kötü bir şeydir, ama şeylerle ilgili olarak farklıdır. Tini maddeden ayırmayın!”

“Mösyö, yine de yaratılıştan önce...”

“Yaratılış olmadı, o hep vardı. Aksi takdirde ilahi düşünceye eklenen yeni bir varlık olacaktı, bu çok saçma.”

İşleri kendini bekleyen başrahip ayağa kalktı.

Pécuchet, “Onu yerden yere vurduğum için kendimle gurur duyuyorum,” dedi. “Bir kelime daha! Dünyanın varlığı yaşamdan ölüme ve ölümden yaşama sürekli bir geçiş olduğuna göre her şeyin var olması bir yana hiçbir şey yok. Ama her şey dönüşüyor, anlıyor musun?”

“Evet! Anlıyorum ya da daha doğrusu anlamıyorum!”

İdealizm artık Bouvard’ı çileden çıkarıyordu.

“Artık anlamak istemiyorum; ünlü *cogito* canımı sıkıyor. Şeylerin düşünceleri şeylerin kendileri olarak ele alınıyor. Zor anlaşılan bir şey hiç anlaşılmayan sözcüklerle açıklanıyor! Töz, uzam, güç, madde ve ruh. Onca soyutlama, onca imge. Tanrı’ya gelince nasıl olduğunu, hatta var olup olmadığını bilmek mümkün değil! Eskiden rüzgâra, yıldırıma,

devrimlere neden oluyordu. Şimdi eksiliyor. Zaten bir yararını görmüyorum.”

“Peki bütün bunlar içinde ahlakın yeri ne?”

“Umurumda değil!”

Pécuchet içinden, “Gerçekten de temeli sağlam değil,” dedi.

Kendi önermelerinin sonucunda bir çıkmaza sıkışmış olarak sessiz kaldı. Bu bir afallama, bir ezilişti.

Bouvard maddeye bile inanmıyordu.

Hiçbir şeyin var olmadığının kesinliği (ne kadar üzücü olursa olsun) yine de bir kesinlikti. Bu kesinliğe çok az insan ulaşabiliyordu. Gururlarını okşayan bu aşkınlığı sergilemek istediler: Bir fırsat doğdu.

Bir sabah tütün almaya giderken Langlois’ın kapısının önünde Falaise arabasını çevreleyen bir grup vardı. Bölgede başıboş dolaşan bir kürek mahkûmu olan Touache’dan söz ediliyordu. Sürücü onu Yeşil Haç’ta iki jandarmanın arasında görmüştü, böylece Chavignolleslüler derin bir nefes aldılar.

Girbal ve yüzbaşı meydanda kaldılar; ardından neler olduğunu merak eden sulh hâkimi ve kenarsız kadife bir şapka ile meşin terlikler giymiş olan Mösyö Marecot geldi.

Langlois dükkânını onurlandırmaları için onları içeri davet etti. Orada daha rahat edeceklerdi. Bu beyler müşterilere ve çingırağın gürültüsüne rağmen Touache’ın işlediği ağır suçları tartışmaya devam ettiler.

Bouvard, “Bak sen! İçgüdülerini kötüymüş, hepsi bu!” dedi.

Noter, “Kötü içgüdüler erdemle yenilir,” dedi.

“Ya erdem yoksa?”

Sonra Bouvard özgür iradeyi kesinlikle reddetti.

Yüzbaşı, “Yine de istediğimi yapabilirim! Örneğin bacağımı kımıldatmakta özgürüm,” dedi.

“Hayır mösyö, çünkü bacağınızı kımıldatmanız için bir gerekçeniz var!”

Yüzbaşı aradığı yanıtı bulamadı, ama Girbal tam zamanında araya girdi:

“Özgürlük aleyhinde konuşan bir cumhuriyetçi! Bu çok gülünç!”

Langlois, “Bu şaka olmalı!” dedi.

Bouvard ona yöneldi, “Neden servetinizi yoksullara vermiyorsunuz?”

Bakkal endişeli bir bakışla bütün dükkânını süzdü.

“Bak sen! O kadar ahmak değilim! Servetimi kendime saklıyorum!”

“Saint Vincent de Paul olsaydınız, onun kişiliğine sahip olacağınız için farklı davranırdınız. Kendi kişiliğinize itaat ediyorsunuz. O hâlde özgür değilsiniz!”

Herkes bir ağızdan, “Hır çıkarmak istiyor!” diye yanıtladı.

Hiç duraksamayan Bouvard tezgâhın üstündeki teraziyi gösterdi:

“Kefelerden biri boş oldukça hareket etmeyecek. İrade için de aynı şey geçerli; terazinin eşit görünen iki ağırlık arasındaki salınımı en güçlüünün kazanacağı ana kadar nedenleri düşünen ve karar veren zihnimizin emeğini temsil eder.”

Girbal, “Bütün bunlar Touache hakkında hiçbir şeyi değiştirmez ve onun kötü huylu biri olmasını engellemez,” dedi.

Pécuchet lafa girdi:

“Kötülükler su baskınları, fırtınalar gibi doğanın özellikleridir.”

Noter lafını yarıda kesti ve her sözcükte ayak parmaklarının ucunda yükselerek, “Düşünce sisteminizi tamamen ahlak dışı buluyorum,” dedi. “Bütün taşkınlıkların önünü açıyor, suçları bağışlıyor, suçluları masum ilan ediyor.”

Bouvard, “Tam da öyle,” dedi. “Heveslerinin peşinden giden bahtsız kişi aklının sesini dinleyen dürüst bir adam kadar haklıdır.”

“Canavarları savunmayın!”



“Neden canavar olsunlar? Bir kör, bir geri zekâlı, bir katil doğduğunda bu bize sanki düzen nedir biliyormuşuz gibi, doğa bir amaç için hareket ediyormuş gibi düzensizlik olarak görünüyor!”

“Tanrı’ya karşı mı çıkıyorsunuz?”

“Evet, karşı çıkıyorum!”

Pécuchet, “Önce bir tarihe bakın,” diye haykırdı. “Kraların caniliğini, halkların kırımını, ailelerdeki geçimsizlikleri, tanınmış kişilerin kederlerini hatırlayın.”

Birbirlerini kışkırttıklarından Bouvard hemen devam etti, “O Tanrı küçük kuşlara özen gösteriyor ve ıstakozların ayaklarını geri çekmelerini sağlıyor. Ama Tanrı derken her şeyi düzenleyen bir yasayı kastediyorsanız size katılırim!”

Noter, “Mösyö, yine de ilkeler var!” dedi.

“Bana ne palavralar sıkıyorsunuz! Condillac’a göre bir bilim ilkelere ne kadar ihtiyaç duymuyorsa o kadar iyidir! Sadece öğrenilmiş bilgileri özetler ve bizi tartışılması gereken kavramlara yönlendirirler.”

Pécuchet devam etti:

“Siz de bizim gibi metafiziğin gizli işleyişini özenle araştırırdınız mı?”

“Doğru söylüyor beyler, doğru söylüyor!”

Sonra grup dağıldı.

Ama onları kenara çeken Coulon babacan bir sesle sofu olmadığını, hatta Cizvitlerden nefret ettiğini söyledi. Yine de onlar kadar ileri gitmiyordu! Meydanın köşesinde piposunu yakarken, “Lanet olsun, yine de istediğimi yapıyorum!” diye homurdanan yüzbaşının önünden geçtiler.

Bouvard ve Pécuchet ürküten aykırı düşüncelerini çeşitli vesilelerle dile getirmeye devam ettiler. İnsanların dürüstlüğü, kadınların iffetliliğini, hükümetin olayları kavrayış tarzını, halkın sağduyusunu tartışmaya açıyor, temel değerleri sarsıyorlardı.

Telaşa kapılan Foureau onları bu tür söylevlerini sürdürürlerse hapse tıkmakla tehdit etti.

Üstünlüklerinin netliği herkesi incitiyordu. Ahlaka aykırı tezleri savunduklarına göre ahlaksız olmalıydılar; iftiralar yayılmaya başladı.

Bunun üzerine zihinlerinde saçmalıkları ortaya koymak ve onları asla hoş görmemek gibi her şeye yukarıdan bakan bir düşünce gelişti.

Gazetelerdeki reklamlar, bir burjuvanın yaşam tarzı, tesadüfen duyulan ahmakça bir düşünce gibi önemsiz şeyler onlara hüznün veriyordu.

Köylerinde söylenenleri ve dünyanın her yanında başka Coulonlar, Marescotlar, Foureaular olduğunu düşündüklerinde dünyanın bütün ağırlığıyla üzerlerine çöktüğünü hissediyorlardı.

Evden çıkmıyor, misafir kabul etmiyorlardı.

Bir öğleden sonra şapkası geniş kenarlı, siyah gözlüklü biri avluda Marcel ile konuşuyordu. Bu akademisyen Larssonneur'dü. Aralanan bir perdeyi, kapatılan kapıları fark etti. Gelmesinin amacı bir barıştırmaya girişimiydi. Ardından öfkeleni ve hizmetçiyi ev sahiplerini birer hödük olarak gördüğünü söylemekle görevlendirerek gitti.

Bouvard ve Pécuchet bunu hiç umursamadılar. Dünyanın önemi azalıyordu, onu beyinlerinden göz bebeklerine inmiş bir bulutun içindeymiş gibi görüyorlardı.

Zaten bir yanılsamadan, kötü bir düşten ibaret değildi miydi? Belki de neticede mutluluklar ve bahtsızlıklar dengelenirdi! Ama türün iyiliği bireyi teselli etmezdi.

Pécuchet, "Başkaları umurumda değil!" diyordu.

Bu umutsuzluğu Bouvard'ı üzüyordu. Onu bu noktaya kendisi getirmişti ve evlerinin viranlığı gündelik kızgınlıklarla kederlerini derinleştiriyordu.

Kendilerini toplamak için akıl yürütüyor, yapılacak işler yaratıyor ve daha derin bir cesaretsizlik içinde daha güçlü bir bezginliğe kapılıyorlardı.

Yemeklerden sonra dirseklerini masaya yaslayıp kasvetle iniliyorlardı. Gözleri fal taşı gibi açılan Marcel mutfağa dönüyor ve tek başına tıkınıyordu.

Yaz ortasında Dumouchel'in dul madam Olympe-Zulma-Poulet ile evleneceğini bildiren bir davetiye aldılar.

"Tanrı onları kutsasın!"

Sonra mutlu oldukları günleri hatırladılar.

Artık neden hasatçıları izlemeye gitmiyorlardı? Her yerde antika eşya aramak için çiftliklere girdikleri günler neredeydi? Artık hiçbir şey damıtıcılık ve edebiyatla geçen o mutlu saatleri geri getiremeyecekti. Bir uçurum onları o dönemden ayırıyordu. Telafi edilemeyecek bir şeyler olmuştu.

Eskiden olduğu gibi tarlalarda bir gezinti yapmak isteyip çok uzaklara gittiler ve yollarını kaybettiler. Gökyüzünde küçük bulutlar kümeleniyor, rüzgâr yulaf çanlarını sallıyor, bir çayırın yanındaki dere mırıldanıyordu. Aniden iğrenç bir koku onları durdurdu ve çakıl taşlarının üzerinde, sazların arasında bir köpek leşi gördüler.

Dört bacağı da kurumuştur. Ağzının sırtışı mavimsi dudaklarının altındaki sivri dişleri ortaya çıkarıyordu; üzerinde kaynaşan haşerat yüzünden karnı titriyor gibi görünen toprak rengi bir kütleydi. Üstüne güneş vuran leş sineklerin vızıltısı altında bu vahşi ve yiyip bitirmiş gibi görünen katlanılmaz kokunun ortasında kımıldıyordu.

Bu arada alnı kırışan Bouvard'ın gözleri yaşlarla ıslanıyordu.

Pécuchet umursamaz bir ifadeyle, "Bir gün biz de böyle olacağız!" dedi.

Ölüm düşüncesi zihinlerini sarmalamıştı. Geri dönerken ölümden konuştular.

Aslında ölüm yoktu. Çiylere, meltemlere, yıldızlara gidiyor; ağaçların öz suyu, ince taşların parıltısı, kuşların tüyü gibi bir şeylere dönüşülüyordu. Doğanın ödünç verdiği ona geri veriliyordu ve önümüzdeki hiçliğin arkamızdaki hiçlikten daha ürkütücü bir yanı yoktu.

Ölümü yoğun bir gece, dipsiz bir delik, sürekli bir baygınlık olarak düşünmeye çalışıyorlardı; her ne olursa olsun bu tekdüze, saçma ve umutsuz yaşamdan daha iyiydi.

Tatmin olmamış ihtiyaçlarını düşündüler. Bouvard hep atları, koşum takımlarını, kaliteli Bourgogne şaraplarını ve görkemli bir maliknede güzel, kibar kadınlarla yaşamayı arzulamıştı. Pcuchet'nin tutkusuydu felsefi bilgiydi. Oysa diğerk sorunları da kapsayan sorunların en derini bir dakikada zlebilirdi. Ölüm ne zaman gelecekti? "Hemen halletmek daha iyi."

Bouvard, "Nasıl istersen," dedi.

Sonra intihar sorununu ele aldılar.

Sizi ezen bir yükü fırlatıp atmanın ve kimseye zarar vermeyen bir eylemin ne kötülüğü vardı? Tanrı'yı incitiyorsa bu gücümüz var mıydı? Bu sylendiğigibi bir korkaklık ve küstahlık, kişinin aleyhine olsa bile matraklıktı ve insanlar buna çok saygı duyarlardı.

Nasıl bir ölüm tarzını seçeceklerini tartıştılar.

Zehir acı ektirirdi. Boğazı kesmek cesaret isterdi. Boğulma sıklıkla başarısızlıkla sonuçlanırdı.

Sonunda Pcuchet tavan arasına iki ip çıkardı. Sonra onları aynı çatı kirişine bağlayarak birer düğüm attı ve altlarına iplere ulaşabilmek için iki iskemle yerleştirdi.

Bu yöntem kararlaştırıldı.

Kendi kendilerine bu intiharların bölgede nasıl bir etki yaratacağını, lmelerinden sonra yazılı kğıtlarının, koleksiyonlarının ne olacağını soruyorlardı. Ölüm düşüncesi kendileri için zlmelerine yol açıyordu. Yine de planlarından vazgeçmiyor, üzerinde konuştukça alışıyorlardı.

26 Aralık akşamı saat onla on bir arasında farklı şekilde giyinmiş olarak müzede düşünüyorlardı. Bouvard rme yeleğinin üzerine bir gömlek, Bouvard da tasarruf için  aydır üzerinden ıkarmadığıkęiř cübbesini giymişti.

Çok acıktıkları için (sabah erkenden çıkıp giden Marcel geri dönmemişti) Bouvard küçük bir sürahi anason likörünün, Pcuchet ise çayın iyi geleceğini düşündü.

aydanlığıkaldırırken suyu parkenin üzerine döktü.

Bouvard, “Sakar!” diye bağırdı.

Ardından demi vasat bulduğundan kıvamını artırmak için iki kaşık çay daha ekledi.

Pécuchet, “İğrenç bir çay olacak,” dedi.

“Kesinlikle hayır!”

İkisi de çaydanlığı kendine doğru çekmek isterken tepsi düştü, porselen takımın son parçası olan fincanlardan biri kırıldı.

Benzi solan Bouvard, “Kırıp dökmeye devam et! Canını hiç sıkma!” dedi.

“Gerçekten de büyük bir felaket!”

“Evet! Bir felaket! O babamdan kalmıştı!”

Pécuchet sırtarak, “Öz babandan,” dedi.

“Şuraya bak! Bana hakaret ediyorsun!”

“Hayır ama seni bezdiriyorum! Bunu iyi anlıyorum! İti-  
raf et!”

Öfkeye kapılan Pécuchet ve Bouvard kendilerini kaybettiler. Biri açlıktan gözü dönmüş olarak, diğeri alkolün sarhoşluğuyla bağrışıyorlardı. Pécuchet’nin boğazından sadece bir hırıltı çıkıyordu.

“Bu yaşam cehennemi andırıyor; ölmeyi tercih ederim. Elveda!”

Şamdanı alıp arkasını döndü ve kapıyı çarptı.

Karanlıkta kalan Bouvard kapıyı güçlükle açıp arkasından tavan arasına koştu.

Şamdan yerdeydi. Elinde ipi tutan Pécuchet sandalyelerden birinin üzerine çıkmıştı.

Bouvard’ın aklına aynısını yapmak geldi:

“Beni bekle!”

Sonra diğer sandalyeye çıkarken birden durdu.

“Ama... vasiyetimizi yazmadık.

“Vay canına! Bu doğru.”

Hıçkırıklar göğüslerini şişiriyordu. Soluk almak için pencereye yöneldiler.

Hava soğuktu ve sayısız yıldız mürekkep gibi siyah gökyüzünde parılıyordu.

Toprağı kaplayan karın beyazlığı ufkun puslarında silinip gidiyordu. Zemin hizasında gördükleri küçük ışıklar giderek büyüyor, yaklaşıyor, hepsi kiliseye doğru gidiyordu.

İçlerini bir merak kapladı.

Gece yarısı ayını vardı. Bu ışıklar çobanların fenerlerinden yayılıyordu. Sundurmanın altına giren bazıları paltolarını silkeliyordu.

Yılan hırıltıyor, buhur tütüyordu. Nef boyunca asılı camlar rengârenk alevlerden üç taç oluşturuyor ve dipte kutsal kâse dolabının iki yanındaki iri mumlardan kızıl alevler yükseliyordu. Kalabalığın başlarının ve kadınların geniş kenarlı şapkalarının üzerinde, korocuların ötesinde yaldızlı ayın cübbesini giymiş başrahip seçiliyordu; tiz sesine galeriyi dolduran erkeklerin gür sesleri karşılık veriyor ve tahta kubbe taştan kemerlerinin üzerinde titriyordu. Haç Yolu'nu<sup>6</sup> gösteren resimler duvarları süslüyordu. Koro yerinin ortasında, sunağın önünde ayakları karnının altında bir kuzu kulaklarını dikmiş yatıyordu.

Ilık ortam içlerini garip bir şekilde rahatlatmış ve az önceki fırtınalı düşünceleri durulan dalgalar gibi yatıştı.

İncil'i ve *Credo*'yu dinlerken başrahibin hareketlerini gözlemliyorlardı. Bu arada yaşlılar, gençler, paçavralar içindeki yoksul kadınlar, yüksek başlıklı anneler, sarı favorili gülbüz delikanlılar aynı derin sevince gömülmüş olarak dua ediyor ve bir ahırın samanının üzerinde bir güneş gibi parlayan çocuk İsa'yı görüyorlardı. Diğerlerinin bu inancı yerleşik düşüncelerine rağmen Bouvard'ı ve yüreğinin katılığına rağmen Pécuchet'yi etkiledi.

Bir sessizlik oldu; bütün sırtlar eğildi ve küçük bir çanın çınlamasıyla kuzu meledi.

---

6 Katolik geleneğinde Haç'ın Durakları, İsa'nın Golgota yolunda çektiği acıların seçilmiş on dört tasviri ve buna dayanan ayin.

Başrahip iki kolunu mümkün olduğunca yükseğe kaldırarak mayasız ekmeği gösterdi. Bunun üzerine herkesi Melekler Kralı'nın ayağının dibine çağıran canlı bir şarkı yükseldi. Şarkıya istemsizce eşlik eden Bouvard ve Pécuchet ruhlarında bir şafağın yükseldiğini hissettiler.







## IX

Marcel ertesi gün üçte yüzü yemyeşil olmuş, gözleri kırmış, alnı şişmiş, pantolonu yırtılmış bir hâlde anason likörü kokusu yayarak belirdi.

Her yılki alışkanlığını yerine getirmek üzere Noel yemeği için altı fersah ötede Iqueville yakınlarındaki bir dostuna gitmişti ve her zamankinden daha fazla kekeleyerek, ağlayarak, kendini hırpalamaya çalışarak bir suç işlemiş gibi özür diliyordu. Ev sahipleri onu bağışladılar. Tuhaf bir huzur onları hoşgörüyeye yönlendiriyordu.

Kar aniden eridiğinden ılık havayı içlerine çekerek, yaşamaktan mutluluk duyarak bahçelerinde geziniyorlardı.

Onları ölümden döndüren sadece tesadüf müydü? Bo-  
uvar hüzünlendiğini hissediyor, Pécuchet ilk ekmek-şarap  
ayinini hatırlıyordu. Bağlı oldukları Güç'e, Neden'e minnet  
duyarken akıllarına dinî kitaplar okumak geldi.

İncil ruhlarını ferahlattı, bir güneş gibi gözlerini kamaştırdı. Dağda bir kolunu kaldırmış olarak ayakta duran İsa'yı görüyorlardı, aşağıdaki kalabalık onu dinliyordu –ya da ağları çeken havarilerin arasındaydı–, ardından *haleluya* uğultusu eşliğinde dişi bir eşeğe binmiş, saçlarının titreşen hurma dallarıyla havalandığını, nihayet çarmıhın üstünde dünyaya sürekli çiy döken başını öne eğmiş bir hâlde görüyorlardı. Onları etkileyen, hoşlarına giden acizlere gösterilen şefkat, yoksulların savunulması, ezilenlerin yüceltilmesiydi. Göğün sergilendiği bu kitapta onca kuralın ortasında tanrı bilimle,

dogmayla ilgili hiçbir şey yoktu, kalbin temizliği tek zorunluluktı.

Mucizelere gelince kafaları hiç karışmadı; onları çocukluklarından beri biliyorlardı. Saint Jean'ın ululuğuna hayran kalan Pécuchet, *Hz. İsa'ya Benzemek*'i<sup>1</sup> onun sayesinde daha iyi anladı.

Burada meseller, çiçekler, kuşlar değil, yakınmalar, ruhun kendiliğinden daralması vardı. Puslu bir havada, bir manastırın mahzeninde, bir çan kulesiyle mezarın arasında yazılmış benzeyen bu sayfaları karıştıran Bouvard hüznünlendi. Ölümlü yaşamımız bu eserde öyle acınası görünüyordu ki yaşamı unutarak Tanrı'ya dönülmeliydi. İki dost onca hayal kırıklığından sonra sade bir yaşam sürmek, bir şeyi sevmek, ruhlarını dinlendirmek ihtiyacı duyuyorlardı.

*Vaiz ve Yeremya'yı* okumaya başladılar.

Ama Eski Ahit aslan gibi kükreyen peygamberleri, bulutlardaki gök gürültüleri, Cehennem'in hıçkırıkları ve imparatorlukları rüzgârın bulutları dağıttığı gibi dağıtan Tanrı'sıyla onları ürkütüyordu.

Bu kitabı bir pazar günü akşam duası için çan çalarken okuyorlardı.

Bir gün ayine gittiler ve gitmeye devam ettiler. Bu hafta sonu için bir oyalanma hâline gelmişti. Faverge Kontu ve Kontesi'nin kendilerini uzaktan selamlamaları dikkatleri çekti. Sulh hâkimi göz kırparak onlara, "Mükemmel! Sizi takdir ediyorum," dedi. Artık bütün burjuva kadınları onlara kutsanmış ekmek gönderiyordu.

Başrahip Jeufroy'un ziyaretine karşılık verdiler, bu ziyaretler devam etti. Başrahip dinden söz etmiyordu.

Bu ihtiyatlılık karşısında şaşırdılar, öyle ki Pécuchet kayıtsız bir ifadeyle ona inanç sahibi olmak için ne yapmak gerektiğini sordu.

---

1 *L'Imitation de Jésus-Christ*, Hollandalı rahip Thomas Kempis tarafından yazıldığı kabul edilen dinsel gelişim kitabı.

“Önce uygulayın.”

Pécuchet umutla, Bouvard ise asla sofu olmayacağına inandığı için meydan okurcasına uygulamaya başladılar. Bouvard bir ay boyunca bütün ayinlere katıldı, ama Pécuchet'nin aksine perhize katlanmak istemedi.

Bu bir sağlık düzenlemesi miydi? Sağlıklı olmayla ilgili şeyler biliniyordu! Dinî bir kural mıydı? Kurallara lanet olsun! Kiliseye itaatin bir göstergesi miydi? Bunu da aynı şekilde umursamıyor; bu kuralın saçma, ikiyüzlü ve İncil'in anlayışına aykırı olduğunu söylüyordu.

Geçen yıllardaki Kutsal Cuma'larda Germaine'in yaptığı yemekleri yiyorlardı.

Ama Bouvard bu kez kendine bir biftek aldı. Masaya oturup eti kesti. Marcel afallamış bir hâlde ona bakıyor, Pécuchet ise ciddi bir ifadeyle morina balığı diliminin derisini çıkarıyordu.

Bouvard bir eline çatalı, diğerine bıçağı almıştı. Nihayet kararını verip bir lokmayı ağzına götürdü. Ama aniden elleri titredi, koca yüzü soldu, başı arkaya devriliyordu.

“Kendini kötü mü hissediyorsun?”

“Hayır! Ama!” Bir itirafta bulundu. Aldığı eğitim yüzünden (bu eğitim ondan daha güçlüydü) o gün ölüm korkusuyla et yiyemiyordu.

Zaferini abartmayan Pécuchet keyfine baktı.

Bir akşam yüzünde ciddi bir sevinçle eve döndüğünde lafını hiç sakınmadan günah çıkarttığını söyledi.

Bunun üzerine günah çıkarmanın önemini tartıştılar.

Bouvard ilk Hristiyanların herkesin önünde günah çıkarmalarını benimsiyordu, şimdiki çok kolaydı. Yine de kendimiz hakkındaki bu sorgulamanın bir ilerleme unsuru, ahlakın mayası olduğunu yadsımiyordu.

Mükemmelliği arzulayan Pécuchet günahlarını araştır-  
dı; kibir nöbetleri çok geride kalmıştı. Çalışma isteği tembellikten uzak durmasını sağlıyordu; oburluğa gelince kim-

se onun kadar kanaatkâr olamazdı. Bazen öfkesine yenik düşüyordu.

Bir daha öfkelenmeyeceğine dair yemin etti.

Ardından yeni erdemler kazanması, öncelikle de mütevazı olması, yani kendisinin herhangi bir değerden yoksun olduğuna, en ufak bir ödüle layık olmadığına inanması, ruhunu terbiye etmesi ve başkalarının yerdeki çamur gibi üzerinden geçmesi için nefesine hâkim olması gerekecekti. Henüz bu durumda değildi.

Bir başka erdem olan iffetten yoksundu. Çünkü içinden Mélie'yi özlüyor ve XV. Louis dönemi giysili kadının pastel resmi de dekoltesiyle canını sıkıyordu.

Onu bir dolaba kapattı, utancını kendi bedenine bakmaktan korkacak kadar ileri götürdü ve bir donla yatmaya başladı.

Hovardalığa karşı onca özen onu geliştirdi. Özellikle sabahları büyük mücadeleler veriyordu, aynı şey Saint-Paul'un, Saint-Benedict'in ve çok ileri yaşlarda Saint-Jerome'un da başına gelmişti; ardından çok ağır tövbe girişimlerinde bulunuyorlardı. Acı bir kefarete, bir deva, İsa'ya bir saygıydı. Her aşk fedakârlıklar isterdi ve bedeninkinden daha zorlu bir fedakârlık var mıydı?

Pécuchet nefsinin kırmak için yemeklerden sonraki bir küçük kadeh içkisini bıraktı, enfiyeyi günde dört tutama indirdi, artık en soğuk havalarda bile kasketini takmıyordu.

Bir gün Bouvard asma bağlamak için merdiveni evin yanındaki terasın duvarına yasladı ve istemeden de olsa Pécuchet'nin odasının içini gördü.

Karnına kadar çıplak olan dostu küçük bir kırbaça yavaşça omuzlarını dövüyordu, ardından aceleyle donunu çıkardı, kalçalarını kamçılardı ve soluğu kesilmiş bir hâlde iskemleye yığıldı.

Bouvard öğrenilmemesi gereken bir sırrı keşfetmiş gibi rahatsız olmuştu.

Bir süreden beri döşeme taşlarının daha temiz, peçete deliklerinin daha az, yemeklerin daha lezzetli olduğu dikkatini çekiyordu. Bu değişiklikler sayın başrahibin hizmetçisi Reine'in marifetleriydi.

Kilise işlerini mutfağına taşıyan, bir saban işçisi gibi güçlü, saygılı olmasa da sadık bir kadındı; evlere girip çıkar, tavsiyeler verir, evin hanımı olurdu. Pécuchet onun deneyimine çok güveniyordu.

Günün birinde ona gözleri bir Çinli gibi küçük, burnu akbaba gagasını andıran, şişman birini getirdi. Bu kişi dinî eşyalar satan Mösyö Gouttman'dı. Sundurmanın altında kutulardan her büyüklükte haçlar, madalyonlar, tespihler, kilise şamdanları, portatif sunaklar, simden demetler, kutsal sevginin sembolü olan mavi kartondan kalpler, kızıl sakallı Saint-Josephler, porselen çarmıhlar çıkardı. Pécuchet onları hayranlıkla izledi. Satın almasını sadece fiyatları engelliyordu.

Gouttman para istemiyor, takas yapmayı tercih ediyordu. Müzeye çıktığında mallarının bir bölümü için eski demirleri ve kurşunları istedi.

Bu eşyalar Bouvard'a çok iğrenç göründü. Ama Pécuchet'nin bakışları, Reine'in ısrarları ve satıcının gevezelikleri karşısında ikna oldu. Gouttman onun böyle uysal olduğunu anlayınca baltalı mızrağı da istedi; nasıl kullanıldığını anlatmaktan bezmiş olan Bouvard bunu da kabul etti. Hesap çıkarıldığında iki dost hâlâ yüz frank borçluydu. Üç ay vadedi dört senet karşılığında anlaşıldı, yaptıkları pazarlıktan dolayı övündüler.

Satın aldıkları eşyaları bütün eve dağıttılar. Kuru ot dolu bir beşik ve mantardan bir katedral müzeyi süsledi.

Pécuchet'nin şöminesinin üstünde balmumundan bir Saint Jean-Baptiste duruyordu; koridor boyunca ünlü piskoposların portreleri ve merdivenin dibindeki zincirli lambanın altında mavi mantolu ve yıldızlarla taçlanmış bir

Meryem Ana vardı. Marcel bu muhteşem eşyaları temizliyor, Cennet'te bile bundan daha güzel şeyler olacağını düşünmüyordu.

Holde çok hoş duracak olan Saint-Pierre'in kırılması ne üzücüydü! Bazen papalık tacının, bir sandaletin, bir kulp parçasının bulunduğu eski çukurun önünde duran Pécuchet iç çekiyor, ardından bahçe işlerine dönüyordu, çünkü artık el işlerini dinî görevlerle birlikte yerine getiriyor ve keşiş cübbesiyle kendini Saint-Bruno'ya benzeterek toprağı belliyordu. Yine de bu kılık değiştirmenin dine saygısızlık olabileceğini düşünüp bu işten vazgeçti.

Ama kuşkusuz başrahiple sık görüştüğünden bir dindarın yaşam tarzını benimsiyordu. Onun gülümsemesini, sesini kapmıştı ve üşürmüş gibi yaparak iki elini bileklerine kadar cübbesinin kollarına sokuyordu. Günün birinde horozun ötüşü canını sıktı, güller midesini bulandırdı; artık dışarı çıkmıyor, kırlara ürkek bakışlar yöneltiyordu.

Bouvard'ı mayıs ayındaki Meryem kutlamalarına gelmeye ikna etti. İlahi okuyan çocuklar, leylak demetleri, iç içe geçen çiçekler ve meyveler karşısında ölümsüz bir gençlik duygusuna kapılmıştı. Tanrı yüreğinde kuş yuvaları, kaynakların pırıltısı, güneşin ısıtıcılığı şeklinde beliriyordu ve dostunun sofuluğunu abartılı, bezdirici buluyordu.

“Yemeklerde neden inliyorsun?”

“Yemeği inleyerek yemeliyiz, çünkü insan masumiyetini bu şekilde kaybetti.” Pécuchet bu cümleyi Mösyö Jeufroy'dan ödünç aldığı iki ciltlik *Rahip Okulu Öğrencisinin El Kitabı*'nda<sup>2</sup> okumuştı. Kutsal Salette suyu içiyor, kapıları kapatıp coşkuyla dualar okuyor, Saint-François tarikatına girmeyi umut ediyordu.

Sebat yetisi kazanmak için Meryem Ana'ya bir hac yolculuğu yapmaya karar verdi.

Yer seçimi canını sıktı. Notre-Dame de Fourvières'e mi,

---

2 *Manuel du Séminariste*, Louis Tronson.

Chartes'a mı, Embrun'e mi, Marsilya'ya mı, yoksa Auray'e mi gitseydi? En yakın olan Délivrande daha uygundu.

“Bana eşlik edeceksin!”

Bouvard, “Ahmağın teki gibi görüneceğim!” dedi.

Yine de inançlı bir Hristiyan olarak geri dönebilirdi, buna karşı da çıkmıyordu, dostuna hoş görünmek için kabul etti.

Hac yolculukları yaya olarak yapılmalıydı. Ama kırk üç kilometrelik yürüyüş zorlu olacaktı ve yolcu arabaları derin düşüncelere dalmaya uygun olmadığından eski bir tek atlı araba kiraladılar; araba on iki saatlik bir yolculuktan sonra onları hanın önüne bıraktı.

İki yataklı bir oda tuttular, iki komodinin üzerinde oval küçük küvetlerin içinde birer su kabı vardı. Hancı onlara burasının Terör Dönemi'nde “Kapuçin rahiplerinin odası” olduğunu söyledi. Burada Deliverande sunağı öyle özenle gizlenmişti ki rahipler kimse farkına varmadan ayin düzenliyorlardı.

Bunlar Pécuchet'nin hoşuna gitti ve şapel hakkında mutfaktan aldığı notları yüksek sesle okudu.

II. yüzyılın başında Lisieux başpiskoposu Saint-Régno-  
bert veya VII. yüzyılda yaşayan Saint-Ragnebert yahut XI.  
yüzyılın ortasında Muhteşem Robert tarafından kurulmuş-  
tu.

Farklı dönemlerde Danimarkalılar, Normanlar ve özellikle de Protestanlar tarafından yakıp yıkılmıştı.

İlk heykel 1112'ye doğru çayırda ayağıyla vurarak yerini gösteren bir koyun tarafından bulunmuş ve Kont Baudoin buraya bir tapınak yaptırmıştı.

Mucizeleri saymakla bitmezdi. Sarrasinlerin tutsağı olan Bayeuxlü bir tüccar onun ismini anmış ve demir zincirin yere düşmesiyle kaçmıştı. Tavan arasını farelerin bastığını gören bir cimri ondan yardım istemiş, fareler de gitmişti. Resmi-  
ne temas eden bir madalya Versailleslı eski bir materyalist ölüm döşeginde tövbe ettirmişti. Dine saygısızlık ettiği için

dili tutulan Adeline'in konuşmaya başlamasını sağlamıştı. Madam ve Mösyö de Becqueville onun himayesiyle iffetli bir evlilik sürdürecektik güce kavuşmuşlardı.

Tedavisi mümkün olmayan hastalıklarını iyileştirdiği kişiler arasında Madam de Palfresne, Anne Lireux, Marie Duchemin, François Dufai ve Osseville doğumlu Madam de Jumillac vardı.

XI. Louis, XIII. Louis, Gaston d'Orléans'ın iki kızı, Kardinal Wiseman, Samirrhî, Antakya patriği, Mançurya papalık elçisi Monsenyör Véroles, Prens de Talleyrand'ı dine döndürdüğü için minnetlerini sunan Quélen başpiskoposu gibi hatırı sayılır şahsiyetler onu ziyaret etmişti.

Pécuchet, "Seni de dine dönürebilir!" dedi.

Yatmış olan Bouvard bir şeyler mırıldandıktan sonra derin bir uykuya daldı.

Ertesi gün saat altıda şapele girdiler.

Bir şapel daha inşa ediliyordu; nef bezler ve tahtalarla engellenmişti ve rokoko tarzı anıt, özellikle de kırmızı mermerden korint duvar ayaklı sunak Bouvard'ın hoşuna gitmedi.

Mucizevi heykel koro yerinin solundaki bir duvar oyuğunda pullu bir elbiseyle sarılmıştı; kilise görevlisi her ikisi için de birer mum getirdi. Onları tırabzanın altındaki şamdanlara dikti, üç frank istedi, eğilerek selam verdi ve gözden kayboldu.

Ardından adaklara baktılar.

Levhalar üzerindeki yazılar dindarların minnetini ifade ediyordu. Eski bir politeknik okulu öğrencisinin hediye ettiği haç biçimindeki iki kılıcı, gelin demetlerini, asker madalyalarını, gümüşten kalpleri ve köşede, yerde duran koltuk değneği ormanını hayranlıkla izlediler. Ayin eşyaları odasından çıkan bir rahibin elinde mayasız ekmek kabı vardı.

Mihrabın altında birkaç dakika durduktan sonra üç basamak çıktı, *Oremus*'u, *Introit*'i ve *Kyrie*'yi okudu, diz çöken korocu çocuk da bir solukta hepsini tekrarladı.



Şapelde en fazla on dört on beş yaşlı kadın vardı. Tespihlerinin şıkırtısı ve taşları döven bir çekicinin gürültüsü duyuluyordu. Rahlesine eğilmiş olan Pécuchet âmin seslerine eşlik ediyordu. Rahibinin ekmek ve şarabı kaldırdığı anda kendisini sonsuz ve yıkılmaz bir inançla donatması için Meryem Ana'ya yakardı.

Yanındaki bir koltukta oturan Bouvard dua kitabını aldı ve Meryem Ana dualarında durdu.

“Çok arı, çok iffetli, saygın, sevimli, güçlü, merhametli, fildişi kulesi, altın ev, sabahın kapısı.”

Bu tapınma sözcükleri, bu abartılar onu onca saygı duyulan bu şahsiyeti düşünmeye yöneltti.

Onu kilise tablolarındaki gibi bir bulut kümesini üzerinde, ayaklarının dibinde meleklerle, göğsünde çocuk İsa'yla düşledi –dünyanın bütün ıstıraplarının seslendiği şefkatli ana– göğse taşınmış ideal kadın; çünkü rahminden çıkmış erkek onun sevgisini yüceltir ve sadece onun göğsünün üstünde uyumayı isterdi.

Ayin bitince meydanın kenarındaki duvara sırtını vermiş dükkânların önünden geçtiler. Dükkânlarda resimler, okunmuş su kapları, yaldızlı şeritleri olan testiler, Hindistan cevizinden İsalara, fildişinden tespihler vardı; çerçevelerin camlarına vuran güneş gözleri kamaştırıyor, resimlerin kabalığını, desenlerin çirkinliğini açığa çıkarıyordu. Evindeki eşyaları iğrenç bulan Bouvard bunları hoşgörüyü karşılıyordu. Mavi hamurdan küçük bir Meryem Ana aldı. Pécuchet hatıra olarak bir tespihle yetindi.

Dükkâncılar, “Haydi! Beş frank! Üç frank, yarım frank, Meryem Ana'nın hatırını kırmayın!” diye bağıyorlardı.

İki hacı hiçbir şey seçmeden dolanıyordu. Rahatsız edici tespitler yükseldi.

“Bu herifler ne arıyor?”

“Belki de Türk bunlar!”

“Daha ziyade Protestan!”

İri yarı bir kız Pécuchet'yi redingotundan çekerken gözlüklü yaşlı bir adam elini omzuna koydu; hep bir ağızdan bağıryorlardı; ardından dükkânlarından çıkıp etraflarında toplandılar, ısrarlarını ve hakaretlerini iki katına çıkardılar.

Kendini tutamayan Bouvard, “Çekin gidin, bizi rahat bırakın!” dedi.

Kalabalık dağıldı.

Ama şişman bir kadın meydanda bir süre peşlerinden geldi ve onlara şişman olacaklarını haykırdı.

Hana döndüklerinde kafede işleri için buralara da gelen Gouttman ile karşılaştılar. Önlerindeki masanın üzerinde duran bordroları inceleyen bir adamla konuşuyordu.

Deri bir kasket takmış, çok geniş bir pantolon giymiş, beyaz saçlarına rağmen kırmızı tenli ve ince bedenli biriydi; hem emekli bir subaya hem de yaşlı bir gezgin oyuncuya benziyordu.

Ara sıra bir küfür savuruyor, ardından Gouttman'ın alçak sesle bir şeyler söylemesi üzerine hemen sakinleşiyor ve diğer kâğıdı incelemeye geçiyordu.

Bouvard onu on beş dakika kadar gözlemledikten sonra yanına yaklaştı.

“Sanırım adınız Barberou?”

Kasketli adam: “Bouvard!” diye bağırdı. Ardından kucaklaştılar.

Barberou yirmi yılda her tür işe girişmiş, gazete yöneticiliği, sigortacılık, istiridye çiftliğinde müdürlük yapmıştı. “Size bunları anlatacağım,” sonunda ilk mesleğine geri dönmüştü, Bordeaux'daki bir şirketin temsilciliğini yapıyor, yolculuklara çıkıyordu ve “piskoposluk bölgesini gezen” Gouttman rahiplere onun adına şarap satıyordu. “İzninizle, bir dakika içinde sizinleyim!”

Tekrar hesaplarına döndü, biraz sonra yerinden sıçradı, “Nasıl, iki bin mi?”

“Elbette!”

“Ama bu kadarı da fazla!”

“Ne dediniz?”

Barberou öfkeyle, “Hérambert ile kendim görüştüm. Fatura dört bindi. Palavra atmayın!” dedi.

Gottman hiç umursamadı. “Tamam o zaman; sizi kurtarıyor! Dahası ne?”

Ayağa kalkan Barberou’nun yüzü önce soldu, ardından morardı, Bouvard ve Pécuchet, Gottman’ın boğazına sarılacağını düşünüyorlardı.

Tekrar yerine oturdu, kollarını kavuşturdu, “Şunu kabul edin ki tam bir alçaksınız!”

“Mösyö Barberou, hakaret etmek yok, dikkatli olun, tanıklar var!”

“Size dava açacağım!”

“Vıdı! Vıdı! Vıdı!” Ardından cüzdanını kapattı, şapkasının kenarını kaldırıp, “Kârlı çıkacaksınız!” dedi ve çıktı.

Barberou olan bitenleri anlattı: Tefeci oyunları ile iki katına çıkan bin franklık bir alacak için Gottman’a üç bin franklık şarap vermişti. Borcunu bin franklık kazancıyla kapatacağı; ama şimdi tam tersine üç bin frank borcu vardı. Patronları onu kovacak ya da mahkemeye vereceklerdi! “Alçak! Haydut! Pis Yahudi! Üstelik akşam yemeği için rahiplere gider! Zaten, işin içinde din adamları varsa!..” Rahiplere verip verilirken masaya heykelciğin az kalsın yere düşeceği kadar şiddetle vurdu.

Bouvard, “Sakin olun!” dedi.

“Bak sen! Bu da nesi?” Sonra Barberou küçük Meryem Ana’nın paketini açtı: “Bir hac biblosu! Sizin mi?”

Bouvard cevap vermek yerine tuhaf bir şekilde gülümsedi.

Pécuchet, “Benim!” dedi.

Barberou, “Beni üzüyorsunuz,” diye karşılık verdi, “ama merak etmeyin! Sizi bu hususta bilgilendireceğim.” Akli başında düşünmek gerektiği, üzülmek bir işe yaramadığı için onları yemeğe davet etti.

Üçü birden masaya oturdular.

Cana yakın davranan Barberou eski günleri hatırladı, garson kızın beline sarıldı, Bouvard'ın göbeğini ölçmek istedi. Kısa süre sonra evlerine gelecek ve onlara komik bir kitap getirecekti.

Bu ziyaret düşüncesi iki dostu pek de sevindirmede. At tırıs giderken arabada bir saat boyunca bunu konuştular. Ardından Pécuchet gözlerini kapadı. Susan Bouvard da içinden dine yöneliyordu.

Mösyö Marescot önemli bir haber iletmek üzere önceki gün evlerine gelmişti. Marcel daha fazlasını bilmiyordu.

Noter onları ancak üç gün sonra kabul edebildi ve hemen olan bitenleri anlattı. Madam Bordin yıllık yedi bin beş yüz frank gelir karşılığında çiftliklerini satın almak istiyordu.

Çiftlikte gençliğinden beri gözü vardı; girdisini çıktısını, kusurları ve avantajlarını biliyordu ve bu arzu bir kanser gibi içini kemiriyordu. Çünkü bu kadın gerçek bir Normandiyalı olarak *mülkü* sermayesini güvence altına almaktan ziyade kendi toprağının üzerinde gezinme mutluluğunu yaşamak için seviyordu. Bu umutla araştırmalar yapmış, çiftliği her gün gözlemlemiş, uzun süre para biriktirmişti ve Bouvard'ın cevabını sabırsızlıkla bekliyordu.

Kafası karıştı, Pécuchet'nin günün birinde parasız kalmasını istemiyordu; ama hac yolculuğunun sonucu olan bu fırsatı da değerlendirmek gerekti. Tanrı ikinci kez onların yararı için ortaya çıkıyordu.

Şu koşulları önerdiler: Yıllık gelir son yaşayana yedi bin beş yüz değil altı bin frank olarak devrolacaktı. Marescot birinin sağlığının zayıf, diğerinin de felç geçirme eğilimli olduğuna değindi; Madam Bordin de sözleşmeyi büyük bir tutkuyla imzaladı.

Bouvard hüznünlendi. Birinin ölmesini isteyeceği düşüncesi karşısında zihninde Tanrı'yla, sonsuzlukla ilgili ciddi düşünceler şekillendi.

Üç gün sonra Mösyö Jeufroy onları meslektaşları için yıldı bir kez verdiği tören yemeğine davet etti.

Öğleden sonra ikide başlayan yemek gece on birde bitti.

Armut şarabı içildi. Söz oyunları yapıldı. Başrahip Pruneau aklına masada gelen akrostişli bir şiir okudu. Mösyö Bougon iskambil kâğıtlarıyla gösteri yaptı, genç rahip yardımcısı Cerpet ucu çapkınlığa uzanan küçük bir romans söyledi. Böyle bir ortam Bouvard'ı eğlendirdi. Ertesi gün daha az karamsardı.

Başrahip onu daha sık ziyaret etmeye başladı. Dini göz alıcı renklerle tasvir ediyordu. Zaten ne riski vardı? Bunun üzerine Bouvard kısa süre sonra kutsal sofraya yanaşmayı kabul etti. Pécuchet de onunla birlikte ekmek-şarap ayinine katılacaktı.

Büyük gün geldi.

Kilise ilk ekmek-şarap ayinlerinden dolayı çok kalabalıktı. Burjuva kadın ve erkekler sıraları dolduruyordu, yoksullarsa arkada ya da kapının üstündeki bölümde ayakta duruyordu.

Bouvard az sonra gerçekleşecek şeyin açıklanamaz olduğunu düşünüyordu, ama akıl bazı şeyleri anlamaya yetmiyordu. Çok önemli şahsiyetler bunu kabul etmişti. Onlar gibi yapmak en iyisiydi ve bir uyuşukluk hâli içinde mihrabı, buhurluğu, şamdanları izliyordu, hiçbir şey yemediği için başı biraz dönüyor ve tuhaf bir bitkinlik hissediyordu.

İsa'nın çilesini düşünen Pécuchet sevgi taşkınlıklarıyla coşuyordu. Ona ruhunu, başkalarının ruhlarını, azizlerin hayranlıklarını, esinlenmelerini, bütün varlıkları, tüm evreni sunmak isterdi. Büyük bir şevkle dua etmesine rağmen ayinin çeşitli bölümleri ona biraz uzun geldi.

Nihayet mihrabın ilk basamağında diz çöken küçük oğlanlar giysileriyle üzerinde sarı, kumral saçların dağınık bir şekilde yükseldiği siyah bir şerit oluşturdular. Ardından taşlarının altından tüller sarkan küçük kızlar onların yerini

aldılar; koro yerinin dibinde âdeta beyaz bulutlar sıralanıyordu.

Sonra sıra büyüklere geldi.

Mihrabın hemen yanında Pécuchet vardı, ama kuşkusuz çok heyecanlandığından başını sağa sola sallıyordu. Rahibin ağzına güçlkle soktuğu mayasız ekmeği gözlerini yuvarlayarak ağzına aldı.

Bouvard ise tam tersine ağzını öyle bir açtı ki dili dudağının üzerinde bir bayrak gibi sarktı. Ayağa kalkarken dirseği Madam Bordin'inkine çarptı. Göz göze geldiklerinde dul kadının gülümsüyordu; Bouvard ise nedenini bilmeden kızardı.

Madam Bordin'den sonra Matmazel de Faverges'e, kontese, eşlikçi kadınlarına, Chavignolles'de tanınmayan bir beyefendiye de mayasız ekmeğin sunuldu.

Ardından sıra Placquevent ve öğretmen Petit'ye geldi. Aniden keçi sakalını kesmiş olan Gorju belirdi, yerine gitti, kollarını örnek bir ifadeyle göğsünde kavuşturdu.

Başrahip küçük oğlanlara nutuk çekerek ileride Tanrı'sına ihanet eden Yahuda gibi olmamalarını ve masumiyet giysilerini hep muhafaza etmelerini söyledi. Pécuchet masumiyetini kaybettiğine üzüldü, ama iskemleler hareketleniyor, anneler çocuklarını kucaklamak için acele ediyorlardı.

Çıkışta herkes birbirini kutladı. Bazıları ağlıyordu. Arabasını bekleyen Madam de Faverges, Bouvard ve Pécuchet'ye dönerek onları müstakbel damadıyla tanıştırdı, "Mühendis Baron de Mahurot!" Kont onları göremediğinden yakınıyordu. Haftaya gelecekti. "Rica ederim, bunu dikkate alın!" Araba geldiğinde şatolu hanımlar yola çıktı ve kalabalık dağıldı.

Avlularındaki otların ortasında bir paket buldular. Onları evde bulamayan postacı paketi duvarın üzerinden içeri atmıştı. Bu Barberou'nun göndereceğine söz verdiği *Hristiyanlığın İncelenmesi*'ydi,<sup>3</sup> Ecole Normale'in eski öğrencisi

3 *Examen du Christianisme*, Louis Hervieu.

Louis Hervieu tarafından kaleme alınmıştı. Pécuchet kitabı iteledi, Bouvard okumak istemiyordu.

Ayının onu dönüştüreceği defalarca söylenmişti. Birkaç gün boyunca bilincindeki çiçeklenmeleri bekledi. Ama değişen hiçbir şey yoktu ve içini kederli bir şaşkınlık kapladı.

Nasıl olurdu? Tanrı'nın teni tenimize karışıyor, ama hiçbir şey değişmiyordu! Dünyaları yöneten düşünce zihnimizi aydınlatmıyordu! Yüce güç bizi güçsüzlüğe terk ediyordu!

Mösyö Jeufroy içini rahatlatıp ona Başrahip Gaume'un *Kaşetizm*'ini<sup>4</sup> tavsiye etti.

Pécuchet'nin dindarlığıysa tam tersine gelişmişti. Bunu kanıtlamak için kimi zaman koridorda mezmurlar söylüyor, kimi zaman da yolda durdurduğu Chavignollelülerle konuşup onları dine döndürmek istiyordu. Vaucorbeil ona alay edercesine güldü, Girbal omuz silkti ve yüzbaşı ona Tartuffe dedi. Artık fazla ileri gittikleri düşünülüyordu.

Olayları hayalinde sembollerle canlandırmak mükemmel bir alışkanlıktı. Gök gürlediğinde aklınıza kıyamet gününü getirin; bulutsuz bir gökyüzünde Cennet'i düşünüp kendi kendinize her adımın sizi ölüme yaklaştırdığını söyleyin. Pécuchet bu yöntemi inceledi. Elbiselerini aldığı anda teslisin ikinci şahsının giydiği tensel kılıfı düşünüyor, saatin tik takını duyduğunda kalbinin çarptığını, eline iğne battığında çarmıhın çivilerini hatırlıyordu; ama saatlerce diz çökmesi, perhizleri artırması ve hayal gücünü zorlaması boşunaydı, kendinden sıyrılması gerçekleşmiyordu, mükemmel bir şekilde derin düşüncelere dalmak mümkün değildi.

Yüce gizemci şahsiyetlere, Sainte Thérèse'e, Jean de la Croix'ya, Louis de Grenade'a, Simpoli'ye, daha yenilerden Monsenyör Chaillot'ya başvurdu. Beklediği ululuklar yerine sadece sıradanlıklarla, gevşek bir üslupla, soğuk imgelerle ve klişeleşmiş özlü kıyaslamalarla karşılaştı.

---

4 *Catéchisme de persévérance*, Jean Joseph Gaume.

Yine de aktif ve pasif bir arınmanın, bir iç ve dış imgenin, duanın dört türünün, sevgide dokuz yetkinliğin, mütevazılıkta altı aşamanın var olduğunu ve ruh yarasının tinsel uçuştan pek farklı olmadığını öğrendi.

Bazı ayrıntılar kafasını karıştırıyordu.

“Ten lanetli olduğuna göre bizi yaratma iyiliğinden dolayı Tanrı’ya neden şükretmek gerekiyordu? Kurtuluş için zorunlu olan korkuyla en az onun kadar zorunlu olan umut arasında nasıl bir denge kurmak gerekiyordu?”

Mösyö Jeufroy’un cevapları çok basitti:

“Canınızı sıkmayın. Her hususta çok derinleşmek istemek tehlikeli bir yamaçta koşmaktır.”

Bouvard Gaume’un *Kaşetizmin El Kitabı*’ndan öyle tiksinimişti ki Louis Hervieu’nün kitabını okumaya başladı. Bu kutsal kitabın modern yorumunun hükümet tarafından yasaklanmış bir özetiydi. Barberou bir cumhuriyetçi olarak onu satın almıştı.

Bouvard’ın zihninde öncelikle ilk günah hakkında olmak üzere çeşitli kuşkular uyandı. “Tanrı insanı suç işlemeye eğilimli olarak yarattıysa onu cezalandırmamalıdır; volkanlar, vahşi hayvanlar daha önceden var olduklarından kötülük günden önceydi. Kısacası bu dogma benim adalet kavramlarımı altüst ediyor.”

Başrahip, “Ne bekliyordunuz ki? Kanıtlar sağlanamadığı hâlde bu herkesin kabul ettiği bir gerçektir,” diyordu. “Bizler de babalarının suçlarını çocuklarına devrediyoruz. Böylece gelenekler ve yasalar Tanrı’nın doğada bulunan bu kararını doğruluyor.”

Bouvard başını iki yana salladı. Cehennem hakkında da şüpheleri vardı.

“Çünkü her ceza suçlunun iyiliğe yönelmesini hedeflemeli, ama ceza sonsuzsa bu olanaksızdır ve ne çok suçlu buna katlanıyor! Eskiden yaşayan herkesi, Yahudileri, Müslümanları, puta tapanları, sapkınları ve vaftiz edilmeden ölen



çocukları düşünsenize, bu çocuklar Tanrı tarafından hangi amaçla yaratıldı? Onları işlemedikleri bir suç yüzünden cezalandırmak için!”

Başrahip, “Bu Saint-Augustin’in düşüncesi,” diye ekledi. “Saint Fulgence de ceninleri bile lanetlenmeye dâhil eder. Doğrusu kilisenin bu konuda bir kararı yoktur. Yine de altının çizilmesi gereken bir nokta var: Günah işleyeni lanetleyen Tanrı değil kendisidir ve Tanrı sonsuz olduğundan günahın da sonsuz olması nedeniyle cezanın da sonsuz olması gerekir. Hepsi bu mu mösyö?”

Bouvard, “Bana teslisi açıklayın,” dedi.

“Memnuniyetle. Bir kıyaslama yapalım: Bir üçgenin üç kenarı ya da daha doğrusu ruhumuz var olmayı, tanımayı ve istemeyi içerir; insanda yetenek denen şey Tanrı’da benliktir. İşte sır burada.”

“Ama üçgenin her kenarının biri üçgen değildir, ruhun bu üç yeteneği üç ruh etmez ve üçlemenizin kişileri üç Tanrı’dır.”

“Bu dine hakarettir!”

“O hâlde sadece bir şahıs, bir Tanrı, üç şekilde tasarlanmış bir töz var!”

Başrahip, “Anlamadan inanalım,” dedi.

“Öyle olsun.”

Dinsiz olarak mimlenmekten, şatoda gözden düşeceğinden korkuyordu.

O kış şatoya haftada üç kere saat beşte gidiyor ve içtikleri çay içlerini ısıtıyordu. Sayın kont davranışlarıyla “eski sarayın zarafetini hatırlatıyor”, sakın ve tombul kontes her konuda sağlıklı kararlar veriyordu. Kızları Matmazel Yolande genç bir kişiliğin örnek tipi, hatıraların meleği, eşlikçileri Madam de Noares’in sivri burnu Pécuchet’ninkine benziyordu.

Salona ilk girdiklerinde birini savunuyordu:

“Sizi temin ederim ki değişti! Hediyesi bunun kanıtı.”

Bu kişi Gorju’ydu. Müstakbel eşlere gotik bir dua iskemlesi hediye etmişti. İki ailenin armaları renkli kabartmalar hâlinde sergileniyordu. Madam de Noares memnun görünen Mösyö de Mahurot’ya:

“Benimkini unutmayacaksınız değil mi?” diye sordu.

Ardından biri on iki yaşında bir erkek çocuğu ve on yaşlarındaki kız kardeşini getirdi. Yırtık pırtık giysilerinin deliklerinden soğuktan kızarmış kolları bacakları görünüyordu. Birinin ayağında eski terlikler, diğerindeyse tek bir nalın vardı. Alınları saçlarının altında kayboluyor ve etraflarına ürkümüş genç kurtlar gibi alev saçan bakışlar yöneltiyorlardı.

Madam de Noares onlara sabah ana yolda rastladığını anlattı. Placquevent’in bu hususta hiçbir bilgisi yoktu.

İsimleri soruldu.

“Victor, Victorine.”

“Babaları neredeydi?”

“Hapiste.”

“Hapse girmeden önce ne iş yapıyordu?”

“Hiçbir şey.”

“Nereliydiler?”

“Saint-Pierre.”

“Ama hangi Saint-Pierre?”

Çocuklar cevap olarak burunlarını çekerek:

“Bilmiyorum, bilmiyorum,” diyorlardı.

Anneleri ölmüştü ve dileniyorlardı.

Onları sokakta bırakmanın ne kadar tehlikeli olacağını anlatan Madam de Noares kontesi duygulandırdı, kontun onuruna hitap etti, matmazel tarafından desteklendi, ısrar etti ve başardı. Onlara av bekçisinin karısı bakacak, daha sonra bir iş bulunacaktı, okuma yazma bilmediklerinden Madam de Noares onları dindarlığa hazırlamak için bizzat dersler verecekti.

Mösyö Jeufroy şatoya geldiğinde yumurcakları çağırıyorlardı. Onlara şorular soran başrahip dinleyicileri dikkate alarak gösterişli nutuklar atıyordu.

İlk peygamberler hakkında söylev verdiği bir gün iki dostla birlikte geri dönerlerken Bouvard onları yerden yere vurdu.

Yakup üçkâğıtçılığıyla, Davut cinayetleriyle, Süleyman sefahat âlemleriyle tanınıyordu.

Başrahip olayların içyüzünü bilmek gerektiğini söyledi. İbrahim'in fedakârlığı İsa'nın çilesini temsil ediyordu. Yakup tıpkı Yusuf, tunc'tan yılan ve Musa gibi Mesih'in imgesiydi.

"Eski Ahit'in ilk beş bölümünü onun yazdığına inanıyor musunuz?"

"Elbette!"

"Yine de orada ölümü anlatılıyor; Yuşa için de aynı şey geçerli; Hâkimler'e gelince, yazar bahsettiği dönemde İsrail'in kralları olmadığını belirtiyor. O hâlde eser krallar döneminde kaleme alınmış. İlk peygamberler de beni şaşırtıyor."

"Şimdi de peygamberleri inkâr edecek!"

"Kesinlikle hayır! Ama kıızıışmış zihinleri Yehova'yı bir ateş, bir çalı, bir yaşlı adam, bir güvercin gibi çeşitli biçimlerde algıliyordu ve hep bir simge istedikleri için vahiyden emin değillerdi."

"Bak sen! Peki bu güzel şeyleri kimden öğrendiniz?"

"Spinoza'dan."

Bu ismi duyan başrahip yerinden sıçradı.

"Onu okudunuz mu?"

"Tanrı korusun!"

"Yine de mösyö, bilim..."

"Mösyö, Hristiyan olunmadan bilgin olunamaz."

Bilim ona çeşitli iğnelemeler esinliyordu:

"Biliminiz bir başak yetiştiriyor mu? Nereden biliriz ki?"

Ama dünyanın bizim için yaratıldığını, başmeleklerin meleklerden üstün olduğunu, insan bedeninin otuz yaşına doğru dirileceğini biliyordu.

Din adamının rahatlığı Bouvard'ın canını sıkıyordu. Louis Hervieu'ye güvenmediğinden Varlot'ya yazdı ve daha bi-

rikimli olan Pécuchet Mösyö Jeufroy'dan Kutsal Kitap hakkında açıklamalar istedi.

Yaratılış'ın ilk altı günü altı büyük çağ anlamına geliyordu. Yahudilerin Mısırlıların değerli kaplarını kaçırmaları entelektüel zenginlikler, sanatların sırrını çözdükleri şeklinde anlaşılmalıydı. *Nudus* Latince kalçalara kadar çıplak anlamına geldiği için Yeşaya tamamen soyunmamıştı; Vergilius çift sürülürken soyunmayı öğütlerdi ve bu yazar utanma duygusuna ters düşen bir öğütte bulunmamıştı! Hezekiel'in bir kitabı yutmasında olağanüstü hiçbir şey yoktu; bir el kitabını, bir gazeteyi yutmak deyişleri kullanılmıyor muydu?

Ama her yerde metaforlarla karşılaşılırsa olgular ne olacaktı? Yine de başrahip bunların gerçek olduğunu savunuyordu.

Bunları bu şekilde algılamak Pécuchet'ye gerçeğe aykırı gibi göründü. Araştırmalarını daha da ilerletip Kutsal Kitap'ın çelişkilerini not etti.

Mısır'dan Çıkış bize çölde kırk yıl boyunca kurbanlar sunulduğunu öğretirken, Amos ve Yeremya'ya göre böyle bir şey olmamıştı. Eski Ahit'teki "Tarihler ve Ezra" kitabı halkın nüfusu hakkında hiç uzlaşmıyordu. "Yasa'nın Tekrarı"nda Musa Tanrı'yla yüz yüze geliyordu, ama Mısır'dan Çıkış'a göre onu asla göremezdi. O hâlde vahiy neredeydi?

Mösyö Jeufroy gülümseyerek, "Bunu kabul etmek için bir gerekçe daha," diye yanıtlıyordu. "Sahtekârların suç ortaklarına ihtiyaçları vardır, içten kişiler buna dikkat etmezler. Başımız sıkışınca asla yanılmayan kiliseye başvuralım."

Ama yanılmazlık neye dayanıyordu?

Bâle ve Constance konsilleri bunu konsillere atfetmişlerdi. Ama Athanasios ve Arius örneğinde olduğu gibi konsiller aynı görüşte olmayabilirlerdi; Floransa ve Latran konsilleri yanılmazlığı papaya atfediyorlardı. Ama VI. Hadrianus papanın da herkes gibi yanılabilirliğini belirtiyordu.

Zırvalar! Bütün bunlar dogmanın sürekliliğini etkileyemezdi.

Louis Hervieu'nün eseri değişimleri ortaya koyuyordu; eskiden erişkinler vaftiz ediliyordu. Hastalar ve ölmek üzere olanlara kutsal yağ sürmek sadece IX. yüzyıla ait bir kutsamaydı; gerçek varlık hakkındaki karar VIII. yüzyılda verilmiş, arınma XI. yüzyılda, günahsız gebelik daha yeni benimsenmişti.

Pécuchet İsa hakkında ne düşüneceğine karar veremeyecek bir hâle geldi. Üç İncil onu bir insan olarak kabul ediyordu. Saint-Jean'ın bir metninde Tanrı'yla denkmiş gibi görünüyor, bir başka metninde onun aşağısında olduğu kabul ediliyordu.

Başrahip, Kral Agbar'ın mektubu, Pilatus'un yaptıkları ve “özünde gerçek olan” kâhin kadınların tanıklıklarıyla karşılık veriyordu. Meryem Ana'yla Galler'de, bir kurtarıcının tebliğiyle Çin'de, Teslis'le her yerde karşılaşıyor, haçı Dalai Lama'nın başlığında, Mısır'da tanrıların elinde buluyordu. Hatta Pécuchet'ye fallus gibi görünen bir nilometreyi<sup>5</sup> resmeden bir gravürü gösteriyordu. Mösyö Jeufroy kendisi için yazarlardaki kanıtları araştıran dostu Pruneau'ya gizlice danışıyordu. Bir bilgelik mücadelesi başladı ve kendine olan saygısıyla kamçılanan Pécuchet aşkınlaştı, mitoloji âlimi oldu.

Meryem Ana'yı İsis'le, ekmek-şarap ayinini Perslerin homasıyla, Bacchus'ü Musa'yla, Nuh'un Gemisi'ni Xithuros'un gemisiyle kıyaslıyor, bu benzerlikler onun için dinlerin özdeşliğini kanıtlıyordu.

Zaten bir Tanrı olduğuna göre birçok din olamazdı. Cübbeli başrahip yanıt veremeyecek duruma düştüğünde, “Bu bir sır!” diye haykırıyordu.

Bu sözcük ne anlama geliyordu? Tabii ki bilgi eksikliği. Ama sadece açıklaması bile çelişkiyi barındıran bir şeyi ifade ediyorsa tam bir saçmalıktı. Pécuchet artık Mösyö

---

5 Yıllık sel mevsiminde Nil Nehri'ndeki su seviyesinin değişimlerini tespit için kullanılan dereceli ölçek.

Jeufroy'un peşini bırakmıyor, onu bahçede kısıtıyor, günah çıkarma bölmesinin, ayin eşyası odasının kapısında bekliyordu.

Başrahip ondan kaçmak için çeşitli kurnazlıklara başvuruyordu.

Bir gün bir görev için Sassetot'ya giderken Pécuchet sohbeti kaçınılmaz kılacak şekilde karşısına çıktı.

Ağustos sonunda bir akşamdı. Kızıl gökyüzü karardı ve alt kısmı düzenli, zirvesi kıvrımlı büyük bir bulut belirdi.

Önce havadan sudan konuşan Pécuchet birden din uğruna ölenleri araya sokuşturdu:

“Sayılarının kaç olduğunu düşünüyorsunuz?”

“En azından yirmi milyon.”

“Origenes sayılarının o kadar çok olmadığını söylüyor.”

“Origenes bildiğiniz gibi güvenilir bir kaynak değildir!”

Esen sert bir rüzgâr hendeklerin otlarını ve ufka kadar uzanan iki sıra karaağacı öne doğru eğdi.

Pécuchet devam etti, “Barbarlara dinle ilgisi olmadan direnirken ölen Galyalı birçok piskoposu da din uğruna ölenler arasında sayıyorlar.”

“İmparatorları mı savunacaksınız?”

Pécuchet'ye göre onlara iftira etmişlerdi. “Teb lejyonu olayı da bir masal. Aynı şekilde Symphorosa ve yedi oğluna, Felicité ve yedi kızına, Ancyre'in yaşları yetmiş olmasına rağmen tecavüze uğramış yedi bakiresine, içlerinden birinin adı olan *Undecemilla*'nın rakam sanıldığı Saint-Ursule'ün on bir bin bakiresine, dahası İskenderiye'de din uğruna ölen on kişiye de karşı çıkıyorum!”

“Yine de!.. Yine de itibarlı yazarların eserlerinde yer alıyorlar.”

Yağmur serpiştirmeye başladığında başrahip şemsiyesini açtı; şemsiyenin altına giren Pécuchet Katoliklerin Yahudiler, Müslümanlar, Protestanlar ve özgür düşünenlere vaktiyle tüm Romalıların yaptığından daha fazla katliam yaptığını söylemeye cesaret etti.

Başrahip itiraz etti, “Ama Neron’dan Cesar Galba’ya kadar kıyımdan söz edilir!”

“Peki ya Albinililerin katledilmesi? Saint-Barthelemy? Nantes Fermanı’nın kaldırılması?”

“Kuşkusuz üzücü aşırılıklar, ama o insanları Saint-Etienne ile, Saint-Laurenty ile, Cyprianus ile, Polycarpe ile, bir yığın misyonerle kıyaslayamazsınız.”

“Affedersiniz! Size Hypathia’yı, Praglı Jerome’u, Jean Hus’u, Bruno’yu, Vanini’yi, Anne Dubourg’u hatırlatmak isterim!”

Yağmur şiddetini artırıyor, damlalar topraktan küçük beyaz füzeler şeklinde sıçrayacak ölçüde sertleşiyordu. Pécuchet ve Mösyö Jeufroy birbirlerine iyice sokularak yavaş yavaş yürüyorlardı.

Başrahip, “Onları ürkütücü işkencelerden sonra kazanlara atıyorlardı!”

“Engizisyon da aynı işkenceleri uyguluyor ve insanları yakıyordu.”

“Ünlü kadınlar genelevlerde teşhir ediliyordu!”

“XIV. Louis’nin süvarilerinin daha mı saygın olduğunu sanıyorsunuz?”

“Hristiyanların devlete karşı hiçbir şey yapmadıklarını aklınızdan çıkarmayın!”

“Protestanlar da hiçbir şey yapmamışlardı!”

Rüzgâr havadaki yağmuru kovalıyor, süpürüyordu. Yağmur yaprakların üstünde şaklıyor, yol kenarında dere gibi akıyordu ve çamur rengi gökyüzü hasat bittiğinden çıplaklaşmış tarlalarla iç içe geçiyordu. Etrafta tek bir çatı bile yoktu, sadece uzakta bir çoban kulübesi görünüyordu.

Pécuchet’nin ince paltosu sıırıslıslam olmuştu. Su sırtından aşağı akıyor, çizmelerine, botlarına, Amoros kasketinin siperliğine rağmen gözlerine giriyordu. Başrahip bir eliyle cübbesinin kuyruğunu kaldırırken bacaklarını açıyor ve üç kenarlı şapkasının uçlarından omuzlarına dökülen sular âdeta bir katedralin oluklarından boşanıyordu.

Durmaları gerekti ve sırtlarını fırtınaya verip sarsılan şemsiyeyi dört elle zapt ederken yüz yüze, karın karına beklediler.

Mösyö Jeufroy Katolikleri savunmaya ara vermemişti.

“Protestanlarınızı Saint-Simeon’a yaptıkları gibi çarmıha gerdiler mi ya da Saint-Ignace’a yaptıkları gibi iki kaplana parçalattılar mı?”

“Ama kocalarından ayrılan onca kadın, annelerinden koparılan onca çocuk sizin için bir şey ifade etmiyor mu? Ya yoksulların karlı bölgelere, uçurumların kenarlarına sürülmesi? Onları hapishanelere yığıyor, öldüklerinde cesetlerini bir atla sürükleyerek halka teşhir ediyorlardı.”

Başrahip sırttı, “Bunların hiçbirine inanmamama izin verin! Din uğruna ölen bizim insanlarımız hususunda o kadar şüphemiz yok. Sainte Blandine ağ içinde çıplak olarak azgın bir sığırın önüne atıldı. Sainte Julie sopa darbeleriyle öldürüldü. Saint-Taraque, Saint Probus ve Saint Andronic’in dişleri çekiçle kırıldı, kaburgaları demir taraklarla parçalandı, ellerine kızgın çiviler batırıldı, kafa derileri yüzüldü.”

Pécuchet, “Abartıyorsunuz,” dedi. “Din uğruna ölenler o dönemde söz sanatının abartısıydı.”

“Nasıl, söz sanatının mı?”

“Elbette! Oysa ben size tarih anlatıyorum. İrlanda’daki Katolikler çocukları almak için hamile kadınların karınlarını yardılar!”

“Asla.”

“Sonra onları domuzlara verdiler!”

“Haydi canım!”

“Belçika’da hepsini diri diri gömüyorlardı.”

“Şaka yapıyorsunuz!”

“İsimleri kayıtlı!”

Öfkeyle şemsiyesini sallayan başrahip itiraz etti, “Yine de onların din uğruna öldüğü söylenemez. Kilise için ölmeyenler bu vasıfla anılamaz.”



“Bir söz. Din uğruna ölenlerin değeri öğretiye bağlıysa öğretinin mükemmelliği nasıl kanıtlanabilir.”

Yağmur diniyordu; köye kadar hiç konuşmadılar.

Ama evinin kapısının eşiğinde başrahip, “Size acıyorum! Gerçekten, size acıyorum!” dedi.

Pécuchet atışmalarını hemen Bouvard’a anlattı. Bu tartışma onda din karşıtı bir kötü niyetlilik yaratmıştı. Bir saat sonra çalı çırpı ateşinin önünde *Rahip Meslier*’yi<sup>6</sup> okuyorlardı. Bu ağır inkârlar onu sarstı; ardından kahramanların değerini belki de bilmediği için kendine kızarak *Biyografi*’de din uğruna ölen en ünlü kişilerin öykülerini inceledi.

Arenaya girdiklerinde halk nasıl da uğulduyordu! Aslanlar ve jaguarlar çok uysalsa onları el hareketleri ve sesleriyle kendilerine doğru çekmek için kışkırtıyorlardı. Her yanları kan içinde kaldığında gökyüzüne bakarak koşuyorlardı; Sainte Perpétue perişan bir hâlde görünmemek için saçlarını toplamıştı. Pécuchet düşünmeye başladı. Pencere açtı, sakın gecede birçok yıldız parılıyordu. Ruhları bizim hiç yaşamadığımız bir sevinçle, kutsal bir çırpınıyla dolmalıydı! Pécuchet düşündükçe onları anladığını söyledi, o da aynısını yapardı.

“Sen mi?”

“Elbette.”

“Palavrayı bırak! Önce inanıyor musun, inanmıyor musun onu söyle?”

“Bilmiyorum.”

Bir mum yaktı; ardından gözleri yüklükteki çarmıha gerilmiş İsa’ya kayınca:

“Kim bilir kaç düşkün ona başvurdu!” dedi.

Bir sessizlikten sonra:

“Onu olduğundan farklı gösterdiler! Bu Roma’nın, Vatikan’ın politikasının hatası!” diye ekledi.

---

6 Jean Meslier, dine ve din adamlarına güvenini kaybederek dini radikal biçimde eleştirip ateizme yönelen Fransız rahip ve filozof.

Ama Bouvard kiliseye ihtişamından dolayı hayranlık duyuyordu ve Orta Çağ'da bir kardinal olmayı isterdi.

“Kızıl cübbe içinde nasıl da hoş görünürdüm!”

Pécuchet'nin yanan kömürlerin yanında duran şapkası hâlâ kurumamıştı. Onu çekiştirirken astarın içinde bir şey olduğunu hissetti ve bir Saint-Joseph madalyonu yere düştü. Kendilerine açıklanamaz gibi görünen bu durum karşısında afalladılar.

Pécuchet'nin bir değişim, bir mutluluk yaşıyıp yaşamadığını öğrenmek isteyen Madam de Noares sorularıyla kendini ele verdi. Bir keresinde Pécuchet'nin bilardo oynadığı bir sırada madalyayı kasketine o dikmişti.

Kuşkusuz onu seviyordu; duldu, evlenebilirlerdi, ama Pé-cuchet belki de mutlu bir hayat sürmesini sağlayacak bu aşkı fark etmedi.

Mösyö Bouvard'dan daha dindar görünmesine rağmen, onu desteği dine dönüşlerde muhteşem olan Saint-Joseph'e emanet etmişti.

Kimse bütün duaları ve sağladıkları hoşgörölülüğü, kutsal emanetlerin etkisini, kutsal suların yararlarını onun kadar iyi bilemezdi. Saati Saint-Pierre Kilisesi'nin zincirlerine değmiş küçük bir zincire bağılıydı.

Süs eşyaları arasında Allouagne Kilisesi'nde İsa'nın bir gözyaşını barındıran boncuğun taklidi olan altın bir boncuk vardı. Serçe parmağındaki bir yüzüğün içinde Ars rahibinin saçları duruyordu ve hastalara şifalı otlar topladığı için odası bir ayin eşyası bölmesine ve bir eczacı laboratuvarına benziyordu.

Zamanını mektuplar yazmak, yoksulları ziyaret etmek, nikâhsız birliktelikleri bozmak, Sacré-Coeur fotoğrafları dağıtmakla geçirirdi. Bir bey ona paskalya mumuyla yer altı mezarlığından alınmış insan tozunun karışımı olan ve umutsuz vakalarda hap olarak kullanılan “din uğruna ölenler hamuru” gönderecek, o da hamuru Pécuchet’ye verecekti.

Böyle bir maddecilik Pécuchet'yi afallattı.

Akşam şatonun bir uşağı ona büyük Napoléon'un dindarca sözlerini, rahiplerin hanlardaki nüktelerini, dinsizlerin ürkütücü ölümlerini içeren bir yığın kitapçık getirdi. Madam de Noares bunların hepsini ve onlarca mucize öyküsünü ezbere bilirdi.

Saçma sapan, Tanrı sanki onları herkesi şaşırtmak için yapmış gibi amaçsız mucizeler anlatıyordu. Büyükannesi bir dolaba bezle sardığı kuru erikler koymuş ve bir yıl sonra dolabı açtığında örtünün üzerinde haç oluşturacak şekilde dizilmiş on üç kuru erik görmüş.

“Bunu bana açıklasanıza.”

Katır inadıyla savunduğu öykülerinden sonra hep bu sözleri söyleyen iyi yürekli, neşeli bir kadındı.

Yine de bir keresinde “karakterinin sınırlarını aşmıştı”. Bouvard, Pezilla mucizesine itiraz ediyordu: Devrim sırasında mayasız kutsal ekmeklerin saklandığı bir meyve tabağı kendiliğinden yaldızla kaplanmıştı.

“Belki de dipte nemden kaynaklanan hafif sarı bir renk oluşmuştur.”

“Kesinlikle hayır! Yaldızın nedeni Mesih'in bedenine dokunmasıydı.”

Sonra piskoposların tanıklıklarını anlattı.

“Bu, dediklerine göre kalkan gibi, Perpignan piskoposluğunun üzerindeki bir... bir palladion.<sup>7</sup> En iyisi Mösyö Jeufroy'a sorun!”

Kendini tutamayan Bouvard, Louis Hervieu'nün kitabını gözden geçirdi ve Pécuchet'yi de alıp dışarı çıktı.

Başrahip yemeğini bitiriyordu. Reine iskemle getirdi ve bir işaret üzerine iki küçük kadeh alıp *Rosolio* likörü doldurdu.

Bouvard neden geldiklerini açıkladı.

Başrahibin yanıtı içtenlikli değildi.

---

7 Pallas Athene'yi kalkan ve mızrakla betimleyen heykellere verilen genel ad.

“Tanrı için her şey mümkündür ve mucizeler dinin kanıtıdır.”

“Yine de yasalar var.”

“Bunun önemi yok. Onları yetkinleştirmek, düzeltmek için bozar.”

“Bozduğunu nereden biliyorsunuz? Doğada her şey yolunda gittiğinde böyle bir şey düşünülmez, ama olağanüstü bir olayda hemen Tanrı’nın elini görürüz.”

Başrahip, “Tanrı’nın eli olabilir,” dedi, “üstelik bir olay tanıklar tarafından doğrulanınca.”

“Tanıklar her şeye inanırlar, çünkü gerçek olmayan mucizeler de var!

Başrahibin yüzü kızardı:

“Kuşkusuz... bazen.”

“Onları gerçek olanlardan nasıl ayırmalı? Kanıtlanmış gerçek verilerin de kanıta ihtiyacı olduğunda ne yapmak gerek?”

Araya giren Reine efendisi gibi itaat etmek gerektiğini söyledi.

“Hayat geçicidir, ama ölüm sonsuzdur!”

Rosolio’yu bir dikişte içen Bouvard, “Kısacası,” diye ekledi, “eski dönemlerin mucizeleri günümüzünkilerden daha iyi kanıtlanmamıştır; Hristiyanların ve putperestlerin mucizeleri benzer nedenlerle savunuluyor.”

Başrahip çatalını masaya fırlattı.

“Onlar gerçek değildi! Kilise dışında mucize olmaz!”

Pécuchet, “Şuraya bakın,” dedi, “din uğruna ölenlerin-kiyle aynı gerekçe: Öğreti olgulara ve olgular öğretiye dayanır.”

Bir bardak su içen başrahip devam etti:

“Yadsırken bile onlara inanıyorsunuz. On iki günahkârın dine döndürdüğü dünya; işte bu bana güzel bir mucize gibi görünüyor!”

“Hiç de öyle değil!”

Pécuchet bunu farklı biçimde değerlendiriyordu.

“Tek tanrıcılık İbranilere, Teslis Hintlilere, Logos Platon’a, Meryem Ana Asya’ya dayanır.”

Bu önemli değildi! Mösyö Jeufroy doğaüstünde ısrar ediyor, bütün halklarda ilk hâllerinin yaşanmasına ya da biçim değişimine uğramasına rağmen Hristiyanlığın insani bir var olma nedenine sahip olmasını istemiyordu. XVIII. yüzyılın alaycı dinsizliğini hoş görebilirdi, ama modern eleştiri nezaketiyle canını sıkıyordu.

“Dine söven bir dinsizi lafı evirip çeviren bir kuşkucuya tercih ederim.”

Ardından onlara kovarmış gibi meydan okuyan bir ifadeyle baktı.

Eve hüüzünle dönen Pécuchet inanç ve aklın uyumunu ummuştu.

Bouvard ona Louis Hervieu’nün şu yazısını okuttu:

“Onları ayıran uçurumu anlamak için kanıtlanmaya ihtiyaçları olmayan önermelerini karşı karşıya getirin:

“Akıl bize bütün parçayı kapsar der ve inanç bizi şöyle yanıtlar: Doğruları gösterirken havarileriyle şaraplı ekmek yiyen İsa’nın bedeni elinde, kafası ağzındaydı.

“Akıl bize başkalarının suçundan sorumlu olmadığımızı söyler ve inanç bizi şöyle yanıtlar: İlk günahla.

“Akıl size üç üçtür der ve inanç üçün bir olduğunu belirtir.”

Artık başrahibe gitmiyorlardı.

İtalya Savaşı dönemiydi.

Kimileri papa için titriyorlardı. Emmanuel’e lanetler okunuyor, Madam de Noares onun ölmesini dileycek kadar ileri gidiyordu.

Bouvard ve Pécuchet çekingen bir tavırla karşı çıkıyorlardı. Pencereleden yeşilliklerin üzerinde bir hizmetçinin kırmızı yeğinin seçildiği ağaçlıklı yollar görünürken kapıdan içeri girip yüksek aynalarda kendilerine bakmaktan

keyif alıyorlardı ve ortamın ihtişamı burada konuşulanlara karşı hoşgörölü davranmalarını sağlıyordu.

Kont onlara Mösyö de Maistre'in bütün kitaplarını vermişti. Hurel, başrahip, sulh hâkimi, noter ve bazen şatoya bir gün kalmak için gelen müstakbel damadının oluşturduğu yakın çevresinin önünde Maistre'in ilkelerini geliştireyordu.

“En ürkütücü düşünce 89'a aittir!” diyordu. “Önce Tanrı'ya karşı çıkılır, ardından hükümet tartışılır, nihayet özgürlük gelir. Hakaret, ayaklanma, sefahat ya da daha doğrusu yağma özgürlüğü, bu yüzden din ve iktidar tarafsızları ve sapkınları sürgüne göndermelidir. Kuşkusuz cellatlar suçlulara işkence ediyormuş gibi işkence var diye bağıracaklar. Özetliyorum: Tanrısız devlet olmaz! Yasa ancak yukarıdan geldiğinde saygı gördüğünden güncel sorun İtalyanlar değil, devrimin mi papanın mı ya da şeytanın mı İsa'nın mı üstün geleceğidir.”

Mösyö Jeufroy tek heceli sözcüklerle, Hurel gülümsemeyle, sulh hâkimi başını sallayarak söylenenleri onaylıyor, Bouvard ve Pécuchet tavana bakıyorlardı; Madam de Noares, kontes ve Yolande yoksullar için çalışıyor, Mösyö de Mahurot da nişanlısının yanında bir albümün sayfalarını karıştırıyordu.

Ardından herkesin bir sorunun çözümünü düşünmeye dalmış gibi görüldüğü sessizlikler oluyordu. III. Napoléon bir kurtarıcı değildi, hatta duvar işçilerinin pazar günü Tuileries'de çalışmalarına göz yumarak kötü bir örnek oluştuyordu.

Kontun her zamanki cümlesi, “İzin verilmemeliydi.”

Bir Hristiyan ve aile babası olarak toplumsal ekonomi, güzel sanatlar, edebiyat, tarih, bilimsel öğretiler de dâhil olmak üzere her konuda karar veriyordu ve keşke hükümet de onun kendi evindeki kararlılığını sergileseydi! İktidar çok yaygınlaşmış bilimin yaratacağı tehlikelerin tek yargııcıydı;

bilim halka iğrenç tutkular esinliyordu. Halk, o zavallı halk senyörler ve piskoposların kralların mutlakiyetçiliklerini yumuşattıkları dönemde daha mutluydu. Şimdi sanayiciler tarafından sömürülüyordu. Köle durumuna düşecekti.

Hepsi eski rejimi özlüyordu: Hurel alçaklıktan, Coulon cahillikten, Marescot da sanatçı olduğundan.

Bouvard eve döndüğünde La Mettre, D'Holbach vs. ile yeniden gücünü topluyordu. Pécuchet ise yönetimin bir aracı olan dinden uzaklaşmıştı. Mösyö de Mahurot ekmek-şarap ayinine "bu kadınları" baştan çıkarmak için katılmıştı ve hizmetçiler nedeniyle dindar görünüyordu.

Matematikçi ve meraklıydı, piyanoda valsler çalıyor, Topffer'e hayranlık duyuyor, zarif bir kuşkuculukla öne çıkıyordu. Feodalitenin, engizisyonun, Cizvitlerin aşırılıklarını önyargı olarak değerlendiriyor ve soylu ya da Politeknik Okulu mezunu olmayanları küçümsemesine rağmen ilerlemeyi övüyordu!

Mösyö Jeufroy da aynı şekilde onlardan hoşlanmıyordu. Büyücülüğe inanıyor, putlar hakkında şakalar yapıyor, bütün deyişlerin İbraniceden geldiğini belirtiyordu; hitabetinde beklenmedik bir şey yoktu; sürekli kısıtlanmış geyikten, bal ve apsentten, altın ve kurşundan, parfümlerden, ölü külü kavanozlarından ve günaha "Geçit yok!" demesi gereken askere benzettiği Hristiyan ruhundan söz ediyordu.

İki dost onun söylevlerinden kaçınmak için şatoya geç geliyorlardı.

Yine de bir gün onunla karşılaştılar.

Bir saatten beri iki öğrencisini bekliyordu. Aniden içeri giren Madam de Noares, "Küçük kız kayboldu. Victor'u getiriyorum, uğursuz çocuk!"

Onu cebinde üç gündür kaybolmuş olan gümüş yüksükle yakalamış, ardından hıçkırıklara boğulmuştu:

"Hepsi bu değil! Hepsi bu değil! Onu azarladığını sırada bana poposunu gösterdi!"

Sonra kontla kontes bir şey söylemeden:

“Zaten benim hatam, beni bağışlayın!” diye ekledi.

İki öksüzün şimdi kürek mahkûmu olan Touache’ın çocukları olduğunu onlardan gizlemişti.

Ne yapmak gerekirdi?

Kont onları kovsa mahvolacaklardı, hayırseverliği ise geçici bir heves olarak yorumlanacaktı.

Mösyö Jeufroy buna şaşırmadı. İnsanın mayası bozuktu ve iyileştirilmesi için cezalandırılması gerekiyordu.

Bouvard anlayışlı davranmanın daha doğru olduğunu söyleyerek karşı çıktı.

Ama kont bir kez daha halklara olduğu gibi çocuklara da uygulanacak demir yumruk tezini savundu. O iki çocuğun içleri kötülükle doluydu; küçük kız yalancı, yumurcak kabaydı. Bu hırsızlık bağışlanabilirdi, ama eğitim saygının okulu olduğu için küstahlık asla hoş görülemezdi.

Bu yüzden av bekçisi Sorel çocuğa hemen sıkı bir dayak atacaktı.

Çocuğa söyleyeceği bir şeyler olan Mösyö de Mahurot bu işi üstlendi. Bekleme odasından bir tüfek aldı ve avluda balı önünde bekleyen Victor’u çağırdı.

Ona, “Beni izle!” dedi.

Bekçiye giden yol Chavignolles’den pek uzak olmadığı için Mösyö Jeufroy, Bouvard ve Pécuchet de onlara eşlik ettiler.

Şatodan yüz adım ötede onlardan koru boyunca yürürken hiç konuşmamalarını rica etti.

Arazi nehir kıyısına kadar alçalıyor, orada büyük kaya blokları yükseliyordu. Batan güneşte altın levhalar gibi görünüyordular. Karşıda tepelerin yeşillikleri gölgelerle kaplıyordu. Sert bir rüzgâr esiyordu.

Yuvalarından çıkan tavşanlar çimenlikte otluyorlardı.

Bir el ateş edildi, sonra ikinci, üçüncü kez; sıçrayan tavşanlar yere yuvarlandı. Onları yakalamak için üstlerine atlayan Victor ter içinde ve soluk soluğa kaldı.



Baron, “Giysilerine çok özen gösteriyorsun!” dedi.

Parçalanmış gömleği kan içinde kalmıştı.

Kan görmeyi sevmeyen Bouvard kan dökülmesini kabul lenemiyordu.

Mösyö Jeufroy:

“Koşullar bazen bunu gerektirir,” dedi. “Suçlu kendi kanını vermiyorsa, başkasının kanı gerekir, Hz. İsa’nın insanlığı kurtarması bize bu gerçeği öğretti.”

Bouvard’a göre Hz. İsa’nın fedakârlığına rağmen neredeyse bütün insanlar lanetli olduğundan bu hiçbir işe yaramamıştı.

“Ama ekmek-şarap ayininde bu fedakârlığı her gün tekrarlıyor.”

Pécuchet, “Mucize de rahip ne kadar liyakatsiz olursa olsun sözcüklerle gerçekleşiyor,” dedi.

“Mösyö, işte sır burada.”

Bu arada Victor gözlerini tüfeğe diyor, hatta dokunmaya çalışıyordu.

“Pençelerini indir!”

Mösyö de Mahurot korudaki bir patikaya girdi.

Bir yanında Pécuchet, diğer yanında Bouvard olan başrahip onlara:

“Dikkatli olun, *Debetur Pueris*’i bilirsiniz,” dedi.

Bouvard Yaratıcı’nın önünde bir nokta gibi olduğunu, ama onun bir insan yapılmasına öfkelenildiğini söyledi. “İntikamından korkulur, onun şanı için çalışılır; her türlü erdemi, bir kolu, bir gözü, bir politikası, bir konutu vardır. Göklerdeki Babamız ne anlama gelir?”

Sonra Pécuchet ekledi:

“Dünya genişledi, artık merkezi oluşturmuyor. Birçok benzerinin arasında dönüp duruyor. Birçoğu ondan daha büyük, dünyamızın küçülmesi Tanrı’yı daha yüce bir ideal hâline getiriyor.”

O hâlde din değişmeliydi. Cennet mutlu ruhlarıyla hep izleyen, şarkı söyleyen ve lanetlilerin çektikleri ıstıraplara

yukarıdan bakan çocuksu bir şeydi. Hristiyanlığın temelinin bir elmaya dayandığı düşünöldüğünde!..

Başrahip kızdı.

“Vahyi yadsımak sizin için daha uygun olacak.”

Bouvard, “Tanrı’nın konuşmasını nasıl beklersiniz?” dedi.

Jeufroy, “Konuşmadığını kanıtlayın!” diye yanıt verdi.

“Bir kez daha tekrarlıyorum, konuştuğunu kim kanıtlıyor?”

“Kilise!”

“Güzel bir tanıklık!”

Bu tartışmadan sıkılan Mösyö de Mahurot:

“Başrahibi dinleyin, sizden çok daha fazlasını biliyor!” dedi.

Başka bir yoldan devam etmek için işaretleşen Bouvard ve Pécuchet Yeşil Haç’a geldiklerinde:

“Peki, iyi akşamlar!” dediler.

Baron da, “Size de iyi akşamlar!” diye karşılık verdi.

Bütün bunlar Mösyö de Faverges’e anlatılacak ve belki de ardından bir bozuşma yaşanacaktı. Olsun. Bu soyluların kendilerini aşağıladıklarını hissediyorlardı. Onları akşam yemeklerine hiç davet etmiyorlardı ve Madam de Noares’in sürekli uyarılarından bezmişlerdi.

Ancak de Maistre’i geri vermeleri gerekiyordu, bu yüzden on beş gün sonra kabul edilmeyeceklerini düşünerek şatoya gittiler.

Bütün aile kontesin odasındaaydı, yanlarında Hurel ve tuhaf bir şekilde Foureau vardı.

Cezalandırma Victor’u düzeltmemişti. Din dersini öğrenmeyi reddediyor, Victorine de ağza alınmayacak sözler ediyordu. Neticede oğlan Genç Tutuklular Evi’ne, kız da bir manastıra gönderilecekti.

Hazırlıkları üstlenen Foureau çıkarken kontes onu geri çağırırdı.

Nikâh tarihinin belirlenmesi için Mösyö Jeufroy bekleniyordu. Resmî nikâhtan hiç haz etmediklerini göstermek için nikâh kiliseden önce belediyede kıyılacaktı.

Foureau resmî nikâhı savunmaya çalıştığında kont ve Hurel'in itirazlarıyla karşılaştı. Dinî görevin yanında belediye işlerinin ne hükmü vardı! Baron da sadece üç renkli bir çapraz şeridin karşısında evlense buna asla inanmayacaktı.

İçeri giren Mösyö Jeufroy, "Bravo!" dedi. "Evlilik kurumunu peygamberimiz yerleşikleştirdiğinden..."

Pécuchet araya girdi, "Bu hangi İncil'de yazıyor? Havariler döneminde pek ciddiye alınmıyor, hatta Tertullianus onu zinaya benzetiyordu."

"Bak sen!"

"Elbette! Evlilik de dinsel bir kutsama değildir! Kutsama için ayırıcı bir özellik gerekir. Bana ayırıcı bir özellik gösterenize!"

Başrahibin bunun Tanrı'yla kilisenin bütünleşmesi olduğunu söylemesi boşunaydı.

Pécuchet devam etti, "Hristiyanlığı hiç anlamıyorsunuz! Yasa da..."

Mösyö de Faverges, "Yasa onun damgasını taşır, o olmasa çok eşliliğe izin verecekti!"

Bir ses, "Bunda ne kötülük var?" diye karşılık verdi.

Bu ses perdenin arkasına yarı gizlenmiş olan Bouvard'a aitti.

"İlk peygamberler, Mormonlar, Müslümanlar birçok kadınla evlenebilir, yine de onurlarını muhafaza ederler!"

Başrahip, "Asla!" diye haykırdı, "Onurluluk dinî görevlerini yerine getirmektir. Tanrı'ya saygı duyarız. Hristiyan olmayan onurlu olamaz!"

Bouvard, "Diğerleri kadar," dedi.

Bu karşı çıkışta dine bir saldırı olduğunu hisseden kont dini yüceltti. Köleliği kaldırmıştı.

Bouvard bunun karşıtını kanıtlayan örnekler sundu:

“Saint-Paul onlara efendilerine tıpkı Tanrı gibi itaat etmelerini tavsiye etti. Saint Ambroise köleliği Tanrı’nın bir ih-sanı olarak kabul etti. Levililer, Mısır’dan Çıkış ve konsiller onu kutsadı. Bossuet köleliği insan haklarından biri olarak gördü ve Monsenyör Bouvier onu onayladı.”

Kont yine de Hristiyanlığın uygarlığı geliştirdiğini söyledi.

“Yoksulluğu bir erdem hâline getirerek tembelliği de geliştirdi.”

“Ama mösyö, İncil’in ahlak anlayışı hususunda ne düşünüyorsunuz?”

“Evet, pek de ahlaklı sayılmaz! Son saatte gelen işçilerle ilk saatte gelen işçiler aynı ücreti alırlar. Varlıkları verilir, hiçbir şeyi olmayandan alınır. Tokat yiyip karşılık vermemeye ve elindekinin çalınmasına izin vermeye gelince cüretkârları, alçakları, onursuzları teşvik eder.”

Pécuchet Budizm’i de sevdiğini açıkladığında ortalık karıştı.

Başrahip kahkaha attı, “Vay canına! Budizm öyle mi?”

Madam de Noares kollarını kaldırdı, “Budizm!”

Kont da aynısını tekrarladı, “Nasıl... Budizm mi?”

Pécuchet kafası karışan Mösyö Jeufroy’a, “Budizm’i biliyor musunuz?” diye sordu. “Tamam o zaman öğrenin! Dünyevi şeylerin hiçliğini Hristiyanlıktan daha önce ve daha uygun bir şekilde kavradı. Uygulanması zordur, inananların sayısı Hristiyanlardan fazladır ve Vişnu’nun bir değil dokuz cisimleşmesi vardır! Şimdi siz düşünün!”

Madam de Noares, “Gezginlerin yalanları,” dedi.

Başrahip, “Masonların desteklediği yalanlar,” diye ekledi.

Sonra herkes birden konuşmaya başladı, “Haydi devam edin!” “Çok güzel!” “Bana göre bu çok gülünç.” “Mümkün değil.” Bunun üzerine çileden çıkan Pécuchet Budist olacağını söyledi.

Baron, “Hristiyanlara hakaret ediyorsunuz!” dedi. Madam de Noares bir koltuğa yığıldı. Kontes ve Yolande seslerini çıkarmazken kont gözlerini yuvarlıyor, Hurel talimatları bekliyor, başrahip kendisine hâkim olmak için dua kitabını okuyordu.

Bu ortam Mösyö de Faverges’i yatıştırdı. İki dostu gözlemlerken, “Hayatta görevler, bazı düzeltmeler olduğundan İncil’i kınamadan önce...”

“Düzeltilmeler mi?”

“Görevler mi?”

“Yeter beyler, beni anlamalısınız!” Ardından Foureau’ya döndü, “Sorel haberdar edildi! Ona gidin!” Bouvard ve Pécuchet kimseyi selamlamadan dışarı çıktı.

Ağaçlıklı yolun sonunda üçü de kırgınlıklarını dile getirdiler: Foureau, “Bana hizmetçi gibi davranıyorlar,” diye homurdanıyordu, iki dost da basur anısına rağmen onu onaylıyor, âdeta bir sempati duyuyorlardı.

Kırda yol işçileri çalışıyordu. Başlarındaki adam yanlarına yaklaştı, bu Gorju’ydu. Sohbet etmeye başladılar. Yola 1848’de yasalaşmış çakıl taşı döşeme işini yönetiyordu ve bu görevi mühendis Mösyö de Mahurot’ya borçluydu.

“Matmazel de Faverges ile evlenecek olan! Siz de kuşkusuz onlardan geliyorsunuz?”

Pécuchet sertçe, “Son kez!” dedi.

Gorju naif bir ifade takındı. “Bir küskünlük mü? Bak sen şu işe!”

Arkalarını döndükten sonra Gorju’nün yüzünü görselerdi, bu küskünlüğün nedenini sezdiğini anarlardı.

Biraz ileride köpek kulübelerini ve kırmızı kiremitli küçük bir evi çevreleyen parmaklıklı çitin önünde durdular.

Victorine kapının eşiğindeydi. Havlamaların yankılanmasıyla bekçinin karısı belirdi.

Belediye başkanının neden geldiğini bildiği için Victor’a seslendi.

Her şey önceden hazırlanmış, toplu iğnelerle tutturulmuş iki bohçaya giysileri yerleştirilmişti.

Onlara, “İyi yolculuklar,” dedi. Bu haşeratı başından savdığı için çok mutluydu.

Bir kürek mahkûmunun çocukları olması onların hatası mıydı? Tam tersine çok uysal görünüyor, nereye götürüldüklerini umursamıyorlardı.

Bouvard ve Pécuchet önlerinde yürüyen iki çocuğa bakıyorlardı.

Fuları kolunda olan Victorine sözleri pek anlaşılmayan bir şarkı mırıldanıyor, mukavva bir kutu taşıyan bir kadın terzisine benziyordu. Bazen arkasına dönüyor, sarı saç lüleleri ve zarif görünüşü karşısında Pécuchet böyle bir kızı olmadığına üzülmüyordu. Farklı koşullarda yetişseydi ileride çok zarif bir kız olacaktı: Onun büyüdüğünü görmek, her gün onu kucaklamak istediğinde kuşlar gibi ötüşünü duymak ne büyük bir mutluluktur. Yüreğinden yükselen bir sızı gözlerini nemlendirdi, göğsünü daralttı.

Victor bohçasını bir asker gibi sırtında taşıyor, ılık çağlıyor, kuzgunlara taş atıyor, değnek kesmek için ağaçların altına gidiyordu. Foureau onu çağırdı, elini tutan Bouvard bu güçlü ve gürbüz çocuğun parmaklarını elleri arasında hissetmekten büyük bir keyif aldı. Zavallı çocuk açık havadaki bir çiçek gibi özgürce büyümekten başka bir şey istemiyordu! Duvarların arasında derslerle, cezalandırmalarla, bir yığın saçmalıkla çürüyüp gidecekti. İçini bir acımanın isyanı kapladı, kadere karşı öfkeyle dolan Bouvard hükümeti devirmek isteyen birinin taşkınlığını yaşıyordu. Ona, “Koş! Keyfine bak, geriye kalan zamanının tadını çıkar!” dedi.

Çocuk uzaklaştı.

Kız kardeşiyle birlikte handa yatacaklar ve gün ağarırken gelecek olan Falaise arabacısı Victor’u Beuabourg Islahevi’ne teslim edecek, Grand-Camp Yetimhanesi’nden bir rahibe de Victorine’i alacaktı.

Bu ayrıntıları anlatan Foureau yeniden düşüncelere daldı. Ama Bouvard bu iki yumurcağın ne kadara mal olacağını öğrenmek istiyordu.

“Tutsa tutsa üç yüz frank eder! Kont ilk masraflar için bana yirmi beş frank vermişti! Pinti herif!”

Üç renkli çapraz şeridinin aşağılanması içine işleyen Foureau sessizce yürürken adımlarını hızlandırıyordu.

Bouvard, “Onlar için çok üzülüyorum, onları yanıma almak isterdim,” diye mırıldandı! Pécuchet de, “Ben de,” dedi. İkisinin aklına da aynı şey gelmişti.

Kuşkusuz bazı engeller vardı?

Foureau, “Hiçbir engel yok,” diye yanıtladı. Zaten belediye başkanı olarak terk edilmiş çocukları uygun gördüğü kişilere vermek hakkıydı. Uzun bir tereddütten sonra, “Elbette! Onları alın! Bu onu çıldırtacak!” dedi.

Bouvard ve Pécuchet çocukları eve götürdüler.

İçeri girdiklerinde Marcel’i merdivenin dibinde, Meryem Ana heykelinin önünde diz çökmüş bir hâlde coşkuyla dua ederken buldular. Başını geri atmış, gözlerini hafifçe kapamıştı ve şişirdiği yarık dudaklarıyla kendinden geçmiş bir Hint fakirine benziyordu.

Bouvard, “Hödük herif!” dedi.

“Neden? Belki de görebilsen kıskanacağın şeyleri izliyor. Birbirlerinden tamamen farklı iki dünya yok mu? Akıl yürütmenin konusu akıl yürütme tarzı kadar değerli değildir. İnancın ne önemi var? Önemli olan inanmaktır.”

İşte Pécuchet’nin Bouvard’ın tepkisine karşı çıkışı böyleydi.







## X

Eğitimle ilgili birçok kitap getirterek uygulayacakları sistemi kararlaştırdılar. Her tür metafizik düşünceden uzak durmaları ve deneysel yöntem doğrultusunda doğanın gelişimini izlemeleri gerekiyordu. İki öğrencinin öğrendiklerini unutmaları gerektiğinden hiç aceleleri yoktu.

Yapıları sağlam olmasına rağmen Pécuchet onları bir Spartalı gibi daha da güçlendirmek için açlığa, susuzluğa, kötü hava koşullarına alıştırmayı, hatta nezleye bağışıklık kazanmaları için delik ayakkabılar giymelerini istiyordu. Bouvard bütün bunlara karşı çıktı.

Koridorun dibindeki karanlık oda yatak odaları oldu. Odada iki portatif yatak, iki sedir, bir ibrik vardı; yuvarlak pencere başlarının yukarısında açılıyor ve örümcekler duvarda dolaşıyordu.

Sıklıkla sürekli tartışılan bir kulübeyi hatırlıyorlardı.

Babaları bir gece eli kanlar içinde eve dönmüş, kısa süre sonra jandarmalar gelmişti. Ardından ormana yerleşmişlerdi. Ayakkabı imalatçıları annelerini kucaklayıp öpüyorlardı. Anneleri öldükten sonra bir araba onları getirmişti. Çok dayak yiyorlardı ve akıbetleri belirsizdi. Ardından av bekçisi Sorel'i, Madam de Noares'i anımsıyor ve kendilerini mutlu hissettikleri bu evde ne aradıklarını akıllarına bile getirmiyorlardı. Bu yüzden sekiz ay sonra dersler başlayınca afalladılar. Bouvard kızla, Pécuchet yumurcakla ilgilenecekti.

Victor harfleri seçiyor ama hece kuramıyor, anlaşılmaz sözcükler yazıyor, duraksıyor, ahmak bir hâli oluyordu. Victorine sorular soruyordu. *Ch* orkestrada ve arkeolojide neden *k* diye okunuyordu? Sesli harfler bazen birleştiriliyor, bazen ayrılıyordu. Bütün bunlar doğru değildi. Öfkeleniyordu.

Öğretmenler aynı saatte karşılıklı odalarında ders veriyorlardı ve aradaki duvar ince olduğundan biri ince, biri boğuk, ikisi tiz dört ses âdeta iğrenç bir konser oluşturuyordu. Buna son vermek ve yumurcıkları rekabetle teşvik etmek için ikisini birden müzede çalıştırmayı düşünüp yazmaya geçtiler.

Masanın iki ucundaki iki öğrenci aynı yazıyı kopya ediyor, ama düzgün oturamıyorlardı. Onları doğrultmak gerekiyordu, sayfalar düşüyor, kalemleri kırılıyor, mürekkep dökülüyordu.

Victorine bazen iki üç dakika iyi gidiyor, ardından çarpık çurpuk yazmaya başlıyor ve cesaretini kaybedip tavana bakıyordu. Masaya yayılan Victor hemen uyuyordu.

Belki de tedirginlerdi? Aşırı gerilim genç beyinleri yorardı.

Bouvard, “Ara verelim,” diyordu.

Ezbere öğretmek kadar saçma bir şey olamazdı. Yine de hafıza çalıştırılmadığında körelirdi. Onlara La Fontaine’in ilk fabllarını okutmaya başladılar. Çocuklar yiyecek biriktiren karıncayı, kuzuyu yiyen kurdu, her şeyi kendine ayıran aslanı benimsiyorlardı.

İyice gözü pek olmuşlardı, bahçeyi talan ediyorlardı. Ama onlara nasıl bir eğlence bulmalıydı?

Jean-Jacques *Émile*<sup>1</sup>’de<sup>1</sup> öğretmenin öğrenciye fark ettirmeden biraz destek olarak oyuncaklarını kendisinin yapmasını sağlamasını öğütüyordu. Bouvard bir çember yapmayı, Pécuchet de bir top dikmeyi beceremedi. Oyma, kırpma gibi

---

1 *Émile ou de l'éducation*, Jean-Jacques Rousseau.

eğitici oyunlara geçtiler. Pécuchet onlara mikroskobunu gösterdi. Bouvard mumu yakıp parmaklarının gölgesiyle duvara bir tavşanın ve bir domuzun profillerini düşürüyordu. Sonunda bundan da sıkıldılar.

Yazarlar eğlence olarak kırdı bir öğle yemeğini, bir tekne sefasını yüceltiyorlardı; bunlar gerçekten de uygulanabilir miydi? Fénelon ise ara sıra “iyiliğe yönelten bir söylevi” tavsiye ediyordu. Böyle tek bir söyleşiyi bile düşünmek mümkün değildi!

Derslere geri döndüler, desenli toplar, çizgiler, sıralama oyunları hiçbir işe yaramadı, bunun üzerine bir kurnazlık düşündüler.

Victor oburluğa eğilimli olduğundan ona bir yemek ismi söyleniyordu; kısa süre sonra *Fransız Mutfağı*’nı akıcı bir şekilde okudu. Giyimine düşkün olan Victorine’e terziye mektup yazarsa bir elbise hediye edileceği söylendi. Üç hafta içinde bu mucizeyi gerçekleştirdi. Bu başarılı olsa da kusurlarını pohpohlamak anlamına gelen tehlikeli bir yöntemdi.

Artık okumayı yazmayı öğrendiklerine göre onlara ne öğreteceklerdi? Bu da bir başka sıkıntıydı.

Kızların erkekler kadar bilgili olmaya ihtiyaçları yoktu. Yine de onlara genellikle kaba bir eğitim veriliyor, entelektüel birikimleri gizemli saçmalıklardan ibaret oluyordu.

Onlara dil öğretmek uygun düşer miydi? Cygne de Cambrai İspanyolca ve İtalyanca öğrenmenin sadece tehlikeli eserleri okumaya yaradığını iddia ediyordu. Böyle bir gerekçe onlara saçma geldi. Yine de İngilizce daha yaygın bir şekilde kullanıldığına göre Victorine bu dilleri neden öğrenecekti? Pécuchet İngilizcenin kurallarını inceledi; *th* sesini çıkarmayı büyük bir ciddiyetle öğretiyordu: “Bak şimdi, *the*, *the*, *the*.” Ama bir çocuğu eğitmeden önce onun yeteneklerini bilmek gerekiyordu. Bu da frenolojiyle<sup>2</sup> tahmin edilebi-

---

2 Kafatası biçiminden kişinin karakteri ve suça yatkınlığının tespit edilebileceğini iddia eden teori.

lirdi. Bu işe giriştiler; ardından bu yorumları kendi kişilikleri üzerinde doğrulamak istediler, Bouvard'da iyi niyetliliğin, hayal gücünün, saygının ve vulgo erotizmin: aşk enerjisinin çıkıntısı vardı.

Pécuchet'nin şakak kemiklerinde kurnazlıkla iç içe geçmiş felsefe ve coşku seziliyordu.

Gerçekten de kişilik özellikleri bunlardı. İkisinde de dostluğa eğilimin ağır bastığını anladıklarında daha da şaşırdılar ve keşiflerinden büyülenmiş bir hâlde içtenlikle kucaklaştılar.

Ardından Marcel'i incelemeye başladılar. En büyük ve hiç bilmedikleri kusuru aşırı iştahlı olmasıydı. Bununla birlikte Bouvard ve Pécuchet kulak kepçesinin üstünde, göz hizasında beslenme organını saptadıklarında ürktüler. Belki de hizmetkârları yaşı ilerledikçe Salpêtriere Hastanesi'nde günde dört kilo ekmek yiyen, on dört tabak çorba, bir seferinde de altmış fincan kahve içen o kadına benzeyecekti. Buna katlanamazlardı.

Öğrencilerinin kafalarında ilginç bir görünüm yoktu; kuşkusuz işi yanlış yapıyorlardı. Çok basit bir yöntemle deneylerini geliştirdiler.

Pazar günleri meydanda yulaf torbalarının, peynir sepetlerinin, danaların, atların arasında itiş kakışı umursamayan köylülerin ortasına dalıyor ve babasının yanındaki genç bir çocukla karşılaştıklarında bilimsel bir amaçla kafatasını yoklamak istediklerini söylüyorlardı.

İnsanların çoğu yanıt bile vermiyordu; kimileri saçkıran için bir merhem olduğunu sanarak öfkelenip reddediyor, kimileriye kayıtsız bir ifadeyle daha rahat olunacağı kilisenin sundurmasının altına gitmeyi kabul ediyorlardı.

Bouvard ve Pécuchet'nin işlerine başladıkları bir sabah aniden başrahip belirdi ve ne yaptıklarını gördüğünde frenolojiyi insanları maddecilik ve kaderciliğe yöneltmekle suçladı.

Böylece hırsız, katil, zina yapan kişiler suçlarını kafataslarındaki çıkıntılara atabilirlerdi.

Bouvard itiraz ederek organın kişiyi hiç zorlamadan eyleme teşvik ettiğini söyledi. Birinde bir günahın tohumunun olması onun günahkâr olacağını kanıtlamazdı.

“Zaten Ortodokslara hayranım; doğuştan gelen düşüncelerini savunur ve eğilimleri reddederler. Ne büyük çelişki!”

Ama Mösyö Jeufroy’a göre frenoloji ilahi mutlak gücü yadsıyordu ve onu kutsal bir mekânda, sunağın karşısında uygulamak yakışık almazdı.

“Hayır, çekin gidin buradan!”

Berber Ganot’nun dükkânına yerleştiler. Bütün tereddütleri alt etmek için bir ebeveynin sakalının ya da bir çocuğun kıvrıkcık saçının kesilmesinin parasını ödeyecek kadar ileri gittiler.

Bir öğleden sonra saçlarını kestirmeye gelen doktor koltuğa oturduğunda aynadan parmaklarını çocukların kafalarının üzerinde gezdiren iki frenoloğu fark etti.

Onlara, “Sonunda bu saçmalıklara da mı başladınız?” dedi.

“Neden saçmalık olsun ki?”

Aşağılayıcı bir ifadeyle gülümseyen Vaucorbeil beyinde birçok organın bulunmadığını belirtti.

Birisi diğerinin sindiremediği bir yiyeceği sindirebilirdi! Bu durumda midede tat çeşitleri kadar organ olduğunu mu varsaymak gerekiyordu? Yine de bir faaliyet diğerinin yorgunluğunu alabilirdi, zihinsel bir çaba bütün yetilere ulaşmazdı, her birinin farklı bir alanı vardı.

Vaucorbeil, “Anatomi uzmanları böyle bir alan bulamadılar,” dedi.

Pécuchet, “Çünkü kesip incelemeyi yeterince iyi yapmadılar,” diye yanıtladı.

“Nasıl yani?”

“Elbette. Dilimleri bölümler arasındaki bağlantıları dikkate almadan kesiyorlar.” Bu cümleyi okuduğu bir kitaptan hatırlamıştı.

Doktor, “İşte bir hödüklük daha,” diye bağırды. “Kafatası beyne kalıp gibi oturmaz, dış bölüm iç bölümü kalıp gibi sarmaz. Gall yanılıyor. Sizi onun öğretisini dükkâna rastgele girecek üç kişiyi inceleyerek kanıtlamaya davet ediyorum.”

İlki iri mavi gözlü bir köylü kadındı.

Onu inceleyen Pécuchet, “Hafızası çok güçlü,” dedi.

Kocasını bunu doğruladı ve kendisini de incelemesini istedi.

“Bak sen! Dostum, sizinle başa çıkmak çok zor olur.”

Oradakilere göre dünyada onun kadar dikkatli biri yoktu.

Üçüncü inceleme büyükannesiyile gelen bir yumurcakta yapıldı.

Pécuchet müziği çok seviyor olması gerektiğini belirtti.

Yaşlı kadın, “Sanırım öyle,” dedi, “bu beylere göstereceğim.”

Cebinden bir ağız tamburası çıkaran çocuk üflemeye başladı.

Bir gürültü yükseldi. Bu doktorun giderken sertçe vurduğu kapının sesiydi.

Artık kendilerinden şüphe etmeyen iki dost iki öğrenciyi çağırarak kafataslarını incelemeye devam ettiler.

Victorine’in kafatası genellikle düzgündü; ama ağabeyinin içler acısı bir kafatası vardı; yan kemiklerin mastoid köşesinde göze çarpan bir çıkıntı yıkım, cinayet organını işaret ediyordu ve daha aşağıdaki bir şişkinlik de açgözlülüğün, hırsızlığın sembolüydü. Bouvard ve Pécuchet bu duruma bir hafta çok üzüldüler.

Ama sözcüklerin tam anlamını kavramak gerekiyordu; dövüşkenlik denen şey ölümü küçümsemeyi de kapsıyordu. Cinayet işliyorsa insanların hayatını da kurtarabilirdi. Edinme içgüdüğü hırsızların sezgisini ve tüccarların hırslarını barındırıyordu. Saygısızlık eleştirel akılla, kurnazlık ihtiyatlıkla paraleldi. Bir içgüdü biri iyi, diğeri kötü olmak üzere iki bölüme ayrılırdı. Birinci bölüm geliştirilirken ikinci bölüm

köreltilecekti; bu yöntemle yürekli bir çocuk haydut değil bir general olacaktı. Korkak sadece ihtiyatlı olacak, cimri tutumlu, savurgan da cömert davranacaktı.

Muhteşem bir düşe daldılar: Öğrencilerinin eğitimi yolunda giderse daha sonra zekâyı geliştirecek, kişilikleri yönlendirecek, yürekleri asilleştirecek bir eğitim kurumu açacaklardı. Şimdiden kayıt ödemelerinden ve binanın inşasından söz ediyorlardı.

Ganot'daki zaferleri onları meşhur etmişti ve herkes gelecekteki başarıları hakkında onlara danışmaya geliyordu.

Top, armut, kelle şekeri, dörtgen, yükselteli, yassı biçimli bütün kafataslarını, öküz çenelerini, kuşu andıran yüzleri, domuz gözlerini incelediler; ama bunca kalabalık berberin işini aksatıyordu. Dirsekler parfüm şişelerinin bulunduğu camlı dolaba değiyor, tarakların düzeni bozuluyordu, sonunda lavabonun kırılması üzerine bütün meraklıları kapı dışarı etti, Bouvard ve Pécuchet'den de onların ardından gitmelerini rica etti. Kafatası inceleyip yetenek ve karakter yorumu yapmaktan biraz yorulmuş oldukları için bu ulti-matoma hiç ses çıkarmadan uydular.

Ertesi gün yüzbaşının bahçesinin önünden geçerlerken onun Girbal, Coulon, kır bekçisi ve korocu giysili Zéphyrin adlı küçük oğluyla sohbet ettiklerini gördüler. Elbisesi yepyeni olan çocuk onu ayın eşyaları bölmesine bırakmadan önce geziniyor, iltifatlar alıyordu.

Bouvard ve Pécuchet'nin ne düşündüklerini öğrenmek isteyen Placquevent onlardan oğlunun kafatasını yoklamalarını rica etti.

Alın derisi gergin gibiydi; ucu çok kıkırdaksı ince bir burun kıvrımlı dudaklarının üzerine çaprazlamasına eğiliyordu; çenesi sivri, bakışları kaçamak, sağ omzu pek yüksekti.

Babası, "Takkeni çıkar," dedi.

Önce Bouvard, ardından Pécuchet ellerini saman renkli saçlarının içine daldırdıktan sonra gözlemlerini alçak sesle birbirlerine açıkladılar:

“Belirgin bir *dirimselcilik*. *Onamacılık! Bilinçlilik, cinsel sevgi duygusu* hiç yok!”

Kır bekçisi, “Sonuç nedir?” dedi.

Enfiye kutusunu açan Pécuchet bir tutam çekti.

Bouvard, “İnanın pek de olağanüstü değil,” diye karşılık verdi.

Aşağılandığını hisseden Placquevent kızardı.

“Yine de ne dersem onu yapacaktır.”

“Öyle mi?”

“Ama Tanrı adına, ben onun babasıyım! Buna hakkım var...”

Pécuchet, “Belli bir ölçüde,” diye karşılık verdi.

Girbal söze karıştı.

“Babanın otoritesi tartışılmazdır.”

“Ama ya baba ahmağın tekiyse?”

Yüzbaşı, “Olsun, otoritesi yine mutlaklıktır.”

Coulon, “Çocukların çıkarı için,” dedi.

Bouvard ve Pécuchet’ye göre çocuklar anne babalarına hiçbir şey borçlu değildiler ve tam tersine ebeveynlerin onların yiyecek, eğitim, nihayet sevgi ihtiyaçlarını karşılamaları gerekirdi.

Burjuvalar bu ahlak dışı düşünceye karşı çıktı. Placquevent ağır bir hakarete uğramış gibi incinmişti.

“Sizin sokaktan topladıklarınıza da söyleyecek bir şey yok; hedeflerine ulaşacaklar! Dikkatli olun!”

Pécuchet sert çıkarak, “Neye karşı?” dedi.

“Sizden korkmuyorum!”

“Ben de!”

Araya giren Coulon kır bekçisini yatıştırdı ve uzaklaştırdı.

Birkaç dakika kimse konuşmadı. Ardından söz yüzbaşının tek tek göstermeden misafirlerini bırakmadığı yıldız çiçeklerinden açıldı.

Bouvard ve Pécuchet evlerine dönerken yüz metre ötede Placquevent’i gördüler ve yanındaki Zéphyrin tokatlardan korunmak için dirseğini kalkan gibi kaldırıyordu.



Az önce duydukları sözler başka biçimler altında kontun düşüncelerini temsil ediyordu; ama kendi öğrencileri özgürlüğün baskıdan nasıl üstün olduğunu kanıtlayacaklardı. Bununla birlikte biraz disiplin gerekliydi.

Pécuchet uygulamalı dersler için müzeye bir tablo astı; çocukların akşamki davranışlarının kaydedilip ertesi gün okunacağı bir günlük tutulacaktı. Her ders zille bildirilecekti. Dupont de Nemours gibi önce babacan uyarıyı, ardından askerî uyarıyı kullanacaklardı, senli benli konuşma yasaklandı.

Victorine'e matematik öğretmeye çalışan Bouvard bazen yanılıyor, buna her ikisi de gülüyordu, ardından onu boyunun sakalsız bir yerinden öpen kız izin istiyor, o da onu gönderiyordu.

Pécuchet'nin ders saatlerinde zili çalması ve pencereden askerî uyarıyı haykırması boşunaydı, yumurcak gelmiyordu. Çorapları topuğuna kadar sarkıyor, masada bile burnunu karıştırıyor ve gazını tutamıyordu. Broussais bu hususta azarlamayı savunuyordu, çünkü "koruyucu bir içgüdünün isteklerine itaat etmek gerekiyordu".

Çocukların ikisi de berbat bir dil kullanıyor, "ben de" yerine *mé itou*, "içmek" için *bère*, "o" için *al* diyorlardı, ama çocuklar dil bilgisini anlayamayacakları ve ancak düzgün konuşmalar duydukça öğrenebilecekleri için iki dost bezgin düşene kadar onların konuşmalarını denetliyorlardı.

Coğrafyayla ilgili olarak farklı düşünüyorlardı. Bouvard bölgenin, Pécuchet ise dünyanın tamamının incelenmesini istiyordu.

Bir süzgeçli kova ve kumla bir ırmağın, bir adanın, bir körfezin neye benzediğini göstermek istedi, hatta üç kıta için üç tarihini feda etti; ama ana yönler Victor'un kafasına girmiyordu.

Pécuchet bir ocak akşamı onu kıra götürdü. Yürürlerken astronomiyi övüyordu; denizciler onu yolculuklarında kul-

lanırlardı, o olmasa Kristof Kolomb keşfini yapamayacaktı. Kopernik'e, Galilei'ye ve Newton'a minnet borçluyduk.

Hava buz gibiydi ve göğün koyu mavisi üzerinde uçsuz bucaksız ışıklar parılıyordu. Pécuchet gözlerini göğe doğru kaldırdı.

“Nasıl olur, Büyük Ayı yok!”

Onu son kez gördüğünde diğer tarafa dönüktü; nihayet tanıdı, ardından hep kuzeyde yer alan ve sayesinde yönümüzü belirlediğimiz Kutup Yıldızı'nı gösterdi.

Ertesi gün salonun ortasına bir koltuk koyup etrafında vals yapmaya başladı.

“Bu koltuğun güneş, benim de dünya olduğumu düşün; dünya böyle hareket eder.”

Victor ona şaşkınlıkla bakıyordu.

Ardından bir portakal alıp içinden kutupları temsil eden bir çubuk geçirdi, sonra ekvatorun yerini belirlemek için çevresini kömürle çizdi. Nihayet portakalı bir mumun etrafında gezdirip dünyanın bütün noktalarının eş zamanlı olarak aydınlanmadığını, bunun da iklim farklılıklarına neden olduğunu anlattı ve mevsimlerin farklılığını izah etmek için portakalı eğdi, çünkü dünya dik durmuyordu, bu da gece gündüz eşitliği ve gün dönümlerine yol açıyordu.

Hiçbir şey anlamayan Victor dünyanın uzun bir iğnenin etrafında döndüğünü ve ekvatorun da dünyanın çevresini sarmalayan bir halka olduğunu sanıyordu. Pécuchet bir atlasta ona Avrupa'yı gösterdi; ama onca çizgi ve renkle gözleri kamaşan Victor isimleri bulamıyordu. Havzalar ve dağlar krallıklarla uyuşmuyor, siyasi düzen coğrafi düzeni karmakarışık ediyordu. Belki de bütün bunlar tarihi incelerken aydınlığa kavuşacaktı. Köyden başlayıp bucakla, kasabayla, ille, bölgeyle devam etmek daha uygun olacaktı; ama Chavignolles'un hiç yıllığı olmadığından evrensel tarihle devam etmek gerekiyordu. Onda da o kadar çok olay vardı ki sadece en güzellerini almakla yetinilmeliydi.

Eski Yunan için “gölgede savaşıcağız” sözünü, Aristides’i sürgüne gönderen kiskancı ve İskender’in doktoruna olan güvenini; Roma tarihi için “Capitol’ün kazlarını, Scevola’nın elini kora batırmasını, Regulus’un fıçısını” anabilirlerdi. Guatimozin’in gül yatağı Amerika için önemliydi. Fransa’ya gelince *Auvergne*, *yetişin!*<sup>3</sup> ve *Vengeur*’ün<sup>4</sup> batışını bir kenara bırakırsak, Soissons’nun vazosu, Saint-Louis’nin meşesi, Jeanne d’Arc’ın ölümü, Béarn’ın tavuk güveci değerliydi.

Victor kişileri, yüzyılları ve ülkeleri karıştırıyordu. Ancak Pécuchet onu derin düşüncelere daldıracak kadar ileri gitmiyor ve olaylar yığınının gerçek bir labirent olduğunu biliyordu.

Fransa krallarının isim listesini öğretmeye karar verdi. Victor tarihleri bilmediği için isimleri unutuyordu. Dumouchel’in hafıza geliştirme yöntemleri kendileri için yetersiz kaldıysa çocuğa ne katkısı olacaktı! Neticede tarih ancak bol bol okuyarak öğrenilebilirdi. Bunu yapacaktı.

Resim birçok durumda yararlıydı; Pécuchet doğadaki nesnelerden yola çıkarak ona resmi kendisi öğretme yürekliğini gösterip işe hemen manzarayla başladı.

Bayeuxlü bir kırtasiyeci ona kâğıt, kauçuk silgi, iki karton, kurşun kalemler ve müzede çerçeve içinde sergilenecek olan eserler için sabitleyiciler gönderdi.

Şafakta ceplerinde bir parça ekmekle yola çıkıyor ve manzaralı uygun bir yer bulmak için çok zaman kaybediyorlardı. Pécuchet hem ayağının dibinde olan şeyleri, hem

---

3 *À moi, Auvergne; c’est l’ennemi!* Fransızların 1760’ta İngiliz ve Alman ordularıyla çarpıştığı Kloster Kampen Savaşı’ndan bir gece önce keşfe çıktığı sırada İngiliz askerleri tarafından kuşatılan Louis d’Assas du Mercou’nun süngülenip ölmek pahasına Auvergne Alayı’nı uyarmak için haykırdığı sözler: “*Auvergne, yetişin; bu düşman!*”

4 *Vengeur du Peuple*, 1 Haziran 1794’te İngilizlerle savaşırken batan ve mürettebatın teslim olmak yerine gemiyle birlikte batmayı tercih ettiğine dair propaganda amaçlı asılsız haberlere konu olan Fransız gemisi.

ufkun derinliğini, hem de bulutları resmetmek istiyor, ama uzaklıklar hep ön planların üstünde kalıyordu; nehir gökten düşüyor, çoban sürünün üstünde yürüyor, uyuyan bir köpek koşarmış gibi görünüyordu. “Resim çizgiden, gölgeden, küçük noktacıklı gölgelerden, dahası sadece üstadın çizgisinden oluşur,” yazısını okuduktan sonra kendi payına bu işten vazgeçti. Çizgiyi düzeltiyor, gölgeyle birlikte çalışıyor, ince gölgeyi gözlemliyor ve üstat çizgisini çizmek için fırsat kolluyordu. Ama öğrencinin resimleri hep anlaşılmaz olduğundan bu fırsat asla gelmiyordu.

Onun gibi tembel olan kız kardeşi çarpım tablosunun karşısında esniyordu. Matmazel Reine ona dikiş dikmeyi öğretiyordu ve çamaşırları gösterirken parmaklarını öyle zarif bir edayla kaldırıyordu ki Bouvard’ın yüreği ona matematik dersiyle azap çektirmeye el vermiyordu. Bir başka gün derse yeniden başlayacaklardı. Kuşkusuz aritmetik ve dikiş evlilik için gerekliydi, ama Pécuchet kızları sadece kocaları için yetiştirmek acımasızlıktır diye karşı çıkıyordu. Her kız evlilik doğrultusunda eğitilemezdi. İleride erkeksiz de yapabilmelerini istiyorsak onlara çok şey öğretmek gerekirdi.

En sıradan şeyler hakkında bilgiler verilebilirdi: Örneğin şarap nedir denilebilirdi. Açıklama yapıldıktan sonra Victor ve Victorine’in bunu tekrarlamaları gerekiyordu. Aynı şey baharatlar, mobilyalar, aydınlanma için de yapıldı; ama ışık onlar için lambaydı ve çakıl taşının kıvılcımıyla, bir mumun aleviyle, ayın aydınlığıyla hiçbir ortak yanı yoktu.

Bir gün Victorine, “Odun nasıl yanıyor?” diye sordu. Yanma hakkında pek bilgileri olmayan iki dost canları sıkılarak birbirlerine baktılar.

Başka bir keresinde Bouvard çorbadan peynire kadar besleyici yiyecekleri sıraladı, ama fibrinden, kazeinden, yağdan ve glutenden söz ederek iki küçüğü afallattı.

Ardından Pécuchet onlara kanın nasıl yenildiğini açıklamak istedi ve dolaşım sistemine dalarak bocaladı.

İkilem hiç de kolay değildi. Olgulardan yola çıkıldığında en basiti bile çok karmaşık kanıtlar gerektiriyordu ve önce ilkeler ortaya konunca mutlaka, inançla başlamak gerekiyordu.

Nasıl bir çözüm bulunmalıydı? İki bilgiyi, akılcı ve deneysel olanı birleştirerek; ama bir hedefe yönelik çifte araç yönetime ters düşüyordu. Ne olursa olsun!

Çocukları doğa tarihine ısındırmak için birkaç bilimsel gezinti yaptılar.

Bir eşiği, bir atı, bir öküzü göstererek, “Bakın bunlar dört ayaklılar,” diyorlardı. “Genellikle kuşların tüyleri, sürüngenlerin pulları vardır ve kelebekler böcekler sınıfına dâhildir.” Kelebek yakalamak için bir ağıları vardı. Hayvancığı özenle tutan Pécuchet çocuklara dört kanadını, altı ayağını, iki antenini ve çiçeklerin nektarını emdiği kemiksi hortumu inceletiyordu.

Hendeklerin kenarından şifalı bitkiler topluyor, isimlerini söylüyor, bilmediği bir bitkiyle karşılaştığında itibarını kaybetmemek için uyduruyordu. Zaten isim listesi botaniğin en önemsiz tarafıydı.

Şu önermeyi tahtaya yazdı: Her bitkinin yaprakları, çanağı, tohumu barındıran bir yumurtalığı ya da kılıfı çevreleyen bir tacı vardır. Ardından öğrencilerine kırdı önlerine çıkan ilk otları, bitkileri toplama talimatı verdi.

Victor ona düğün çiçeği, Victorine ise bir tutam çilek getirdi; Pécuchet’nin bir tohum kılıfı araması boşunaydı.

Onun bilgisine güvenmeyen Bouvard bütün kütüphaneyi araştırdı ve *Kadınların Tasası*’nda<sup>5</sup> yumurtalıkların tacın değil, taç yaprakların altında, sapta yer aldığını buldu.

Bahçelerinde yoğurt otları ve inci çiçekleri vardı ve bu kökboyasıgillerin çanakları yoktu; böylece tahtaya yazılan ilkenin yanlış olduğu anlaşıldı.

Pécuchet, “Bu bir istisna,” dedi.

---

5 *Redouté des Dames*, Jules Dumas’nın çiçek ve meyveleri resmeden kitabı.

Bir gün otların arasında çiçeklenmiş bir kaz otu gördüler, ama çanağı yoktu.

“Haydi bakalım! İstisnaların kendileri de doğru değilse neye güvenmeli?”

Bir gün gezinirken tavus kuşlarının ötüşünü duydular, duvarın üstüne baktıklarında ilk başta çiftliklerini tanıyamadılar. Ambarın arduvaz bir çatısı vardı, çitler yeniydi, yollara taş döşenmişti. Gouy Baba belirdi, “Bu mümkün değil, siz mi geldiniz?” Üç yıldan beri karısının ölümü de dâhil olmak üzere birçok güçlük yaşanmıştı. Kendisiyse hâlâ turp gibiydi. “Biraz içeri gelin.”

Nisan ayının başlarıydı, çiçeklenmiş elma ağaçları üç viran kulübe boyunca beyaz ve pembe tepelerini sergiliyorlardı; mavi saten rengi gökyüzünde tek bir bulut yoktu, gerilmiş iplere tahta mandallarla örtüler, çarşafklar ve havlular asılmıştı. Gouy geçmek için bunları kaldırırken şapkasını takmamış, bir gömlek giymiş olan Madam Bordin ile karşılaştılar. Marianne da ona yüklendiği çamaşırları uzatıyordu. “Hoş geldiniz beyler! Evinizdeymiş gibi davranın! Ben çok yoruldum, oturacağım.”

Çiftçi herkese bir kadeh içki önerdi.

Madam Bordin, “Şimdi değil, ter içindeyim,” dedi.

İçki önerisini kabul eden Pécuchet, Gouy Baba, Marianne ve Victor ile şarap mahzenine doğru yönelerek gözden kayboldu.

Bouvard, Madam Bordin’in yanına yere oturdu.

Ödemesini düzenli olarak alıyordu, yakıncak bir şeyi yoktu, artık ona kızınıyordu.

Parlak bir ışık yüzünü yandan aydınlatıyordu; siyah saç bantları aşağıya uzanıyor ve ensesindeki kıvrık saç lüleleri kehribar renkli, terden nemlenmiş tenine yapışıyor. Her soluk alışında iki memesi yükseliyor, çimenlerin kokusu sağlıklı tenin hoş kokusuna karışıyordu. Bouvard içini sevinçle dolduran bir canlanma hissetti. Ardından çiftliğe iltifatlar yağdırdı.

Bu sözlerden çok etkilenen Madam Bordin projelerini anlattı.

Avluları genişletmek için aralarındaki duvarı yıkacaktı.

O sırada bayıra tırmanan Victorine ayağının dibinde otlayan yaşlı attan korkmadan çuha çiçekleri, sümbüller, melekşeler topluyordu.

Bouvard, “Çok zarif, öyle değil mi?” dedi.

“Evet! Küçük kızlar öyledir!”

Dul kadın bütün bir yaşamın derin kederlerini yansıtmış gibi iç çekti.

“Sizin de bir kızınız olabilirdi.”

Madam Bordin başını öne eğdi.

“Sadece size bağlıydı.”

“Nasıl?”

Bouvard’ın bakışları karşısında şiddetli bir okşayışı hisseder gibi kızardı; ama hemen mendilini yelpaze gibi salmaya başladı.

“Dostum, büyük bir fırsatı kaçırdınız.”

“Anlamadım.”

Bouvard yerinden kalkmadan ona yaklaşıyordu.

Madam Bordin onu uzun süre tepeden tırnağa süzdü; ardından nemli gözlerle gülümseyerek, “Bu sizin suçunuz,” dedi.

Etraflarındaki çarşafklar onları yatak perdeleri gibi çevreliyordu.

Dirseklerine doğru eğilen Bouvard’ın yüzü dul kadının dizlerine değdi.

“Neden? Söylesenize, neden?”

Madam Bordin susarken ve Bouvard da yeminlerin hiçbir şeye mal olmadığı bir durumda olduğu için kendisini haklı çıkarmaya çalıştı, çılgınlığını, kibrini suçladı:

“Affedersiniz! Eskisi gibi olmasını ister misiniz?”

Sonra kadının onunkine bıraktığı elini tuttu.

Aniden sert bir rüzgârın çarşafkları havalandırmasıyla biri erkek biri dişi iki tavus kuşu gördüler. Dişi dizlerini bükmüş,

arkasını havaya kaldırmış kımıldamadan duruyordu. Etrafında dönüp duran erkek kuyruğunu yelpaze gibi açıyor, kurum satıyor, gürk gürk sesleri çıkarıyordu, ardından dışının üzerine atlayıp onu açtığı tüyleriyle bir beşik gibi örttü ve iki büyük kuş tek bir yürekte titrediler.

Bouvard bu titreyişi Madam Bordin'in avucunda hissetti. Dul kadın kendini hemen kenara çekti. Karşılarındaki Victor ağzı açık ve sanki taş kesilmiş gibi onlara bakıyordu, biraz daha uzakta güneşin altında sırtüstü uzanmış olan Victorine topladığı bütün çiçekleri kokluyordu.

Tavus kuşlarından ürken yaşlı at bir çifte atarak iplerden birini kopardı, bacaklarına dolanan iple üç avluda dörtnala koşarak çamaşırları arkasından sürükledi.

Madam Bordin'in öfkeli çığlıklarını duyan Marianne koşarak geldi. Gouy Baba atına, "Sütçü beygiri! Hırsız!" diye sövüyor, karnına tekme atıyor, kamçısını kulaklarına indiriyordu.

Bouvard bir hayvanın dövülmesine öfkelen-di:

Çiftçi, "O benim, dövmeye hakkım var!" diye karşılık verdi.

Bu bir gerekçe değildi.

Onlara yaklaşan Pécuchet hayvanların da hakları olduğunu, çünkü bizim ruhumuz varsa onların da ruhları olduğunu ekledi.

Madam Bordin, "Siz dinsizsiniz!" diye haykırdı.

Onu çileden çıkaran üç şey çamaşırın yeniden yıkanacak olması, inançlarına hakaret edilmesi ve az önce çocuk tarafından uygunsuz bir durumda görüldüğü korkusuydu.

Bouvard, "Sizi daha güçlü sanmıştım!" dedi.

Madam Bordin sert bir şekilde:

"Çapkınları sevmem!" diye karşılık verdi.

Gouy da burnundan kan gelen atını dövmesine neden oldukları için onlara kızıyor, alçak sesle homurdanıyordu, "Lanet herifler! Geldiklerinde onu ahıra götürmek üzereydim."



İki dost omuz silkerek çıkıp gittiler.

Victor onlara Gouy'a neden kızdıklarını sordu.

“Gücünü kötüye kullanıyor, bu kötü bir şey.”

“Neden kötü?”

Çocuklarda adalet kavramı hiç gelişmemiş miydi? Belki de.

Sonra Pécuchet hemen o akşam Bouvard'ı sağına, öğrencileri karşısına aldı ve elinin altındaki notlarla bir ahlak dersine başladı.

Ahlak bilimi bize davranışlarımızı yönetmeyi öğretiyordu.

Davranışlarımızın iki güdüsü vardı: Haz, çıkar ve daha da baskın olan bir üçüncüsü görevdi.

Görevler iki sınıfa ayrılırdı: 1. Kendimize karşı görevlerimiz bedenimize özen göstermek, kendimizi her türlü haksızlığa karşı güvence altına almaktı. Çocuklar bunu çok iyi anlıyorlardı. 2. Başkalarına karşı görevlerimiz insan türü tek bir aileyi oluşturduğu için hep dürüst, kalender, hatta babacan olmaktı. Sıklıkla bizim hoşumuza giden bir şey türdeşlerimize zarar verirdi; çıkar iyiden farklıydı, çünkü iyi alt edilemezdi. Çocuklar bunu anlamıyorlardı. Görevlerin yaptırımını bir sonraki derse bıraktı.

Bouvard'a göre söylediklerinde iyiyi tanımlamamıştı.

“Nasıl tanımlamamı bekliyorsun? İyi hissedilir.”

Bu durumda ahlak dersleri sadece ahlaklı insanlara uygun düşecekti ve Pécuchet'nin ahlak dersleri o akşam sona erdi.

Öğrencilerine erdem aşkını esinlemeye yönelik küçük öyküler okuttular. Victor bunaldı.

Pécuchet onun hayal gücünü etkilemek için odasının duvarlarına iyi insanın ve kötü insanın yaşamlarını gösteren resimler astı. İyi olan Adolphe annesine sarılıyor, Almanca öğreniyor, bir köre yarım ediyordu ve Politeknik Okulu'na girmişti.

Kötü olan Eugène babasına itaatsizlik etmeye başlıyordu, bir kafede kavga etmişti, karısını dövüyor, sızana kadar içiyor, bir dolabı kırıyordu ve son bir tablo onu kürek mahkûmu olarak resmediyor, bir beyefendi yanındaki çocuğa onu gösterirken:

“Oğlum, kötü davranışların tehlikelerini görüyor musun?” diyordu.

Ama çocuklar için gelecek yoktu. Onlara, “Çalışmak onurludur ve bazen zenginler de mutsuzdur,” deyişini dayatmaları boşunaydı, hiçbir şekilde onurlandırılmayan işçiler görmüşlerdi ve şatodaki yaşamın güzelliğini hatırlıyorlardı.

Pişmanlığın ıstırapları onlara öyle abartılı bir şekilde tasvir edilmişti ki palavrayı seziyor ve gerisine güvenmiyorlardı.

Belzunce, Franklin, Jacquard gibi etkileyici şahsiyetleri överek onları onurlu olmaya, kamuoyunun düşüncesini ve şan duygusunu benimsemeye yönlendirmek istediler! Victor onlara benzemeye hiç niyetli değildi.

Hatasız bir toplama yaptığı bir gün, Bouvard ceketine nişan anlamına gelen bir kurdele dikti. Victor kasıla kasıla yürüdü; ama IV. Henri’nin ölüm tarihini unutunca Pécuchet kafasına bir eşek başlığı taktı. Çocuk uzun süre öylesine şiddetli anırdı ki karton kulakları çıkartmak gerekti.

Kız kardeşi de övgüler karşısında kibirleniyor ve eleştirileri umursamıyordu.

Daha duyarlı olmaları için onlara bakacakları siyah bir kedi ve dilencilere vermeleri için birkaç metelik verildi. Çocuklar bunun adil olmadığını, bu paranın kendilerine ait olduğunu söylediler.

Eğitmenlerinin arzusunu yerine getirmek için Bouvard’a “amca” ve Pécuchet’ye de “dostum” diyorlardı; ama onlarla senli benli konuşuyorlardı ve genellikle derslerin yarısı tartışmalarla geçiyordu.

Victorine, Marcel’in iyi niyetini suistimal ediyor, sırtına çıkıp saçlarını çekiyordu.

Tavşan dudağıyla alay etmek için onun gibi burnundan konuşuyor ve zavallı adam onu çok sevdiği için yakınmaya cüret edemiyordu. Bir akşam boğuk sesi şiddetle yankılandı. Bouvard ve Pécuchet mutfağa indiler. İki öğrenci şömineye dikkatle bakarken ellerini birleştiren Marcel:

“Çıkarın şunu! Bu kadarı da çok fazla!” diye haykırıyordu.

Tencerenin kapağı patlayan bir gülle gibi zıpladı. Grimtiarak bir kütle tavana fırladı, ardından korkunç çığlıklar atarak çılgınca kendi etrafında dönmeye başladı.

Sicime benzeyen tüysüz kuyruğundan, deliklerinden fırlayan iri gözlerinden bunun kedi olduğunu anladılar. Süt rengi gözleri içleri boşalmış gibi görünse de bakıyorlardı.

Hâlâ inleyen bu ürkütücü görünümlü hayvan kendini şömineye attı, gözden kayboldu, ardından hareketsiz bir hâlde küllerin ortasına düştü.

Bu gaddarlık Victor'un işiydi. İki dost afallamış, dehşete kapılmış, benizleri solmuş olarak gerilediler. Kendisini azarladıklarında Victor hiç sıkılmadan, saf bir ifadeyle, tatmin olmuş bir içgüdünün sakinliğiyle ve kır bekçisinin oğlu, çiftçinin atı için gösterdiği tepkiyle cevap verdi:

“Olsun! Kedi benimdi.”

Tenceredeki kaynayan su yere yayılmıştı, döşeme taşların üstünü tencereler, maşalar ve mumlar kaplıyordu.

Bir süre mutfağı temizleyen Marcel ev sahipleriyle birlikte zavallı kediye bahçedeki pagodanın altına gömdü.

Ardından Bouvard ve Pécuchet, Victor hakkında uzun süre konuştular. Babasının kanı kendisini gösteriyordu. Ne yapmak gerekirdi? Onu Mösyö de Faverges'e geri vermek ya da başkalarına emanet etmek güçsüzlüğün bir itirafı olacaktı. Belki de kendine çekidüzen verirdi.

Olsun! Artık umut şüpheli, şefkat yoktu. Yine de yanında düşüncelerinizi merak eden, gelişimini izlediğiniz, daha sonra bir kardeşe dönüşecek bir gencin olması ne büyük

mutluluktu; ama Victor'da ne kafa vardı, ne yürek! Ellerini büktüğü dizlerinde birleştiren Pécuchet iç çekti.

Bouvard, "Kız kardeşinin de ondan aşağı kalır yanı yok," dedi.

On beş yaşlarında, hassas ruhlu, neşeli, evi gençliğinin zarafetiyle süsleyecek bir kız düşlüyordu ve kendi kızı ölmüş gibi ağlamaya başladı.

Ardından Victor'u bağışlamak için Rousseau'nun bir düşüncesini ileri sürdü: Çocuğun sorumluluğu yoktur, ahlaklı ya da ahlaksız olamaz.

Pécuchet'ye göre onlar her şeyi ayırıt edecek yaşıydılar, bunun üzerine onları düzeltmenin yollarını bulmaya çalıştılar. Bentham bir cezanın yerinde olması için suçla orantılı, suçun doğal sonucu olması gerekir diyordu. Çocuk pencerenin camını kırarsa yenisi takılmayacak, soğukta titreyecekti; aç olmadığı hâlde yemek istiyorsa verilmeliydi, hazımsızlık hemen aklını başına getirecekti. Tembelse işsiz bırakılmalıydı, kendinden sıkılıp işine geri dönecekti.

Ama Victor soğuktan etkilenmeyecekti, yapısı aşırılıklara katlanmaya müsaitti ve aylaklık işine gelecekti.

Tam tersini, iyileştirici bir yöntemi benimseyip ona yazı cezası verdiler, ama Victor daha da tembelleşti; reçel vermediler, oburluğu daha da arttı. Belki de ironi yararlı olabilirdi? Bir keresinde kirli elleriyle yemeğe geldiğinde Bouvard yakışıklı süvari, zarif, züppe delikanlı diyerek onunla alay etti. Bu sözleri başını öne eğerek dinleyen Victor'un benzi soldu ve tabağını Bouvard'ın kafasına fırlattı, ardından ıskaladığı için öfkelenerek üzerine atıldı. Marcel ile birlikte onu güçlkle zapt ettiler. Onları ısırmaya çalışarak yerde yuvarlanıyordu. Pécuchet'nin uzaktan kafasına bir sürahi su dökmesiyle yatıştı, ama iki gün sesi kısıldı. Bu yöntem iyi değildi.

Bir başkasına geçtiler, en ufak bir öfke belirtisinde onu hasta oldu diye yatağına yatırıyorlardı; bu durum Victor'un

hoşuna gidiyor, şarkı söylüyordu. Bir gün kütüphanede eski bir Hindistan cevizi bulup tam Pécuchet geldiği sırada onu yarmaya başladı.

“Hindistan cevizim!”

Bu Dumouchel’in hatırasıydı! Onu Paris’ten Chavi-  
gnolles’e getirmişti, Pécuchet öfkeyle kollarını kaldırdı.  
Victor gülmeye başlayıp, “Dostum,” deyince artık kendini  
tutamadı ve sert bir tokatla onu odanın dibine gönderdi,  
ardından heyecandan titreyerek Bouvard’a yakınmaya gitti.

Bouvard onu payladı:

“Ahmağın tekisin! Tokat darbeleri sersemleştirir! Şiddet  
sinirlendirir. Kendini alçaltıyorsun!”

Pécuchet bazen bedensel cezaların kaçınılmaz olduğunu  
söyleyerek karşı çıktı. Pestalozzi bu tür cezaları uyguluyor-  
du, ünlü Melancton da dayak olmasa hiçbir şey öğreneme-  
yeceğini itiraf ediyordu. Ama okudukları kitaplarda acıma-  
sız cezaların çocukları intihara sürüklediği yazıyordu. Victor  
odasına kapanmıştı. Kapının arkasından onunla konuşan  
Bouvard kapıyı açarsa erikli turta vereceğini söyledi.

Victor bundan sonra zapt edilemez bir hâl aldı.

Geriye Monsenyör Dupanloup’nun tavsiye ettiği bir yön-  
tem kalıyordu: “sert bakış.” Yüzlerini ürpertici bir ifadenin  
kaplaması hiçbir sonuç vermedi.

Bouvard, “Dini denemekten başka çaremiz kalmadı,”  
dedi.

Pécuchet itiraz etti. Dini programlarından çıkarmışlardı.

Ama akıl yürütme bütün ihtiyaçları tatmin etmezdi. Yü-  
rek ve hayal gücü başka şeyler isterdi. Birçok ruh için do-  
ğüstü zorunluydu. Bunun üzerine çocukları din derslerine  
göndermeye karar verdiler.

Reine onları derslere götürmeyi önerdi. Eve geliyor, ok-  
şayıcı davranışlarla kendisini sevdirmeyi biliyordu.

Aniden değişen Victorine ölçülü davranmaya, yapmacık  
da olsa yüze gülmeye başladı, Meryem Ana’nın önünde diz

çöküyor, Abraham'ın fedakârlığına hayran kalıyor, Protestan sözcüğünü duyunca küçümseyerek sırtıyordu.

Kendisine perhiz yapmasını tembih ettiklerini söyledi. Bunu araştırdılar, doğru değildi. Corpus Christi Yortusu'nda bir tarhtaki Frenk menekşeleri sunağı süslemek üzere ortadan kayboldular; onları kestiğini küstahça inkâr etti. Bir başka seferinde Bouvard'dan aldığı çeyrek frankı akşam ayininde zangocun tabağına koydu.

Ahlakın dinden farklı olduğu sonucuna vardılar; başka bir temeli olmayınca ikinci planda kalıyordu.

Bir akşam yemek yedikleri sırada Mösyö Marescot'nun içeri girmesi üzerine Victor hemen sıvıştı.

Oturmayı reddeden noter oraya neden geldiğini anlattı: Genç Touache oğlunu öldüresiye dövmüştü.

Diğer yumurcaklar soyu bilinen ve davranışları hoşla gitmeyen Victor'a kürek mahkûmu diye hitap ediyorlardı ve az önce Mösyö Arnold Marescot'ya küstahça dayak atmıştı. Sevgili Arnold'un vücudunda yara izleri vardı, "Annesi umutsuzluğa kapıldı, giysileri paramparça, sağlığı tehlikede! Bunun sonu nereye varacak?"

Noter sert bir şekilde cezalandırılmasını ve yeni kavgalar çıkarmaması için derslere gelmemesini istiyordu.

Bouvard ve Pécuchet bu kaba tavrından incinseler de durumu kabullenip isteklerini yerine getireceklerini söylediler.

Victor onurun mu yoksa intikam duygusunun mu etkisine kapılmıştı? Yine de bir korkak değildi. Ama kabalıkları onları ürkütüyordu, müzik yatıştırıcıydı, Pécuchet ona solfej öğretmeyi düşündü.

Notaları akıcı bir şekilde okumakta zorluk çeken Victor *adagio*, *presto* ve *sforzando* terimlerini karıştırıyordu. Öğretmeni ona gamı, tam akoru, diyatoniği, kromatiği, majör ve minör olarak anılan iki aralığı açıklamaya çalıştı.

Victor'u dimdik, göğsü önde, omuzları düşmüş, ağzı iyice açılmış olarak ayağa dikti ve onu eğitmek için yanlıs bir sesle tonlama yaptı; gırtlakını kastığı için Victor'un sesi

güçlükle çıkıyordu, ölçüye ya hemen ya da çok geç ba lıyordu.

Yine de P cuchet ikili ölçüye geçti. Keman yayı yerine bir çubuk aldı ve kolunu arkasında bir orkestra varmış gibi görkemli bir şekilde sallamaya başladı; ama iki i le birden u ra tı ından zamanı  a ırıyor, bu hatası öğrencinin de başka hatalar yapmasına yol açıyordu ve kaşlarını çatarak, boyun kaslarını gererek sayfanın altına kadar rastgele devam ediyorlardı.

Nihayet P cuchet, Victor'a, "Koroda yer alacak kadar parlak değilsin," dedi ve müzik dersinden vazgeçti.

Zaten Locke belki de haklıydı, "Müzik  yle yozla mı  i li ilere neden oluyor ki en iyisi başka bir şeyle u ra mak."

Onu bir yazar yapmak istemiyordu, ama bir mektup karalamak Victor için uygundu. Bir düşünce onu durdurdu, mektup üslubu   renilemezdi, çünkü sadece kadınlara özgüydü.

Ardından hafızasına edeb  birkaç metin kazımayı düşündüler ve seçim yapmakta zorlanınca Madam Campan'ın kitabına ba vurdular. Elyakim sahnesini, *Esther*'in<sup>6</sup> korolarını, Jean Baptiste Rousseau'nun bütün eserlerini tavsiye ediyordu.

Bunlar biraz eskiydi. Romanlara gelince dünyayı tozpembe gösterdikleri için yasaklıyordu.

Yine de *Clarisse Harlowe*<sup>7</sup> ve Miss Opy'nin *Aile Babası*'na<sup>8</sup> izin veriyordu. Miss Opy de kimdi?

İsmi Michaud'nun *Biyografi*'sinde<sup>9</sup> bulamadılar. Geriye peri masalları kalıyordu. P cuchet, "Elmasta saraylar hayal edecekler," dedi. Edebiyat zihni geliştirir ama tutkuları da tetikler.

6 *Esther*, Jean Racine.    perdelik oyunun konusu Eski Ahit'teki Ester kitabından alınmıştır.

7 *Clarisse Harlowe*, Samuel Richardson

8 Muhtemelen İngiliz yazar Amelia Opie'nin *The Father and Daughter* adlı eserine gönderme.

9 *Biographie Universelle*, Louis-Gabriel Michaud.

Vicorine de tutkuları nedeniyle din dersinden çıkartılmıştı. Onu noterin oğluyla öpüşürken yakalamışlardı ve Reine böyle şeylerden hiç hoşlanmazdı. Kıvrımlı başlığının altındaki yüzü çok ciddiye.

Böyle bir skandaldan sonra bu kadar yozlaşmış bir kız derslere nasıl alınırdı?

Bouvard ve Pécuchet başrahibe yaşlı hödük dediler. Hizmetçisi onu, “Sizleri iyi tanırız! Sizleri iyi tanırız!” diye homurdanarak savundu. Onlar da cevabını verdiler. Reine gözlerini ürkütücü bir şekilde devirerek çekip gitti.

Gerçekten de Victorine Arnold’a tutulmuştu; işlemeli yakası, kadife ceket, güzel kokan saçlarıyla onu çok yakışıklı buluyordu ve Zéphyrin kendisini ele verinceye kadar ona çiçek demetleri veriyordu.

Tamamen masum iki çocuğun bu macerasını abartmak ne saçmaydı!

Onlara üremenin sırrını öğretmeli miydiler? Bouvard, “Bunda bir kötülük yok,” dedi. Filozof Basedow öğrencilerine bunu anlatıyor, yine de sadece hamileliğin ve doğumun ayrıntılarına giriyordu.

Victor’dan endişelenmeye başlayan Pécuchet farklı düşünüyordu.

Kötü bir alışkanlığı olduğundan şüpheleniyordu. Neden olmasındı ki? Önemli şahsiyetler yaşamları boyunca kötü alışkanlıklarını sürdürüyorlardı, hatta Angoulême Dükü’nün böyle bir alışkanlığı olduğu söyleniyordu. Öğrencisini kendisine düşüncelerini açıklayacağı kadar sıkı bir şekilde sorguladı ve kısa süre sonra hiç şüphesi kalmadı.

Bunun üzerine onu suçlu ilan etti ve düzelmesi için ona Tissot okutmayı istedi. Bouvard bu başyapıtın yararlı değil zararlı olduğunu düşünüyordu. En iyisi ona şiirsel bir duygu esinlemektir; Aimé Martin aynı durumda bir annenin oğluna *Yeni Héloïse*’i verdiğini ve genç adamın da aşka layık olmak için erdemin yoluna yöneldiğini anlatıyordu.



Ama Victor bir Sophie düşleyecek hâlde değildi.

“Onu kadınlara götürsek?”

Pécuchet hayat kadınlarından tiksindiğini belirtti.

Bouvard bunun çok saçma olduğunu, hatta Havre’a özel bir yolculuk yapmaları gerektiğini söyledi.

“Bizi oraya girerken gördüklerini düşünsene!”

“O zaman ona bir alet al!”

“Ama satıcı kendim için aldığımı sanabilir.”

Ona av gibi hareketli bir eğlence gerekirdi, bir tüfek ve bir köpek masrafına girilirdi; onu yormaya karar verdiler ve kırdaki yürüyüşlere, koşulara çıktılar.

Nöbetleşe koşmalarına rağmen Victor sıvışıyordu: Artık onunla başa çıkamıyor, akşam günlüğe yazacak hâlleri kalmıyordu.

Victor’u beklerken yanlarından geçenlerle konuşuyor, öğretmenlik ihtiyaçlarını tatmin etmek için onlara hijyeni öğretmeye çalışıyor; suların, gübrelerin boşa harcanmasına üzülüyor, ambarlarda karatavuk iskeleti, ahırların köşesine kutsanmış şimsir, ateşli hastaların ayak parmaklarına içi solucan dolu bir torba koyma gibi batıl inançlara sövüp sayıyorlardı.

Sütannelerini araştırmaya giriştiler, onların bebekleri besleme biçimlerine öfkeleniyorlardı; kimileri onları zafiyetten öldürecek şekilde bulgur çorbası içiriyor, kimileri altı aylık olmadan önce tıka basa et yediriyor, hazımsızlık çekmelerine yol açıyordu; birçokları onları kendi tükürükleriyle temizliyor, hepsi de sert davranıyordu.

Kapıda çarpmıha gerilmiş bir baykuş gördüklerinde çiftliğe girip:

“Bu yaptığınız doğru değil, bu hayvanlar tarla farelerini yiyorlar; bir baykuşun midesinde tırtıl larvası bulundu,” diyorlardı.

Onları ilk önce doktor, ardından antikacı ve nihayet taş toplayıcı olarak görmüş olan köylüler:

“Haydi oradan palavracılar! Bize bilgiçlik taslamayın,” diyorlardı.

İnançları sarsıldı; çünkü serçeler bostanları temizliyor ama kirazları yutuyorlardı. Baykuşlar böcekleri ama aynı zamanda yararlı olan yarasaları yiyorlardı ve köstebekler sümüklü böceklerle beslenseler de toprağın altını üstüne getiriyorlardı. Emin oldukları tek şey tarıma zarar veren bütün av hayvanlarını yok etmek gerektiği idi.

Faverges konusunda yürüdükleri bir akşam yolun kenarında üç kişiyle elini kolunu sallayarak konuşan Sorel’in evinin önünden geçtiler.

İlki ufak tefek, zayıf, sinsî suratlı ayakkabı tamircisi Dauphin’di. Eski sarı bir redingot ve mavi kot pantolon giymiş olan ikincisi köylerde komisyonculuk yapan Aubain Baba’ydı. Üçüncüsü Mösyö Marescot’nun hizmetçisi Eugène’di ve yargıçlar gibi kesilmiş sakalıyla dikkatleri çekiyordu.

Sorel onlara bir tuğlaya ipek bir iplikle tutturulmuş bakırtelden bir ilmeği gösteriyordu, tuzak işlevi gören bu ilmeği ayakkabı tamircisinin kurduğunu görmüştü.

“Tanıksınız, öyle değil mi?”

Eugène çenesini onaylayıcı bir tavırla aşağı indirirken Aubain Baba:

“Siz söylüyorsanız öyledir,” dedi.

Sorel’i öfkeliendiren tuzağın evinin hemen yakınlarına kurulmasıydı, bu rezil herif burada fark edilmeyeceğini düşünmüştü.

Dauphin ağlamaklı bir ses tonuyla:

“Üstüne bastım, ayağım takıldı, hatta koparmaya çalışıyordum,” diye karşılık verdi. Hep onu suçluyor, hep ona kızıyorlardı, çok bahtsızdı!

Ona cevap vermeyen Sorel bir tutanak yazmak için cebinden not defterini, kalemini ve mürekkep hokkasını çıkar-mıştı.

Pécuchet, “Ah, hayır!” dedi.

Bouvard da, “Onu rahat bırakın, dürüst bir adamdır!” diye ekledi.

“Kaçak avcılık yapıyor!”

“Ne olmuş ki?” Sonra kaçak avcılığı savunmaya başladılar: Tavşanların genç filizleri kemirdiklerini, tahılları talan ettiklerini herkes biliyordu, belki çulluk...

Dişlerini sıkıştıran tutanak yazan bekçi:

“Beni rahat bırakın,” dedi.

Bouvard, “Ne inatçı!” diye mırıldandı.

“Bir laf daha ederseniz jandarmaları çağıracağım!”

Pécuchet, “Kaba bir adamsınız!” dedi.

“Sizin de benden aşağı kalır yanınız yok.”

Kendini tutamayan Bouvard ona dangalak dedi. Eugène, “Sakin olun! Sakin olun! Yasalara saygı gösterelim,” diye tekrarlarlarken Aubain Baba üç metre ötedeki taşın üzerine oturmuş sızlanıyordu.

Bu gürültüleri duyan bütün köpekler kulübelerinden çıktılar, parmaklıkların arasından alev saçan gözleri, siyah burunları görünüyor, sağa sola koştururken ürkütücü bir şekilde havlıyorlardı.

Sahipleri, “Canımı sıkmayın, hepsini üzerinize salarım!” dedi.

İki arkadaş uzaklaşırlarken ilerlemeyi, uygarlığı savunmaktan memnundular.

Ertesi gün kendilerini bekçiye hakaret ettikleri için 100 frank tazminat ödemek üzere Sulh Hukuk Mahkemesi’ne çağırılan bir celp kâğıdı aldılar, temyiz hakları vardı, mahkeme masrafı 6,75 franktı, yazıyı mübaşir Tiercelin yazmıştı.

Savcılıkla ne ilgileri vardı? Kafaları karıştı, ardından sakinleşip savunmalarını hazırladılar.

Duruşma günü Bouvard ve Pécuchet belediyeye bir saat önce gittiler. Kimse yoktu, üstünde örtü olan oval bir masanın etrafında iskemleler ve üç koltuk vardı, duvara soba için

bir oyuk açılmıştı ve imparatorun bir kaidenin üzerindeki büstü her şeye tepeden bakıyordu.

Çatı katına kadar çıktılar, orada bir yangın pompası, birçok bayrak ve bir köşede alçıdan taçsız büyük Napoléon'un, frakındaki apoletleriyle XVIII. Louis'nin, düşük dudağıyla kendini belli eden X. Charles'ın, yay gibi kaşları ve piramit şeklindeki saçlarıyla Louis-Philippe'in büstleri vardı; çatının eğimi ensesine değiyordu ve hepsi sinek pislikleriyle kirlenmiş, toz içinde kalmıştı. Bu görüntü Bouvard ve Pécuchet'nin canlarını sıktı. Büyük salona döndüklerinde hükümetlere acıyorlardı. Sorel kolunda pırpırıyla, kır bekçisi de kepiyle oradaydılar. Süpürme hatası, köpekleri serbest bırakma, arabada fener bulundurmama ya da ayin sırasında meyhaneyi kapatmamakla suçlanan dokuz on kişi sohbet ediyordu.

Nihayet siyah çuha cübbesi, kenarı kadife başlığıyla gülünç görünen Coulon geldi. Sağına zabıt kâtibi, soluna çapraz şeridiyle belediye başkanı oturdu, kısa süre sonra Sorel'in Bouvard ve Pécuchet'ye karşı açtığı davaya geçildi.

Chavignolles'de (Calvados) hizmetçi olarak çalışan Louis-Martial-Eugène Lenepveur tanıklık konumundan yararlanarak davayla ilgisi olmayan bir yığın şey söyledi.

Komisyoncu Nicolas-Juste Aubain, Sorel'i öfkelen-dirmekten ve bu beylere zarar vermekten ürküyordu; kaba sözler duymuştu, yine de sağırlığını ileri sürerek kuşkulu olduğunu söyledi.

Onu yerine oturtan sulh hâkimi bekçiye:

“Şikâyetinizde ısrarlı mısınız?” diye sordu.

“Elbette.”

Coulon ardından iki sanığa söz verdi.

Bouvard, Sorel'e hakaret etmediğini, ama kaçak avcıya destek olarak kırlarımızın çıkarlarını savunduğunu, feodal suistimalleri, büyük senyörlerin yıkıcı av partilerini hatırlattı.

“Olsun! Yasaya aykırı davranış...”

Pécuchet, “Sözünüzü keseceğim!” diye bağırdı. “Yasaya aykırı davranış, suç ve cürüm hiçbir anlam ifade etmiyor. Cezalandırılabilir olayları bu şekilde sınıflandırmak keyfî bir temele dayanmaktadır. Yurttaşlara, ‘Davranışlarınızın önemini umursamayın, bu önemi sadece iktidarın cezası belirler,’ demeye benzer; zaten ceza yasası bana saçma, ilkesiz geliyor.”

Coulon, “Olabilir!” dedi.

Kararını açıklayacağı sırada savcılık görevini üstlenmiş olan Foureau ayağa kalktı. Bekçiye görevini yerine getirirken hakaret edilmişti. Mülke saygı gösterilmezse her şey mahvolurdu.

“Kısacası sayın sulh hâkiminden en ağır cezayı vermesini bekliyoruz.”

Sorel’e on frank tazminat ödenecekti.

Bouvard, “Bravo!” diye haykırdı.

Coulon açıklamasını bitirmemişti:

“Ayrıca savcının bildirdiği yasaya aykırı davranıştan dolayı beş frank daha ödenecek.”

Pécuchet izleyicilere döndü:

“Para cezası zenginler için önemsiz, ama yoksullar için bir felakettir. Bunu hiç umursamam!”

Sonra mahkemeyi küçümsermişçesine bir tavır takındı.

Coulon, “Gerçekten,” dedi, “akıllı insanlar beni şaşırtıyor...”

Pécuchet, “Yasa sizi akıllı olmaktan muaf tutuyor!” dedi. “Sulh hâkimi yaşadığı sürece görev yapıyor, oysa yüce divan başkanının yetmiş beş yaşına kadar görev yapabileceği geçerliliğini koruyor ve asliye hâkiminin göreviyse yetmiş yaşında sona eriyor.”

Ama Foureau’nun bir işareti üzerine Placquevent onlara doğru ilerledi. İki dost karşı çıktılar.

“Ya sınavla atansaydınız!”

“Ya da genel kurul tarafından.”

“Ya da hazırlanan ciddi bir listede hâkimler kurulu tarafından!”

Placquevent onları iteliyordu. Yuhalanarak dışarı çıktılar, diğer sanıklar bu alçaklıkları nedeniyle kendilerine hoş görülü davranılacağını sanıyorlardı.

Akşam öfkelerini yatıştırmak için Beljambe'a gittiler; müdavimler saat ona doğru çıktıklarından kafe boştu. Lamba kısılmıştı; duvarlar ve tezgâh bir sis bulutunun içindeymiş gibi görünüyordu; bir kadın belirdi. Bu Mélie'ydi.

Şaşırmış gibi görünmüyordu, onlara gülümseyerek iki bardak bira getirdi. Kendini iyi hissetmeyen Pécuchet erken kalktı.

Tek başına dönen Bouvard karşılaştığı birkaç kişiyi belediye başkanına iğneli sözler ederek eğlendirdi ve o akşamdan sonra meyhaneye daha sık gitmeye başladı.

Dauphin altı hafta sonra kanıt yokluğundan beraat etti. Ne büyük bir utançtı! Onlara karşı tanıklık ettikleri zaman inanılan bu tanıklar şimdi şüpheli sayılıyordu.

Maliye para cezasını ödemelerini bildirdiğinde öfkeden çılgına döndüler. Bouvard maliyenin mülkiyete zarar verdiğini söyleyerek karşı çıktı.

Vergi tahsildarı, "Yanılıyorsunuz!" dedi.

"Haydi canım! Kamusal yükümlülüklerin üçte birini kendinden topluyor! Bu kadar ağır olmayan vergi yükümlülüklerini, daha iyi bir kadastroyu, ipotek sisteminde değişiklikler yapılmasını ve tefecilik ayrıcalığına sahip olan Fransa Bankası'nın kapatılmasını istiyorum."

Kendini güçsüz hisseden Girbal'in itibarı sarsıldı ve bir daha hiç görünmedi.

Bu arada hancı Bouvard'ın gelip gitmesine seviniyordu; müşteri çekiyor ve gediklileri beklerken hizmetçi kızla içtenlikle sohbet ediyordu.

İlköğretim konusunda garip düşünceler ileri sürüyordu. Okul bittiğinde hastalara bakabilmek, bilimsel buluşları anlayabilmek, sanatla ilgilenmek gerekiyordu. Programının talepleri Petit ile bozuşmalarına yol açtı ve askerlerin manevra

yapmak yerine sebze ekmelerinin daha uygun olacağını söyleyerek yüzbaşını incitti.

Serbest piyasa konusu için yanında Pécuchet'yi de getirdi ve kış boyunca kafeye öfkeli bakışlar, küçümseyici tavırlar, hakaretler, bağırış çağrışlar hâkim oldu, masalara bira bardaklarını yerlerinden sıçratan yumruklar indirildi.

Langlois ve diğer tüccarlar millî ticareti; iplik imalatçısı Oudot ve kuyumcu Mathieu millî tarımı savunuyor, hepsi kendileri için büyük çoğunluk aleyhine ayrıcalıklar talep ediyordu. Bouvard ve Pécuchet'nin konuşmaları onları ürkütüyordu.

*Uygulamayı* bilmemekle, eşitleştirmeye ve ahlaksızlığa eğilim göstermekle suçlandıklarında şu üç kavramı geliştirdiler: soyadlarının yerini sicil numarasının alması; Fransızların hiyerarşik bir sistemle sınıflandırılması, statülerini korumak için ara sıra bir sınava tabi tutulmaları; ceza ve ödülün kaldırılması, ama bütün köylerde gelecek kuşaklara iletilecek bireysel günlüklerin tutulması.

Sistemlerini herkes küçümsedi. Bayeux gazetesi için bir makale hazırladılar, valiye bir yazı, meclise bir dilekçe, imparatora bir inceleme yazısı gönderdiler.

Gazete makalelerini yayımlamadı.

Vali cevap yazmaya tenezzül etmedi.

Meclis sessiz kaldı ve uzun süre Tuileries'den bir mektup beklediler.

İmparator ne yapıyordu? Kadınlarla ilgileniyordu kuşkusuz.

Foureau vali yardımcısı adına daha temkinli davranmalarını tavsiye etti.

Vali yardımcısıyla, valiyle, belediye meclisi üyeleriyle alay ettiler. Yönetimin adaleti bir canavarlıktı; çünkü yönetim görevlileri haksız kayırmalar ve tehditlerle yönetiyordu. Kısacası can sıkırmaya başlıyorlardı ve Chavignolles'ün hatırı sayılır şahsiyetleri Beljambe'a bu iki tuhaf adamı kafeye almamalarını söylediler.

Bunun üzerine Bouvard ve Pécuchet bölgede yaşayanların gözlerini kamaştıracak bir iş yaparak ön plana çıkma arzusuyla coştular ve Chavignolles'ü güzelleştirme projesinden başka yapacak bir şey bulamadılar.

Evlerin dörtte üçü yıkılacak, kasabanın ortasına anıtlı bir meydan, Falaise tarafına bir düşkünler yurdu, Caen yoluna mezbahalar, "Pas de la Vaque"da Roma tarzı çok renkli bir kilise yapılacaktı.

Pécuchet çini mürekkebiyle bir taslak çizerken koruları sarıya, binaları kırmızıya ve çayırları yeşile boyamayı unutmadı, çünkü ideal bir Chavignolles tablosu onu rüyalarında bile rahat bırakmıyor, yatağında dönüp duruyordu.

Bouvard bir gece bu seslerle uyandı.

"Hasta mısın?"

Pécuchet, "Haussman uyumamı engelliyor," diye geveledi.

O dönemde Normandiya kıyılarındaki deniz hamamlarının fiyatlarını öğrenmek isteyen Dumouchel'den bir mektup aldı.

"Gitsin deniz hamamlarıyla kendi uğraşsın! Ona yazacak zamanımız mı var?"

Sonra bir mesafe ölçme zinciri, bir grafometre, bir su terazisi ve bir pusula alıp diğer araştırmalara başladılar.

Başkalarının mülklerine girdiklerinde mülk sahipleri bu iki adamın dikme diktiklerini görüp şaşıyorlardı.

Bouvard ve Pécuchet projelerini ve ardından gerçekleştirecekleri sakın sakın anlatıyorlardı.

Herkes kaygılandı, çünkü yetkililer belki de onlara hak verebilirlerdi.

Bazen onlara kabaca kapıyı gösteriyorlardı.

Victor duvarlara tırmanıyor ve bir işaret asmak için çatılara çıkıyordu, iyi niyetli, hatta şevkliydi.

Victorine'den daha memnundular. Çamaşırları ütülerken ütüsünü tahtanın üzerinde yumuşak bir sesle şarkı söyleye-



rek gezdiriyor, ev işleriyle ilgileniyordu; Bouvard için yaptığı sivri tepeli şapka ona Romiche'in iltifatını kazandırdı.

Romiche giysileri onarmak için çiftliklere giden terzilerden biriydi. Evde on beş gün kaldı.

Gözleri kırmızı olan bir kamburdu, bedensel kusurlarını neşeli kişiliğiyle örtüyordu. Ev sahipleri dışarıdayken Marcel ve Victorine'e gülünç öyküler anlatıyor, dilini çenesine kadar uzatıyor, guguk kuşu taklidi yapıyor, onları eğlendiriyordu, akşamları da han masrafından tasarruf etmek için ekmek fırınında yatıyordu.

Bir sabah erken saatte üşüyen Bouvard ateş yakmak için fırından talaş almaya geldi.

Gördüğü şey karşısında taş kesildi.

Romiche ve Victorine dolabın yıkıntılarının arkasında, ottan bir minderin üzerinde birlikte uyuyorlardı.

Kolunu Victorine'in beline dolamıştı ve bir maymununki gibi uzun olan diğer eliyle dizini tutuyordu, gözleri hafifçe aralıktı ve yüzünde hâlâ bir haz kasılmasının izleri vardı. Sırtüstü yatmış olan Victorine gülümsüyordu. Gömleğinin aralığından kamburun okşayışlarıyla kırmızı izlerle beneklenmiş çocuksu memeleri görünüyordu; sarı saçları dağınıktı ve şafağın aydınlığı ikisinin üzerine solgun bir ışık gönderiyordu.

Bouvard ilk anda göğsünün daraldığını hissetti. Ardından bir utanç duygusuyla kımıldayamadı; zihnine kederli düşünceler doluşuyordu.

“Ne kadar da genç! Mahvoldu! Mahvoldu!”

Ardından Pécuchet'yi uyandırmaya gidip her şeyi kısaca anlattı.

“Vay rezil!”

“Sakin ol! Hiçbir şey yapamayız.”

Sonra uzun süre karşılıklı iç çektiler. Redingotunu çıkaran Bouvard kollarını kavuşturmuştu; ayakları çıplak olan Pécuchet başındaki pamuklu takkesiyle yatağının kenarında oturuyordu.

İşlerini bitiren Romiche o gün gidecekti. Ona parasını kurumlu bir ifadeyle sessizce verdiler.

Ama başlarına gelenler bununla kalmayacaktı.

Kısa süre sonra onları Victor'un odasına götüren Marcel komodinin üstündeki yirmi frankı gösterdi. Victor ondan bu parayı bozdurmasını istemişti.

Bu parayı nereden bulmuştu? Kuşkusuz mühendislik gezileri sırasında hırsızlık yapmıştı! Ama geri vermek için parasını çaldığı kişiyi bulmak gerekirdi ve bu da onları suç ortağı durumuna düşürebilirdi.

Nihayet Victor'u çağırıp ona çekmecesini açmasını söylediler; Napoléon altını orada değildi. Çocuk hiçbir şey anlamamış gibi yaptı.

Yine de o parayı görmüşlerdi ve Marcel yalan söyleyemezdi. Bu olay onu öyle sarsmıştı ki Bouvard'a gelen mektubu sabahdan beri cebinde tutuyordu.

“Mösyö,

Mösyö Pécuchet'nin hastalığından endişelenerek size danışmak istedim.”

“İmza kime ait?”

“Olympe DUMOUCHEL, doğumu CHARPEAU.”

O ve kocası en düzgün, en gürültüsüz deniz hamamının Courseulles'de mi, Langrune'de mi yoksa Lucques'de mi olduğunu, oralara nasıl gidildiğini, çamaşırcı ücretlerini vs. soruyorlardı.

Canlarını sıkkan Dumouchel'e kızdılar; ardından bezginlik onları daha ağır bir cesaretsizliğe yöneltti.

Başlarına gelen felaketleri gözden geçirdiler; onca ders, onca önlem, onca ıstırap!

“Üstelik birini bir hanımefendi, diğeriniyse kâhya yapmayı düşünmüştük!”

“Ne büyük bir hayal kırıklığı!”

“Bir suç işlediyse bu okumalarından kaynaklanmıyor.”

“Ben de Victor’u dürüst biri yapmak için Cartouche’un hayat öyküsünü öğretmiştim.”

“Belki de bir aileleri olmadığından, bir annenin şefkatini görmediklerinden bu hâle geldiler?”

Bouvard, “Benim bir anneden ne farkım vardı?” diye karşı çıktı.

“Ne yazık! Ama ahlak anlayışından yoksun kişilikler vardır ve eğitim hiçbir işe yaramaz.”

“Ah evet, eğitim güzeldir!”

Çocuklar hiçbir iş bilmediklerinden onlara hizmetçilik yapacakları bir ev aranacaktı, sonrası Tanrı’ya bağlıydı! Bir daha onlarla ilgilenmeyeceklerdi. Bundan böyle “*amca ve dost*” onlara yemeklerini mutfakta yedirttiler.

Ama kısa süre sonra zihinleri bir iş, varlıkları bir amaca ihtiyaç duyduğundan sıkıldılar.

Zaten bir başarısızlık neyi kanıtlardı? Çocuklar konusunda başarısız oldularsa yetişkinlerle uğraşmak daha kolay olabilirdi. Ardından yetişkinleri eğitmeyi düşündüler.

Niyetlerini açıklamak için bir konferans düzenlemek gerekecekti. Hanın büyük salonu bu iş için çok uygundu.

Beljambe belediye başkan yardımcısı olduğu için riske girmekten korkup bu teklifi reddetti, sonra bu işten kârlı çıkabileceğini düşünerek fikrini değiştirdi ve kabul ettiğini hizmetçisini göndererek bildirdi.

Sevinçten coşan Bouvard kadını iki yanağından öptü.

Belediye başkanı yoktu; diğer yardımcısı Mösyö Marescot işinden başını kaldırmayacağı için konferansla pek ilgilenemeyecekti; konferansın bir sonraki pazar saat üçte düzenleneceği davul seslerinin eşliğinde duyuruldu.

Ne giyecekleri ancak bir gün önce akıllarına geldi.

İyi ki Pécuchet kadife yakalı eski bir tören giysisini, iki beyaz kravatı ve siyah eldivenleri bir kenara saklamıştı. Bouvard mavi redingotunu, Nankin kumaşından yeleğini, kunduz derisinden ayakkabılarını giydi. Köyden geçip Altın Haç Hanı’na geldiklerinde çok heyecanlıydılar.....

*Gustave Flaubert'in el yazması burada bitiyor.*

*Kâğıtlarının arasında bulunan ve eserin sonunu gösteren  
planın bir özetini aktarıyoruz.*



## KONFERANS

Altın Haç Hanı, – birinci katta çıkıntılı balkon, iki yan koridor, – arkada ana salon, – zemin katta kafe, yemek salonu, bilardo masası, kapılar ve pencereler açık.

İzleyiciler: kasabanın ileri gelenleri, halk.

Bouvard, “Önce projemizin yararlılığını kanıtlayacağız, araştırmalarımız bize konuşma hakkını veriyor.”

*Pécuchet’nin bilgiç söylevi.*

Hükümetin ve yönetimin saçmalıkları, – çok fazla vergi: dinlere ve orduya ayrılan bütçenin kaldırılması.

Dinsizlikle suçlanır.

“Tam tersine; dinde bir reform gerekiyor.”

Foureau gelir ve toplantıyı bitirmek ister.

Bouvard baykuşlara karşı ahmakça primleri hatırlatarak herkesi belediye başkanına güldürür. – İtiraz.

“Bitkilere zarar veren hayvanları yok etmek gerekiyorsa, ot yiyen büyükbaş ve küçükbaş hayvanları da yok etmek gerekir.”

Foureau çekip gider.

*Bouvard’m söylevi, – içtenlikli.*

Önyargılar: rahiplerin evlenmemesi, zinanın önemsizliği,  
– kadının özgürleşmesi:

“Küpeleri eski köleliğinin göstergesidir.”

Erkekler harası.

Bouvard ve Pécuchet öğrencilerinin uygunsuz davranışları nedeniyle eleştirilir. – Neden bir kürek mahkûmunun çocuklarını evlat edinmişlerdir?

Sağaltım ve topluma kazandırma teorisi. Babaları Touache ile birlikte yemek yiyebilirler.

Bouvard’dan öcünü almak için geri dönen Foureau belediye meclisine Chavignolles’de bir genelev açılması için verdiği dilekçeyi okur. – (Robin’in gerekçeleri.)

Konferans uğultuların eşliğinde sona erer.

Bouvard ve Pécuchet eve dönerken Foureau’nun hizmetçisinin Falaise yoluna doğru doludizgin at koşturduğunu fark ederler.

Kendilerine karşı hazırlanan komplolardan şüphelenmeden yorgunluktan tükenmiş bir hâlde uyurlar, – başrahibin, doktorun, belediye başkanının, Marescot’nun, halkın, herkesin onlara neden öfkelendikleri açıklanacak.

Ertesi gün öğle yemeğinde konferans hakkında konuşurlar.

Pécuchet insanlığın geleceğini karanlık görmektedir.

Modern insan güçsüzleşmiş ve makineye dönüşmüştür.

İnsan türünün son anarşisi (Buchner, I, II).

Barışın olanaksızlığı (a.g.e.)

Barbarlık bireyciliğin aşırılığından ve bilimin taşkınlığından kaynaklanır.

Üç varsayım: 1. Tüm tanrıci radikalizm geçmişle bütün bağları koparacak, ardından insanlık dışı bir zorbalık yaşanacaktır; 2. Tanrıci mutlakiyet zafer kazanırsa Reform’dan

beri insanlığın zihnine yerleşen liberalizm yıkılır, her şey altüst olur; 3. 89'dan beri süregelen çalkantılar iki çıkış noktası arasında devam ederse bu iniş çıkışlar bizi kendi güçleriyle sürükleyecek. İdeal, din ve ahlaklılık ortadan kaybolacak.

Amerika dünyayı fethedecek.

Edebiyatın geleceği.

Evrensel hödüklük. Her şey sadece işçilerin muazzam bir cümbüşü olacak.

Isının bitmesiyle dünyanın sonu.

Bouvard insanlığın geleceğini parlak görür. Modern insan ilerliyordur. Tarih yasası Doğu'dan Batı'ya ilerlediği için Avrupa Asya tarafından yeniden yaratılacaktır, – Çin'in rolü, – iki uygarlık sonunda kaynaşacaklardır.

Gelecekteki icatlar: Yolculuk biçimleri. Balon. Pencerele denizaltılar, denizin çalkantısı sadece yüzeyde olduğu için sürekli bir sükûnetle Okyanus'un dibindeki balıklar ve görüntüler izlenebilecek. – Evcilleştirilen hayvanlar. – Bütün kültürler.

Edebiyatın (endüstri edebiyatının karşısı olarak) geleceği. Gelecekteki bilimler. – Manyetik gücün düzenlenmesi.

Paris bir kış bahçesi olacak; – bulvarda meyve ağaçları sıralanacak. Süzölmüş ve sıcak Seine, – suni mücevherlerin bolluğu, – yaldız savurganlığı, – evlerin aydınlanması, – ışığın depolanması, çünkü şeker, bazı yumuşakçaların bedeni, Bologna fosforu gibi maddeler bu özelliği taşırlar. Evlerin cephelele fosforlu maddeyle boyanacak ve yansımaları sokakları aydınlatacak.

İhtiyaçların ortadan kalkmasıyla kötölük de ortadan kalkacak. Felsefe bir din olacak.

Bütün halklar birleşecek. Kamusal bayramlar.

Yıldızlara gidilecek, – ve dünya mahvolduğunda insanlık yıldızlara göç edecek.

Sözlerini bitirir bitirmez jandarmalar belirir. – Jandarmaların girişi.

Onları gören çocukların hayal meyal hatıralarının etkisiyle yaşadıkları korku.

Marcel'in üzüntüsü.

Bouvard ve Pécuchet'nin heyecanlanmaları. – Victor'u mu götürmeye geldiler?

Jandarmalar bir tutuklama kararı gösterirler.

Nedeni konferanstır. Dine, düzene saldırmakla, halkı isyana teşvik etmekle suçlanmaktadırlar.

Aniden bavullarıyla Mösyö ve Madam Dumouchel'in gelişleri; deniz hamamına gitmek için gelmişler. Dumouchel değişmemiş, karısı gözlük takmış, fabllar yazıyor. – Afallamaları.

Jandarmaların Bouvard ve Pécuchet'nin evlerinde olduklarını bilen belediye başkanı eli güçlenmiş olarak içeri girer.

Otoritenin ve kamuoyunun onlara karşı olduğunu anlayan Gorju bu durumdan yararlanmak isteyip Foureau'ya eşlik eder. Belediye başkanı ikisinden en zengininin Bouvard olduğunu varsayarak onu eskiden Mélie'yi baştan çıkartmakla suçlar.

“Ben mi, asla!”

Pécuchet titrer.

“Hem de ona kötülük etmiş olmakla.”

Bouvard itiraz eder.

“En azından ona doğuracağı çocuk için bir aylık bağlasın, çünkü kız hamile.”

İkinci suçlama Bouvard'ın kafedeki laubaliliğine dayanır.

İnsanlar yavaş yavaş eve dolar.

Ticari bir iş için oraya gelmiş olan Barberou olup biteni handa öğrenip çıkagelir.

Bouvard'ın suçlu olduğunu sanıp onu bir kenara çeker ve kabul etmesini, bir aylık bağlamasını tavsiye eder.



Doktor, kont, Reine, Madam Bordin, şemsiyesiyle Madam Marescot ve diğer itibarlı kişiler gelir. Köyün yumurcakları parmaklıkların dışında bağırıp çağırır, bahçeye taş atarlar. (Bahçe şimdi bakımlıdır ve herkes bunu kıskanır.)

Foureau, Bouvard ve Pécuchet'yi hapishaneye götürmek ister.

Barberou ve onunla birlikte Marescot, doktor ve kont küçük düşürücü bir acımayla araya girerler.

Tutuklama kararının açıklanması. Foureau'dan bir mektup alan vali yardımcısı onları korkutmak için bir tutuklama kararı çıkarır. Marescot ve Faverges'e de pişmanlık duyduklarını söylerlerse onları rahat bırakmalarını yazar.

Vaucorbeil de onları savunmaya çalışır.

"Aslında onları deli oldukları için bir tımarhaneye kapatmak gerekir. Bunu valiye yazacağım."

Ortalık yatıştır.

Bouvard, Mélie'ye bir aylık ödeyecektir.

Çocukların eğitimi onlara bırakılamaz. Buna karşı çıkarlar, ama çocukları yasal olarak evlat edinmediklerinden belediye başkanı onları geri alır.

Çocukların isyan ettirici umursamazlıkları karşısında Bouvard ve Pécuchet ağlarlar.

Mösyö ve Madam Dumouchel giderler.

Girdikleri her işi berbat etmişlerdir.

Yaşamla ilgili bir amaçları kalmamıştır.

İkisinin de gizlice besledikleri iyi bir fikir. Bunu birbirlerinden gizlerler. –Ara sıra akıllarına geldikçe gülümserler, – nihayet birbirlerine fikirlerini aynı anda açıklarlar:

*Eskisi gibi evrak kopyalamak.*

İki sehpalı bir yazı masasının yaptırılması. – (Bunun için bir marangoza giderler. İcatlarını duyan Gorju masayı kendisinin yapmasını önerir. – Sandık hatırlatılacak.)

Defterlerin ve araç gereçlerin, sandarak, yazı kazıyıcı vs.nin satın alınması.

Kopya etmeye başlarlar.

Flaubert, ölümünden bir yıl sonra yayımlanan Bouvard ile Pécuchet'de iki yarı aydın küçük burjuva üzerinden döneminin bilimlerini ve bilim anlayışını, dine yaklaşımını, felsefesini, edebiyatını, tarih yazımını ve tarih felsefesini kıyasıya eleştirir. Roman kahramanı iki arkadaşın gülünçlüğü kendi kişilik özelliklerinden kaynaklandığı kadar yazar tarafından eleştirilen dönemin düşünsel hayatındaki tutarsızlıklar, çelişkiler ve tuhaflıklardan da ileri gelir. Flaubert sıkça söz ettiği "bir hiç üzerine roman yazma" arzusuna bu eseriyle büyük ölçüde yaklaşmıştır, Bouvard ile Pécuchet çağımızın "anti-roman" anlayışını da önceden haber vermektedir. Yazarın tamamlayamadığı kısımlara ait notlarıyla birlikte yayımlanan bu eser yarım kalmış dahi olsa dünya edebiyatının zirvelerinden birini oluşturur.

*Yazarın tamamlayamadığı kısımlara ait notlarıyla birlikte yayımlanan bu eser yarım kalmış dahi olsa dünya edebiyatının zirvelerinden birini oluşturur.*

